

ISSN 2307-8030 (PRINT)
ISSN 2664-3545 (ONLINE)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»**

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF KHERSON STATE UNIVERSITY.
SERIES «ECONOMIC SCIENCES»**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 34

**Херсон
2019**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шашкова Ніна Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Заступник головного редактора:

Гюхтенко Наталія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і адміністрування, проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Відповідальний секретар:

Синякова Катерина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Члени редакційної колегії:

Гарафонова Ольга Іванівна – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна).

Гаргасас Аудріюс (Gargasas Audrius) – доктор економіки, професор (Університет Олександра Стульгінскіса, Каунас, Литовська Республіка).

Грачик-Кухарська Магдалена (Magdalena Graczyk-Kucharska) – доктор філософії, доцент (Познанський університет технологій (Poznan University of Technology), Познань, Республіка Польща).

Доброшек Юстина (Dobroszek Justyna) – доктор філософії, доцент, (Лодзівський університет (University of Lodz), Лодзь, Республіка Польща).

Кобець Віталій Миколайович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики, програмної інженерії та економічної кібернетики. (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Козловський Віктор (Viktor Kozlovskij) – доктор філософії, лектор (Університет прикладних наук (University of Applied Sciences), Вільнюс, Литовська Республіка).

Кузнєцов Едуард Анатолійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою менеджменту та інновацій (Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса, Україна).

Макаренко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Маркіна Ірина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту (Полтавська державна аграрна академія, Полтава, Україна).

Мохненко Андрій Сергійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та підприємництва (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Назарова Галина Валентинівна – доктор економічних наук, професор, професор, завідувач кафедри економіки та соціальних наук (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, Україна).

Осадча Тетяна Станіславівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та підприємництва (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Рошенкевіч Марія (Rosienkiewicz Maria) – доктор філософії, доцент, (Вроцлавський університет наук та технологій (Wroclaw University of Science and Technology), Вроцлав, Республіка Польща).

Савіна Галина Григорівна – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Херсонський національний технічний університет, Херсон, Україна).

Соловійов Андрій Ігорович – доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки і менеджменту (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Ушкаренко Юлія Вікторівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин (Херсонський державний університет, Херсон, Україна).

Фітім Деарі (Fitim Deari) – доктор філософії, доцент (Південно-Східний Європейський університет (South East European University), Тетово, Республіка Північна Македонія).

Шебаніна Олена В'ячеславівна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики і математичного моделювання (Миколаївський державний аграрний університет, Миколаїв, Україна).

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»
є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 153 від 14.02.2014 року (додаток 7)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол № 12 від 24.06.2019)**

**Науковий збірник включено до наукометричної бази даних
Index Copernicus (Республіка Польща)**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23953-13793ПР,
видане Міністерством юстиції України 26.04.2019 р.

Електронна сторінка видання – ejournal.kspu.edu
DOI: 10.32999/ksu2307-8030

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бусарева Т.Г. СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗНАНЬ.....	7
Цимбал Л.І. РЕСУРСНИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	12
Шедякова Т.Є., Шаповал В.І. МІЖНАРОДНИЙ БРЕНДИНГ – ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЕЛЕМЕНТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	18

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Артеменко Д.А. СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ АГРОКЛАСТЕРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ.....	23
Гречан А.П., Бабич Л.М. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	27
Стеценко І.І. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ.....	32
Стрілець В.Ю. ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ІСНУВАННЯ ПЕРЕШКОД ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРОЦЕСІ СУБ'ЄКТНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН.....	36
Таранюк Л.М., Макаренко Т.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТИТАНОВОЇ ГАЛУЗІ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ.....	41

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Адвокатова Н.О., Карнаушенко А.С. ПРІОРИТЕТНІ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	45
Вишневська О.А., Волошина А.О. ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ СПОЖИВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТОРГОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	50
Грінченко Р.В. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗМІН.....	53
Кармазінова В.Д., Котова М.В. БРЕНДИНГ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ.....	59
Кацемір Я.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	63
Квілінський О.С. АНАЛІЗ СТАНУ АВТОМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	67
Костюк М.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	72
Марчук Л.С. СУЧАСНИЙ СТАН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	78
Міщенко В.А., Другова О.С., Домніна І.І. КОНТРОЛІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ.....	82

Петровська С.І. ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГИ З ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ТРАНСПОРТОМ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ В МІСТІ.....	86
Полозова Т.В., Мусієнко В.О., Зінченко М.Е. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТА КРИТЕРІЙ РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ.....	90
Харченко М.В., Турсунов А.Т. УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ВИТРАТАМИ АЕРОПОРТУ.....	96
Шлапак О.А. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ЛОГІСТИКИ.....	101
СЕКЦІЯ 4	
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Kubiniy Nataliia, Zavadyak Roman, Belen Milan CULTURE, TOURISM AND ECONOMY AS A TRIUMVIRATE OF REGIONAL STRATEGIC DEVELOPMENT.....	105
Панковець М.П. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ.....	109
Романко О.П. МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	113
Khmurova Viktoriia, Yatsyshyna Klavdiia MECHANISM OF BUSINESS, AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT PARTNERSHIP.....	117
Худолей В.Ю., Гречко А.В. ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН НА ФІСКАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ.....	121
СЕКЦІЯ 5	
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Лепьохін О.В., Івашенко О.В. ВПЛИВ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	125
Чмерук Г.Г., Стороженко О.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	129
СЕКЦІЯ 6	
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Варламова І.С. ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	135
Гринь В.П. ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПРИЧИНИ НЕОБХІДНОСТІ РОЗВИТКУ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	139
Колесніченко А.С. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА Й ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ АСПЕКТИ.....	144
Тирінов А.В. ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ЧАСТИНА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ.....	149
СЕКЦІЯ 7	
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Васильєв О.Б., Васильєва Н.С., Тупко Н.П. НОВИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ РЕЙТИНГУ ПАРАМЕТРІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ЗА ВЕЛИЧИНОЮ ЇХ РИЗИКІВ.....	153
Копішинська О.П., Маренич М.М., Уткін Ю.В. ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	157

CONTENTS

SECTION 1

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Busarieva Tetiana

SPECIFIC FEATURES OF THE FORMATION OF THE WORLD MARKET OF KNOWLEDGE.....7

Tsimbal Liudmyla

RESOURCE MEASUREMENT OF THE SUPPORT OF INTELLECTUAL LEADERSHIP OF UKRAINE IN THE GLOBAL ECONOMIC SPACE..... 12

Shedyakova Tetyana, Shapoval Valentina

INTERNATIONAL BRANDING – AN EVOLUTIONAL ELEMENT OF THE WORLD ECONOMY.....18

SECTION 2

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Artemenko Dmitry

STRATEGIES FOR AGRICULTURAL FORMATION IN PROVIDING AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE.....23

Grechan Alla, Babich Ludmila

INNOVATIVE-INVESTMENT ACTIVITY AS A BASIC PRECONDITION FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES.....27

Stetsenko Iryna

PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT OF LOGISTIC INFRASTRUCTURE IN UKRAINE.....32

Strilets Viktoriia

CURRENT-CONSEQUENCES OF EXISTENCE ARE PREVENTING THE ACTIVITIES OF A SMALL ENTERPRISE IN THE PROCESS OF SUBJECT-RELATED RELATIONS..... 36

Taraniuk Leonid, Makarenko Tetyana

RESEARCH OF TITANIUM INDUSTRY ACTIVITIES IN THE FORMATION SYSTEM OF EURO-INTEGRATION DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ECONOMY.....41

SECTION 3

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Advokatova Nadiia, Karnaushenko Alla

PRIORITY AND STRATEGIC AREAS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE.....45

Vishnevskaya Oksana, Voloshina Anna

PLANNING AND ORGANIZATION OF PURCHASES OF GOODS FOR CONSUMER PURPOSE BY A TRADE ENTERPRISE.....50

Hrinchenko Raisa

METHODS AND TOOLS FOR FORMING THE MECHANISM OF ENTERPRISE ADAPTATION TO CHANGES..... 53

Karmazinova Viktoriia, Kotova Maryna

BRANDING IN ELECTRONIC COMMERCE.....59

Katsemir Yana

RESEARCH OF THE EXTERNAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE.....63

Kvilinski Olexy

ANALYSIS OF THE CONDITION OF AUTOMATION MANAGEMENT INDUSTRIAL ENTERPRISES....67

Kostyuk Maxim

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MANAGEMENT MECHANISM FOR THE PROCESSES OF COST-EFFECTIVE USE OF RESOURCES AT THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISES.....72

Marchuk Lesia

MODERN CONDITION OF INTELLECTUAL POTENTIAL AND ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE.....78

Mishenko Vladimir, Druhova Elena, Domnina Irina

CONTROL AS A MEASURE TO IMPROVE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE ON THE MARKET.....82

Petrovskaya Svitlana

PRINCIPLES OF EVALUATION OF QUALITY SERVICES FOR PASSENGER TRANSPORTATION IN GENERAL CITY TRANSPORTATION.....86

Polozova Tetiana, Musiienko Viktoriia, Zinchenko Maryna INTELLECTUAL CAPITAL AS A SOURCE OF COMPETITIVE ADVANTAGE AND RATING CRITERION.....	90
Kharchenko Maryna, Tursunov Abdurakhim AIRPORT LOGISTICS COSTS MANAGEMENT.....	96
Shlapak Oksana FORMATION OF THE COMMUNICATION ENVIRONMENT OF THE ORGANIZATION BASED ON THE COMMUNICATION LOGISTICS.....	101
SECTION 4	
DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Kubiniy Nataliia, Zavadyak Roman, Belen Milan CULTURE, TOURIZM AND ECONOMY AS A TRIUMVIRATE OF REGIONAL STRATEGIC DEVELOPMENT.....	105
Pankovets Marta INNOVATIVE DEVELOPMENT: UKRAINE'S PROBLEMS IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS.....	109
Romanko Olha THE MECHANISMS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF REFORM ON DECENTRALIZATION OF AUTHORITIES IN UKRAINE.....	113
Khmurova Viktoriia, Yatsyshyna Klavdiia MECHANISM OF BUSINESS, AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT PARTNERSHIP.....	117
Khudolei Veronika, Hrechko Alla INFLUENCE OF INSTITUTIONAL CHANGES ON THE FISCAL IMPROVEMENT OF REGIONAL SUBJECTS DEVELOPMENT.....	121
SECTION 5	
MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Lepokhin Oleksandr, Ivashchenko Olga IMPACT OF THE MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ON ENSURING THE TAX SECURITY OF THE STATE.....	125
Chmeruk Halyna, Storozhenko Oksana TRANSFORMATION OF FINANCIAL RELATIONS OF ECONOMIC ENTITIES.....	129
SECTION 6	
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Varlamova Iryna PROBLEMS OF ACCOUNTING OF EMPLOYMENT FEES AT THE ENTERPRISE AND THEIR WAYS OF ITS DEVELOPMENT.....	135
Gryn Viktoria DETERMINANTS AND REASONS FOR THE NEED TO DEVELOP OF ACCOUNTING PROVISION OF STRATEGIC MANAGEMENT.....	139
Koliesnichenko Anastasiia THE TAX POLICY AND ACCOUNTING POLICY BUSINESS ENTITY: THEORETICAL AND ANALYTICAL AND REGULATORY ASPECT.....	144
Tyrinov Andrii BUDGETING ORGANIZATION AT THE ENTERPRISE AS THE PART OF MANAGEMENT ACCOUNTING.....	149
SECTION 7	
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Vasiliev Oleksandr, Vasilieva Nataliia, Tupko Nataliia A NEW APPROACH TO FORMATION OF RATING OF PARAMETERS OF INVESTMENT PROJECT IN TERMS OF THEIR RISKS.....	153
Kopishynska Olena, Marenych Mykola, Utkin Yurii EFFECTIVENESS OF PRECISION FARMING INFORMATION SYSTEMS IMPLEMENTATION IN AGRARIAN ENTERPRISES.....	157

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-1

УДК 54.287.12

Бусарева Т.Г.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗНАТЬ

Відомо, що ринок знань належить до числа найменш досліджених структур сучасної ринкової економіки як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Все частіше проблема теорії ринку знань стає предметом економічних дискусій, що пояснюється зростанням ролі і впливу знань як економічного ресурсу на господарську діяльність суб'єктів на різних рівнях. Це стосується розвитку людського капіталу, персоніфікованого індивідом, а також впливу корпоративного знання на національну економіку в цілому. Стрімкий розвиток знань призвів до того, що знання, які не виділялися класиками економічної теорії в окремий економічний ресурс поряд із працею, землею, капіталом і підприємницькими здібностями, стали таким і при цьому не менш (якщо не більш) важливим, аніж інші економічні ресурси. Саме тому на початку XXI ст. актуальним є аналіз знання як економічного ресурсу в контексті його використання з метою конкурентоспроможності як великих ТНК так і національних економік.

Ключові слова: світовий ринок знань, економіка знань, знання, інформація, класифікація знань, постіндустріальна епоха.

Бусарева Т.Г. СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОГО РЫНКА ЗНАНИЙ

Известно, что рынок знаний относится к числу наименее исследованных структур современной рыночной экономики как в теоретическом, так и практическом аспекте. Все чаще проблема теории рынка знаний становится предметом экономических дискуссий, что объясняется возрастанием роли и влияния знаний как экономического ресурса на хозяйственную деятельность субъектов на разных уровнях. Это касается развития человеческого капитала, персонифицированного индивидом, а также воздействия корпоративного знания на национальную экономику в целом. Стремительное развитие знаний привело к тому, что знания, не выделявшиеся классиками экономической теории в отдельный экономический ресурс наряду с трудом, землей, капиталом и предпринимательскими способностями, стали таковым и при этом не менее (если не более) важным, чем остальные экономические ресурсы. Именно поэтому в начале XXI века актуальным является анализ знания как экономического ресурса в контексте его использования с целью конкурентоспособности как крупных ТНК, так и национальных экономик.

Ключевые слова: мировой рынок знаний, экономика знаний, знания, информация, классификация знаний, постиндустриальная эра.

Busarieva Tetiana. SPECIFIC FEATURES OF THE FORMATION OF THE WORLD MARKET OF KNOWLEDGE

For developed countries, the 20th century ended with a period of active transition to the knowledge economy – the stage of economic development, in which the intellectual resources and the companies' capabilities based on their basis play a decisive role in the production of goods and services. A distinctive feature of the new economy is that knowledge becomes a direct productive force. Information technology transforms the material basis of modern production and distribution, and productivity increasingly depends on the use of knowledge. The peculiarity of the post-industrial stage of economic development lies in the fact that the role of knowledge as a strategic economic resource, as capital, increases. The dialectic of knowledge as a consumer and investment product is such that knowledge, which is the end product of one production process, for example, education, becomes a necessary resource of another production process, real or non-material. So, the knowledge gained in the process of training in a special institution or at work becomes the economic resource of an employee and organization, acquired for the sake of using it as an economic resource, subsequently used for production. Research and development costs provide knowledge, ideas and practical experience that can be translated into projects, prototypes, etc. The results of this production in turn become costs in the subsequent investment process, by means of which ideas are transformed into real, commercially profitable consumer and industrial goods, technological processes, methods and systems that expand the possibilities for product and income. It is known that the knowledge market is one of the least studied structures of the modern market economy, both in theoretical and practical aspects. Increasingly, the problem of the theory of the knowledge market is becoming a subject of economic debate, which is explained by the growing role and influence of knowledge, as an economic resource, on the economic activities of subjects at different levels. This concerns the development of human capital, personified by the individual, as well as the impact of corporate knowledge on the national economy as a whole. The rapid development of knowledge led to the fact that knowledge, not distinguished by the classics of economic theory in a separate economic resource along with labor, land, capital and entrepreneurial abilities, became such and no less (if not more) important than other economic resources. That is why at the beginning of the XXI century the analysis of knowledge as an economic resource in the context of its use for the purpose of competitiveness of both large TNCs and national economies is relevant.

Keywords: world knowledge market, economy of knowledge, knowledge, information, knowledge classification, post-industrial era.

Постановка проблеми. У доіндустріальну та індустріальну епохи створенню речового капіталу та продукту виробництва передувало вироблення, гене-

рування знань. Але в постіндустріальній економіці вирішальною стала центральна роль теоретичних знань, переважання теорії над емпіризмом і кодифіка-

ція знань в абстрактні системи символів, які можуть бути збережені та передані різноманітними способами. На відміну від минулого на початку XXI ст. потік інформації йде від науки до виробництва, адже у другій половині XX ст. виникли галузі виробництва, що базуються на науковій основі: електротехнічна, електронна, авіаракетна, фармацевтична, хімічна промисловість, наукове приладобудування, виробництво комп'ютерів і т. д. Для цих галузей наукове знання стає необхідною умовою нормального ведення виробничого процесу, джерелом нововведень. У результаті наукових відкриттів, винаходів, нововведень починає здійснюватися масове застосування знань і нових технологій у виробництві. Однак техніка і відповідні їй знання емпіричного походження в деяких сферах суспільної праці зберігаються й у сучасну епоху. Саме тому на початку XXI ст. вкрай актуальним є аналіз особливостей становлення та розвитку світового ринку знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий аналіз причин становлення та розвитку світового ринку знань та його окремі теоретичні та практичні питання досліджено в роботах: Д. Андріссена, Н. Бонтіса, С.М. Клімова, Р. Коуза, Б. Льова, Б.Б. Леонтьєва, Л.І. Лукичева, Б.З. Мільнера, І.В. Проніна, Т. Стюарта, Р. Тіссена та ін. Проблеми систематизації знань та їх класифікація, виокремлення відмінностей між категоріями «знання» та «інформація» були розглянуті в працях Е. Брукінг, Л.Г. Глушко, В.Ю. Зубко, Р. Каплана, А.Н. Козирева, Д. Нортона, А. Пуліка, М. Мелоуна, Л.В. Постаногова, К. Свейбі, К. Тейлора, Л. Едвінсона та ін. Однак залишається невирішеною значна кількість наукових проблем відносно теоретичного обґрунтування становлення та розвитку категоріального апарату терміна «знання» та його значення в контексті розвитку світового ринку знань.

Мета дослідження полягає у характеристиці знання як ключового елементу формування світового ринку знань та виокремленні відмінностей між категоріями «знання» та «інформація».

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Структурно ринок знань представлений великою кількістю секторів, з яких виділяються за своїми розмірами такі, як наука (НДДКР, НДР), освіта (освітні послуги), засоби масової інформації, зберігання інформації (архіви, бібліотеки, інформаційні мережі) та ін. Нарешті, своєрідна риса ринку знань – це велика кількість посередників на цьому ринку, а головне, що ціла низка секторів (освіти, зберігання інформації та ін.) виступає переважно як посередник між виробниками знань (наприклад, НДДКР) і споживачами (домашніми господарствами, фірмами, державними установами).

Знання, які не виділялися класиками економічної теорії в окремий економічний ресурс поряд із працею, землею, капіталом і підприємницькими здібностями, став таким і не менш важливим економічним ресурсом. Саме його приєднання до решти трьох основних чинників виробництва революційно відрізняє економіку знань від усіх попередніх. Сьогодні знання стають вирішальним економічним ресурсом на основі закономірностей розвитку продуктивних сил у науково-технічну епоху: по-перше, за рахунок заміни природних ресурсів штучно створеними людиною ресурсами; по-друге, за рахунок заощадження праці, його механізації та автоматизації (заміна робочих машинами призводить до економії праці, оскільки машини, як правило, продуктивніше немеханізованої праці); по-третє, за рахунок заощад-

ження фізичного капіталу (заміна менш продуктивних машин більш продуктивними, а їх, своєю чергою, високотехнологічним обладнанням призводить до економії не тільки праці, а й інвестицій, оскільки кожна наступна, більш технологічна одиниця речового капіталу більш ефективна і продуктивна); по-четверте, за рахунок заміни природних, матеріальних і трудових складників виробництва інтелектуальними (високі технології, комп'ютерне забезпечення і т. д.).

Проблема класифікації знань була і залишається однією з найскладніших. Головна складність полягає у виборі критерію, здатного з величезної кількості рис і характеристик такого багатомірного об'єкта, як знання, виділити основні, сутнісні характеристики, що визначають властивості, а також спосіб існування і взаємодії їх із навколишнім світом. Великі французькі енциклопедисти Д. Дідро, Ж. Д'Аламбер навіть дійшли висновку, «що не можна знайти підставу розподілу, яке могло б отримати загальне визнання і бути покладено в основу класифікації знань». До них фактично приєднується сучасний російський учений А. Красилів, який вважає, що «різноманітність форм і способів подання та передачі знання майже не піддається формалізованій класифікації через складність формулювання ознаки класифікації. Знання, отримані від Природи, настільки різноманітні, що рішення проблеми формулювання ознак і проведення класифікації є «науковим результатом» [1, с. 23].

Проте перші спроби класифікації знань відзначені ще в Стародавній Греції в IV–III ст. до н. е., в період Платона і Аристотеля. Вони по-різному визначали ознаку (критерій) класифікації знань. Для Платона таким критерієм служив предмет пізнання. Відповідно до цього, він виділяв діалектику (пізнання в поняттях), фізику (чуттєве сприйняття предметів навколишнього світу) й етику (прояв волі і бажань службовців є джерелом людських дій). Аристотель розрізняв знання більшою мірою за коштами пізнання і способами мислення людини. Духовну діяльність людини Аристотель поділяв на пам'ять (спогад про враження, отримані на основі відчуттів), уяву (уявлення, чиста фантазія) і розум (порівняння вражень, отриманих у минулому на основі відчуттів, із новими відчуттями та їх розрізнення). Відповідно до цього, він виділяв теоретичні науки, до яких відносив аналітику, фізику, математику і метафізику, практичні – етика, економіка і політика і творчі, до яких їм були віднесені поезика, риторика і мистецтво.

Суперечка античних філософів про те, що вважати критерієм класифікації знань – предмет або метод пізнання, – фактично не вирішено досі. Відлуння цієї суперечки можна почути практично в усіх роботах, присвячених даній темі. Отже, в основу класифікації має бути покладено розуміння сутнісних особливостей предмета дослідження. Тільки у цьому разі виділяються класи (типи, види), що матимуть єдину основу, єдину ознаку, що зробить їх стійкими. Така класифікація, дійсно, може стати ефективним «інструментом пізнання», оскільки дає змогу вивчати не кожен об'єкт, а групу (клас, тип) об'єктів, істотно заощаджуючи при цьому сили й засоби. Як критерій класифікації, здатний виділити види знань, об'єднані родовими ознаками і властивостями, ми пропонуємо використовувати форму існування знання в економічному полі. Відповідно до цього критерію, можна класифікувати знання як особистісні (ідеальні, живі); знання, кодифіковані в

символах і знаках, і знання, матеріалізовані в продуктах і послугах. Ідеальні знання створюються тільки в процесі діяльності головного мозку. Освоюючи найважче знання, людина перетворює його характеристики на свої суб'єктивні здібності, професійну компетенцію, творчу силу мислення. Саме цей вид знань, його особистісна форма, створює, поширює і використовує знання. Про це писав і Ф. Махлуп, який розумів «під виробництвом знань ... будь-яку діяльність людини (або викликає її), ефективно спрямовану на те, щоб створити, змінити або підтвердити у власному або в чужому розумі осмислене розуміння або визнання будь-яких фактів». Це принципово важливий для розуміння закономірностей функціонування знань як економічного активу момент. Саме закономірності та особливості функціонування людського мозку як виробничого апарату визначатимуть параметри, фактори, показники як економіки, так і суспільства знань [2, с. 172].

Окрім того, кожному періоду розвитку суспільства притаманне власне розуміння «простору знань». З одного боку, кордонами як філософського, так і економічного «простору знання» однакові – це все та ж «єдина картина світу». З іншого боку, різниця між філософським і економічним розумінням знання, безсумнівно, існує і визначається різними цілями, що стоять перед цими науками, у сфері вивчення знань. Філософія шукає відповідь на питання: «Що за сутність – знання?», а економіка: «Що за продукт – знання?». Зрозуміло, що відповіді на ці питання будуть теж різними. Отже, економічне визначення поняття «знання» буде виглядати так: знання – це продукт продуктивної, (економічної) діяльності людей у сфері духовного виробництва.

Далеко не всі знання знаходять економічне застосування як економічний ресурс, тому необхідно виділити масив знань, який отримує значення в економічному сенсі як ресурс виробництва, як капітал. Знання, якими володіє суспільство, неоднорідні за своїм змістом і призначенням, тому їх необхідно класифікувати (табл. 1). Від типу знань залежать методи його виявлення, фіксації, визначення його цінності, поширення і використання. Природа людських знань і особливості їх прояву стали предметом наукового інтересу ще в давнину. Одна з найбільш ранніх класифікацій знань належить Аристотелю. У новий час питання про природу знань зв'язувався з аналізом науки і філософії як спеціалізованих видів діяльності з виробництва знань і їх відмінності від до- і позанаукових форм свідомості. Так, у І. Канта аналіз структури і меж наукового пізнання є основою для відділення знання від віри, спекулятивного мислення, від таких форм свідомості, як міф, мистецтво. Розглядаючи істину як процес, а науково-теоретичне знання – як продукт історичного розвитку, Г. Гегель суттєво розширив сферу знання, включивши в неї як донаукові (життєві) його види, так і знання, притаманне відмінним від науки формам духовної культури.

Так, Ф. Махлуп виділяв практичні, інтелектуальні, буденні, що розважають, духовні знання; Л.Е. Мінделі і Л.К. Піпія додають до цього переліку знання наукові, технічні (технологічні); В.Л. Макаров говорить про справжні знання і псевдознання і т. д. Багато авторів, що працюють за тематикою «економіка знань», використовують у своїх роботах власну (через відсутність загальноприйнятої) термінологію і зі збільшенням числа робіт логічно очікувати й відповідного збільшення числа описів знань, тобто поповнення цього списку в подальшому. Однак

чи правильно буде вважати, що список описів (назв) знань тотожний списку видів знань, що видів знань стільки ж, скільки їх назв, і що формулювання нової назви автоматично означає визначення абсолютно нового, іншого, виду знання? Ми вважаємо, що це не так і видів знань істотно менше, ніж їх назв, оскільки часто в літературі різними назвами позначається фактично одне й те ж явище. Наприклад, знання, позначені в одній роботі як теоретичні, в іншій з усіма підставами можуть описуватися як суспільно або суб'єктивно нові знання; вони ж можуть розглядатися і як суспільне, і як приватне благо. Ті ж самі, по суті, теоретичні знання в контексті роботи можуть визначатися як знання, необхідні для дії і контролю або як придбані для загальної освіти, не кажучи вже про те, що теоретичні знання абсолютно точно є кодифікованими, добре структурованими, явними і т. д. Таким чином, одні й ті ж за змістом знання різні автори можуть називати (описувати) по-різному. Причина, на нашу думку, в тому, що процес кваліфікації знань (тобто визначення їх як «непотрібних», або «декларативних», або «епізодичних» і т. п.) носить майже винятково суб'єктивний характер: у результаті одне й те ж знання для когось буде практичним, а для когось – непотрібним. Евристичні знання для одного будуть епізодичними або неусвідомленими – для іншого і т. д.

Так, А. Сміт уперше відзначив роль знань у деяких видах діяльності в доктрині поділу праці, припустивши, що в одних професіях поділ праці сильніше, ніж в інших, деякі вимагають тільки вузькоспеціалізованих умінь, тоді як іншим потрібен ширший або більш загальний набір умінь. А К. Маркс розглядав категорію «знання» у зв'язку з відтворенням основного капіталу. Він уважав, що «розвиток основного капіталу є показником того, до якої міри суспільне знання перетворюється на безпосередню продуктивну силу, і звідси – показником того, до якої міри умови самого суспільного життєвого процесу підпорядковані контролю загального інтелекту і перетворені відповідно до нього». У цьому разі він надавав великого значення «загальному громадському знанню» як безпосередній продуктивній силі суспільства

К. Менгер найважливішим фактором економічного прогресу вважав знання про ефективне використання факторів виробництва, ресурсів. А. Маршалл висловлював думку про те, що «значну частину капіталу становлять знання та організація. Знання – це наш найпотужніший двигун виробництва». Він розглядав знання як необхідний фактор здійснення підприємницької діяльності, що забезпечують прискорення змін, «конструктивно дозрівають у суспільстві», показав значення «технологічних удосконалень» і «нових винаходів» для розширення й підвищення ефективності виробництва.

Пізніше Й. Шумпетер, Ф. Хайєк і Г. Саймон також розглядали знання як необхідну умову і рушійну силу економічного розвитку. С. Кузнець підкреслював, що зростання багажу корисних знань і розширення сфер їх застосування становлять суть сучасного економічного зростання. За визначенням академіка В. Макарова, «виробництво знань є джерелом економічного росту». У середині 50-х років ХХ ст. П. Друкер визначив знання як головний ресурс, який відрізняє бізнес і дає йому вирішальні конкурентні переваги. Е. Тоффлер також вважає, що знання володіє потужним творчим потенціалом і з урахуванням тенденцій, що намітилися у боротьбі за володіння інформацією, цілком може замінити собою матеріальні ресурси [3, с. 47].

Однією з особливостей еволюції категорії «знання» можна вважати таку обставину: говорячи про знання, дослідники часто вживають поняття «інформація» (ї його похідні), яке в широкому вжитку отожднюється зі знанням. Для визначення відмінностей між знаннями й інформацією необхідно проаналізувати категоріальний апарат «інформації».

Інформація з розряду непрямих ознак, що беруться до уваги економічними агентами, стає основним ресурсом, послугою і продуктом. Однак у сучасній економіці інформація дійсно набула сталого й економічного статусу і, відповідно, характеристики. Перш за все це товар, що володіє вартістю і споживною вартістю. Специфічність як вартості, так і споживчої вартості інформації надають у цілому специфічність і всьому товару, який має властивість неподільності та тимчасового періоду існування.

Вперше проблема інформації як загального товару була порушена в статті А. Харта. Більше тридцяти років тому він довів, що неможливо подолати виробничий цикл без припливу нової інформації. Згодом концепція вартості інформації отримала розвиток у статистичних дослідженнях, деяких інженерних науках, у науці управління. Що стосується економічної теорії, то включення інформації у сферу аналізу дало підставу Дж. Хіксу, П. Самуельсону, Дж. Дебре та іншим сучасним економістам у подальшому дещо інакше подивитися на теорію загальної економічної рівноваги. У цій теорії єдиним чинником, що визначає поведінку індивідів, є ціна, яка виконує головну інформаційну функцію. Крім того, неокласична теорія у своєму аналізі виходила з аксіоми рівного і повного доступу до інформації всіх суб'єктів господарювання, що далеко від реальності.

Велике значення в теоретико-методологічному плані має дослідження природи інформації в рамках філософського напрямку. З філософського погляду можна виділити два підходи. Дослідники першого підходу (Р.М. Нижегородцев, А.В. Соколов, А.Д. Урсул) інформацію пов'язують з відображенням і вважають невід'ємною частиною матерії (атрибутивна концепція). Наприклад, «інформація є відбита різноманітність» або «інформація – загальна, універсальна властивість матерії, що виражає характер і ступінь її впорядкованості». Цей підхід має на увазі, що інформація міститься в усіх матеріальних об'єктах і є їх невід'ємною властивістю, тобто інформація не виникає вперше на рівні життя, а існує і існувала завжди.

Вчені другого підходу (В.Г. Афанасьєв, Д.І. Блюменау, М.І. Сетров) вважають інформацію елементом самоврядних систем або їх функцією (функціонально-кібернетична концепція). Прихильники цього підходу не визнають присутності інформації в неживій природі і пов'язують її з управлінням. Тут інформація є властивістю лише живих істот, яка відрізняє їх від неживої природи. Так, Д.І. Блюменау пише, що «інформація взагалі не існує в об'єктивній дійсності, даної поза і незалежно від суб'єкта, що пізнає».

Ми у своєму дослідженні будемо дотримуватися атрибутивної концепції в розумінні природи інформації. Інформація за своєю природою нематеріальна, але водночас вона міститься в будь-якому матеріальному об'єкті. Інформація лежить в основі матерії. Будь-яке явище несе в собі інформацію про свою сутність. Але процес використання інформації, звичайно, доступний тільки живим істотам. Наприклад, закони природи існують незалежно від діяльності людини, але відкриває їх людина.

В економіці дослідження поняття «інформація» досить різноманітні. Їх умовно можна розділити на

дві групи. До першої групи належать дослідження загальнометодологічного характеру. Тут інформація розглядається з погляду її ролі в діяльності фірми, на ринку, у формуванні суспільства нового типу.

Інформацію як економічну категорію, яка впливає на функціонування фірми, досліджували А. Харт, Ф. Найт. Так, Ф. Найт указав на залежність ефективності роботи фірми від її інформаційної забезпеченості і визначив інформацію як величину обернено пропорційну невизначеності. А. Харт розглядав інформацію як одну з причин успіху в діяльності фірми.

У рамках теорії трансакційних витрат, розробленої Р. Коузом, виділяються інформаційні витрати, пов'язані з пошуком інформації. Разом з іншими витратами вони впливають на ціну, прибуток. Більше того, вони можуть досягти такої величини, яка може зробити обмін просто недоцільним, а фірму – збитковою.

Значення інформації в умовах ринку розглядали К. Ерроу, Дж. Стіглер. К. Ерроу досліджує поведінку учасників ринку залежно від їх інформованості. Крім того, він указує на взаємозв'язок між інформацією, науково-технічним прогресом і економічним зростанням. Водночас Г.Д. Шакашвіч виявив, що між рівнем національного доходу на душу населення і витратами на дослідження та розробки існує тісний зв'язок. Так, на основі даних 15 країн він установив тісний кореляційний зв'язок між цими двома показниками. Однак зараз існує точка зору, що не можна вважати мірою науково-технічного прогресу кількісно вимірні показники, наприклад національний дохід, з огляду на те, що споживча вартість інформації не обмежується можливістю її застосування в матеріальному виробництві.

Дж. Стіглер указував на істотну роль інформації (особливо щодо цін на товари) в підвищенні ефективності функціонування ринку. Він надає великого значення пошуку інформації на ринку, тому що саме необізнаність породжує безліч проблем на ньому. Так, відсутність необхідної інформації створює труднощі для дій економічних агентів, що оперують на ринку, що в результаті може призвести до провалу. У цілому, на нашу думку, інформація є виробничим ресурсом, більше того, саме цей ресурс стає домінуючим у системі виробничих ресурсів у сучасному суспільстві.

Проаналізувавши теоретичні аспекти інформації, необхідно сказати, що насправді ці категорії неоднозначні. Спроби розмежувати поняття «знання» і «інформація» почалися ще в 60-х роках ХХ ст. У роботі Стюарта наводиться поділ категорій «дані», «інформація» і «знання», які представлені в такій логічній послідовності: вихідні дані – інформація (контекст, в якому використані дані) – знання (висновки на основі даних та інформації). Виходячи із цього, основна відмінність знання від інформації – ступінь організованості й свідомості первинних даних.

На нашу думку, більш важливим моментом є порівняння саме двох понять «інформація» і «знання», тому що у випадку з тріадою виникає деякий перетин понять: дані та інформація або інформація і знання. Під час порівняння двох понять можна чіткіше уявити їхні особливі якісні характеристики.

В.Н. Спіцнадель, наприклад, у такий спосіб визначає ці два поняття: «Інформація – це перетворена форма знання, що не тотожна як такого, тобто інформація не є саме знання. Інформація передається описами, тобто відповідями на питання, які

Таблиця 1

Порівняльна характеристика зовнішньої та внутрішньої інформації

Зовнішня інформація	Внутрішня інформація
– Економічні чинники (динаміка ВВП, рівень інфляції, процентної ставки, норм оподаткування, зайнятість населення, інвестиційна активність і т. д.) – Політичні чинники (зміна законодавства, державний вплив у галузі, регулювання конкуренції в галузі) – Технологічні чинники (тенденції у сфері НДДКР, поява нових і вдосконалення нинішніх технологій, нові патенти) – Соціальні чинники (зміна в базових цінностях, ставлення до роботи і відпочинку, зміна структури доходів і витрат, рівень освіти) – Покупці (географічне положення, демографічні характеристики, соціально-психологічні характеристики, ставлення до продукту) – Постачальники (вартість товару, що поставляється, гарантія якості, часовий графік поставок, пунктуальність і обов'язковість виконання умов) – Конкуренти (продуктова політика, сервіс і після продажне обслуговування, логістика, маркетинг)	– Кадровий склад і потенціал, кваліфікація, знання та інтереси персоналу НДДКР – Виробничі, операційні, організаційні технології – Фінансове становище – Маркетингова політика – Організаційна структура, корпоративна культура – Мережа дистриб'юторів: охоплення, ефективність – Патенти, ліцензії, технологічна оснащеність – Характеристики продукту, якість – Сервіс, після продажне обслуговування – Транспортні системи

Джерело: складено автором на основі [4, с. 34–38]

починаються словами «хто», «коли», «що», «де», «скільки». Знання передається інструкціями, тобто відповідями на питання, які починаються з «як». Згідно із цим, знання передає методику або технологію вирішення проблеми, тоді як інформація тільки описує її» [5, с. 432].

Інформація виступає як «сировина» в процесі придбання нового знання. Водночас знання може стати основою для створення інформації. Трансформація знання в інформацію та його рух у цій формі до споживача здійснюються в результаті науково-інформаційної діяльності, яка складається з низки процесів з обробки знання, його документації, зміни форми, реферування, поширення і т. д. У такому разі цілком доречно представити цей процес у вигляді такої схеми: інформація – знання – інформація

Так, інформація, задовольняючи потребу певного суб'єкта в ній, знімає існуючу до цього невизначеність і стає джерелом нового знання. Знання також є основою для подальшого їх тиражування, уявлення вже як інформації. Між інформацією і знаннями відбувається постійний та безперервний процес перетворення одного на інше. Найбільш характерні відмітні риси інформації і знання представлено в табл. 2.

Дані – це сукупність відомостей, зафіксованих на певному носії у формі, придатній для постійного зберігання, передачі й обробки. Перетворення й обробка даних дають змогу отримати інформацію. Інформація – це результат перетворення та аналізу даних. Відмінність інформації від даних полягає у тому, що дані – це фіксовані відомості про події та явища, які зберігаються на певних носіях, а інформація з'являється в результаті обробки даних під час вирішення конкретних завдань. Наприклад, у базах даних зберігаються різні дані, а за певним запитом система управління базою даних видає необхідну інформацію. Існують й інші визначення інформації, наприклад інформація – це відомості про об'єкти та

явища навколишнього середовища, їхні параметри, властивості і стан, які зменшують наявну про них ступінь невизначеності, неповноти знань. Необхідно відзначити, що універсальних визначень цих понять (даних, інформації, знань) немає, вони трактуються по-різному. Прийняття рішень здійснюються на основі отриманої інформації і наявних знань. Прийняття рішень – це вибір найкращого в деякому сенсі варіанту вирішення з безлічі допустимих на підставі наявної інформації. Резюмуючи все вищенаведене, треба зазначити, що існують деякі відмінності знань від даних, зокрема:

1. Інтерпретація. Збережені дані можуть бути інтерпретовані тільки людиною або програмою. Дані не несуть інформації. Знання містять як дані, так і їх опис (правила інтерпретації).

2. Наявність зв'язків класифікації. Дані не мають ефективного опису зв'язків між різними типами даних. Знання структуровані, оскільки можна встановити відповідність між одиницями знань.

3. Наявність ситуаційних зв'язків. Зв'язки описують безліч поточних ситуацій об'єкта. Дані важко піддаються аналізу. Зі структури і складу знань по ситуації можлива побудова процедур аналізу знань.

Висновки. Міжнародний ринок знань вбирає у себе комплекс економічних категорій, понять, термінів, що раніше нечасто зустрічались або були відсутні. У числі основних широке поширення отримали терміни «міжнародний обмін результатами науково-технічної діяльності», «міжнародний технологічний обмін», «передача технології», «обмін промисловою технологією», «міжнародний трансфер технології» та ін. Як базові початкові категорії міжнародного ринку знань вони втягують у тій чи іншій формі у сферу технологічного обміну всі найважливіші форми людської діяльності: науку, техніку, виробництво, управління. На практиці такі операції отримали назву міжнародного трансферу

Таблиця 2

Порівняння категорій «інформація» та «знання»

Показник	Інформація	Знання
Обсяг, необхідний для вирішення проблеми	Обсяг умовно обмежений	Обсяг строго обмежений
Логічний взаємозв'язок	Розрізнені явища і факти	Взаємопов'язана система
Ступінь оброблення	Основа для отримання знань	Результат процесу мислення
Характер уявлення	Опис проблеми	Методологія вирішення проблем
Спосіб здійснення	Можливе самостійне існування, тобто поза суб'єкта, що пізнає	Нижче істинної цінності для споживача
Вартість	Залежить від умісту корисної інформації	Нижче істинної цінності для споживача

Джерело: складено на основі [6, с. 46–51]

технології. Базовим, родовим поняттям цієї категорії виступає поняття «технологія», яка являє собою наукові методи досягнення практичних цілей або, як зазначає ЮНКТАД, «систематизовані знання, які використовуються для випуску відповідної продукції, для застосування відповідного процесу або для надання послуг». Феномен НТР призвів до того, що до кінця ХХ ст. технологія стає все більш активною формою знань і активно включає в себе досвід культурного, соціального, організаційного, комерційного та виробничого характеру. Як чинник виробництва технологія є його найважливішим елементом нарівні з трудовими, природними ресурсами і капіталом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бергер Я. Итоги X пятилетки и становление новой модели экономического роста КНР. *Проблемы Дальнего Востока*. 2016. № 3. С. 23.
2. Боян А. Ведущие тенденции развития международных отношений. *Международная жизнь*. 2014. № 4. С. 172.
3. Кузнецова В. Китай. Финансовая бомба замедленного действия. *Азия и Африка сегодня*. 2015. № 10. С. 47.
4. Гладков И.С. Особенности экономической эволюции новых индустриальных стран (на примере стран Восточной Азии). 2016. С. 34–38.

5. Интеграция в мировую экономику / Р.И. Зименков и др. Москва : Финансы и статистика, 2015. С. 432.
6. Степанова Т.Е. Закономерности экономики, основанной на знаниях. Самара : Самар. гос. экон. акад. 2016. С. 47–51.

REFERENCES:

1. Berger Ya. (2016). Itogi X pyatiletki i stanovlenie novoy modeli ekonomicheskogo rosta KNR [The results of the X Five Year Plan and the establishment of a new model of China's economic growth]. *Problemy Dalnego Vostoka*, 3, 23. [in Russian]
2. Boyan A. (2014). Vedushchie tendentsii razvitiya mezhdunarodnykh otnosheniy [Leading trends in the development of international relations]. *Mezhdunarodnaya zhizn*, 4, 172. [in Russian]
3. Kuznetsova V. (2015). Kitay. Finansovaya bomba zamedlennogo deystviya [Financial time bomb]. *Aziya i Afrika segodnya*, 10, 47. [in Russian]
4. Gladkov I.S. (2016). Osobennosti ekonomicheskoy evolyutsii novykh industrialnykh stran (na primere stran Vostochnoy Azii) [Features of the economic evolution of the new industrial countries (for example, East Asia)]. [in Russian]
5. Zimenkov R.I. et al. (2015). Integratsiya v mirovuyu ekonomiku [Integration into the global economy]. Moscow : Finansi i statistika. [in Russian]
6. Stepanova T.E. (2016). Zakonomernosti ekonomiki, osnovannoy na znaniyah [Patterns of knowledge based economy]. Samara : Samar. gos. ekon. akad. [in Russian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-2

УДК 005.336.4:339.9.012(477)

Цимбал Л.І.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

РЕСУРСНИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

У статті досліджено ключові критерії та показники України для оцінки ресурсного рівня глобального інтелектуального лідерства. Ресурсний вимір є першим у структурі методичної оцінки інтелектуального лідерства та є базовим для формування інтелектуального потенціалу. Серед проаналізованих показників – індикатори фінансування, чисельності студентів та ключові показники їх міжнародної міграції, участь України у глобальних міграційних потоках, чисельність R&D-персоналу та динаміка зміни цих індикаторів за період із 2005 р. На перший план виходять чинники, що можуть забезпечити сингулярний розвиток економіки та її нелінійний прогрес. Це, своєю чергою, дало можливість виокремити основні проблеми досягнення Україною лідируючих позицій у глобальному економічному середовищі, враховуючи поступове просування глобальної економіки у знаннєвий вимір.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, інтелектуалізація, інтелектуальне лідерство, економічне лідерство, глобалізація.

Цимбал Л.И. РЕСУРСНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ЛИДЕРСТВА УКРАИНЫ В ГЛОБАЛЬНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье исследованы ключевые критерии и показатели Украины для оценки ресурсного уровня глобального интеллектуального лидерства. Ресурсное измерение является первым в структуре методической оценки интеллектуального лидерства и базовым для формирования интеллектуального потенциала. Среди проанализированных показателей – индикаторы финансирования, численности студентов и ключевые показатели их международной миграции, участие Украины в глобальных миграционных потоках, численность R&D-персонала и динамика изменения этих индикаторов за период с 2005 г. На первый план выходят факторы, обеспечивающие сингулярное развитие экономики и ее нелинейный прогресс. Это, в свою очередь, дало возможность выделить основные проблемы достижения Украиной лидирующих позиций в глобальной экономической среде, учитывая постепенное продвижение глобальной экономики в знаниевое измерение.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, интеллектуальный капитал, интеллектуализация, интеллектуальное лидерство, экономическое лидерство, глобализация.

Tsimbal Liudmyla. RESOURCE MEASUREMENT OF THE SUPPORT OF INTELLECTUAL LEADERSHIP OF UKRAINE IN THE GLOBAL ECONOMIC SPACE

The article examines the key criteria and indicators of Ukraine for assessing the resource level of global intellectual leadership. Resource dimension is the first in the structure of methodical assessment of intellectual leadership and is the basis for the formation

of intellectual potential. Among the analyzed indicators, the funding indicators, the number of students and key indicators of their international migration, Ukraine's participation in global migration flows, the number of R&D staff and the dynamics of change in these indicators for the period since 2005. The factors that can ensure the singular development of the economy and its non-linear progress are coming to the foreground. In the first place, this is a knowledge-creating and knowledge of the production factors that can provide innovative development and, in particular, the development of fundamentally innovative products or innovative breakthroughs. This involves intensifying investment activity in innovation activities, using a wide range of tools both financial and administrative, as well as the development of innovations in management systems and the formation of a creative and innovative component of economic activity. All this, in turn, involves the formation of a coherent strategy for the development of an innovative ecosystem, which shows the high efficiency of implementation, based on the practice of developed countries and countries that have formed their competitiveness on the basis of intelligence. The combination of such factors should lead to the emergence of new competitive products and services that, in the era of digitalisation and networking, will shape the new benefits of using existing capabilities. The analysis of key indicators of intellectual leadership of different order makes it possible to determine that most of the values in Ukraine are in a negative plane and require significant correction. This, in turn, made it possible to highlight the main challenges of Ukraine's leading position in the global economic environment, taking into account the gradual advance of the global economy into a knowledgeable dimension.

Keywords: intellectual potential, intellectual capital, intellectualization, intellectual leadership, economic leadership, globalization.

Постановка проблеми. Реалізація інтелектуального складника є важливим завданням в умовах Четвертої промислової революції та розвитку технологій. Місце країни на глобальній економічній мапі не останнім чином визначається наявністю ресурсів та ефективністю їх використання, це може визначати як конкурентоспроможність економіки, так і її можливості в майбутньому. За умов ринкової економіки та переходу до нового технологічного укладу змінюється роль окремих чинників, що в попередніх технологічних укладах забезпечували конкурентоспроможність економіки. На перший план виходять чинники, що можуть забезпечити сингулярний розвиток економіки та її нелінійний прогрес. Передусім це знанневоутворюючі та знаннепродукуючі чинники, що можуть забезпечити інноваційний розвиток, особливо напрацювання принципово інноваційних продуктів або інноваційних проривів. Це передбачає активізацію інвестиційної діяльності в інноваційну діяльність, використання широкого інструментарію як фінансового, так і адміністративного, а також напрацювання інновацій у системах управління та формування креативного та інноваційного складників економічної діяльності. Усе це, своєю чергою, передбачає формування цілісної стратегії розвитку інноваційної екосистеми, яка показує високу ефективність реалізації виходячи з практики розвинених країн та країн, що сформували свою конкурентоспроможність на основі інтелекту. Поєднання таких чинників повинно призвести до виходу на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, які в епоху цифровізації та мережевізації будуть формувати нові переваги використання наявних можливостей. Досягнення високих позицій у цій царині можливе двома ключовими шляхами: використання власних ресурсів та залучення їх із зовнішніх джерел. Проте, незважаючи на те що лише наявність ресурсів не забезпечить якісний прорив, необхідна активна державна підтримка у сферах, де саме матеріальні ресурси є необхідним підґрунтям для матеріалізації використання цих ресурсів та комерціалізації інтелектуальної діяльності. Україна не належить до світових лідерів за показниками ефективності інтелектуальної діяльності, які втілені в інноваційних продуктах, хоча за окремими показниками займає далеко не останнє місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтелектуального потенціалу розглядаються в значній кількості наукових праць. Вивчення ролі людського потенціалу у формуванні інтелектуального ресурсу знаходимо в роботах Ж. Дерій, В. Антонюк, О. Грішної, В. Моргунова, Т. Заславської, Г. Залозної, О. Іванова, О. Скібіцького, Ю. Хадіуліної та ін. Оцінку інтелектуального потенціалу України знахо-

димо в роботах О. Бутнік-Сіверського, О. Грішної, С. Вовканича, О. Святоцького та ін. Проте динамічність економічних процесів, зміна парадигми функціонування світової економіки потребують визначення ключових проблем реалізації інтелектуального потенціалу та зміни ключових індикаторів розвитку інтелектуального потенціалу України для нарощення присутності в процесах інтелектуалізації виробництва.

Мета дослідження полягає у визначенні ключових проблем реалізації інтелектуального складника інноваційного розвитку України в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Для визначення шляхів та напрямів активізації реалізації інтелектуального складника інноваційного розвитку варто означити основні наявні проблеми та вузькі місця для розвитку та нарощення інтенсивності інновацій та їх фінансової ефективності. Місце України серед аналізованих країн – в останньому ешелоні й переважно замикає рейтинги за вибраними показниками. У попередніх статтях було визначено три ключові цаблі інтелектуального лідерства: ресурсний (лідерство першого порядку), результуючий (лідерство другого порядку) та підсумковий (результативний, лідерство третього порядку).

Усі ресурсні чинники умовно поділяються на основні групи: фінансові, людські ресурси та їхня якість й інтелектуальні ресурси. Стан фінансових ресурсів та власне фінансування активізації інтелектуального потенціалу в Україні не є низьким, зважаючи на те, що це загальні чинники, то й їх результативність є відносно невисока. Загалом із 2005 р. витрати на освіту зросли, проте, порівнюючи показники 2014 і 2010 рр., можемо відзначити, що їх скорочення за цей період становило понад 30%, аналогічна ситуація й щодо державних витрат на вищу освіту у млн. дол. Загалом у 2014 р. відзначаємо скорочення майже всіх фінансових показників відносно 2010 р. та їх практично повну відповідність або зростання відносно індикаторів 2005 р. Так, зростання державних витрат на освіту та на вищу освіту у млн. дол. відносно 2005 р. відбулося на 50% та 60% відповідно, проте з 2011 р. спостерігаємо скорочення на 22% та 30% відповідно. Державні витрати на освіту як відсоток ВВП відносно 2005 р. зменшилися на 4%, відносно 2011 р. – на 5%. Частка ж державних витрат від ВВП на вищу освіту скоротилися зросли відносно 2005 р. на 3%, відносно ж 2011 р. відбулося скорочення на 3%. Державні витрати на освіту як частка від державних витрат скоротилися з 2005 р. на 5%, а відносно 2011 р. – на 3%. Державні витрати на вищу освіту як частка від державних витрат відносно 2005 р. зросла на 2%,

відносно ж 2011 р. відбулося скорочення на 11%. Ураховуючи, що за цей період ВВП України зріс, такі скорочення є свідченням негативних тенденцій в економіці. Загалом рівень державних витрат (як частка ВВП) на освіту знаходиться на рівні середньосвітових показників і є вищим, ніж, наприклад у Великобританії, Туреччині, США, Швейцарії, Іспанії, Словаччині, Сінгапурі, Польщі, Литві, Японії, Італії, Ірландії та Німеччині [6]. За розміром витрат на вищу освіту як частки ВВП Україна займає далеко не останні місця, і загалом показник 1,85% перевищує показники США, Великобританії, Австралії, Австрії, Бельгії, Бразилії, Канади, Франції, Німеччини, Португалії, Іспанії, Південної Кореї та інших аналізованих країн. Загалом вищі показники, ніж в Україні, лише у Норвегії, Данії та Швеції [9].

Практично аналогічна ситуація спостерігається й за показником частки витрат на освіту від загальних державних витрат. Україна має одні з найвищих витрат на освіту у структурі державних витрат, вищий рівень витрат загалом на освіту лише у Австралії, Бразилії, Чилі, Колумбії, Естонії, Ірландії, Ізраїлі, Новій Зеландії, Норвегії, Швеції, Туреччині, США та Великобританії, проте вищі, ніж у Австрії, Канади, Данії, Японії, Сінгапурі, Іспанії, Нідерландах, Люксембурзі та ін. [7]. Державні витрати на вищу освіту теж знаходяться на рівні, що відповідає країнам-лідерам. Медіальне значення знаходиться на рівні 3,21%, тоді як Україна демонструє 4,14% від загальнодержавних витрат і знаходиться в одній групі з такими країнами, як Туреччина, Норвегія, Нова Зеландія, Мексика, Китай, Чилі, Канада, Данія [10].

Проте варто зауважити, що лише частка витрат не є показовою, оскільки ВВП України не надто високий і становить лише близько 90 млрд. дол., фактично реальний рівень витрат надзвичайно низький. Так, витрати на освіту в Україні становлять у 2016 р. лише 7843,25 млн. дол., це лише 20% від витрат Туреччини і лише 5% від витрат Великобританії. Менше України витрачають лише країни з низьким рівнем населення, зокрема Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Люксембург, Словенія та Словаччина [8]. Із них на вищу освіту витрачається лише 2472 млн. дол., що становить 6% від витрат Великобританії, 17% від витрат Туреччини. Якщо ж порівнювати з країнами, що мають близьку до України чисельність населення серед вибраних, то вона і тут значно відстає: українські витрати становлять лише 67% від витрат Колумбії та 38% від витрат Польщі на вищу освіту [11]. Як бачимо, витрати на

освіту загалом і вищу освіту зокрема не характеризуються однорідністю, й Україна займає стійкі позиції лише у відносних показниках, абсолютне ж їх вираження вказує на слабкі позиції України, що спричинені і слабкістю української економіки у цілому.

Друга група ресурсів включає у себе людські ресурси та їхню якість, зокрема кількість та мобільність студентів. Як показує аналіз, в Україні досить значна чисельність студентів (табл. 1).

Загалом за цією групою показників Україна демонструє досить різнопланові тенденції, зокрема за показниками чисельності студентів майже на всіх рівнях спостерігаються низхідні тренди. Так, чисельність студентів на рівні ISCED 5 (короткострокові курси) скоротилася з 2005 р. більше ніж на 22%, власне як і на рівні ISCED 6 (бакалавр) (скорочення відбулося на 21% відносно 2013 р.). На освітньо-кваліфікаційному рівні ISCED7 (магістр) скорочення відбулося майже на 30% відносно 2013 р. Проте чисельність студентів на рівні ISCED 8 (PhD) зростає відносно 2005 р. на 4%. Чисельність студентів короткострокових курсів в Україні є досить високою і на 65% вище, ніж у Великобританії, але становить лише 6% від чисельності студентів короткострокових курсів у США. Порівнюючи з країнами, що мають близьку чисельність населення (Колумбія та Польща), варто відзначити, що спільного тренду немає: у Колумбії чисельність студентів на 58% вище, а от у Польщі чисельність студентів становить лише 6% від показників України [1]. Щодо студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», то Україна поступово втрачає позиції і поступається країнам як високорозвиненим, так і близьким за чисельністю населення: студентів бакалаврського рівня в Україні лише 66% від індикатора Колумбії і 85% від польських показників. Активна й агресивна політика Польщі на ринку освітніх послуг відіграє негативний вплив на ринок України, залучаючи студентів своїми ринковими пропозиціями [2]. На освітньо-кваліфікаційному рівні «магістр» ситуація досить близька з рівнем ISCED6. Україна має досить значну частку студентів, на рівні 82% від чисельності студентів Великобританії, але порівняно з близькими країнами за чисельністю населення студентів, що здобувають ступінь магістра, в Україні на 33% менше, ніж в Польщі, але на 149% більше, ніж у Колумбії [3]. На рівні підготовки докторів філософії Україна демонструє лише 26% від чисельності здобувачів наукового ступеня у Великій Британії, 69% – від показників Польщі, проте 582% – від показників Колумбії [4]. Загалом менші показники

Таблиця 1

**Динаміка зміни окремих показників чисельності студентів,
що характеризують людські ресурси та їхню якість**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ISCED 5	548466	505331	468029	441336	399332	354226	361771	357033	571228	567013	452292	427471
ISCED 6	1153791	1072359	947210	909176
ISCED 7	445122	472697	346657	322116
ISCED 8	29683	31181	32666	33915	34820	35578	36825	36452	35454	33959	30031	30961
Навчаються за кордоном	26704	25824	26794	32569	33824	36194	37607	37425	42441	49911	68279	76185
Кількість іноземних студентів	23259	26623	29614	32573	35780	37674	38777	43609	49686	60037	57583	54144
Сальдо міграції студентів	-3445	799	2820	4	1956	1480	1170	6184	..	10126	-10696	-22041

Джерело: складено автором за [1–4; 12; 17]

на рівні підготовки докторів філософії демонструють переважно країни або з низьким рівнем розвитку, або ж зі значно меншою чисельністю населення.

Наступна група показників стосується мобільності студентів та участі України в глобальних потоках академічної мобільності. Аналіз показує, що в 2016 р. ми володіємо 1,2% від світового потоку студентів, що в'їхали в Україну на навчання, і знаходимося на одному рівні зі Швейцарією, Новою Зеландією, Бельгією та Австрією [12]. Щодо потоків виїзду студентів, то Україна репрезентує 1,6% від глобального потоку і знаходиться на одному рівні з Канадою, Китаєм, Італією, Росією, США та Туреччиною [17].

Загалом чистий притік іноземних студентів в Україну досить волатильний (рис. 1).

Загалом можемо побачити, що показники мігрують між плюсовими та мінусовими значеннями з року в рік. Проте останні роки спостерігається стійка тенденція до зменшення привабливості України та зменшення чисельності студентів, що приїжджають до України. Загалом місце України на глобальному ринку освітніх послуг досить неоднозначне, що пов'язано зі значними коливаннями привабливості країни для студентів, яке на відносно високому рівні порівняно з окремими країнами, що демонструють постійне мінусове значення, серед них: Бразилія, Чилі, Китай, Гонконг, Колумбія, Естонія, Греція, Ісландія, Індія, Ізраїль, Латвія, Литва, Люксембург, Мексика, Південна Корея, Словаччина та Словенія. Високим та стійким рівнем привабливості володіють США, Великобританія, Швейцарія, Швеція, Іспанія, Сінгапур, Росія, Португалія, Норвегія, Нова Зелан-

дія, Нідерланди, Японія, Італія, Угорщина, Німеччина, Франція, Фінляндія, Данія, Чехія, Канада, Австрія та Австралія [13]. Загалом близька ситуація до України спостерігається у Туреччині, Ірландії та Польщі. Щодо Польщі, то позитивне сальдо спостерігається лише останні роки, і приріст є досить значним, у середньому щороку приріст становить 10 тис. студентів.

Аналізуючи географічну структуру академічної студентської міграції, можемо відзначити, що найбільше іноземних студентів до України приїжджають з Азербайджану (табл. 2).

Структура студентів, що в'їжджають до України, більш однорідна, ніж студентів, що виїжджають. Переважна більшість студентів в'їжджають до Польщі (майже 38%) та Російської Федерації (майже 29% від загальної чисельності). Третє місце поділяють Чехія та Італія з показниками 3,4% та 3,3% відповідно, що вказує на значні диспропорції розподілу студентів між країнами призначення. Загалом вхідна мобільність знаходиться на нижчому рівні від вихідної і становить 4,6 (табл. 3).

Участь України в глобальних міграційних потоках студентів за означений період значно зросла, і чисельність українських студентів, що навчаються за кордоном, із 2005 р. зросла майже втричі, загалом продемонструвавши приріст у 185% відносно базових показників. Щодо залучення іноземних студентів у систему вищої освіти України, то тенденції досить близькі: показники 2016 р. становлять 233% відносно 2005 р. При цьому міграційне сальдо студентів майже весь період знаходиться в позитивній

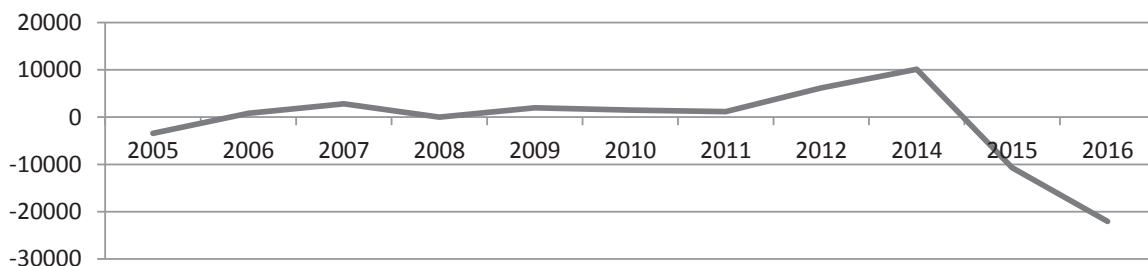

Рис. 1. Динаміка сальдо студентської академічної міграції України, осіб, 2005–2016 рр.

Джерело: складено на основі [13]

Таблиця 2

Географічна структура участі України в процесах академічної міграції (ТОП-20), осіб, 2016 р.

Країна походження	Кількість студентів	Країна призначення	Кількість студентів
Азербайджан	8833	Польща	29,253
Туркменія	6291	Росія	22,440
Індія	5885	Чехія	2,674
Нігерія	3035	Італія	2,552
Марокко	2854	США	1,615
Грузія	2605	Франція	1,226
Йорданія	2075	Австрія	1,194
Узбекистан	2022	Угорщина	1,105
Туреччина	1427	Великобританія	978
Ірак	1320	Канада	873
Китай	1252	Словаччина	786
Єгипет	1145	Ізраїль	607
Росія	1114	Болгарія	570
Ізраїль	1079	Туреччина	533
Гана	1000	Іспанія	399

Джерело: складено автором за [5]

Таблиця 3

Ключові показники студентської академічної міграції в Україні, 2016 р.

Ключові показники	Значення
Студентів за кордоном	
Загальна чисельність студентів за кордоном, осіб	77,219
Коефіцієнт вихідної мобільності	4.6
Валовий коефіцієнт зарахування вихідного коду	1.9
Академічна імміграція	
Загальна чисельність студентів іммігрантів, осіб	52,768
Вхідна мобільність	3.2

Джерело: складено на основі [5]

площині, що свідчить про привабливість української освіти для іноземних студентів, проте в 2015 та 2016 рр. сальдо демонструє вже стійке зниження і набуває від'ємних значень.

Останній блок показників лідерства першого порядку включає індикатори власне інтелектуального складника (табл. 4).

Щодо інтелектуальних показників, то місце України поступово погіршується: з 2005 р. скорочення за всіма індикаторами відбулося більше ніж на 40%. Так, загальна чисельність наукового персоналу скоротилася на 44%, у перерахунку на один мільйон населення скорочення відбулося на 43%, а чисельність науково-дослідного персоналу на тисячу працюючих скоротилася на 41%. Хоча загалом Україна знаходиться в розрізі ключових світових тенденцій не на останньому місці, проте негативні тренди свідчать про погіршення ситуації у цілому. Україна за індикаторами загальної чисельності науково-дослідного персоналу знаходиться в одній групі з Австрією, Бельгією, Чехією, Швецією та Швейцарією [16]. Проте, наприклад, порівняно з іншими країнами Україна має лише 75% від чисельності наукового персоналу в Польщі. Аналізуючи показники чисельності наукового персо-

налу на мільйон жителів, варто відзначити, що Україна займає одне з останніх місць серед вибраних країн, менша чисельність лише у Туреччині, Індії, Чилі та Бразилії [14]. Необхідно зазначити, що в усіх означених країнах чисельність населення досить висока, адже в Індії та Туреччині загальна чисельність науковців значно вища, ніж в Україні. Варто відзначити, що тенденції свідчать про зниження чисельності наукового персоналу за всіма індикаторами – і загалом, і на мільйон населення, і на тисячу працюючих.

Як бачимо, серед вибраних країн лише Україна демонструє стійку тенденцію до зниження. Маючи однакові вихідні позиції, Україна, Словаччина та Угорщина показують різні тенденції, адже останні поступово нарощують показники. Польща демонструє поступове підвищення своїх індикаторів, обігнавши Україну в 2012 р. на 30%. Загалом менші показники серед вибраних країн лише в Індії та Чилі. Враховуючи, що середній показник серед вибраних країн становить 11,7 осіб на тисячу працюючих у 2016 р., українські показники не доходять навіть до 40%, хоча в 2006 р. із загальносвітовим середнім показником 8,7 осіб на тисячу працюючих показники України сягали 80%. Можемо відзначити, що загалом Україна

Таблиця 4

Динаміка показників інтелектуалізації економіки України, чисельність R&D-персоналу

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальна	..	136244,7	132926,1	127345,7	118746,9	116320,8	110917,8	105529,7	99882,5	87389,8	81854,4	71071,2
на млн населення	..	2922,7	2865,6	2757,2	2581,8	2540,2	2433,7	2327	2213,9	1947	1914,3	1668,7
на тисячу працюючих	..	6,7	6,5	6,2	6	5,9	5,6	5,4	5	4,6	4,5	4

Джерело: складено автором за [14–16]

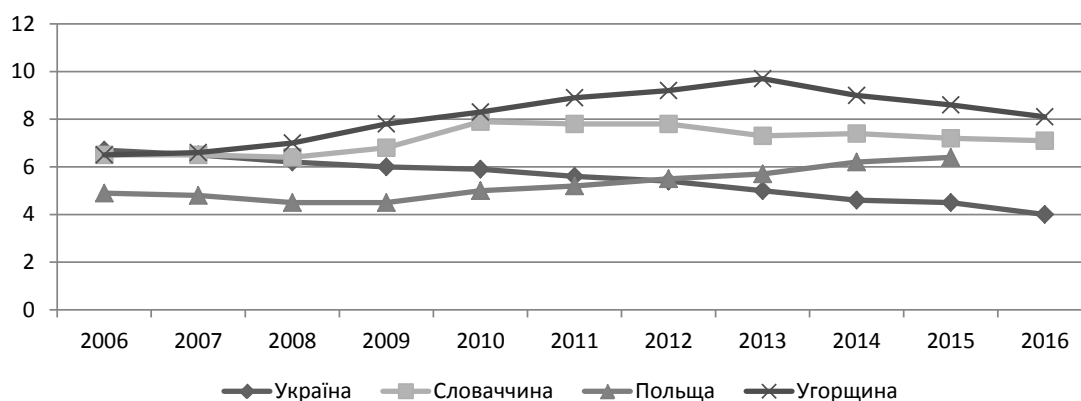

Рис. 2. Динаміка чисельності науково-дослідного персоналу на тисячу працюючих в окремих країнах, 2006–2016 рр., осіб

Джерело: складено на основі [15]

займає досить непогані позиції за наявності та фінансуванням ресурсного складника, проте з посиленням рівня інтелектуалізації ресурсів показники поступово погіршуються, що свідчить про невисоку ефективність реалізації інтелектуального потенціалу та необхідність напрацювання нових інноваційних інструментів його втілення та комерціалізації.

Висновки. Аналіз ключових показників інтелектуального лідерства різного порядку дає можливість визначити, що більшість значень в Україні знаходиться в негативній площині та потребує значної корекції. Різноманітні чинники відображають ключові негативні тенденції інтелектуалізації економіки України, аналіз світових тенденцій указує на необхідність нарощення інтелектуального потенціалу та його ефективності. Україна за більшістю вибраних показників не дотягує навіть до медіальних значень, лише за окремими показниками перевищуючи ці значення і частіше за все за темпами приросту, а не за номінальним значенням показника. Компаративний аналіз розвитку української економіки дав змогу виявити її роль у глобальному середовищі та ті мультиструктурні зв'язки, які відіграють найважливішу роль. Відповідно до цього, виокремлено ключові проблеми реалізації інтелектуального складника інноваційного розвитку України, мінімізація негативного впливу яких може бути забезпечена через активне впровадження інклюзивної інституціоналізації державного управління. Це спрямовано на розростання свобод, ринкового обміну ресурсами за підтримки держави. Структурна динаміка чинників інтелектуалізації вказує на необхідність демаркації державних впливів на різні прояви інтелектуалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Enrolment in tertiary education, ISCED 5, number selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 12.01.19).
2. Enrolment in tertiary education, ISCED 6, number selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 11.01.19).
3. Enrolment in tertiary education, ISCED 7, number selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 12.01.19).
4. Enrolment in tertiary education, ISCED 8, number selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 10.01.19).
5. Global Flow of Tertiary-Level Students. URL : <http://uis.unesco.org/en/topic/higher-education>; <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow> (дата звернення: 01.02.19).
6. Government expenditure on education as a percentage of GDP, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 08.01.19).
7. Government expenditure on education as a percentage of total government expenditure, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 12.01.19).
8. Government expenditure on education in US\$ (millions), selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 18.01.19).
9. Government expenditure on tertiary education as a percentage of GDP, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 10.02.19).
10. Government expenditure on tertiary education as a percentage of total government expenditure, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 12.01.19).
11. Government expenditure on tertiary education in US\$ (millions), selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 12.01.19).
12. Inbound internationally mobile students by continent of origin, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 02.02.19).
13. Net flow of internationally mobile students, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 02.02.19).
14. Science, technology and innovation: Total R&D personnel per million inhabitants (Full-time equivalents – FTE) selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 02.02.19).
15. Science, technology and innovation: Total R&D personnel per thousand total employment, selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 03.02.19).
16. Science, technology and innovation: Total R&D personnel selected countries (in Full-time equivalents – FTE and Headcounts – HC). Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 03 February 2019).
17. Total outbound internationally mobile tertiary students studying abroad (number) selected countries. URL : http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (дата звернення: 02.02.19).

REFERENCES:

1. Enrolment in tertiary education, ISCED 5, number selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 12 January 2019).
2. Enrolment in tertiary education, ISCED 6, number selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 11 January 2019).
3. Enrolment in tertiary education, ISCED 7, number selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 12 January 2019).
4. Enrolment in tertiary education, ISCED 8, number selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 10 January 2019).
5. Global Flow of Tertiary-Level Students. Retrieved from: <http://uis.unesco.org/en/topic/higher-education>; <http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow> (accessed 01 February 2019).
6. Government expenditure on education as a percentage of GDP, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 08 January 2019).
7. Government expenditure on education as a percentage of total government expenditure, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 12 January 2019).
8. Government expenditure on education in US\$ (millions), selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 18 January 2019).
9. Government expenditure on tertiary education as a percentage of GDP, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 10 February 2019).
10. Government expenditure on tertiary education as a percentage of total government expenditure, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 12 January 2019).
11. Government expenditure on tertiary education in US\$ (millions), selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 12 January 2019).
12. Inbound internationally mobile students by continent of origin, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 02 February 2019).
13. Net flow of internationally mobile students, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 02 February 2019).
14. Science, technology and innovation: Total R&D personnel per million inhabitants (Full-time equivalents – FTE) selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 02 February 2019).
15. Science, technology and innovation: Total R&D personnel per thousand total employment, selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 02 February 2019).
16. Science, technology and innovation: Total R&D personnel selected countries (in Full-time equivalents – FTE and Headcounts – HC). Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 03 February 2019).
17. Total outbound internationally mobile tertiary students studying abroad (number) selected countries. Retrieved from: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=scn_ds (accessed 02 February 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-3

УДК 339.138

Шедякова Т.Є.*доцент кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна***Шаповал В.І.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна*

МІЖНАРОДНИЙ БРЕНДИНГ – ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЕЛЕМЕНТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено питанням вивчення брендингу в контексті інтеграції вітчизняних підприємств у міжнародне бізнес-середовище та світову економіку у цілому. Визначено теоретичні та методологічні аспекти формування наукового уявлення про цей вид економічної діяльності, а також розглянуто можливі варіанти його розвитку; визначено внутрішні механізми використання бренд-менеджменту на підприємствах та умови, за яких його доцільно використовувати. Розглянуто сутність, історію та еволюцію бренд-менеджменту та його складників, а також запропоновано авторський підхід до його впровадження в управлінську діяльність як одного з найсучасніших інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: бренд, бренд-менеджмент, брендинг, торговельна марка, глобалізація, конкурентоспроможність, міжнародний ринок.

Шедякова Т.Е., Шаповал В.И. МЕЖДУНАРОДНЫЙ БРЕНДИНГ – ЭВОЛЮЦИОННЫЙ ЭЛЕМЕНТ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья посвящена вопросам изучения брендинга в контексте интеграции отечественных предприятий в международное бизнес-сообщество и мировую экономику в целом. Определены теоретические и методологические аспекты формирования научного представления об этом виде экономической деятельности, а также рассмотрены возможные варианты его развития; определены внутренние механизмы использования бренд-менеджмента на предприятиях и условия, при которых его целесообразно использовать. Раскрыты сущность, история и эволюция бренд-менеджмента и его составляющих, а также предложен авторский подход к его внедрению в управленческой деятельности как одного из современных инструментов повышения конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: бренд, бренд-менеджмент, брендинг, торговая марка, глобализация, конкурентоспособность, международный рынок.

Shedyakova Tetyana, Shapoval Valentina. INTERNATIONAL BRANDING – AN EVOLUTIONAL ELEMENT OF THE WORLD ECONOMY

The article is devoted to study of branding in the context of integration of domestic enterprises into the international business community and global economy as a whole. The study identifies theoretical and methodological aspects of formation of scientific understanding about this kind of economic activities and addresses possible scenarios for its development; article also identifies internal mechanisms for the use of brand management at the enterprises and the conditions under which it should be used. The essence, history and evolution of brand management and its components, as well as the author's approach to its implementation in managerial activities as one of the modern instruments of increase of enterprises competitiveness are described. The modern worldwide economy necessitates the need for new products and services, as well as it needs the more dynamic development of consumer markets, so one of the main tasks of article is to represent national branding at various levels. A special feature of this process is the leading role of international market and their active interaction with professional, public and other business associations in different countries. Besides, the article summarizes the experience of the emergence, development and evolution of national trademarks in the context of their integration into the world economy, as well as the search for methods to overcome common difficulties and problems arising in the way of this integration. The study determinates the place and role of brand management in the national and international marketing system as an actual mechanism for supporting the Ukrainian economy and its structural layers. Authors have analyzed mistakes in branding implementation to business projects and enterprises, as well as to solve problems that impede the development of brand management in the national economy.

Keywords: brand, brand management, branding, trademark, globalization, competitiveness, international market.

Постановка проблеми. Глобальні зміни в суспільстві і світоустрої, загострення старих і поява нових проблем у розвитку світової економіки висунули перед суспільством не тільки цілу низку складних питань, а й змусили їх повернутися обличчям до нових економічних реалій. Сучасний етап економічного розвитку зумовлює необхідність появи нових продуктів і послуг, а також більш динамічного розвитку споживчих ринків. Коротшим стає життєвий цикл продуктів і значно зростає активність конкурентів. Розмаїття товарів та послуг, пропонованих різними компаніями і виробниками в різний спосіб, створюють певні труднощі на шляху втілення технологій задоволення потреб споживачів.

Додаткову гостроту й актуальність вирішенню цих проблем надають недооцінка місця і ролі управління торговельними марками з боку маркетологів та осіб, відповідальних за просування продукції та послуг компаній і корпорацій на міжнародні ринки, а також не зовсім адекватне сучасним реаліям уявлення про цілі й завдання самого цього процесу. За своїм змістом бренд-менеджмент продовжує прирівнюватися до другорядних інструментів просування товарних пропозицій і послуг та фінансується підприємствами за так званим залишковим принципом, а його завдання обмежується лише підготовкою певної незначної кількості бізнес-стратегій для задоволення мінімальних потреб ринку. Через це підприємства, що мають за мету успішне

операціонування на міжнародних ринках, ризикують утратити один із небагатьох реальних складників своєї конкурентоспроможності, а саме потужний інструмент підвищення привабливості власного бренду, а отже, й підвищення фінансового прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням еволюціонування брендингу присвячено значну кількість досліджень. Внесок у формування наукового уявлення про цей інструмент підприємницької діяльності та його роль у світовій економіці зробили такі зарубіжні та вітчизняні дослідники: Девід Аакер, Джек Траут, Ел Райз, Девід Огілві, Андрій Длигач, Світлана Москалюк, Оксана Ярмак та ін. Достатньо велика кількість наукових розробок у сфері брендингу свідчить про зацікавленість учених-економістів у подальшому вивченні даного напрямку економічної науки, однак традиційно існують певні дискусійні моменти в питаннях вектора зосередження зусиль із вивчення історії та перспектив розвитку бренд-менеджменту.

Мета дослідження полягає у тому, щоб отримати обґрунтовану підставу для вирішення цілої низки нагальних практичних завдань, серед яких – вибір напрямів оптимізації й удосконалення форм та методів управління торговельними марками, вдосконалення перспективних напрямів просування вітчизняних брендів на зовнішніх ринках, а також визначення чинників підвищення їхньої конкурентоспроможності. Ці завдання потребують узагальнення досвіду виникнення, розвитку та еволюції національних торговельних марок у контексті їх інтеграції у світову економіку, а також пошук методів подолання спільних труднощів і проблем, що виникають на шляху цієї інтеграції, адже подібні методи були б однаково доцільними та універсальними в умовах будь-якої держави. Зумовлюється це самою природою економіки та її функцій, які завжди детерміновані культурно-історичним контекстом конкретної країни, включаючи наявність такого найважливішого феномену в динаміці світової економічної системи, як її залежність від попереднього шляху розвитку.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У зв'язку з тим, що світ перейшов від економіки, яка визначається виробництвом, до економіки, яка визначається споживанням, відбулася зміна глобальної середовища економічних відносин. В умовах коли споживачу важко відрізнити властивості та характеристики конкурентних товарів або послуг, єдиним способом, який дає змогу ідентифікувати товар або послугу на перенасиченому ринку, є технології маркування й різні медіакомунікації для просування марки.

Сьогодні більшості як локальних, так і міжнародних компаній діє на ринку, де бренди є плодами спільної діяльності виробників і споживачів. Зміни в уявленні про компанії та їхні торговельні марки поширюються в суспільстві споживання і споживачів набагато швидше, ніж будь-коли раніше, і проникають у багато сфер життя в усьому світі. Логічним виглядає той факт, що глобальне середовище, що швидко змінюється, визначає нові уявлення про бренди та їх значення для споживача.

Стикаючись з інтернаціоналізацією ринків, транснаціональні та міжнародні підприємства прагнуть діяти глобально у своєму стратегічному маркетингу і локально у своєму операційному маркетингу. Це є причиною того, що багато міжнародних компаній дотримуються позиції, що розроблення товару повинно здійснюватися одночасно як на локальному, так і на глобальному рівнях. Такий підхід дає змогу вирішувати відразу кілька питань: аналізувати локальні потреби в окремо взятій країні або регіоні, контролювати процес глобалізації товарної концепції під

приємства, оперативно кастомізувати товар під кожне локальне середовище, а також реалізувати вибрану стратегію за допомогою операційного маркетингу.

Із погляду глобалізації можна говорити, що значною мірою шлях для неї прокладають бренди. Їхні гнучкість і все більш зростаюча міжнародна вага означають, що автоматично багато хто виходить із того, що конкретні види брендів дозріли для глобального використання. У разі глобального підходу до управління товарними марками у підприємства, що володіє міжнародною маркою, з'являється можливість нівелювати діяльність дрібних локальних брендів, а потім і сильних локальних марок, які, ймовірно, можуть стати потенційними лідерами в рамках регіону.

Девід Аакер, відомий знавець у галузі брендингу, визначив бренд як певний символ або особливу назву, що мають призначення ідентифікувати товари або послуги різних виробників або продавців та відрізнити їх один від одного [1].

Можна казати, що бренд – це унікальне ім'я або символ, що застосовується виробником або продавцем для ідентифікації свого товару або послуги. Бренд – це нематеріальний актив, що базується на позитивних асоціаціях, пов'язаних із ним; це враження, які залишаються у споживача в результаті використання товару. В узагальненому вигляді брендингом можна назвати всю суму наукових знань про створення споживчих переваг до певної торговельної марки. У сучасній економічній науці брендинг також ототожнюють із терміном «управління брендом».

Таким чином, бренд-менеджмент – це обґрунтована маркетинговими дослідженнями спільна творча робота виробника, організації, яка реалізує товар, а також рекламної агенції із забезпечення широкомасштабного впровадження у свідомість споживача образу бренду, маркованого індивідуальним товарним знаком товару або ж групи товарів.

Уважається, що синонімами терміна «бренд» є поняття «товарний знак» та «торговельна марка». Ще півстоліття тому терміном «бренд» позначався не будь-який товарний знак, а лише дуже відомий. Сьогодні цей термін у засобах масової інформації вживається як синонім визначення поняття «товарний знак» у більш широкому значенні: будь-який торговельний символ називають брендом. Щодо визначення торговельної марки, то в науковому середовищі схильні вважати, що торговельна марка є поєднанням графічного знаку або символу для ідентифікації товару або послуги та диференціації його від продукції конкурентів [2].

Знак для товарів і послуг, або товарний знак, відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», – це зареєстрована торговельна марка, що забезпечена правовим захистом. Тобто створення нової торговельної марки супроводжується захистом прав на володіння нею. Для цього потрібно отримати свідоцтво України на знак для товарів і послуг та занести його до Державного реєстру [3].

Торговельні марки забезпечують ототожнення товару і певне спрощення його вирізнення від продуктів конкурентів. Визнані бренди роблять наголос на особистість марки. Споживачі приписують продуктам властивості особистості і вибирають такі ж марки, які асоціюються з удастою рекламною кампанією та їх власним уявленням про себе [4].

Об'єктивними передумовами посилення ролі торговельної марки на міжнародній арені є сучасні процеси глобалізації; своєю чергою, міжнародна торговельна марка вітчизняного походження має змогу зменшити негативні наслідки глобалізації та використати досягнення глобалізаційних процесів для захисту націо-

нальних інтересів шляхом підвищення конкурентоспроможності національної економіки та залучення іноземного інвестування. До чинників глобалізації, що посилюють роль міжнародного бренда, належать: міжнародні засоби масової комунікації, міжнародний туризм, міжнародні інвестиції, посилення міжнародної конкуренції у сфері залучення інвестицій, ефект країни походження, міжнародний рух кваліфікованої робочої сили, економічна та фінансова глобалізація, національна ідентичність країн світу та ін.

Брендинг споживчих товарів широко використовується у світі. Глобальні міжнародні компанії вибирають систему просування власного міжнародного бренда відповідно до позиціонування економіки країни у світі. Основними тенденціями, що характерні для світового досвіду просування міжнародного бренда, є скорочення розриву між брендами розвинених країн та країн, що розвиваються; віртуалізація системи міжнародного брендингу країн; об'єднання державного та приватного секторів у системі просування міжнародного бренду країни. Пріоритет у виборі інструментів пошуку інформації про нову для інвестування країну надається інтерактивним засобам, таким як Інтернет та телебачення.

Глобалізація, міжнародна інтеграція та стрімке вдосконалення комунікаційних технологій лише підсилюють значення комунікацій зі споживачем як на локальних, так і на міжнародних ринках. За географією поширення можна розрізнити глобальні, локальні, міжнародні, національні, а також регіональні бренди.

Діаметрально полярними різновидами брендів за географією є локальний та глобальний бренди, тоді як національний, регіональний та міжнародний бренди знаходяться десь посередині і характеризуються різним ступенем прояву протилежних ознак.

Відмінними рисами глобальних брендів є те, що вони базуються на універсальних цінностях, однакових смаках споживачів, критеріях вибору товарів, а також певному стилі життя людей. Глобальна міжнародна марка заходить на новий ринок зі сталим іміджем, який є незмінною величиною, однаковою для всіх країн. Перевагами використання стратегії глобального бренду є його власний масштаб та авторитет, розвинута дистрибуторська мережа, інформаційна підтримка на міжнародному рівні, а також використання прагнення людини належати до певної соціальної групи або групи користувачів бренду в усьому світі.

Найяскравіші представники глобальних брендів використовують єдині стандарти виробництва та перевірки якості продукції, а також високого рівня обслуговування для споживачів у різних країнах. Але є й недоліки: це віддаленість від цільових споживачів, складність збору інформації про цих споживачів та їхні вподобання й рівень задоволеності продуктом, певна складність у пристосуванні до потреб місцевих ринків.

На відміну від глобальних локальні бренди, хоча й не мають потужних фінансових ресурсів, але їх територіальна та психологічна наближеність до цільової аудиторії дає змогу забезпечити вищий рівень обслуговування. Локальні марки можуть позиціонуватися, використовуючи емоційні зв'язки, а також традиції, культуру та світогляд місцевих споживачів.

У боротьбі за ринок беруть участь не лише гіганти міжнародного та національного масштабів, а й невеликі регіональні компанії. Регіональні гравці – це й ті виробники, яким не вистачає ресурсів на розширення свого бізнесу, й ті, у кого немає бажання щось змінювати. А ще є й аматори, які лише роблять перші кроки в освоєнні ринку та просуванні власної торговельної марки.

Є думка, що невеликі регіональні компанії можуть дотримуватися таких стратегій поведінки

під час виходу на ринок: протиставлення себе великим брендам або наслідування цим брендам. Вибір зазвичай зумовлений певними особливостями сприйняття бренда. Наприклад, існують товари, які добре продаються, якщо вони виготовлені в регіоні продажу, і у такому разі слід робити акцент саме на це. Як правило, це стосується продуктів харчування, які вважаються місцевими споживачами більш натуральними, свіжими, якісними [5].

Окрім індивідуальних особливостей міжнародних брендів, існують макроекономічні чинники, що впливають на пріоритетність розроблення стратегії просування міжнародного бренду, і до них належать: ступінь розвитку країни, рівень сприйняття міжнародного бренду країни, фаза економічного циклу розвитку світової економіки та вид зовнішньоекономічної політики країни. Якщо товар виходить або в майбутньому вийде на міжнародний рівень, виникає потреба внесення низки змін у політику управління брендами.

На управління брендами міжнародної компанії впливають, насамперед, організаційні чинники. Наприклад, централізація або децентралізація управління міжнародною компанією безпосередньо впливають на політику в галузі брендів. На ринках, де товарна перевага – ключовий момент позиціонування бренду, така централізація виробництва, роботи в галузі досліджень і розробок обмежує можливості диференціації на місцевій основі.

До чинників, зумовлених процесом глобалізації, належить також наявність недосліджених сегментів на ринку. Нові, недосліджені сегменти не володіють успадкованою системою цінностей. Тут усе має бути створено заново, і новий бренд має це зробити. Саме тому ніщо не перешкоджає глобальному маркетингу брендів високотехнологічних товарів, комп'ютерів, Інтернету, фотографічної апаратури, електронних товарів, а також телекомунікацій або послуг. На таких ринках єдиний орієнтир – самі бренди. Зміна має торкатися лише формулювання меседжів рекламних кампаній, що пов'язано з необхідністю враховувати рівень економічного розвитку країни.

Окрім чинників глобалізації, існують фактори, що перешкоджають розвитку глобалізаційних процесів. Вони також здійснюють безпосередній вплив на управління брендами міжнародних компаній.

Основним із таких чинників є крос-культурні відмінності споживачів. У кожного національного середовища існують певні, характерні тільки для цього середовища звичаї, традиції, стереотипи і, відповідно, споживчі переваги. Цей чинник ураховують під час вибору імені бренду, розроблення упаковок, способу позиціонування і просування на ринок.

У сучасних умовах назва бренду перетворилася з простого способу ідентифікації товарів у визначений комунікатор відмінних цінностей компанії взагалі і бренду зокрема. Під час вибору імені бренду міжнародні компанії, як правило, прагнуть знайти оптимальну назву, яку можна використовувати в усьому світі. Тому під час просування товару в різні країни, особливо в процесі розроблення упаковок, етикеток, доводиться враховувати особливості національних культур різних країн та особливості національного менталітету споживачів, знаходити компромісні рішення, які адекватно сприймаються споживачами та прийнятні для них у максимально широкому географічному просторі.

Поряд із крос-культурними відмінностями споживачів різних країн існує ще й такий аспект, як економічна різнохарактерність. Рівень економічного розвитку різних країн може значною мірою відрізня-

тися, тому політика управління брендами компанії має брати цей чинник до уваги.

Ще одним чинником, який неминуче доводиться враховувати компаніям, що виходять на зовнішні ринки, є розходження в законодавстві та правових нормах різних країн. Окрім того, існує такий чинник, як конкуренція з боку місцевих компаній. Більшість невдач у виведенні бренду на зовнішній ринок пов'язана з наявністю сильного місцевого конкурента, тому однією з основних складностей управління брендами міжнародної компанії є боротьба проти укоріненних регіональних забобонів, через які місцевим брендам надається перевага перед міжнародними, що особливо характерно для США і Великої Британії [6].

Окремою галуззю, що синтезує наведені вище чинники, а також являє собою окремий сегмент світового інноваційного бренд-менеджменту, виділяють брендинг високотехнологічних товарів. Володіння високотехнологічними можливостями стає силою споживчої переваги та залежить від складності продукту і ризику, необхідного в процесі ухвалення цього продукту: чим складніше продукт і чим більше ризик під час придбання товару, тим більше буде сила споживчої переваги: одного разу зважившись працювати з даним брендом, споживач відчуватиме труднощі за переходу на продукти виробництва іншої фірми.

Існує ще кілька чинників міжнародного брендингу. Кожен із них впливає на діяльність тієї чи іншої компанії по-різному. Усе залежить від характеристик самої організації, особливостей бренду, географічного охоплення. Проте всі перелічені чинники тією чи іншою мірою необхідно враховувати під час управління брендами на міжнародних ринках.

Таким чином, в управлінні брендами міжнародної компанії можна спостерігати певну тенденцію розвитку. Як і в інших функціональних сферах управління компанією, у бренд-менеджменті простежується вплив двох протилежних процесів: глобалізації та локалізації. Кожна компанія, що просуває свій бренд на зовнішньому ринку, стикається з вибором одного із цих двох напрямів і відповідно виробляє певну стратегію бренд-менеджменту.

Висновки. З вищесказаного можна зробити висновок, що глобальна компанія діє на основі єдиної глобальної стратегії замість різних стратегій, орієнтованих на національні ринки, а також пропонує на ринку стандартизований продукт у глобальному масштабі й постійно користується можливостями, пропонуваними міжнародним розподілом праці з метою забезпечити економію на масштабах реалізації своєї продукції.

Багато в чому успіх міжнародної експансії торговельних марок залежить від вибору способу його здійснення. Вибір способу виходу на закордонні ринки зумовлений впливом величини витрат на вхід, можливістю встановлення контролю над рухом товарів або послуг на цих ринках, унікальністю форматів, рівнем насиченості торговельної інфраструктури, наявністю політичних та економічних ризиків. Для розширення географії своєї присутності і захоплення нових ринків збуту найбільші власники найбільш відомих торговельних марок використовують стратегії поглинання, злиття, органічного зростання, технології франчайзингу, створення спільних підприємств, ліцензування та експортування брендів. За останні два десятиліття різко збільшилася активність угод саме зі злиття та поглинання брендів, і цей процес продовжує залишатися дуже популярним видом корпоративного розвитку, що значною мірою

відповідає тенденції посилення позицій власних торговельних марок у глобальному мультибрендовому середовищі [7]. Причиною зростання хвилі злиття та поглинання можна розглядати той факт, що ця стратегія дає змогу компаніям поліпшити свої можливості протягом відносно короткого періоду. Цей процес передусім повинен надавати вигоди своїм споживачам, а саме вирішити проблему, пов'язану з випуском стандартизованої продукції, яка повинна відповідати приватним запитам.

Із погляду максимальної вигоди від вкладених інвестицій стандартизація товарів і брендів в різних країнах дає значну економію. Дослідження і розробки є загальними для всіх марок, якими володіє підприємство, проте їх інтерпретація на рівні продуктів і споживчих вигід частково адаптується до локальних очікувань. Ця адаптація може здійснюватися або за допомогою загальної торговельної марки з оптимізованими локальними характеристиками, або шляхом використання різних торговельних марок, що користуються широкою популярністю на місцевому рівні.

Для формування українськими виробниками своїх власних брендів необхідні певні зусилля, щоб перехопити ініціативу у міжнародних конкурентів, які давно почали захоплення наших ринків. Використання закордонних технологій бренд-менеджменту передбачає проведення постійних досліджень купівельних переваг та мотивів здійснення покупок. Саме специфіка купівельної поведінки українських споживачів визначає особливості застосування концепції брендингу на українському ринку.

Необхідно враховувати наші національні традиції та особливості сприйняття торговельних марок українськими споживачами, а також формувати месиджі до них так, щоб вони стали більш прийнятними та персоналізованими, ніж рекламні звернення закордонних конкурентів.

Отже, запорака успішної стратегії бренд-менеджменту – стежити за новими можливостями, що відкриваються, і робити впевнений крок, закріплюючи продукт на певних позиціях. Якщо фірма не має можливості бути першою, то вона повинна враховувати, що не можна вживати економічний напад на компанії, які вже мають лідируючі позиції на ринку. Якщо у неї з'явилось бажання стати першою, то спочатку необхідно проявити себе в іншій сфері, а потім вже виходити на ринок, що є пріоритетним. Інший варіант завоювання торговельною маркою лідируючого положення – створити новий товар і стати лідером завдяки йому.

Вочевидь, подальша еволюція брендингу має бути пов'язана з дуже мінливими потребами всіх учасників ринку, як споживачів кінцевих продуктів, представлених на ринку торговельними марками, брендами, так і виробників та постачальників, що надають свої товари та послуги в їх неосяжному різноманітті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Aaker D. Building Strong Brands. New York : Free Press, 1996. 400 p.
2. Івашова Н.В. Місце брендингу в сучасних маркетингових концепціях. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. Т. II. № 4. С. 89–97.
3. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 № 3689-XII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення: 11.03.2019).
4. Овчарук М.П. Глобалізація брендів в сучасних умовах. *Фінансовий простір*. 2012. № 1 (5). С. 13–18.
5. Проблеми формування і функціонування регіональних брендів в Україні : матеріали круглого столу. *Маркетинг і реклама*. 2006. № 7–8. С. 24–31.

6. Безрукова Н.В., Свічкарь В.А. Особливості бренд-менеджменту в транснаціональних корпораціях. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL : http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/1514/1/67_Bezrukova_Svichkar_Article_2.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
7. Мазаракі А.А. Інституційна функція сучасної мережевої роздрібно-торгівлі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 4. С. 5–21.

REFERENCES:

1. Aaker D. Building Strong Brands. New York : Free Press, 1996. 400 p.
2. Ivashova N.V. (2011). Mistse brendynhu v suchasnykh marketynhovyykh kontseptsiiakh [Missing branding in modern marketing concepts]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 4 (2), 89–97. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh» vid 15.12.1993 № 3689-XII [The Law of Ukraine “On the Protection of the Rights to Marks for Goods and Services” dated 12/15/1993 No. 3689-XII]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (accessed 11 March 2019). [in Ukrainian]
4. Ovrachuk M.P. (2012). Hlobalizatsiia brendiv v suchasnykh umovakh [Globalization of brands in modern conditions]. *Finansovyi prostir*, 1 (5), 13–18. [in Ukrainian]
5. Problemy formuvannia i funktsionuvannia rehionalnykh brendiv v Ukraini : materialy kruhloho stolu [Problems of formation and functioning of regional brands in Ukraine: materials of the round table]. *Marketynh i reklama*, 7–8, 24–31. [in Ukrainian]
6. Bezrukova N.V., Svichkar V.A. (2014). Osoblyvosti brend-menedzhmentu v transnatsionalnykh korporatsiiakh [Features of brand management in transnational corporations]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/1514/1/67_Bezrukova_Svichkar_Article_2.pdf (accessed 11 March 2019) [in Ukrainian]
7. Mazaraki A.A. (2016). Instytutotvorcha funktsiia suchasnoi merezhevoi rozdrubnoi torhivli [Institutional creative function of modern network retail]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, 4, 5–21. [in Ukrainian]

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-4

УДК 338.43:631.145(477)

Артеменко Д.А.*аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету*

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ АГРОКЛАСТЕРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблем розвитку аграрних кластерів в Україні. Проведено аналіз наявних підходів до організації кластерів, виокремлено відтворювально-галузевий, територіально-структурний та інноваційний підходи. Рекомендовано формування конкурентоспроможного сільськогосподарського кластеру на регіональному та міжрегіональному рівнях на інноваційному підході. Запропоновано методичні засади формування стратегії побудови кластеру, визначено етапи реалізації завдань стратегії його створення та суб'єкти управління агрокластером. Доведено необхідність створення юридичної некомерційної структури у вигляді Координаційної ради агрокластера, яка об'єднуватиме партнерів кластеру, регулюватиме взаємовідносини між ними і визначатиме рівень їх залучення в діяльність кластера.

Ключові слова: сільське господарство, держава, регіон, агрокластер, стратегія, інновації, система, інформація.

Артеменко Д.А. СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ АГРОКЛАСТЕРОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию проблем развития аграрных кластеров в Украине. Проведен анализ существующих подходов к организации кластеров, выделены воспроизводственно-отраслевой, территориально-структурный и инновационный подходы. Рекомендуется формирование конкурентоспособного сельскохозяйственного кластера на региональном и межрегиональном уровнях на инновационном подходе. Предложены методические основы формирования стратегии создания кластера, определены этапы реализации задач стратегии при его формировании и субъекты управления агрокластером. Обоснована необходимость создания юридической некоммерческой структуры в виде Координационного совета агрокластера, которая будет объединять партнеров кластера, регулировать взаимоотношения между ними и определять уровень их привлечения в деятельность кластера.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государство, регион, агрокластер, стратегия, инновации, система, информация.

Artemenko Dmitry. STRATEGIES FOR AGRICULTURAL FORMATION IN PROVIDING AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the research of problems of agrarian cluster development in Ukraine. The analysis of existing approaches to the organization of clusters is carried out, the following are singled out: reproductive-branch, territorial-structural and innovative approaches; the formation of a competitive agricultural cluster at the regional and interregional levels on the innovative approach was recommended. The analysis of clusterization processes shows that the vast majority of regions of Ukraine create clusters for the implementation of strategic tasks of development of agro-industrial complex (9 regions); not all regions actively use the possibilities of cluster models and do not implement them, which exacerbate disproportions in the economic development of the state. In order to increase the competitiveness of agricultural products on the basis of the cluster approach, the scheme of step-by-step development of the strategy of socio-economic development, methodical principles of formation of the strategy of cluster construction, the stages of organization of the cluster creation. The introduction of the proposed methodological principles for building a cluster development strategy in the regions will help to accelerate the processes of cluster creation in Ukraine and the formation of competitive advantages at the level of individual enterprises, which will increase the competitiveness of both regions and the state as a whole. The necessity of creating a legal nonprofit structure in the form of the Agrarian Cluster Coordination Council is proved, which will unite the cluster's partners, regulate the relationship between them and determine the level of their involvement in the cluster. The importance of introducing a cluster strategy for the formation of an effective information system necessary for all cluster partners is substantiated: it is defined as the main condition for effective functioning of the information creation system based on computer networks and modern digital cloud technologies of the information space, which will facilitate the exchange of operational information of all partners of agrarian clusters and their stakeholders.

Keywords: agriculture, state, region, agro cluster, strategy, innovation, system, information.

Постановка проблеми. В умовах формування конкурентоспроможної інноваційної економіки України, у тому числі її аграрної галузі, досягнення стійкості розвитку є пріоритетним завданням, що спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки і незалежності країни, підвищення рівня її якості життя сільського населення, раціональне використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Особливу значущість у забезпеченні стійкості аграрного сектору має створення галузевих (міжга-

лузевих) і територіальних інтегрованих структур, однією з яких є аграрний кластер. Розвиток таких структур в Україні ще не набув достатнього застосування та поширення, тому існують проблеми їх організації, методичного, фінансового і законодавчого забезпечення діяльності, що підтверджує актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку сільського господарства на засадах аграрних кластерів присвячено наукові праці вітчизняних та іноземних науковців, таких як: О. Вишне-

ська [1], І. Гришова, А. Присяжнюк [2], П. Саблук, М. Крюпиво [3], Е. Галвес-Ногалес [4], Х. Іршад [5], А. Луйен, В. Хейман [6] та ін. Однак в опублікованих працях недостатньо уваги приділяється питанням стратегічного управління процесами організації агрокластерів як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємств. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають дослідження, пов'язані з розробленням методичних засад побудови стратегій формування кластерів у сільському господарстві.

Мета дослідження полягає у визначенні методичних засад формування стратегії організації аграрних кластерів в Україні, які будуть сприяти ефективній реалізації потенціалу агропромислового комплексу держави. Реалізація мети зумовила необхідність вирішення таких завдань: визначити підходи до організації кластерів; розробити методичні засади стратегії організації аграрного кластера; визначити етапи організації процесу створення кластера та суб'єктів його управління.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Посилення міжнародної конкуренції і глобалізація стають об'єктивними передумовами необхідності зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної аграрної політики і переходу до нової кластерної політики. У процесі глобалізації основні чинники виробництва стають більш мобільними, зростає конкуренція між країнами, у зв'язку із цим стає дуже важливим не тільки втриматися, а й розширити взаємозв'язки між споживачами і виробниками продукції, що призводить до необхідності створення мережевих структур.

Світова практика свідчить про можливості підвищення конкурентоспроможності економіки країни, товару, регіонів і виробничих комплексів на основі реалізації кластероорієнтованої політики. У багатьох країнах розвиток галузевих кластерів є звичайною формою організації бізнес-товариств.

При цьому існують різні види організації кластерів: відтворювально-галузевий, територіально-структурний та інноваційний.

Відтворювально-галузевий кластер формується на взаємозв'язках фірм, компаній, які об'єднані процесом відтворення продукції. На основі такого підходу об'єднуються підприємства і господарюючі суб'єкти, які добувають вихідну сировину та матеріали, які можуть надати пов'язані з процесом виробництва послуги, з основними споживачами цієї продукції.

За територіально-структурного підходу кластер формується об'єднанням групи фірм, що розташовані на певній території або належать до однієї галузі.

За інноваційного кластера конкурентоспроможні фірми, компанії забезпечують свої переваги на засадах розвитку можливостей формування та вдосконалення своєї діяльності на основі об'єднання зусиль у галузі використання інновацій у всіх сферах діяльності. І тут саме підприємства-інноватори стають так званим ядром кластера, яке об'єднує різні господарюючі суб'єкти.

Важливим чинником, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки регіону, території, країни, галузі та привабливості для спонсорів та інвесторів, виступає виробничо-корпоративне управління, яке ґрунтується на комплексі відносин між адміністрацією підприємств, її правлінням, акціонерами та іншими зацікавленими особами, визначає цілі, завдання і способи досягнення поставлених завдань і, що важливо, здійснює контроль над результатами діяльності.

Відповідно до системно-структурного підходу, створення кластеру засноване на цілеспрямованому об'єднанні фірм і компаній, що виробляють конкурентоспроможний товар, який може бути експортований за межі країни або регіону. За такого підходу цьому кластеру не притаманна функція орієнтування на внутрішніх споживачів.

Таким чином, на підставі аналізу всіх переваг кластерного підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції можна підкреслити, що кластери сприяють підвищенню продуктивності компаній, що до них входять; сприяють розвитку інновацій і створенню додаткових умов для стимулювання розвитку нового бізнесу, тому державна політика повинна бути орієнтована на стимулювання створення розвитку різного роду кластерних об'єднань. Про розвиток кластерної моделі в регіонах України свідчать дані табл. 1.

Аналіз даних наведеної таблиці свідчить, що, по-перше, переважна більшість областей України створює кластери для виконання стратегічних завдань розвитку АПК (дев'ять областей), по-друге, не всі регіони активно використовують можливості кластерних моделей та не впроваджують їх, що посилює диспропорції в економічному розвитку держави.

Розроблення кластерного підходу повинне бути основою державних програм розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу країни.

Таким чином, незалежно від того, що поняття «кластер» ще не зовсім поширене в національному

Таблиця 1

Застосування кластерної моделі в регіонах України

Мета формування кластера	Область, де функціонує кластер	Кількість областей
Збільшення ефективності агропромислового виробництва та реалізація потенціалу АПК	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Тернопільська, Чернівецька, Чернігівська	9
Запровадження інноваційної моделі розвитку в промисловості	Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Тернопільська, Чернівецька	7
Зміцнення потенціалу МСП і розбудова його інфраструктури	Волинська, Полтавська, Чернівецька, Донецька, Львівська, Херсонська	6
Забезпечення розвитку рекреаційного потенціалу та туристичної галузі	Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська	4
Стимулювання транскордонного співробітництва та прикордонних територій	Вінницька, Закарпатська, Львівська	3
Зменшення диспропорцій розвитку в регіоні	Київська, Миколаївська	3
Забезпечення розвитку сектору альтернативної енергетики	Івано-Франківська, Чернігівська	2

Джерело: складено за [7, с. 191]

управлінському колі, на нашу думку, об'єднання підприємств, різних фінансових інститутів, наукових лабораторій, центрів, органів державної влади на основі принципу добровільності та взаємодії створює низку переваг для кожного господарського суб'єкта, що увійшов до нього, що в підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності кластеру на регіональному, внутрішньорегіональному та світовому ринках.

Формування конкурентоспроможного сільськогосподарського кластеру в Україні на регіональному та міжрегіональному рівнях має ґрунтуватися на інноваційному підході і передбачати, на нашу думку, такі види стратегій:

- зниження ціни і собівартості продукції, що випускається, за рахунок освоєння нових технологій, методів організації виробництва і праці, менеджменту;

- збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення її якості;

- освоєння нового ринку збуту, підвищення якості сервісу споживачів старої або нової продукції.

Використання інновацій, на нашу думку, може бути спрямоване на збільшення обсягів виробленої продукції шляхом підвищення якості ґрунту, зростання врожайності і продуктивності, поліпшення якості продукції, подолання процесів деградації та руйнування природного середовища і екологізацію виробництва; зниження витрат енергоресурсів; економію трудових і матеріальних витрат.

Для стимулювання використання інновацій та інноваційної діяльності виникає необхідність у проведеному на рівні держави низки заходів, зокрема вважаємо за необхідне: сільськогосподарським товаровиробникам, які впроваджують нові технології, держава надавала би податкові пільги; впроваджувати інформаційні системи, що дають змогу дізнатися інформацію про нові ініціативи, результати і напрями використання досвіду.

Кластеризація на регіональному рівні є прогресивною формою організації відтворювального процесу, що дає змогу концентрувати зусилля органів влади й управління на використанні економічних методів стимулювання створення та розвитку кластерів як у регіональному, так і в надрегіональному економічному просторі. Розвиток процесів кластеризації має бути прискорено та спрямовано на вдосконалення процесу міжрегіонального та міждержавного співробітництва.

Для підвищення конкурентоспроможності сільгосппродукції на основі кластерного підходу нами пропонується схема покрокового розроблення стратегії соціально-економічного розвитку (табл. 2).

Реалізація завдань стратегії зі створення аграрного кластера складається з п'яти основних етапів:

- етап ініціювання: створення ініціативної групи; залучення зацікавлених осіб;

- етап діагностики і прогнозування: маркетингові дослідження ринку; визначення учасників; вивчення

мотивів можливих учасників; аналіз капіталу та наявність ресурсів учасників; визначення перспектив подальшого розвитку;

- етап створення стратегії: розроблення стратегії розвитку і програми її реалізації; SWOT-аналіз;

- етап організації агрокластера: формування організаційної структури; створення Координаційної ради агрокластера; розроблення проектів за окремими напрямками діяльності учасників кластера.

Для управління та представлення інтересів учасників агрокластера необхідне створення юридичної некомерційної структури у вигляді Координаційної ради агрокластера, яка об'єднує партнерів кластера, регулює взаємовідносини між ними і визначає рівень їх залучення в кластер, у тому числі їх фінансову відповідальність.

Окрім Координаційної ради агрокластера в рамках керуючої структури необхідне визначення робочих груп, керівника проекту.

Завданнями Координаційної ради агрокластера мають бути загальна координація підприємницького агрокластера і політична підтримка, планування й організація роботи в кластері, розвиток потенціалу учасників, побудова мереж співпраці, а також координація з менеджерами проектів.

Завданнями керівника або менеджера проектів мають бути реалізація проектів у рамках кластерної ініціативи та інших проектів і звітність.

Завданнями робочих груп мають бути координація і відповідальність за ефективне виконання плану заходів стратегії розвитку підприємницького агрокластера.

Запропоновані методичні засади формування стратегії розвитку кластерів у регіонах будуть сприяти активізації процесів побудови кластерів в Україні та створенню на рівні окремих підприємств конкурентних переваг, що призведе до підвищення конкурентоспроможності як регіонів, так і держави у цілому.

Важливим для впровадження кластерної стратегії є формування ефективної системи інформації, необхідної для всіх партнерів кластера.

Головною умовою ефективного функціонування системи інформації в країні є створення на базі комп'ютерних мереж, які на основі сучасних цифрових хмарних технологій будуть об'єднуватися в єдиний інформаційний простір, що сприятиме забезпеченню обміну оперативною інформацією. Своєчасний обмін інформацією буде забезпечувати більш швидко комерціалізацію проектів та сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу регіону та держави у цілому.

Необхідними для ефективної діяльності кластера є достатні обсяги фінансових ресурсів, джерелами формування яких, як відомо, є власні, державні, запозичені (кредиторська заборгованість) та позикові (кредити банків). Тому до кластера повинен входити банк, який буде забезпечувати кредитування проектів, залучення необхідних інвестицій та в результаті підвищувати фінансові можливості самих підприємств.

Таблиця 2

Етапи розроблення стратегії розвитку АПК регіону на основі кластеризації

1	Довгострокова програма соціально-економічного розвитку країни, регіону та районів
2	Середньострокова програма соціально-економічного розвитку країни, регіону та районних утворень
3	Ініціативи міжрегіональної інтеграції
4	Ініціативи міжрайонної інтеграції
5	Ініціативи міжрайонної кооперації та координації сільськогосподарського виробництва і організації кластерів
6	Ініціативи інтеграції сільськогосподарського виробництва та створення аграрного кластера

Як акцентує у своєму дослідженні Л. Кузнецова, для подальшого вдосконалення взаємовідносин банків та підприємств агрокластера доцільно на державному рівні визначити обсяги необхідних підприємствам пільгових кредитних ресурсів; використання механізмів компенсації різниці між ринковою та фактичною ставками частки прибутку підприємств АПК у ціні продукту; забезпечення кредитними ресурсами підприємств за прийнятними ставками (порівняними з рентабельністю виробництва); визначення потреб у кредитних ресурсах за пільговою процентною ставкою; використання компенсації підприємствам агрокомплексу процентних витрат за користування кредитом [8, с. 186].

Державне регулювання під час створення і розвитку сільськогосподарських кластерів має бути спрямоване на вирішення таких завдань: визначення галузей господарства регіону і розроблення прогностичної моделі регіонального соціально-економічного розвитку в умовах формування кластера на основі базової галузі; формування механізму кластеризації з переважним мультиплікативним і синергетичним ефектом; визначення головних гальмуючих чинників, що впливають на кластеризацію підприємств АПК, і розроблення комплексу заходів щодо їх нівелювання; створення рівності умов для всіх підприємств під час входження в створюваний кластер; проведення преференційної політики, яка повинна бути спрямована на ефективне функціонування кластера.

Окрім того, потрібні: розроблення системи методів щодо стимулювання процесів формування необхідних фінансових ресурсів; проведення заходів щодо просування продукції, що вироблена в рамках кластеру, на глобальний, національний та місцевий ринки; розроблення і реалізація проектів інфраструктурного розвитку, спрямованих на стимулювання ефективного розвитку кластеру.

Висновки. Під час організації сільськогосподарських кластерів необхідно звернути увагу на такі чинники, як організаційна культура (корпоративна культура), різні форми демократизації управління, участь співробітників у розподілі прибутку, у власності, управлінні, у виборі стилю керівництва і лідерства.

Запропоновані методичні засади формування аграрного кластера сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності сільгосппродукції, дадуть змогу товаровиробникам не тільки виробляти продукцію для забезпечення потреб населення, а й забезпечити розв'язання проблем продовольчої безпеки, розширення ринків збуту продукції не тільки в межах регіону, країни, а й за її межами. У процесі реалізації кластерних ініціатив дуже важливо: вивчення досвіду європейських країн щодо створення галузевих кластерів, розвитку і створення кластерної політики економічного розвитку в Україні; залучення міжнародних експертів для проведення кластерного аналізу національної економіки і розроблення кластерної програми економічного розвитку України; створення бізнес-інкубаторів, технопарків, спеціальних промислових зон, які є невід'ємною частиною інфраструктурного забезпечення кластерної стратегії і, по суті, каталізатором формування промислових кластерів; перегляд механізму пропозиції адміністративно-економічних пільг виробничим підприємствам із погляду галузевих кластерів.

Проведення цих заходів дасть змогу успішно реалізувати кластерний підхід під час вирішення стратегічних завдань розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищити його конкурентоспроможність в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вишнеvsька О.М. Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах глобалізаційних змін і тенденцій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 4. Т. 2. С. 136–139.
2. Гришова І.Ю., Присяжнюк А.Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2011. № 4. С. 142–146.
3. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1 (183). С. 3–12.
4. Gálvez-Nogales E. Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy. FAO, Rome. 2010. 106 p.
5. Irshad H. Clusters – A key to Rural Prosperity. Rural Development Division : Alberta, 2009. URL: [http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/\\$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf) (дата звернення: 26.02.2019).
6. Looijen A., Heijman W. European Agricultural Clusters: how can European Agricultural Clusters be measured and identified? *Economics of Agriculture*. 2013. № 2. P. 337–353.
7. Гриднєв М.А. Характерні риси кластероутворення в регіонах України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 588–596.
8. Кузнецова Л.В. Банківський кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку АПК України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 1. С. 183–187.

REFERENCES:

1. Vyshnevskaya O.M. (2012). Investytsiino-innovatsiyniy rozvytok ahrarnoho sektoru v umovakh hlobalizatsii nykh zmin i tendentsii [Investment and innovation development of the agrarian sector in the conditions of globalization changes and trends]. *Visnyk Khmelnyntskoho natsionalnoho universytetu*, 4(2), 136–139. [in Ukrainian]
2. Hryshova I.Iu., Prysiazhnyuk A.Iu. (2011). Klasteriy v ahropromyslovomu kompleksii: problemy ta perspektyvy rozvytku [Clusters in the agro-industrial complex: problems and prospects of development]. *Ekonomika APK*, 4, 142–146. [in Ukrainian]
3. Sabluk P.T., Kropyvko M.F. (2010). Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarnoi ekonomiky [Clustering as a mechanism for increasing the competitiveness and social orientation of the agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 1(183), 3–12. [in Ukrainian]
4. Gálvez-Nogales E. (2010). Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy. FAO, Rome. 106 p.
5. Irshad H. Clusters – A key to Rural Prosperity. Rural Development Division: Alberta, 2009. Retrieved from: [http://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/\\$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf](http://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/csi12897/$FILE/Clusters-%20A-key-to-Rural-Prosperity.pdf) (accessed 26 February 2019).
6. Looijen A., Heijman W. (2013). European Agricultural Clusters: how can European Agricultural Clusters be measured and identified? *Economics of Agriculture*, 2, 337–353.
7. Hrydniev M.A. (2018). Kharakterni rysy klasteroutvorennia v rehionakh Ukrainy [Characteristic features of cluster formation in the regions of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 14, 588–596. [in Ukrainian]
8. Kuznietsova L.V. (2014). Bankivskiy kredyt yak dzherelo finansovoho zabezpechennia rozvytku APK Ukrainy [Bank loan as a source of financial support for the development of the agroindustrial complex of Ukraine]. *Naukoviy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 9(1), 183–187. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-5

УДК 330.332

Гречан А.П.
доктор економічних наук,
професор кафедри економіки
Національного транспортного університету

Бабич Л.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного транспортного університету

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Статтю присвячено обґрунтуванню науково-теоретичних та організаційних підходів до формування єдиної категорії «інноваційно-інвестиційна діяльність» у контексті завдань створення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України. Обґрунтовано новий підхід до визначення економічної категорії «інноваційно-інвестиційна діяльність» як єдиного бачення взаємопов'язаних процесів інвестування та інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Запропоновано також запровадження нормативно-правового законодавства в єдиному документі – Інноваційно-інвестиційному кодексі, що разом з ефективними засобами механізму фінансового регулювання та стимулювання наукових досягнень у царині інновацій слугуватиме створенню інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інвестиційно-інноваційна діяльність, розвиток, суб'єкти господарювання.

Гречан А.П., Бабич Л.М. ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК БАЗОВАЯ ПРЕДПОСЫЛКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Статья посвящена обоснованию научно-теоретических и организационных подходов к формированию единой категории «инновационно-инвестиционная деятельность» в контексте задач создания инновационно-инвестиционной модели развития экономики Украины. Обоснован новый подход к определению экономической категории «инновационно-инвестиционная деятельность» как единого видения взаимосвязанных между собой процессов инвестирования и инновационного развития субъектов хозяйствования. Предложено также внедрение нормативно-правового законодательства в едином документе – Инновационно-инвестиционном кодексе, что вместе с эффективными средствами механизма финансового регулирования и стимулирования научных достижений в области инноваций служит созданию инновационно-инвестиционной модели развития экономики Украины.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционно-инновационная деятельность, развитие, субъект хозяйствования.

Grechan Alla, Babich Ludmila. INNOVATIVE-INVESTMENT ACTIVITY AS A BASIC PRECONDITION FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF BUSINESS ENTITIES

The article is devoted to the substantiation of the scientific-theoretical and organizational approaches to the formation of a single category "innovation-investment activity" in the context of the tasks of creating an innovation-investment model of Ukraine's economic development. In today's context, increasingly tight business entities are faced with requirements to increase their competitiveness in the market, which objectively must be effective through a balanced interaction of the functioning of innovation and investment processes. The article proposes a new approach to the definition of the economic category "innovation-investment activity" as a single vision of interconnected processes of investment and innovative development of business entities. innovation and investment activity is a collection of substantiated resources and sources of funding for measures and practical actions by a business entity (state, enterprise, corporation, firm, entrepreneur) regarding the phased introduction of innovation projects. The attention is paid to the generalization of the common and distinctive characteristics of the concepts of "innovation activity" and "investment activity". It is also proposed to introduce normative-legal legislation into a single document – the Innovation-investment code, which together with effective means of the mechanism of financial regulation and stimulation of scientific achievements in the field of innovations will serve to create an innovation-investment model of Ukraine's economic development. The purpose of the work is to substantiate the economic content and ways to increase the role of the category "innovation and investment activity" in ensuring the strategic development of business entities in today's market conditions. The object of the study – regulatory, normative and scientific and theoretical substantiation of the formation of innovative and investment processes of economic entities. The method of research is a systematic theoretical substantiation of the interconnection of innovation and investment processes.

Keywords: investments, innovations, investment and innovative activities, development, business entities.

Постановка проблеми. Тенденції успішного розвитку національних економік у сучасному фінансовому просторі визначаються спроможністю кожної країни підвищувати конкурентоспроможність на основі активізації інноваційних та інвестиційних процесів. А це означає, що тільки цілеспрямоване формування інноваційного потенціалу та його раціональне використання в діяльності суб'єктів господарювання може створити необхідні передумови для сталого зростання економіки України.

За таких умов невідворотно зростає роль державних інституцій не лише стосовно невідкладного

формування ефективних механізмів управління з акцентом на стимулювання розроблення та запровадження новітніх технологій в сучасних виробничих процесах, а й щодо створення досконалої національної інноваційної системи як дієвого засобу в організації побудови власної інноваційної моделі розвитку. Зазначене, своєю чергою, потребує постійних поглиблених наукових досліджень із проблем інноваційної теорії, а також окремих її складників, що мають практичне спрямування, зокрема щодо проблем інвестування в інновації, результати яких давали б

змогу в комплексі розглядати й оцінювати цей український важливий сьогодні напрям діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційна теорія економічного розвитку була започаткована, як відомо, ще в середині минулого століття і розвинена найбільш відомими у цій сфері зарубіжними вченими М.Е. Портером та Й.А. Шумпетером [1; 2]. Уважається, що останній надав найбільш удаче визначення інновацій, розуміючи під цим терміном необхідні зміни для впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків та форм організації в промисловості [2]. В останні роки вагомих внесок у розвиток інноваційної теорії з акцентом на її більш практичне спрямування зробили такі вітчизняні вчені, як Л.М. Бабич [3], Ю.М. Бажал [4], З.С. Варналій [5], А.П. Гречан [6], М.І. Крупка [7], В.В. Стаднік [8] та ін. Розглядаючи сучасні умови розвитку інноваційних процесів, автори приходили до висновку про тісний зв'язок інновацій та інвестицій як поєднаних економічних категорій, що трансформуються через реалізацію інвестиційних проектів, фінансовий успіх, який, як правило, визначається рівнем прибутковості початкової інвестиції. Ось чому кожний такий проект можна одночасно розглядати і як інвестиційний, і як інноваційний, головною метою якого є передусім цілеспрямоване здійснення капітальних вкладень, що забезпечують формування нових технологічних процесів чи нових продуктів і які спрямовуються на досягнення економічних вигід або соціального ефекту.

Базуючись на концептуальних засадах єдності функціонування інновацій та інвестицій, варто, на нашу думку, приділяти також належну увагу дослідженню взаємозв'язку і таких споріднених, але наповнених більш практичним змістом у контексті формування збалансованих економічних можливостей щодо впровадження змін для подальшого розвитку суб'єктів господарювання категорій, як інноваційна та інвестиційна діяльність.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні економічної сутності й ролі інноваційно-інвестиційної діяльності як базисної передумови забезпечення кожним із суб'єктів тривалого ефективного розвитку в ринкових умовах господарювання.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сучасна нормативно-правова база (закони, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов уряду, наказів центральних органів виконавчої влади тощо) стосовно інвестиційної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів. Зокрема, національне законодавство у цій царині включає норми Конституції України, Господарського кодексу, законів України «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні й організаційні засади державного регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою даних процесів і, врешті, спрямовані на формування сучасної інноваційної моделі розвитку економіки країни.

Позитивну роль у контексті поліпшення інвестиційного клімату в нашій країні має й ухвалення в останні роки законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інноваторів» та «Про внесення змін до Бюджет-

ного кодексу України щодо державних інвестиційних проектів», що не могло не сприяти поживленню інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання і, як результат, зростанню інвестицій у національну економіку, які лише за підсумками 2018 р. становлять майже 20% [11].

Загалом же інвестиційну діяльність прийнято розглядати як процес, що відображає відносини, пов'язані з довгостроковим вкладенням грошових, майнових та інтелектуальних цінностей, які авансуються в основний та оборотний капітал підприємств, фірм та організацій, а також у їх науково-технічний розвиток, що супроводжується вдосконаленням виробничої бази та освоєнням випуску нових видів продукції для одержання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Головним суб'єктом інвестиційної діяльності є інвестор, який вкладає власні, позичені або залучені кошти в об'єкти інвестування, приймає рішення щодо форм і способів їх використання, несе повну майнову та фінансову відповідальність за результати використання інвестиційних коштів.

Суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути фізичні й юридичні особи, у тому числі іноземні, держава та її інститути, а також міжнародні організації.

Принагідно слід зазначити, що основними інвесторами в Україні залишаються громадяни, навіть незважаючи на масовий виїзд (а це майже 7 млн. українців) населення, особливо в частині переказу коштів з-за кордону, а також вітчизняні підприємства. Що ж стосується прямих іноземних інвестицій, то за загальної потреби в таких джерелах щорічного інвестування у вітчизняну економіку на рівні 200 млрд. дол. фактично за підсумками минулого року кошти іноземців інвестувалися у розмірі, що не перевищив 2 млрд. дол., і це незважаючи на те що за критерієм спрощення умов ведення бізнесу, як підкреслив прем'єр-міністр у звіті за 2018 р., Україна в рейтингу провідних країн світу починаючи з 2014 р. піднялася зі 112-го на 71-е місце [12].

Пріоритетними щодо інвестування залишаються IT-технологічні структури, галузі машинобудування, переробної промисловості, сільського господарства інфраструктури тощо.

Таким чином, інвестиційна діяльність як процес упровадження реальних та фінансових інвестицій для втілення і практичного застосування інвестиційної ідеї, безумовно, потребує якісного управління, а воно, своєю чергою, має спрямовуватися на забезпечення безперервного розвитку операційної діяльності суб'єкта господарювання, на підтримку достатнього і стабільного ресурсу інвестиційного фінансування у поточному і довгостроковому періодах. Також важливим складником у системі управління інвестиційною діяльністю є формування необхідного ресурсного забезпечення за рахунок різних джерел, якими можуть бути і внутрішні (прибутки, амортизаційні відрахування), і зовнішні (пайове та боргове фінансування), і комбіновані (комплексне фінансування). Результат же проведених обґрунтувань стосовно джерел фінансування суб'єктами господарювання стає базисом для формування інвестиційного портфеля як сукупності інвестиційних програм подальшого розвитку на перспективу. Формування інвестиційного портфеля на основі детального розроблення інвестиційних програм – це тривалий за часом процес, що передбачає комплексне обґрунтування об'єктів інвестиційної діяльності, тому кожна програма, що в кінцевому підсумку спирається на інвестиційну політику, має бути ретельно оцінена з

максимальним урахуванням чинників, а її поетапна реалізація передбачає впровадження інвестиційних проектів як засобу поєднання в одне ціле напрямів і практичних дій для здійснення капітальних вкладень, спрямованих на досягнення визначених на відповідний період конкретних цілей. Важливим завданням у системі управління інвестиційною діяльністю суб'єктів є врахування на базі відповідних управлінських рішень можливих інвестиційних ризиків стосовно впровадження тих чи інших інвестиційних проектів, а саме виходячи передусім з обґрунтування очікуваної дії комплексу чинників, пов'язаних переважно зі змінами реальної вартості необоротних активів, перерозподілом прав власності щодо підприємства, у цінні папери яких здійснено вкладення, або з можливими змінами нормативно-правового поля щодо інвестування. У комплексі все зазначене й має стати підґрунтям для проведення аналізу ризиків за системою показників з оцінкою їхнього впливу на фінансовий стан суб'єкта господарювання, зокрема на фінансові результати (прибутки), джерела та особливості фінансування щодо розширеного відтворення основних засобів, здійснення прямого і портфельного фінансового інвестування, а також фінансового забезпечення важливої в контексті формування конкурентних переваг на ринку форми інвестування – інновацій, що за своєю сутністю в ході реалізації інвестиційного проекту передбачає або використання досягнутих результатів наукових і проектно-конструкторських розробок, або ж впровадження новітніх технологій щодо новостворених наукових розробок.

Таким чином, інновація і пов'язана з ними діяльність багато в чому спирається на проведення інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання і практично без ефективного здійснення останньої через впровадження відповідної інноваційно-інвестиційної програми інноваційна діяльність не є можливою. Врешті, інвестиційна діяльність, об'єктами якої поряд з інноваційними можуть бути незначні капітальні вкладення в діючі основні засоби, або інвестиції в цінні папери, майнові права на об'єкти власності є дещо більш узагальненою за змістом категорією, що й свідчить про наявні підстави для можливості обґрунтування єдиної категорії «інноваційно-інвестиційна діяльність» суб'єкта господарювання.

Не можна не зазначити, що якщо інвестиційна діяльність в Україні набула свого офіційного статусу ще на початку незалежності, то інноваційна – переважно ближче до 2000-х років, коли вона законодавчо визначалася як діяльність стосовно запровадження у виробничі процеси інновацій у вигляді новостворених і (або) вдосконалених конкурентоспроможних технологій, а також видів продукції або послуг разом із прийняттям відповідних організаційно-технічних рішень (виробничих, адміністративних, комерційних тощо), що поліпшують структуру й якість виробництва і (або) соціальної сфери [9]. Об'єктами інноваційної діяльності можуть бути інноваційні програми, що реалізуються через інвестиційні проекти саме інноваційного спрямування, нові знання та інтелектуальні продукти, виробниче обладнання та процеси, інфраструктуру виробництва і підприємництва, що істотно поліпшують структуру (сприяють кількісним змінам) і дають змогу поліпшити або ж отримати принципово нові якісні характеристики у виробничих процесах та (або) у соціальній сфері.

Інноваційна діяльність у сучасних економічних умовах багато в чому залежить від інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання, яким практично

і визначаються можливості щодо оновлення власної техніко-технологічної бази для переходу на виготовлення нових видів продукції чи надання нових конкурентоспроможних видів послуг, робіт разом із використанням сучасних форм і методів управління [6].

У цьому контексті важливе місце має відводитися ресурсному забезпеченню інноваційних процесів із відповідним обґрунтуванням показників щодо джерел фінансових ресурсів, висококваліфікованого кадрового складу працівників, матеріального забезпечення, наявності необхідної науково-технічної інформації, патентів, ліцензій та ін.

Окрім того, розроблення і застосування у виробничих процесах інновацій завжди пов'язується зі значно більшими ризиками, ніж під час впровадження інвестиційних проектів із традиційними технологіями. Основними причинами таких ризиків на додаток до вже наведених стосовно інвестиційної діяльності можуть бути також різкі зміни економічного, політичного, соціального, екологічного та інших складників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища щодо суб'єкта господарювання в процесі здійснення ним інноваційної діяльності – від розроблення до провайдингу; динамічні зміни попиту на інноваційний продукт; непередбачуваність дій конкурентів; неочікуване здійснення технологічних проривів тощо. Усе це вимагає системного підходу до обґрунтування всіх аспектів здійснення інноваційної діяльності на різних її етапах, особливо коли йдеться про довгострокові терміни, а отже, потребує формування відповідних завдань у складі відповідного виду стратегії економічного розвитку, що вибрана суб'єктом господарювання на той чи інший період.

Принагідно слід зазначити, що системний підхід до здійснення інноваційної та її підґрунтя – інвестиційної – діяльності не лише потребує чималих зусиль від учасників цих процесів стосовно всебічного обґрунтування можливостей та результатів їх здійснення, а й вимагає невідкладного створення механізму управління даними процесами, завдяки дієвості засобів якого врегульовувалося б своєчасне забезпечення передумов щодо належного рівня інвестиційного клімату в державі та інноваційної активності підприємств у контексті довгоочікуваного переходу економіки України на інноваційну модель розвитку. Поки ж ці питання залишаються актуальними, як і в середині 90-х років, коли були започатковані орієнтири на інноваційне спрямування розвитку вітчизняних підприємств, і, незважаючи на більше ніж двадцятирічний проміжок часу, особливих зрушень ще не відбулося: суб'єкти господарювання, які сьогодні активно займаються впровадженням інновацій, зокрема у виробничі процеси промисловості, у загальній структурі становлять не більше п'ятої частини. З одного боку, такий стан можна пояснити (про це наголошувалося у попередніх публікаціях) загальними причинами відсутності належної уваги органів виконавчої влади стосовно розроблення Стратегії економічного і соціального розвитку України на довгостроковий період, а з іншого – повільними темпами формування відповідно до вимог сьогодення ефективної національної інноваційної системи, яка б через податкові і бюджетні інструменти та важелі впливу передбачала фінансове регулювання інноваційної (а разом із цим й інвестиційної) діяльності суб'єктів господарювання, що в комплексі, як зазначалося, зумовлюється потенціалом кола можливостей із запровадження особливо ризикових інноваційних проектів, і, врешті, така система забезпечувала б у зв'язку із цим належний рівень інноваційної безпеки, що в підсумку

мало б чітке спрямування на досягнення підвищеної на ринку конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників і разом із цим незаперечно слугувало утвердженню інноваційно-інвестиційної моделі соціально-економічного розвитку країни [7].

Натомість недосконалість механізмів фінансового регулювання і загалом збалансованої з практикою законодавчої бази, зокрема стосовно наукової і науково-технічної діяльності, не дають змоги забезпечити ефективність і мобільну дієвість чинних складників інноваційної системи і виступають провідними чинниками гальмування інноваційного та інвестиційного розвитку вітчизняних підприємств.

Зокрема, йдеться про те, що в Україні протягом усього періоду з прийняття у першій редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не виконувалася визначена ще в середині 90-х років його норма стосовно обсягів бюджетного фінансування такої діяльності: ці обсяги щорічно в державному бюджеті мають передбачатися у розмірі не меншому ніж 1,7% від ВВП [13]. Проте, за даними Держкомстату України, витрати на виконання наукових досліджень і розробок, зокрема за період із 2010 по 2017 р. хоча й зросли майже у півтора рази, але ж їхня питома вага у ВВП жодного разу не перевищувала навіть 1%, а в останні два роки вона не перевищує 0,45% [11].

Такі проблемні аспекти впливу на інноваційні процеси, що першочергово можна пов'язувати з відсутністю досі чіткого бачення, за якою моделлю розподільчих відносин у контексті централізації частки ВВП для виконання функцій держави буде створюватися економіка України, свідчать про неминучу відірваність планових показників бюджетного фінансування щодо розвитку наукових і науково-технічних робіт від реальних пропорцій щорічного розподілу і перерозподілу валової доданої вартості, а тому на тлі об'єктивних вимог стосовно посилення стратегічного (державницького) мислення вони потребують відповідного законодавчого врегулювання із взаємоузгодженням механізмів для підвищення ролі державного партнерства у становленні інноваційно-інвестиційної моделі розвитку України.

До сучасних інструментів системи державного впливу на інноваційну та інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання можна також віднести Національний фонд досліджень, започаткований Кабінетом Міністрів у 2018 р., Державний фонд регіонального розвитку, державне замовлення, бюджети розвитку місцевих бюджетів та об'єднаних територіальних громад тощо.

Проте в сучасному світі, коли головними господарюючими суб'єктами дедалі впевнено стають великі структури, саме у них виникає все більша потреба у забезпеченні на ринку власних лідерських у конкурентному середовищі позицій, що неминуче, як уже зазначалося, пов'язується з інтенсифікацією інвестиційно-інноваційних процесів, фінансування яких має відбуватися на комерційній основі.

Однак водночас не можна не враховувати, що й малі та середні підприємницькі структури, які, відрізняючись особливою мобільністю ведення бізнесу, найчастіше можуть випереджати крупні компанії з упровадження інноваційних продуктів. З огляду на це, головним завданням державної політики щодо створення моделі інноваційно-інвестиційного розвитку має стати забезпечення збалансованої взаємодії науково-дослідницького, технічного та виробничого потенціалу з розробленням й упровадженням механізмів активізації інноваційно-інвестиційних проце-

сів суб'єктів господарювання різних розмірів забезпечуючого капіталу, різних форм власності, перш за все, щодо реального сектору економіки, транспортної галузі, сільського господарства, і, врешті, розповсюдження інновацій у всіх сферах економіки зі встановленням законодавчо розумних меж участі держави у їх фінансовій підтримці.

Таким чином, визнаючи синергізм інвестицій і інновацій, на нашу думку, інноваційну діяльність можна узагальнено охарактеризувати як таку, що пов'язана з реальними інвестиціями в інновації на всіх основних етапах реалізації цього процесу – від наукової ідеї до отримання фінансового результату чи соціального ефекту із застосуванням дієвих механізмів фінансового регулювання в контексті формування ефективної національної інноваційної системи.

Отже, можна констатувати, що інвестиційна діяльність суб'єктів господарювання виступає передусім ресурсним забезпеченням їхнього капіталу і реалізує своє призначення лише через матеріалізацію в інноваціях, завдяки чому поетапно генеруються грошові потоки в більших розмірах його розширеного відтворення.

У розвиток зазначеного варто також указати, що синергетика взаємозв'язку між інвестиційною та інноваційною діяльністю забезпечується не лише єдиною матеріальною основою, яка дає змогу за допомогою нововведень здійснити кількісні та якісні перетворення, а й спільною для них системою управління, ефективне застосування засобів механізму якого забезпечує суб'єкту господарювання одержання запланованого фінансового результату чи соціального ефекту, а головне – формує на довгострокову перспективу його стійку конкурентну позицію на ринку.

З урахуванням цих особливостей, як нам видається, і необхідно проводити обґрунтування економічного змісту категорії «інноваційно-інвестиційна діяльність», а для цього доцільно передусім указати на порівняльні характеристики, що об'єднують і деякою мірою різнять між собою поняття «інноваційна діяльність» та «інвестиційна діяльність» (табл. 1).

Таким чином, вважаємо, що інноваційно-інвестиційна діяльність – це сукупність обґрунтованих за ресурсним забезпеченням і джерелами фінансування заходів і практичних дій із боку суб'єкта господарювання (держави, підприємства, корпорації, фірми, підприємця) щодо поетапного (з урахуванням ризиків) упровадження інноваційних проектів для розширення власних економічних можливостей (за вже досягнутого науково-технічного базису) чи створення принципово нового рівня таких можливостей для подальшого ефективного розвитку на основі впровадження (за своєчасної підготовки висококваліфікованих фахівців) інновацій як прогресивних технологічних нововведень, застосування яких у виробничих процесах не лише створює необхідні передумови для раціональних кількісних і структурних змін та якісних, що докорінно змінюють функціональні властивості виробничої системи, перетворень, а й забезпечує на цьому підґрунті важливу для кожного із суб'єктів сталу і довготривалу конкурентну позицію у відповідному ринковому середовищі.

Висновки. Отже, системне теоретичне обґрунтування категорії «інноваційно-інвестиційна діяльність», фундаментом до визначення економічного змісту якої об'єктивно слугують засади інноваційної теорії та теорії інвестування, а також правові та науково-практичні основи менеджменту стосовно організації розвитку інвестиційних та інноваційних процесів, мають стати, на нашу думку, науковим

Таблиця 1

Спільні та відмінні характеристики понять «інноваційна діяльність» та «інвестиційна діяльність»

Інвестиційна діяльність	Інноваційна діяльність
Спільні риси	
– спрямованість на отримання фінансового результату у вигляді прибутку, отримання доходу або соціального ефекту; – правова категорія – держава, згідно із законами та правовими актами України, здійснює фінансове регулювання та управління процесами розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності, що здійснюються суб'єктами господарювання; – системна категорія – потребує комплексного підходу до управління з урахуванням системи факторів, ризиків, показників-індикаторів тощо; – реалізація здійснюється через упровадження інвестиційних проектів на середньо- та довготривалі періоди; створення передумов для формування на довгостроковий період стійкої конкурентної позиції суб'єкта господарювання на ринку	
Відмінні риси	
– вкладення коштів переважно у розвинені (традиційні) за технологічним рівнем види діяльності; – у кризові періоди показники фінансово-економічної діяльності можуть коливатися; – вкладення коштів не завжди пов'язане лише з нарощуванням основного капіталу; – інвестиції без інновацій обмежені в часі та обсягах; здійснюються за обмеженого кола ризиків; – в умовах успішної реалізації забезпечує середній або високий рівень прибутковості	– спрямування коштів у пріоритетні інвестиційні проекти інноваційного спрямування; – дає змогу оминати кризові явища у фінансово-економічній діяльності підприємства; забезпечує якісне оновлення, прискіряє та докорінну зміну структури основного капіталу, а також функціональних властивостей виробничої системи; – впровадження інновацій викликає зростання потреби в інвестиціях; генерує більш високий рівень ризику на виконання інвестиційного проекту через можливі втрати інвестованих коштів; – в умовах успішної реалізації забезпечує інтенсивний розвиток і надприбутки

базисом і віднайти своє віддзеркалення серед комплексу положень у формуванні сучасної національної інноваційно-інвестиційної системи як синергетично спрямованого підґрунтя для створення у найближчий період інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України. Інноваційно-інвестиційна система, як і інноваційно-інвестиційна модель, має функціонувати в рамках досконалої нормативної бази, всі складники якої доцільно об'єднати в єдиному документі – Інноваційно-інвестиційному кодексі України, розроблення якого необхідно здійснювати в контексті гармонізації з аналогічним законодавством Євросоюзу. При цьому важливо врахувати, що на даному етапі під час підготовки таких визначальних документів держава має створити ефективні механізми стимулювання розвитку наукових досліджень у царині інновацій, а це потребує належного фінансового забезпечення вітчизняної науки, що не тільки відповідало б прийнятним законодавчо нормам і разом із тим могло мобільно налаштуватися на нові вимоги стратегічного розвитку наукового потенціалу на довгострокову перспективу.

Застосування системного підходу до побудови інноваційно-інвестиційної, а в продовження цього і власної моделі розвитку економіки України в напрямі стратегічного визначення векторів її поступу, дасть змогу очікувати на підвищення ефективності в системі єдиного регулювання інноваційних та інвестиційних процесів, а разом із цим й активізації інноваційно-інвестиційної діяльності як у виробничій, так і в соціальній сферах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Портер М. Конкуренція ; пер. с англ. Москва : Вільямс, 2000. 495 с.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982. 464 с.
3. Бабич Л.М. Інноваційна складова як необхідна передумова забезпечення конкурентоспроможності підприємств транспортної галузі. *Вісник Національного транспортного університету*. 2015. № 3. С. 15–22.
4. Бажал Ю.Л. Економічна теорія економічних змін. Київ : Заповіт, 1996. 167 с.
5. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
6. Гречан А.П. Особливості формування інноваційної стратегії транспортних підприємств. *Вісник Національного транспортного університету*. 2016. № 3. С. 111–118.

7. Крупка М.І., Демчишин Н.Б. Сучасна парадигма фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2017. № 11. С. 47–63.
8. Стадник В.В. Інноваційно-інвестиційні стратегії в управлінні ринковою вартістю підприємства : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2008. 302 с.
9. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4.07.2002 № 40-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2019).
10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.91 № 1561-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2019).
11. Основні соціально-економічні показники. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.02.2019).
12. Загальний перелік рейтингів. URL : <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratings> (дата звернення: 20.02.2019).
13. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 21.12.2016 №1801-VIII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2019).

REFERENCES:

1. Porter M. (2000). *Konkurentsia* ; per. s anhl. [Competition; translation from english]. Moskva : Vyliams. [in Ukrainian]
2. Shumpeter Y.A. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of economic development]. Moskva : Progress. [in Russian]
3. Babych L.M. (2015). *Innovatsiina skladova yak neobkhidna peredumova zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv transportnoi haluzi* [Innovative component as a prerequisite for ensuring the competitiveness of transport industry enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*, 3, 15–22. [in Ukrainian]
4. Bazhal Yu.L. (1996). *Ekonomichna teoriia ekonomichnykh zmin* [Economic theory of economic change]. Kyiv : Zapovit. [in Ukrainian]
5. Varnalii Z.S. (2015). *Konkurentsia i pidpriemnytstvo : monohrafiia* [Competition and entrepreneurship : monograph]. Kyiv : Znannia Ukrainy. [in Ukrainian]
6. Hrechан A.P. (2016). *Osoblyvosti formuvannia innovatsiinoi stratehii transportnykh pidpriemstv* [Features of formation of innovative strategy of transport enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu*, 3, 111–118. [in Ukrainian]
7. Krupka M.I., Demchysyn N.B. (2017). *Suchasna paradyhma finansovoho rehulivannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini* [Modern paradigm of financial regulation of innovation activity in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, 11, 47–63. [in Ukrainian]
8. Stadnik V.V. (2008). *Innovatsiino-investytsiini stratehii v upravlinni rynkovoiu vartisti pidpriemstva* : monohrafiia [Innovation and investment strategies in the management of the market value of the enterprise : monograph]. Khmelnytskyi : KhNU. [in Ukrainian]
9. *Pro innovatsiinu diialnist* : Zakon Ukrainy vid 4.07.2002 № 40-IV [On Innovation Activity: Law of Ukraine dated July 4, 2002 No. 40-IV]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua> (accessed 14 February 2019).

10. Pro investytsiynu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.09.91 № 1561-XII [On Investment Activity: Law of Ukraine dated 18.09.91 No. 1561-XII]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua> (accessed 15 February 2019).
11. Osnovni sotsialno-ekonomichni pokaznyky [Basic socio-economic indicators]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 February 2019).
12. Zahalnyi perelik reitynhiv [The general list of ratings]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratings/> (accessed 20 February 2019).
13. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2016 №1801-VIII [About the scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine dated December 21, 2016, No. 1801-VIII]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/> (accessed 15 February 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-6

УДК 005.932(477)

Стеценко І.І.

*аспірант кафедри міжнародного менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

У статті досліджено питання розвитку логістичної інфраструктури в Україні. Розглянуто основні підходи до визначення поняття «логістична інфраструктура» та подано його авторське визначення. Досліджено основні функції логістичної інфраструктури. Визначено основні складники логістичної інфраструктури, а також місце України в глобальному рейтингу індексу ефективності логістики. Досліджено основні проблеми, які перешкоджають розвитку вітчизняної логістичної інфраструктури. Визначено, що головною проблемою ефективного розвитку логістичної інфраструктури України є слабка транспортна інфраструктура. Запропоновано напрями вдосконалення логістичної інфраструктури в Україні на основі наявних проблем та за рахунок використання провідних зарубіжних методик.

Ключові слова: логістика, логістична інфраструктура, функції логістичної інфраструктури, логістичні центри, проблеми та напрями вдосконалення логістичної інфраструктури.

Стеценко И.И. ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УКРАИНЕ

В статье исследуются вопросы развития логистической инфраструктуры Украины. Рассмотрены основные подходы к определению понятия «логистическая инфраструктура» и представлено его авторское определение. Исследованы основные функции логистической инфраструктуры. Определены основные составляющие логистической инфраструктуры, а также место Украины в глобальном рейтинге индекса эффективности логистики. Исследованы основные проблемы, которые препятствуют развитию отечественной логистической инфраструктуры. Определено, что главной проблемой эффективного развития логистической инфраструктуры Украины является слабая транспортная инфраструктура. Предложены направления совершенствования логистической инфраструктуры в Украине на основе имеющихся и за счет использования ведущих зарубежных методик.

Ключевые слова: логистика, логистическая инфраструктура, функции логистической инфраструктуры, логистические центры, проблемы и направления совершенствования логистической инфраструктуры.

Stetsenko Iryna. PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVEMENT OF LOGISTIC INFRASTRUCTURE IN UKRAINE

The article deals with the issues of development of logistic infrastructure in Ukraine. The purpose of the article is to identify the main problems and justify the basic principles of the formation of effective logistics infrastructure in Ukraine. The actuality of the mechanism of integration of the logistic processes of individual enterprises into the overall system of national logistics, the creation and operation of Ukrainian logistics infrastructure as a whole is poorly investigated. And these issues require further study and scientific justifying of logistic infrastructure. In this article the main approaches to the definition of "logistics infrastructure" are considered and author's definition is given. Also, main functions and structure of logistics infrastructure are researched. The place of Ukraine in the global ranking of logistics efficiency index is determined. The main problems that hinder the development of domestic logistics infrastructure are researched. The development of logistics infrastructure is one of the conditions of international cooperation and trade intensification, as well as investment attractiveness of both individual regions and the national economy as a whole. Provided analysis in the article allowed us to highlight the main problems of the development of domestic logistics infrastructure, which hinder its further effective development. Ukraine has a rather favorable geographic location, which gives it the opportunity to become a leading international logistics center. The research is based on institutional structure of logistics infrastructure in Ukraine. Results of the provided research highlight the need for more in-depth logistics research in order to find new mechanisms for building an effective logistics infrastructure in Ukraine. Practical value of the results are formation of main directions of improvement of logistics infrastructure in Ukraine, which should include improving the quality of overpass roads, coordinating the development of logistic infrastructure at the national, regional and local levels, as well as creating and developing transport and logistics centers.

Keywords: logistics, logistics infrastructure, logistics infrastructure functions, logistics centers, problems and directions of improvement of logistics infrastructure.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економічних виробничих систем, активізації конкурентної боротьби на ринку товарів та послуг усе більшого значення набуває логістика, зокрема розвиток логістичної інфраструктури. Саме функціонування останньої здатне забезпечити той неперервний ланцюг, яким

протікатимуть усі необхідні логістичні операції з матеріальними потоками. Формування ефективної логістичної інфраструктури, яка зможе значно підвищити економічні показники діяльності підприємств і створити безперервний ланцюг управління матеріальними потоками, є вкрай важливим завданням на сучасному етапі.

Слід також відзначити, що зараз існує безліч проблем, які заважають такому ефективному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення логістичної системи України розглядаються в роботах В.Л. Диканя, А.С. Глазкової, М.В. Корш, Н.В. Якименко. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку логістичної інфраструктури досліджено в роботах таких закордонних учених, як Ф. Пфоль, К. Кльозе, С. Абт, Я. Вітковський, І. Фехнер. Але, незважаючи на значну наукову значимість робіт цих учених, механізм інтеграції логістичних процесів окремих підприємств до загальної системи національної логістики, створення й функціонування української логістичної інфраструктури у цілому є малодослідженими. І саме ці питання потребують подальшого вивчення та наукового обґрунтування.

Мета дослідження полягає у визначенні основних проблем та обґрунтуванні основних засад формування ефективної логістичної інфраструктури в Україні.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Зміна трендів у розвитку управлінської діяльності висуває нові вимоги до використання сучасних концепцій економічного розвитку, в якому логістика займає одне з провідних місць. Використання логістичного складника дає змогу оптимізувати процеси переміщення матеріальних та інформаційних потоків у межах формування логістичних ланцюгів постачання. Імплементация логістичного підходу до управління в процесах розвитку інфраструктури України дасть змогу розширити й оптимізувати поточкові процеси на окремих територіях за потребою. Врахування основ логістичної концепції сприятиме зниженню витрат на транспортування матеріальних потоків у межах регіону у цілому а також підвищенню рівня логістичного обслуговування зокрема.

Розглянемо основні підходи до визначення поняття «логістична інфраструктура» в науковій літературі.

Так, М.Ю. Григорак та Л.В. Костюченко відзначають, що під логістичною інфраструктурою можна розуміти інтегровану сукупність складської, транспортної, маніпуляційної, пакувальної, інформаційної та фінансової інфраструктур підприємства, що в комплексі забезпечують ефективне логістичне обслуговування матеріального потоку за принципом «від дверей до дверей» із мінімальними витратами згідно з вимогами споживачів [2, с. 104].

О.А. Казанська вважає, що логістична інфраструктура – це сукупність технічних і організаційно-

економічних елементів, за допомогою яких усі види економічних потоків (матеріальні, фінансові, інформаційні, енергопотоки, трудові ресурси, зворотні потоки) здійснюють циклічний рух із найбільшою ефективністю від постачальника ресурсів до кінцевого споживача [3, с. 157].

Є.В. Крикавський і Н.В. Чернописька дають таке визначення логістичної інфраструктури: «Логістична інфраструктура – це система засобів просторово-часового перетворення логістичних потоків (матеріальних, інформаційних, фінансових, людських), а також сукупність підприємств різних організаційно-правових форм, які створюють організаційно-економічні умови проходження цих потоків шляхом створення потенціалу відповідних логістичних послуг» [4, с. 17].

О.Є. Соколова під управлінням логістичною інфраструктурою підприємства розуміє процес приведення інфраструктури підприємства до стану рівноваги або досягнення цілей щодо ефективного забезпечення та обслуговування логістичних процесів та операцій на підприємстві. Але існують ще деякі інші визначення, тобто інфраструктура, до якої відноситься логістична схема як цілісна господарська система утворення, транспортування, збору, складування, сортування, сертифікації та ідентифікації, реалізації, утилізації та рециклінгу з елементами відповідного обслуговування, а саме інформаційного, маркетингового, транспортного, комерційного тощо, називається логістичною інфраструктурою [7, с. 139].

Аналізуючи подані вище визначення науковців та враховуючи їхні основні переваги та недоліки, можна дати таке авторське визначення: логістична інфраструктура – це сукупність логістичних потоків (матеріальних, інформаційних, трудових, фінансових), які здійснюють циклічний рух і в комплексі забезпечують ефективне логістичне обслуговування.

Актуальним є також визначення основних функцій логістичної інфраструктури у цілому (рис. 1).

Інші автори виділяють такі функції логістичної інфраструктури: забезпечуючу і регулюючу. Перша полягає у забезпеченні безперервного функціонування господарських зв'язків суб'єктів ринкової економіки і руху товарно-грошових потоків. За більш детального аналізу цієї функції (забезпечуючої) виявлено конкретні її характеристики: для будь-якого сегменту ринку вона є внутрішньою і носить пасивний характер. Пояснюючи значення даної функції, слід відзначити, що вона дійсно відображає ту обставину, що логістична інфраструктура знаходиться всередині логістичної системи або логіс-

Рис. 1. Основні функції логістичної інфраструктури

Джерело: систематизовано автором

тичного ланцюга поставок. Вона є «колесами» здійснення логістичних активностей (логістичних операцій, процесів) кожної ланки системи чи ланцюга поставок. Логістична інфраструктура розташовується тільки в межах того логістичного полігону, який планується обслуговувати. Таким чином, у подальшому під час формування логістичної інфраструктури слід використовувати іманентний підхід, який націлений на виявлення саме її внутрішньої будови.

Друга функція – регулююча. Вона, без сумніву, є доповненням і продовженням забезпечуючої функції, оскільки визначним чином упорядковує і регулює взаємодію ланок логістичної системи або логістичного ланцюга поставок. На протипагу першої функції ця функція є зовнішньою й активною, оскільки регулювання логістичної діяльності в межах ланцюга поставок буде здійснюватися безпосередньо через інфраструктурні об'єкти. І чим вони будуть краще забезпечені засобами просторово-часової трансформації і переміщення логістичних потоків, тим регулювання функціонування будь-яким логістичним утворенням буде стабільним і дієвим [5].

Слід відзначити, що на сучасному етапі зростання інтересу до створення ефективної логістичної інфраструктури в Україні викликане такими проблемами, як:

- важливість оптимальної інфраструктури, від якої залежить розвиток економіки країни у цілому;
- пошук інноваційних шляхів розвитку виробництва з формуванням нових моделей економіки;
- необхідність залучення приватного сектору до фінансування логістичної інфраструктури;
- процеси глобалізації економік різних країн тощо [6].

Важливим аспектом є також визначення складників логістичної інфраструктури, які необхідно виокремити:

- транспортні, комунікаційні, складські та обслуговуючі елементи, які пов'язані з додатковою обробкою товарів;
- сукупність будівель, споруд із необхідним обладнанням для складування продукції, пакування;
- засоби отримання, передачі та обробки інформації з наданням торговельних, побутових та адміністративних послуг, які забезпечені необхідними ресурсами: природними, матеріально-технічними, інформаційними, інституційними і фінансовими;
- логістичні центри, логістичні оператори, склади загального призначення.

Також нам необхідно здійснити аналіз поточного стану розвитку логістичної інфраструктури в Україні. Передусім використаємо глобальний індекс ефективності логістики (LPI), який використовується для вимірювання ефективності міжнародних ланцюгів постачання, і проаналізуємо місце України у цьому рейтингу. Інформацію щодо позицій України в рейтингу LPI подано в табл. 1.

Як видно із цієї таблиці, місце України в глобальному рейтингу індексу ефективності логістики про-

тягом досліджуваного періоду зросло: зі 102-ї позиції у 2010 р. вона перемістилася на 66-е місце в 2018 р. Причому слід відзначити, що в 2016 р. Україна перемістилася на 80-е місце, проте за два роки ситуація виправилася в позитивний бік.

Якщо говорити про найбільш ефективні складники загального показника розвитку логістики, то найбільш високі значення мають такі складники, як відстеження і таймінг. Щодо складників із низьким показником, то сюди слід віднести інфраструктуру та митницю. Саме тому створення логістичної інфраструктури в Україні як інтегрованої та адаптованої системи, що розглядається крізь призму забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, є важливим завданням.

Аналіз стану сучасної логістичної інфраструктури в Україні та можливостей її подальшого розвитку дав змогу визначити вплив таких чинників, як:

- географічне положення України (транзитний потенціал);
- темпи зростання сектору логістичних послуг;
- перспективи розвитку транспортної структури країни;
- подальше розширення та використання бізнес-одиноць інформаційно-комп'ютерних технологій, що сприяють розвитку інфраструктури інформаційної логістики;
- розвиток мереж оптово-роздрібної торгівлі, що сприяє розбудові складської інфраструктури.

Однак, незважаючи на всі позитивні передумови, які існують в Україні для подальшого розвитку та функціонування логістичної інфраструктури, необхідно виділити й певні проблеми, що перешкоджають її створенню та ефективності.

Однією з головних проблем ефективного розвитку логістичної інфраструктури України є проблема транспортної інфраструктури. Ринок транспортних послуг в Україні сформовано, але відсутність належних транспортних шляхів і розв'язок гальмує розвиток логістичної інфраструктури, оскільки у цих умовах неможливо виконати основну функцію логістики – скорочення шляху руху товарів від виробника до споживача за мінімальний термін. Також існує проблема низької якості доріг і відповідності вітчизняного транспортного комплексу вимогам світової транспортної системи та високого ступеня фізичного й морального зносу рухомого складу транспорту.

Іншою вагомою проблемою формування цілісної логістичної інфраструктури на відміну від розвинених країн світу є недостатність вузлових логістичних центрів, за допомогою яких можлива оптимальна організація розподілу матеріальних потоків, управління запасами, зміна видів транспорту, а також надання складських послуг. Саме логістичні центри, які відповідають світовим стандартам переробки вантажів, виступають невід'ємною ланкою логістичної інфраструктури, оскільки забезпечують її коорди-

Таблиця 1

Місце України в глобальному рейтингу індексу ефективності логістики за 2010–2018 рр.

Рік	Місце	Загальний показник	Митниця	Інфраструктура	Доставка	Відстеження	Таймінг
2010	102	2.57	2.02	2.44	2.79	2.49	3,06
2012	66	2.85	2.41	2.69	2.72	3.15	3,31
2014	61	2.98	2.69	2.65	2.95	3.20	3,51
2016	80	2.74	2.30	2.49	2.59	2.96	3,51
2018	66	2.83	2.49	2.22	2.83	3.11	3.42

Джерело: складено автором на основі [1]

націю, інтеграцію систем обігу та транспортування, взаємозв'язок із виробниками, перевізниками, банками, страховими компаніями та споживачами.

Проблемою управління логістичною інфраструктурою в Україні є також неефективне використання основних засобів підприємств, що забезпечують логістичні процеси, наслідком чого є збільшення витрат під час виконання завдань щодо складування та транспортування матеріальних потоків. До основних причин виникнення цього явища можна віднести: непропорційне співвідношення між робочою силою та основними фондами, простої або неінтенсивне завантаження обладнання, нераціональне використання виробничої площі, зменшення фондо-віддачі основних фондів та ін. [4].

Таким чином, сьогодні Україна значно відстає від світового рівня розвитку логістичної інфраструктури, і до стримуючих чинників належать:

- неналежна якість великої частини транспортних шляхів, насамперед автомобільних, адже навіть найсучасніший логістичний центр не може забезпечити швидку та якісну доставку вантажів без участі організацій, що відповідають за стан автомобільних доріг у регіоні;

- недостатність транспортно-логістичних центрів. Сучасна логістика передбачає не лише перевезення та зберігання вантажів, а й надання цілого комплексу додаткових послуг, пов'язаних як із митним оформленням товарів, так і з орендою офісних приміщень, обслуговуванням транспорту;

- низький рівень упровадження систем зв'язку, через що в багатьох логістичних компаніях виникають складності з відстеженням логістичних ланцюжків і процесу транспортування вантажів по країні та за її межами;

- слабкий розвиток промисловості з виробництва сучасної тари і упаковки;

- відсутність ефективного механізму партнерських взаємин між фірмами та підприємствами.

Вирішення цих проблем є ключовим завданням для на сучасному етапі, адже розвиток логістичної інфраструктури напряму підвищить конкурентоспроможність національної економіки.

Узагальнюючи зарубіжний досвід із функціонування логістичної інфраструктури, можна сформулювати основні рекомендації на шляху її вдосконалення в Україні (рис. 2).

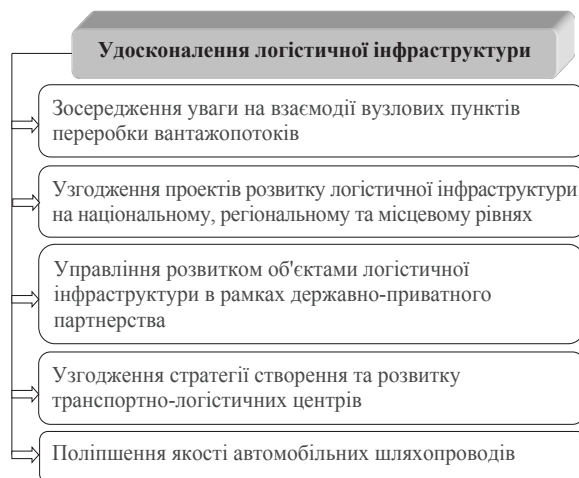

Рис. 2. Напрями вдосконалення логістичної інфраструктури в Україні

Джерело: систематизовано автором

Тільки за рахунок таких кроків буде забезпечено зростання ефективності функціонування логістичної інфраструктури. В умовах ринкових відносин роль вітчизняної логістичної інфраструктури в розвитку національної економіки повинна значно зрости і стати каталізатором подальших позитивних структурних зрушень економіці у цілому.

Висновки. Розвиток логістичної інфраструктури є однією з умов активізації міжнародного співробітництва та торгівлі, а також інвестиційної привабливості як окремих регіонів, так і національної економіки у цілому. Здійснений аналіз дав змогу виділити основні проблеми розвитку вітчизняної логістичної інфраструктури, які перешкоджають її подальшому ефективному розвитку. Україна має доволі вигідне географічне розташування, що дає їй можливість стати провідним міжнародним логістичним центром. Нами виділено основні напрями вдосконалення логістичної інфраструктури в Україні, до яких належать: поліпшення якості автомобільних шляхопроводів, узгодження проектів розвитку логістичної інфраструктури на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також створення та розвиток транспортно-логістичних центрів. Усі ці питання актуалізують необхідність проведення більш глибоких досліджень у сфері логістики для пошуку нових механізмів розбудови ефективної логістичної інфраструктури в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глобальний індекс ефективності логістики. URL : <https://ipi.worldbank.org/international/global/2018> (дата звернення: 10.03.2019).
2. Григорак М.Ю., Костюченко Л.В. Методика оцінки використання потенціалу логістичної інфраструктури. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2010. Вип. 7 (26). Ч. 4. С. 103–108.
3. Економіка логістичних систем : монографія / М. Васелевський та ін. ; за наук. ред. Є. Криківського та С. Кубіна. Львів : Львівська політехніка, 2008. 596 с.
4. Казанська О.О., Герашенков А.С. Інформаційне забезпечення розвитку логістичної інфраструктури національної економіки. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2010. Вип. 7 (26). Ч. 4. С. 156–171.
5. Палійчук Є.С., Булеца О.В. Стан розвитку логістичної інфраструктури в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 9.
6. Пархаєва Н.В. Проблеми та перспективи розвитку логістичної інфраструктури в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1 (2). С. 259–263.
7. Соколова О.Є. Проблеми управління логістичною інфраструктурою підприємств. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-2/Sokolova_207.htm (дата звернення: 09.03.2019).

REFERENCES:

1. Hlobalnyi indeks efektyvnosti lohistyky [Global index of effectiveness of logistics]. Retrieved from: <https://ipi.worldbank.org/international/global/2018> (accessed 10 March 2019).
2. Hryhorak M.lu., Kostiuchenko L.V. (2010). Metodyka otsinky vykorystannia potentsialu lohistrychnoi infrastruktury [Methodology for assessing the use of the potential of logistics infrastructure]. *Ekonomichni nauky. Seriiia «Ekonomika ta menedzhment»*, 7 (26), p. 4, 103–108. [in Ukrainian]
3. Vaselevskiy M. ta in. (2008). Ekonomika lohistrychnykh system : monohrafiia [Economics of logistics systems : monograph]. Lviv : Lvivska politekhnika. [in Ukrainian]
4. Kazanska O.O., Herashchenkov A.S. (2010). Informatsiine zabezpechennia rozvytku lohistrychnoi infrastruktury natsionalnoi ekonomiky [Information provision of the development of the logistics infrastructure of the national economy]. *Ekonomichni nauky. Seriiia «Ekonomika ta menedzhment»*, 7 (26), p. 4, 156–171. [in Ukrainian]

5. Paliichuk Ye.S., Buletsa O.V. (2017). Stan rozvytku lohystychnoi infrastruktury v Ukraini [The state of the development of logistics infrastructure in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, 9. [in Ukrainian]
6. Parkhaieva N.V. (2013). Problemy ta perspektyvy rozvytku lohystychnoi infrastruktury v Ukraini [Problems and prospects of development of logistic infrastructure in Ukraine]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, 1 (2), 259–263. [in Ukrainian]
7. Sokolova O.Ie. Problemy uppavlinnia lohystychnoiu infpastpuktupoiu pidpriemstv [Plops for the establishment of a logistic infrastructure of enterprises]. Retrieved from: http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-2/Sokolova_207.htm (accessed 09 March 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-7

УДК 338.242

Стрілець В.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ІСНУВАННЯ ПЕРЕШКОД ДІЯЛЬНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ПРОЦЕСІ СУБ'ЄКТНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Статтю присвячено дослідженню зв'язку між існуючими перешкодами розвитку суб'єктів малого підприємництва та специфікою їхніх суб'єктних взаємовідносин. Узагальнено погляди вчених на актуальні проблеми у сфері малого підприємництва, що заважають веденню бізнесу та є бар'єром для подальшого розвитку. Проведено аналіз тенденцій змін в експертній оцінці перешкод розвитку малого підприємництва України в 2016–2018 рр. Побудовано матрицю інтегрування перешкод розвитку малого бізнесу із суб'єктами взаємовідносин, візуалізація якої дала змогу встановити нерівномірність впливу суб'єктів на формування та подолання існуючих бар'єрів малого бізнесу. Визначено актуальність використання нейронних мереж у проведенні градації впливу суб'єктів на створення та подолання визначених перешкод. Визначено, що отримані результати є основою для побудови науково-методичного конструкту дослідження процесу забезпечення розвитку малого підприємництва, оскільки дають змогу визначити векторність досліджень.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємництво, забезпечення розвитку, перешкоди бізнесу, нейронні мережі.

Стрилец В.Ю. ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ СУЩЕСТВОВАНИЯ ПРЕПЯТСТВИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ПРОЦЕССЕ СУБЪЕКТНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

Статья посвящена исследованию связи между существующими препятствиями развития субъектов малого предпринимательства и спецификой их субъектных взаимоотношений. Обобщены взгляды ученых на актуальные проблемы в сфере малого предпринимательства, которые мешают ведению бизнеса и являются барьером для дальнейшего развития. Проведен анализ тенденций изменений в экспертной оценке препятствий развития малого предпринимательства Украины в 2016–2018 гг. Построена матрица интегрирования препятствий развития малого бизнеса с субъектами взаимоотношений, визуализация которой позволила установить неравномерность влияния субъектов на формирование и преодоление существующих барьеров малого бизнеса. Определена актуальность использования нейронных сетей в проведении градации влияния субъектов на создание и преодоление препятствий. Доказано, что полученные результаты являются основой для построения научно-методического конструкта исследования процесса обеспечения развития малого предпринимательства, поскольку позволяют определить векторность исследований.

Ключевые слова: малый бизнес, малое предпринимательство, обеспечение развития, препятствия бизнеса, нейронные сети.

Strilets Viktoriia. CURRENT-CONSEQUENCES OF EXISTENCE ARE PREVENTING THE ACTIVITIES OF A SMALL ENTERPRISE IN THE PROCESS OF SUBJECT-RELATED RELATIONS

The article is devoted to the study of the connection between existing obstacles to the development of small business entities and the specificity of their subjective relationships. The article summarizes the views of scientists on actual problems in the sphere of small business, which hinders business conduct and is a barrier for further development. The analysis of tendencies of changes in the expert assessment of obstacles to the development of small business in Ukraine in 2016–2018 has been carried out. It is established that despite of certain tendencies of structural changes, in general, the list of the main obstacles hindering the development of small business in recent years does not change its gradation. In particular, the problem of low demand, shortage of working capital, competition and tax burden has the greatest importance. The matrix of integration of obstacles to the development of small business with the subjects of mutual relations was constructed, the visualization of which allowed to establish the uneven impact of the subjects on the formation and overcoming of existing barriers of small business. The relevance of using neural networks in the conducted gradation of the subjects influence on the creation and overcoming of identified obstacles is determined. The subjects are classified into 4 groups according to the importance of each one's influence. It is proved that owners, investment and credit institutions, state and international organizations and governments have the greatest impact on the development of small businesses. It is determined that the obtained results are the basis for constructing a scientific and methodological structure of the study of the process of ensuring the development of small business, since it allows us to determine the vectority of research.

Keywords: small business, small business, development support, business obstacles, neural networks.

Постановка проблеми. Одним із ключових пріоритетів державної економічної політики в умовах євроінтеграційних процесів є стабілізація та розви-

ток сфери малого бізнесу, що передбачає спрощення доступу до фінансування, підвищення кадрового забезпечення, спрощення умов ведення бізнесу та ін.

При цьому усунення існуючих перешкод, що заважають розвитку малого підприємництва, неможливе без ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків останніх з умовами ведення малого бізнесу, виявлення ключових суб'єктів впливу на створення та існування бар'єрів у малому бізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики ведення та розвитку малого бізнесу зроблено сучасними українськими науковцями. Так, серед основних актуальних проблем, що перешкоджають розвитку суб'єктів малого підприємництва, Л.О. Боцьора виділяє: залежність від економічної, політичної ситуації в країні; обмежений доступ до зовнішніх джерел фінансування; вузьке коло постачальників, локальність ринків збуту; нестабільність доходів; соціальну незахищеність працівників; недостатнє інформаційно-методологічне забезпечення; брак досвіду; відсутність належної державної підтримки [2]. В.С. Домбровський однією з основних проблем, що потребує вирішення для забезпечення сталого розвитку малого підприємництва, визначає побудову ефективної системи фінансового забезпечення МБ [3]. О.І. Тимченко серед проблем, що гальмують розвиток малого підприємництва в Україні, виділяє: недостатнє (негарантоване та нерегулярне) фінансування; недосконалість контролю над використанням коштів, виділених малим підприємствам; відсутність ефективно функціонуючої системи дієвої взаємодії великого та малого підприємства на місцевому (регіональному) рівні; нерівномірність розташування та розвитку малого підприємства в регіонах України, що зумовлено загальною економічною ситуацією в регіоні [8]. Серед інших проблем С.С. Феценко також відзначаються: відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого підприємства; неймовірно важкий тягар оподаткування; низькі темпи та пере-

коси в процесі реформування власності; відсутність належного нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу; обмеженість або повну відсутність матеріальних фінансових ресурсів; недосконалість системи обліку та статистичної звітності малого підприємства; обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення [9].

Цікавим є погляд І.М. Єпіфанової та О.А. Маковецької, які стверджують, що зазначені перешкоди розвитку малого бізнесу набудуть іншого характеру за допомогою введення у вищих навчальних закладах низки економічних дисциплін, пов'язаних із функціонуванням малого бізнесу. На їхню думку, виникнення перешкод на стадії розвитку малого підприємства зумовлене, насамперед, проблемами не економічного, а соціального характеру, тому зусилля держави мають концентруватися у напрямі вдосконалення інституційного середовища для сприяння економічній активності населення [4].

Мета дослідження полягає у визначенні причинно-наслідкових зв'язків взаємодії СМП з іншими суб'єктами та існуючих перешкод розвитку малого бізнесу.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Дослідження забезпечення розвитку малого бізнесу з позицій суб'єктних взаємовідносин має особливе значення, оскільки процес взаємодії суб'єктів малого підприємства з іншими суб'єктами формується під впливом низки перешкод та можливостей. В останні роки розвиток підприємства в Україні стримується низкою обтяжливих регуляторних процедур, низьким рівнем менеджменту, дефіцитом фінансових ресурсів, несприятливим економічним та політичним середовищем. Згідно з дослідженням Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [5], незважаючи на певні тенденції структурних змін, у цілому перелік основних перешкод, що заважають розвитку малого підприємства, протягом останніх п'яти років не змінює свою градацію (рис. 1). Так, найбільшу

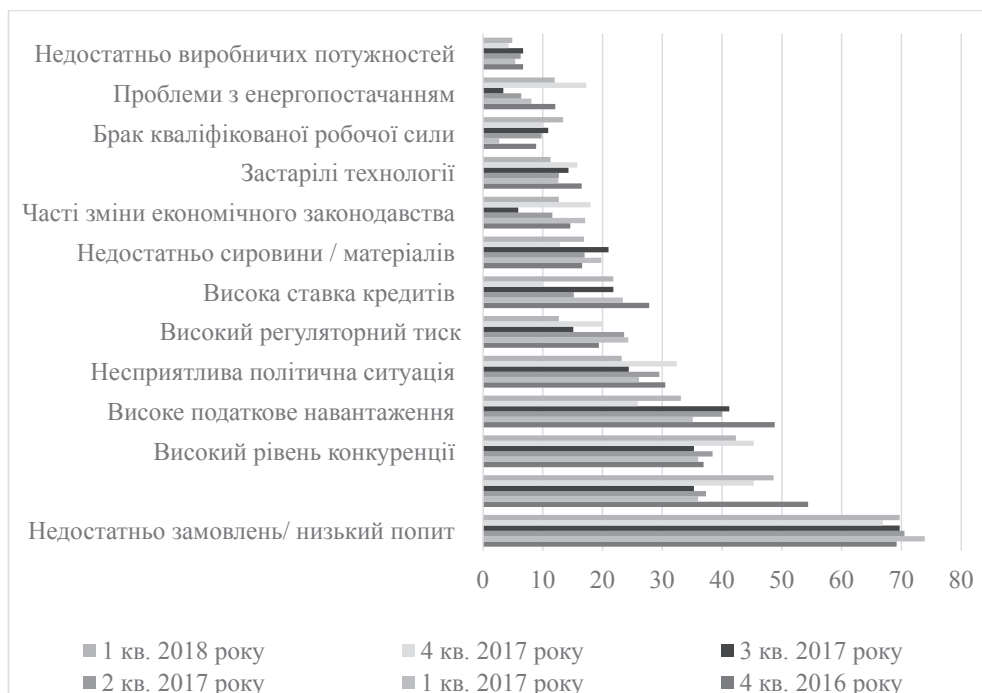

Рис. 1. Тенденції змін в експертній оцінці перешкод розвитку малого підприємства в Україні у 2016–2018 рр., %

Джерело: складено автором на основі [5]

вагу мають проблеми низького попиту, брак обігових коштів, конкуренція та податкове навантаження.

Ураховуючи те, що в роботі [1] нами виявлено ключові суб'єкти, взаємодія з якими має безпосередній вплив на забезпечення розвитку малого бізнесу (власники, інвестиційні організації, кредитні установи, страхові компанії, державні та місцеві органи влади, міжнародні організації, уряди зарубіжних країн, споживачі, постачальники, конкуренти), то доцільним є побудова матриці вагомості кожного суб'єкта у формуванні та подоланні визначених перешкод (табл. 1).

Графічна візуалізація існуючих взаємозв'язків (рис. 2) дала змогу визначити нерівномірність впливу різних суб'єктів на формування та подолання наявних перешкод у розвитку малого бізнесу. Зокрема, слабкий вплив на подолання основних проблем у веденні бізнесу мають такі суб'єкти взаємовідносин, як страхові компанії, споживачі, постачальники та конкуренти, тоді як власники, інвестиційні та кредитні установи, державні й міжнародні організації та уряди є як причиною існування низки проблем, так і основним важелем у їх подоланні.

Для підтвердження факту існування певних зв'язків і взаємозалежностей між забезпеченням розвитку малого бізнесу та взаємовідносинами суб'єктів малого бізнесу з іншими суб'єктами пропонуємо скористатися методом побудови нейронних мереж, що сьогодні є одним із найвідоміших й ефективних інструментів інтелектуального аналізу даних. Так, нейронні мережі являють собою групу математичних алгоритмів, які об'єднують здатність до навчання на основі використання існуючих практичних даних шляхом розпізнавання образів та ситуацій [7]. Не підлягає сумніву той факт, що нейронні мережі мають особливе значення під час вивчення закономірностей масових процесів, насамперед це стосується соціально-економічних явищ і процесів, закономірності яких формуються під впливом множини взаємопов'язаних чинників. За своєю природою соціально-економічні явища і процеси – стохастичні, ймовірнісні, а незначеність – їхня внутрішня властивість [6, с. 11]. Погоджуємося з думкою, що перевага нейронних

мереж полягає у відсутності потреби вибору математичної моделі поведінки даних, оскільки їх побудова проводиться адаптивно, без участі експерта в процесі навчання. Водночас недоліками цієї методики можна вважати необхідність спеціалізованого програмного інструментарію, складність змістовної інтерпретації нейронних мереж та недетермінованість [10].

Використання методу побудови нейронних мереж є інструментом формалізації внутрішньо-економічних зв'язків у процесі забезпечення розвитку суб'єктів малого бізнесу у вигляді встановлення суб'єктів контрольованості певних параметрів (перешкод бізнесу), а основним завданням є формування економічного підходу до використання оптимізаційних управлінських рішень.

Побудова графів нейронних зв'язків проводилася за допомогою програми Deductor Studio, що дала змогу виділити чотири групи суб'єктів відповідно до вагомості їхніх зв'язків із формуванням та подоланням перешкод розвитку СМП (рис. 3).

Класифікація суб'єктів згідно з вагомістю зв'язків дала змогу виділити достатній зв'язок таких суб'єктів, як: власники, інвестиційні організації, кредитні організації, державна та місцева влада, міжнародні організації та уряди зарубіжних країн (табл. 2).

Висновки. У цілому, застосовуючи нейромереву архітектуру (перцептрон з одним схованим шаром) і базу даних щодо перешкод розвитку СМП, можна одержати ефективну градацію суб'єктів взаємовідносин у сфері малого бізнесу. Отримані результати є основою для визначення концептуальних засад дослідження процесу забезпечення розвитку малого бізнесу, оскільки дають змогу виділити пріоритетні суб'єктні взаємовідносини, дослідження сутності, сучасного стану та перспектив удосконалення яких є першочерговим завданням у підвищенні рівня розвитку суб'єктів малого підприємництва. Подальшим напрямом досліджень має бути визначення специфіки існуючих перешкод та їх класифікації відповідно до видів забезпечення (фінансового, інформаційного, юридичного, адміністративного, матеріально-технічного, кадрового та ін.), що сприятиме виділенню ключового вектора розвитку СМП.

Таблиця 1

Матриця інтегрування перешкод розвитку малого бізнесу із суб'єктами взаємовідносин

Перешкоди ведення бізнесу	Власники	Інвестиційні організації	Кредитні установи	Страхові компанії	Державні та місцеві органи влади	Міжнародні організації	Уряди зарубіжних країн	Споживачі	Постачальники	Конкуренти
Недостатньо замовлень/низький попит на продукцію	1*	1	0*	0	0	1	0	1	0	1
Проблема ліквідності/брак обігових коштів	1	1	1	0	0	1	0	1	0	0
Високий рівень конкуренції	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Високе податкове навантаження	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Несприятлива політична ситуація	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Високий регуляторний тиск	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
Висока ставка кредитів	0	1	1	0	1	1	1	0	0	0
Недостатньо сировини/матеріалів	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0
Часті зміни економічного законодавства	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Застарілі технології	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0
Брак кваліфікованої робочої сили	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0
Проблеми з енергопостачанням	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0
Недостатньо виробничих потужностей	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0

Джерело: складено автором на основі [1; 5]

*Примітка: 0 – немає впливу, 1 – має вплив на формування та вирішення

Рис. 2. Карта взаємозв'язків перешкод розвитку малого бізнесу та суб'єктів їх формування і подолання
 Джерело: складено автором на основі табл. 1

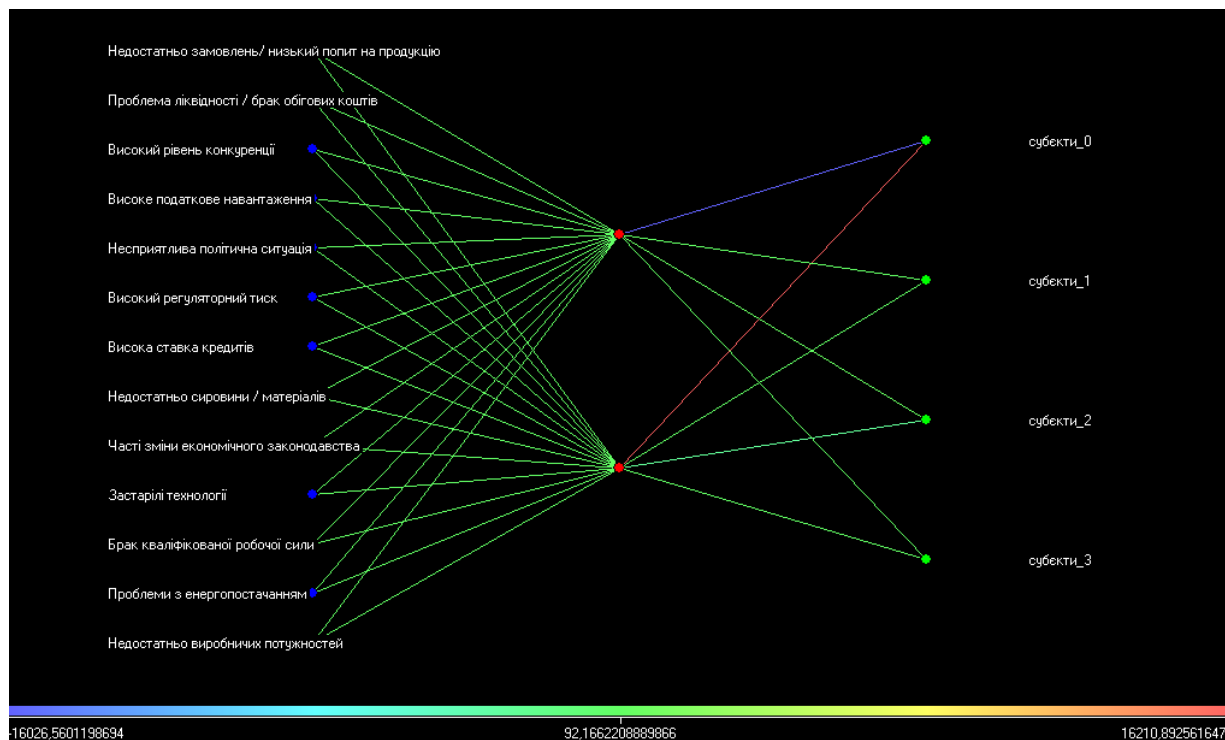

Рис. 3. Графи нейромережі зв'язку суб'єктів із формуванням та подоланням перешкод розвитку СМП
 Джерело: побудовано у програмі SPSS Statistics

Таблиця 2

Градація суб'єктів взаємовідносин із СМП відповідно до ваги їхнього впливу на формування та подолання перешкод розвитку малого бізнесу

Група суб'єктів	Умовне позначення	Склад групи	Кількість суб'єктів у групі	Питома вага у структурі, %	Характеристика впливу на формування та подолання перешкод
1 група	Суб'єкти_0	Власники Інвестиційні організації Кредитні організації Державна та місцева влада Міжнародні організації Уряди зарубіжних країн	6	60	Високий
2 група	Суб'єкти_1	Постачальники Споживачі	2	20	Достатній
3 група	Суб'єкти_2	Страхові компанії	1	10	Відсутній
4 група	Суб'єкти_3	Конкуренти	1	20	Слабкий

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Balatskyi I., Strilec V., Frolov S. Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15 (1–1). P. 200–209. URL : [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07) (дата звернення: 10.01.2019).
- Боцьора Л.О. Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2015. 20 с.
- Домбровський В.С. Фінансове забезпечення функціонування і розвитку суб'єктів підприємництва малого бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Суми, 2006. 216 с.
- Єпіфанова М.І., Маковецька О.А. Основні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні. 2009. № 1(31). С. 211–215.
- Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП. *Інформаційний бюлетень USAID*. 2018. № 9. 11 с. URL : http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (дата звернення: 10.01.2019).
- Курников Д.С., Петров С.А. Использование нейронных сетей в экономике. *Juvenis scientia*. 2017. № 6. С. 10–12.
- Седая А.В. Нейронні мережі як засіб дослідження фінансової діяльності автотранспортних підприємств. *Збірник наукових праць НТУ*. 2011. № 24 (1). С. 389–392.
- Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135> 03.07.2016 (дата звернення: 10.01.2019).
- Фещенко С.С. Сучасні проблеми розвитку бізнесу в Україні. *Управління розвитком*. 2014. № 2. С. 13–16.
- Харинович-Яворська Д.О. Застосування нейромережових технологій для прогнозування конкурентної стратегії торговельних підприємств. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2 (2). С. 25–30.
- Botsora L.O. (2015). Finansovyi mekhanizm rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Financial mechanism of small business development in Ukraine]. Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08. Lviv. [in Ukrainian]
- Dombrovskiy V.S. (2006). Finansove zabezpechennia funktsionuvannia i rozvytku subiektiv pidpriemnytstva maloho biznesu na rehionalnomu rivni [Financial support to the functioning and development of small business enterprises at the regional level]. Dys. ... kand. ekon. nauk : 08.04.01. Sumy. [in Ukrainian]
- Yepifanova M.I., Makovetska O.A. (2009). Osnovni aspekty rozvytku maloho biznesu v Ukraini [The main aspects of small business development in Ukraine]. No 1 (31), pp. 211–215. [in Ukrainian]
- Kvartalnyi monitorynh pereshkod u rozvytku MSP. Informatsiinyi biuleten USAID. 2018, no 9. P. 11. Retrieved from: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Newsletters_LEV?pid=5965 (accessed 10 January 2019).
- Kurnikov D.S., Petrov S.A. (2017). Icpolzovanie neyronnykh setey v ekonomike [Using neural networks in the economy]. *Juvenis scientia*, 6, 10–12. [in Russian]
- Siedaia A.V. (2011). Neironni merezhi yak zasib doslidzhennia finansovoi diialnosti avtotransportnykh pidpriemstv [Neural networks as a means of studying the financial activity of motor transport enterprises]. *Zbirnyk naukovykh prats NTU*, 24(1), 389–392. [in Ukrainian]
- Tymchenko O.I. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpriemnytstva [Problems and prospects of small business development]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135> 03.07.2016 (accessed 10 January 2019).
- Feshchenko S.S. (2014). Suchasni problemy rozvytku biznesu v Ukraini [Modern problems of business development in Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom*, 2, 13–16. [in Ukrainian]
- Kharynovych-Yavorska D.O. (2017). Zastosuvannia neiromerezhovykh tekhnolohii dlia prohnozuvannia konkurentnoi stratehii torhovelnykh pidpriemstv [Application of neural network technologies for forecasting of competitive strategy of trading enterprises]. *Internauka. Seriya «Ekonomichekie nauki»*, 2 (2), 25–30. [in Ukrainian]

REFERENCES:

- Balatskyi I., Strilec V., Frolov S. (2017). Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 15(1–1), 200–209. Retrieved from: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07) (accessed 10 January 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-8

УДК 661.1:661.8

Таранюк Л.М.*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри**міжнародних економічних відносин
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій
Сумського державного університету***Макаренко Т.Ю.***студент
Сумського державного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТИТАНОВОЇ ГАЛУЗІ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу неможливо обійтися без кольорових металів, які необхідні в машинобудуванні й особливо широко використовуються в таких галузях, як електронна, електротехнічна, радіо-телевізійна, приладобудівна. Стаття містить дослідження роботи титанової галузі країни, враховуючи її євроінтеграційний вектор розвитку. Досліджено ресурсні можливості країн світу з видобутку ільменіту та рутила як складників титанового виробництва. Проаналізовано міжнародну торгівлю титану та перспективи подальшої її реалізації з урахуванням сучасних світових вимог. Досліджено систему конфліктів інтересів у титановому виробництві та запропоновано шляхи їх вирішення на макро- та мікрорівні.

Ключові слова: кольорова металургія, титанова галузь, експорт сировини, замкнутий цикл виробництва.

Таранюк Л.Н., Макаренко Т.Ю. ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТИТАНОВОЙ ОТРАСЛИ В СИСТЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

На современном этапе развития научно-технического прогресса невозможно обойтись без цветных металлов, которые необходимы в машиностроении и особенно широко используются в таких отраслях, как электронная, электротехническая, радиотелевизионная, приборостроительная. Статья содержит исследование работы титановой отрасли страны, учитывая ее евроинтеграционный вектор развития. Исследованы ресурсные возможности стран мира по добыче ильменита и рутила как составляющих титанового производства. Проанализирована международная торговля титана и дальнейшая ее реализация с учетом современных мировых требований. Исследована система конфликтов интересов в титановом производстве и предложены пути их решения на макро- и микроуровне.

Ключевые слова: цветная металлургия, титановая отрасль, экспорт сырья, замкнутый цикл производства.

Taraniuk Leonid, Makarenko Tetyana. RESEARCH OF TITANIUM INDUSTRY ACTIVITIES IN THE FORMATION SYSTEM OF EURO-INTEGRATION DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ECONOMY

Today the topic of non-ferrous metallurgy of Ukraine is very relevant. At the present stage of the development of scientific and technological progress it is impossible to do without colored metals, which are necessary in mechanical engineering and are especially widely used in such fields as electronic, electrical, radio-television, instrument making and others. At the same time, Ukraine remained a major importer of non-ferrous metals. In Ukraine, deposits of raw materials – aluminum, magnesium, titanium ores, zirconium, nickel, mercury and others – are discovered and developed. Particular attention is needed to the development of the titanium industry in Ukraine, which has significant prospects and is able to bring the country's economy to a new level. The article contains research on the activities of the country's titanium industry, taking into account its Euro integration vector of development. The main industrial centers for extraction of raw materials for titanium production and organizational factors of raw material processing technology are considered. A statistical analysis of raw material extraction for titanium production in Ukraine was conducted. The resource resources of the world for the extraction of ilmenite and rutile as components of titanium production are researched. The basic production redistributions of titanium production are formed. The international trade of titanium and prospects for its further realization under the current world requirements are analyzed. The problematic aspects of the work of the titanium industry at the national and international levels are considered. The system of conflicts of interest in the titanium industry is investigated and the ways of their solution at the macro and micro levels are proposed. The basic directions of the development of the titanium industry of Ukraine have been formed taking into account the implementation of the European integration of the country.

Keywords: nonferrous metallurgy, titanium industry, export of raw materials, closed production cycle.

Постановка проблеми. Проаналізуємо, що особливого є в титані і чому з його використанням людство може залишити в минулому залізне століття і перейти до титанового століття. Треба відзначити, що у США існує Анतिकорозійна асоціація, яка підраховувала, що людство від корозії чорних металів щорічно втрачає 3 трлн. дол., у тому числі у США – 300 млрд. дол., або 3,3% ВВП [1].

У редакційному матеріалі журналу *The Economist* за 16 грудня 2013 р. викладено факти прогресу в хімічній галузі. Порівнюється історичний шлях алюмінію і титану. Так, алюміній ще сто років тому був дуже дорогим металом: із нього виготовили пірамідальну верхівку на монументі Вашингтона, а королівські прийоми проходили з використанням

алюмінієвого посуду. У той час алюміній коштував дорожче золота.

Проте з відкриттям електролізного методу він перетворився на звичайний конструкційний метал. Титан із його властивостями проходить майже аналогічний шлях і зараз людство поступово вступає в нову еру, яка приходить на зміну залізного віку [1].

Україна є однією з небагатьох країн, яка має у своєму розпорядженні унікальну титанову галузь, представлену як сировинними, так і промисловими підприємствами. Утім, за оцінками експертів, сьогодні неможливо говорити про ефективну роботу даної галузі та її успішний розвиток [2]. Видобуток, обробка та експорт титану може вивести економіку України на новий рівень. Країна потрапила в закри-

тий клуб світової промисловості, отримавши зону вільної торгівлі з Євросоюзом, та має можливість реалізовувати титанову продукцію на нових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дослідженнями розвитку титанової галузі країни займався вчений-економіст Б. Соболев [1]. Аналіз роботи вітчизняного хімічного комплексу, у тому числі титанової галузі, у системі формування економічного потенціалу підприємства було розглянуто в роботі Є.В. Лапіна [3, с. 18]. Проведення оцінки поточного стану та проблем розвитку титанової галузі України вивчали А.Б. Педько, Л.М. Губаренко, А.С. Волошина [4, с. 287]. Ефективні напрями розвитку хімічного комплексу України, у тому числі титанової галузі, запропоновано вченими-економістами Ю.В. Тюленевою, М.А. Андрієнко [5, с. 83].

На інституційному рівні питанням розвитку титанової галузі в Україні безпосередньо займаються Кабінет Міністрів України, зокрема Міністерство економічного розвитку і торгівлі, та Публічне акціонерне товариство «Інститут титану».

Серед дослідницьких іноземних фірм, які займаються аналізом та проблематикою розвитку титанової галузі на світовому рівні, треба відзначити дослідження групи Da Vinci [6]. Серед розробок іноземних учених стосовно прогнозування розвитку ринку титану на світовому рівні також наукова робота А. Мор [7].

Проаналізувавши наукові статті, присвячені темі розвитку титанової галузі на національному та світовому рівні, варто зазначити, що наявний промисловий потенціал використовується неефективно. Значна кількість родовищ не розробляється або розробляється неефективно. Україна повинна самостійно створювати власний замкнутий цикл виробництва титанової продукції та спрямовувати експорт сировини на перспективні ринки, при цьому виконуючи концепцію євроінтеграції країни. З наукового погляду вирішення проблематики успішного розвитку титанової галузі країни з урахуванням концепції євроінтеграції країни потрібно вирішувати комплексно, враховуючи інтереси всіх груп стейкхолдерів на вітчизняному та міжнародному рівнях (підприємства, клієнти, постачальники, інвестори, держава).

Мета дослідження полягає в аналізі ринку титану в Україні, визначенні основних проблем галузі та перспективних напрямів її розвитку в системі формування євроінтеграційного розвитку країни.

Основними завданнями дослідження є: дослідити основні показники ринку титану на національному та міжнародному рівнях; визначити основні проблеми розвитку титанової галузі в Україні; окремо розкрити та визначити шляхи вирішення проблематики використання української сировини у промисловості інших країн; сформулювати перспективні напрями розвитку ринку титану.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Нині Україна є однією з п'яти країн – виробників концентратів титанових руд у світі. На її території зосереджено 20% усіх розвіданих світових запасів титанової руди. Цей метал становить основну сировину у виробництві медпрепаратів, фарб, аерокосмічної продукції [8].

Титанова підгалузь є єдиною в кольоровій металургії України, яка має практично повний виробничий цикл. Україна має всі елементи ланцюжка виробництва титану методом Кролла – від видобутку руд (ільменіту, рутилу) до прокату готового металу й отримання надзвичайно міцних немагнітних труб. Такий ланцюжок дає змогу отримувати до трьох мільярдів

доларів на рік. Такий бізнес є дуже прибутковим. Середня зарплата у працівників, які видобувають концентрат ільменіту, одна з найвищих у країні [2].

Основними продуктами переробки ільменітових і рутилових концентратів є титанові шлаки і діоксид титану, які потім використовуються в лакофарбовій промисловості, виробництві паперу, пластмас, гумотехнічних виробів. Металічний титан виробляється з рутилових концентратів, синтетичного рутилу й титанових шлаків. Він використовується переважно у високотехнологічному машинобудуванні, а саме в авіа-, ракето-, судно-, автобудуванні, виготовленні нафтодобувних платформ, у виробництві медичного обладнання й спортивного спорядження.

В Україні з різним рівнем детальності розвідано 26 родовищ титанових руд і ще 48 родовищ знаходяться поза балансами, а запаси й ресурси титану на них оцінені лише попередньо. За твердженнями експертів, підтверджені запаси титанової сировини в Україні за умови поточних обсягів видобутку забезпечать потреби на 199 років, а розвідані – на 430 років [2].

В Україні знаходиться найбільше в Європі Стремгородське корінне родовище, яке є комплексним і містить 131 млн. т ільменіту. За оцінками світових експертів, Україна має десяти за розміром у світі поклади ільменіту (1% від світових запасів) і п'яти – рутилу (6% від світових запасів). При цьому Україна входить у сімку найбільших виробників ільменіту й рутилу у світі. Світові тенденції у виробництві ільменіту та титану можна розглянути у нижченаведеній табл. 1 [2].

В Україні присутні всі три перших переділи титанової промисловості [9]:

1. Титанову мінеральну сировину видобувають і збагачують такі підприємства: Філія «Іршанський гірничо-збагачувальний комбінат»; ЗАТ «Кримський титан» (ільменітові родовища Іршанської групи в Житомирській області); Філія «Вільногірський гірничо-металургійний комбінат» ЗАТ «Кримський титан»; ТОВ «Валки-Ільменіт» (ільменітові родовища Іршанської групи в Житомирській області).

2. Виробництво пігменту двоокису титану здійснюють: ВАТ «Суміхіпро» (м. Суми); ЗАТ «Кримський титан» (м. Армянськ, АР Крим).

3. Виробництво титанової губки здійснює Запорізький титаномігнієвий комбінат (м. Запоріжжя).

Більше того, в Україні діє єдиний в Європі спеціалізований «Інститут титану» в місті Запоріжжя. Результати досліджень ПАТ «Інститут титану» були представлені на багатьох міжнародних конференціях, що стосуються застосування титану в адитивних технологіях, виготовлення деталей із титанових сплавів за допомогою адитивних технологій, плавки титанових сплавів [10].

Що стосується міжнародної торгівлі, то Україна в 2017 р. збільшила експорт титаномістких руд і концентрату в натуральному вираженні на 26% порівняно з 2016 р. – до 583,772 тис. т, у грошовому вираженні – на 25,3%, до 105,235 млн. дол. Основний експорт здійснювався в Чехію (16,87% поставок у грошовому вираженні), США (15,46%) і Туреччину (14,68%) [11].

У 2017 р. Україна імпортувала 202 т титаномістких руд і концентратів на суму 143 тис. дол. із Сенегалу (87,41%), Фінляндії (10,49%) та Ірану (2,1%), тоді як у 2016 р. ввезла 160 т на 90 тис. дол. [11].

Проте вже у січні 2018 р. Україна скоротила експорт титаномістких руд і концентрату в натуральному вираженні на 33,9% порівняно з аналогічним періодом 2017 р. – до 37,422 тис. т [11].

Таблиця 1

Країни світу, які мають родовища ільменіту та рутилу

№	Країна	Ільменіт, тис. т	Рутил, тис. т
1	США	2000	невідомо
2	Австралія	160000	24000
3	Бразилія	43000	1200
4	Канада	31000	–
5	Китай	200000	–
6	Індія	85000	7400
7	Мадагаскар	40000	–
8	Мозамбік	14000	510
9	Сьєрра-Леоне	–	3800
10	Норвегія	37000	–
11	Південна Африка	63000	8300
12	Україна	5900	2500
13	В'єтнам	1600	–
14	Інші країни	26000	400

Джерело: складено автором на основі [2]

Згідно з митною статистикою, оприлюдненою Державною фіскальною службою України, в першому місяці 2018 р. експорт титаномістких руд і концентрату в грошовому вираженні знизився на 1,8%, до 7,115 млн. дол. При цьому основний експорт здійснювався до Туреччини (45,31% поставок у грошовому вираженні), Чехію (15,73%) і Китай (10,32%). Україна в січні 2018 р. імпортувала 805 т аналогічних руд на суму 163 тис. дол., тоді як у січні 2017 р. зовсім не імпортувала титаномісткі руди і концентрати [11].

На нашу думку, Україна повинна і надалі зменшувати експорт титану у виді сировини та поставляти не тільки напівфабрикати, а й металевий титан, адже продавати титанові готові вироби з великою доданою вартістю набагато вигідніше.

Для розвитку титанової галузі в Україні буде потрібно 2,5 млрд. дол. на п'ять років, але різке збільшення експорту готової продукції здатне надати стрімкий ривок в економіці [12].

Варто зазначити, що потенціал, який існує, використовується неефективно. Значна кількість родовищ не розробляється або розробляється неефективно. На ГЗК використовуються застарілі технології, які не дають змоги максимально ефективно використовувати наявні ресурси. Так, на Іршанському ГЗК і Вільногірському ГМК приблизно 5% ільменіту йде у відвали, а на Іршанському ГЗК не видобувається циркон. Згідно з інформацією експертів, на ПАТ «Кримський титан» і ПАТ «Сумихімпром» через застарілі технології близько 30% сировини йде у відвали. Багато родовищ узагалі не розробляються [2].

Показники роботи галузі не відповідають світовим тенденціям. Достатньо показовим є аналіз світового виробництва в період світової кризи і в період виходу з неї, коли на відміну від інших країн, які збільшували обсяги видобутку титанових руд, в Україні виробництво залишалося незмінним. Більше того, Україна входить до числа найбільших імпортерів титанових руд і концентратів притому, що має одні з найбільших покладів цих руд [2].

Існуючий конфлікт між Росією та Україною не може не позначитися на інтересі підприємств, що виробляють титан. Щоправда, діоксид титану вико-

ристовується переважно в мирних цілях (36% для архітектурних і 22% для інших покриттів, 22% – для виготовлення пластика, 9% – для паперу, 4% – для чорнил і 2% – для волокон). А от металевий титан виправдовує свою войовничу назву. Майже третину його (29%) світ виготовляє для космічної галузі, 8% – для військово-промислового комплексу, 55% – для промисловості. Виходить, що країни, які мають великі запаси відповідних мінералів і сучасні технології їх обробки, будуть у світі на перших місцях за економічною, а також і військовою потужністю [13].

Середня ціна реалізації ільменітового концентрату становила протягом 2003–2017 рр. не більше 200 дол. за тону. З однієї тонни можна отримати близько 200 кг титану металевого, ціна якого коливалася в той період від 5 до 40 дол. за кілограм. Якби Україна мала власне виробництво титанового прокату, то не втрачала б вона від 625% до 5000% рентабельності. Доведено, що використання титанового прокату до таких кінцевих виробів, як медичні протези, спортивний інвентар або оправа для окулярів, давало б доданої вартості від 600% до 1200% [1].

Із концентрату титанової руди виготовляють частини безприпасів, нову титанову броню VST2, нові літаки і кораблі. Але з 2014 р. саме підприємства під керівництвом компанії «МЕРТ» здійснюють поставки до Росії. За даними Держкомстату України, якщо в 2015 р. на експорт пішло 295 тис. т на суму 72 млн. дол., то в 2016 р. – 463 тис. т на 84 млн. дол., у 2017 р. – 583 тис. т, із них безпосередньо до РФ – близько 35% [1].

На нашу думку, повинні бути сформовані основні напрями розвитку титанової галузі України з урахуванням реалізації євроінтеграції країни:

- припинення відносин із країною-агресором, підставою (призупинення, введення індивідуального режиму експорту з Росією) може бути Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Положеннями цього документа передбачено введення санкцій у разі виникнення загрози стратегічним інтересам України;

- країна повинна самостійно створювати власний замкнений цикл виробництва титанової продукції, використовуючи сучасні технології її обробки, і під-

приємства повинні експортувати готову продукцію на перспективні світові ринки збуту;

– часткова приватизація підприємств титанової галузі, де, за підрахунком фахівців-аналітиків, можна буде отримати від 9 до 12 млрд. дол.

Висновки. Підсумовуючи вищевказані тенденції і тренди, можна стверджувати, що Україна має значні унікальні потенційні можливості для розвитку титанової галузі. Проте наявні можливості використовуються вкрай неефективно. Останнім часом тактика поведінки України, як правило, спрямована проти тенденцій, що складаються на міжнародних ринках відповідної продукції. Якщо становище не зміниться, Україна може втратити свої позиції на світових ринках і з провідного експортера перетворитися на споживача та імпортера титанової продукції і сировини. Вищезазначені процеси можуть свідчити про неефективність менеджменту державних підприємств та приділення недостатньої уваги урядом проблеми розвитку титанової галузі в країні. Тому перспективою подальших наукових досліджень має стати розроблення дієвого організаційно-економічного механізму роботи титанової галузі країни з урахуванням світових вимог та національних інтересів держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стокгольмський синдром українського титана. Зн.уа. URL : https://zn.ua/internal/stokgolmskiy-sindrom-ukrainskogo-titana-283576_.html (дата звернення: 13.03.2019).
2. Центр дослідження корпоративних відносин – Титанова галузь: світові тенденції та українські реалії. *Корпоратив інфо*. URL : http://corporativ.info/editor/userimages/Titan2014_analytics.pdf (дата звернення: 21.03.2018).
3. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.07.01. Харків, 2006. 37 с.
4. Педько А.Б., Губаренко Л.М., Волошина А.С. Оцінка поточного стану й основних проблем розвитку титанової промисловості України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 23. URL : <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4107-pedko-a-b-gubarenko-l-m-voloshina-a-s-otsinka-potochnogo-stanu-i-osnovnikh-problem-rozvitku-titanovoji-promislovosti-ukrajini> (дата звернення: 13.03.2019).
5. Тюленева Ю.В., Андрієнко М.А. Роль і значення хімічного комплексу в економіці України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2017. Вип. 19. С. 83–87.
6. Титанова галузь: світові тенденції та українські реалії. *Корпоратив інфо*. URL : http://corporativ.info/editor/userimages/Titan2014_analytics.pdf (дата звернення: 21.03.2018).
7. More A. Titanium Allo Market 2019 – Global Industry Analysis, Size, Share, Trends, Market Demand, Growth, Opportunities and Forecast 2025. CBS. URL : <http://www.cbs8.com/story/40018597/titanium-allo-market-2019ndashglobal-industry-analysis-size-share-trends-market-demand-growth-opportunities-and-forecast-2025> (last accessed: 13.03.2019).
8. Титановий потенціал України. *Інвентуре*. URL : <https://inventure.com.ua/news/ukraine/titanovye-potencial-perspektivy-ukrainy> (дата звернення: 13.03.2019).
9. Дослідження українського ринку ільменітового концентрату. *Сейл Прайс*. URL : http://www.saleprice.com.ua/ua/publications/ilmenite_concentrate_market.html (дата звернення: 13.03.2019).
10. Публічне акціонерне товариство «Інститут Титану». *Міжнародна конференція «Титан 2018. Виробництво та використання в Україні»*. URL : <http://timag.org/uk/category/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/> (дата звернення: 13.03.2019).
11. В январе Украина сократила экспорт титаносодержащих руд. *Мінпром*. URL : <https://www.minprom.ua/news/241364.html> (дата звернення: 13.03.2019).
12. Титановая отрасль в Украине. *Титан «Галант»*. URL : <http://titangalant.com.ua/titanovaya-otrasl-v-ukraine> (дата звернення: 13.03.2019).
13. Битва за титан. *Дей Київ уа*. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/bitva-za-titan> (дата звернення: 13.03.2019).

REFERENCES:

1. Stokgolmskiy sindrom ukrainskogo titana. [Stockholm Ukrainian Titanium Syndrome]. Retrieved from: https://zn.ua/internal/stokgolmskiy-sindrom-ukrainskogo-titana-283576_.html (accessed 13 March 2019).
2. Tsentr doslidzhennia korporativnykh vidnosyn – Tytanova haluz: svitovi tendentsii ta ukrainski realii [Center for Research in Corporate Relations – Titanium Industry: Global Trends and Ukrainian Realities]. *Korporativ info*. Retrieved from: http://corporativ.info/editor/userimages/Titan2014_analytics.pdf (accessed 21 March 2019).
3. Lapin Ye.V. (2006). Ekonomichnyi potentsial pidpriemstv promyslovosti: formuvannia, otsinka, upravlinnia [Economic potential of industrial enterprises: formation, evaluation, management]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk* : 08.07.01. Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Pedko A.B., Hubarenko L.M., Voloshyna A.S. (2018). Otsinka potochnoho stanu y osnovnykh problem rozvitku tytanovoi promyslovosti Ukrainy [Estimation of the current state and main problems of the development of the titanium industry in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 23. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cher-ven-2018/4107-pedko-a-b-gubarenko-l-m-voloshina-a-s-otsinka-potochnogo-stanu-i-osnovnikh-problem-rozvitku-titanovoji-promislovosti-ukrajini> (accessed 13 March 2019).
5. Tiulenieva Yu.V., Andriienko M.A. (2017). Rol i znachennia khimichnoho kompleksu v ekonomitsi Ukrainy [The role and importance of the chemical complex in the Ukrainian economy]. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo*. 19. 83–87. [in Ukrainian]
6. Tytanova haluz: svitovi tendentsii ta ukrainski realii [Titanium industry: world trends and Ukrainian realities]. *Korporativ info*. Retrieved from: http://corporativ.info/editor/userimages/Titan2014_analytics.pdf (accessed 21 March 2019).
7. More A. Titanium Allo Market 2019 – Global Industry Analysis, Size, Share, Trends, Market Demand, Growth, Opportunities and Forecast 2025. CBS. Retrieved from: <http://www.cbs8.com/story/40018597/titanium-allo-market-2019ndashglobal-industry-analysis-size-share-trends-market-demand-growth-opportunities-and-forecast-2025> (accessed 13 March 2019).
8. Titanovyyi potentsial Ukrainyi [Titanium potential of Ukraine]. *Inventure*. Retrieved from: <https://inventure.com.ua/news/ukraine/titanovye-potencial-perspektivy-ukrainy> (accessed 13 March 2019).
9. Doslidzhennia ukrainskoho rynku ilmenitovoho kontsentratu [Research of the Ukrainian market of ilmenite concentrate]. *Sell Prais*. Retrieved from: http://www.saleprice.com.ua/ua/publications/ilmenite_concentrate_market.html (accessed 13 March 2019).
10. Publichne aksionerne tovarystvo «Instytut Tytanu» [Public Joint Stock Company "Institute of Titan"]. *Mizhnarodna konferentsiia «Tytan 2018. Vyrobnnytstvo ta vykorystannia v Ukraini»*. Retrieved from: <http://timag.org/uk/category/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/> (accessed 13 March 2019).
11. V yanvare Ukraina sokratila eksport titanosoderzhaschih rud [In January Ukraine reduced the export of titanium-containing ores]. *Minprom*. Retrieved from: <https://www.minprom.ua/news/241364.html> (accessed 13 March 2019).
12. Titanovaya otrasl v Ukraine [Titanium industry in Ukraine]. *Titan «Halant»*. Retrieved from: <http://titangalant.com.ua/titanovaya-otrasl-v-ukraine/> (accessed 13 March 2019).
13. Bitva za tytan [Battle for titan]. *Dei Kyiv ua*. Retrieved from: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/bitva-za-titan> (accessed 13 March 2019).

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-9

УДК 330.4

Адвокатова Н.О.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

Карнаушенко А.С.
*кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки і фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

ПІОРИТЕТНІ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У сучасних умовах господарювання у аграрних підприємств виникає об'єктивна потреба в розробленні пріоритетних та стратегічних напрямів їх розвитку за умов невизначеності навколишнього середовища. Вітчизняні аграрії змушені конкурувати не лише один з одним, а й із виробниками – імпортерами аграрної продукції, які зазвичай володіють ефективнішими технологіями виробництва й розподілу продукції, тому деякі аграрії вибирають «нішеві культури» для подальшого пріоритетного напрямку розвитку бізнесу. У процесі дослідження визначено пріоритетні та стратегічні напрями розвитку аграрних підприємств України; проаналізовано чинники, що впливають на сучасний розвиток аграрних підприємств за умов невизначеності навколишнього середовища; визначено шляхи підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств; розглянуто умови реалізації стратегічних рішень; визначено основні пріоритетні цілі стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств; розроблено матрицю стратегічних напрямів діяльності аграрного підприємства на основі SWOT-аналізу.

Ключові слова: аграрні підприємства, стратегічні напрями розвитку, розвиток аграрних підприємств, пріоритетні цілі стратегічного управління, стратегічні рішення аграрних підприємств.

Адвокатова Н.А., Карнаушенко А.С. ПРИОРИТЕТНЫЕ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

В современных условиях хозяйствования у аграрных предприятий возникает объективная потребность в разработке приоритетных стратегических направлений их развития в условиях неопределенности окружающей среды. Отечественные аграрии вынуждены конкурировать не только друг с другом, но и с производителями – импортерами аграрной продукции, которые обычно обладают более эффективными технологиями производства и распределения продукции, поэтому некоторые аграрии выбирают «нишевые культуры» для дальнейшего приоритетного направления развития бизнеса. В процессе исследования определены приоритетные и стратегические направления развития аграрных предприятий Украины; проанализированы факторы, влияющие на современное развитие аграрных предприятий в условиях неопределенности окружающей среды; определены пути повышения конкурентоспособности аграрных предприятий; рассмотрены условия реализации стратегических решений; определены основные приоритетные цели стратегического управления конкурентоспособностью аграрных предприятий; разработана матрица стратегических направлений деятельности аграрного предприятия на основе SWOT-анализа.

Ключевые слова: аграрные предприятия, стратегические направления развития, развитие аграрных предприятий, приоритетные цели стратегического управления, стратегические решения аграрных предприятий.

Advokatova Nadiia, Karnausenko Alla. PRIORITY AND STRATEGIC AREAS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

In modern agri-business environment, there is an objective need to develop priority and strategic directions for their development under the condition of environment uncertainty. Domestic agrarians have to compete not only with each other, but also with agrarian products producers – importers, which usually have more efficient production and distribution technologies; therefore, some farmers choose "niche cultures" for the further priority direction of agrarian enterprises development. During research, priority and strategic directions for Ukrainian agrarian enterprises development were identified; we have analyzed factors that have an influence on modern agrarian enterprises development in conditions of environment uncertainty; ways of increasing agrarian enterprises competitiveness was identified; realization conditions of strategic decisions are considered; the main priority objectives of strategic agrarian enterprises management competitiveness were defined; strategic directions' matrix of agrarian enterprise activity based on of SWOT-analysis is developed. The peculiarity of agrarian enterprises modern activity is that they are rapidly moving, for example, from technical crops production to some non-traditional: horticulture, viticulture and hopsculture. Such mobility enables agrarians to overcome the difficulties caused by the general socio-economic situation in the country and, in particular, regional problems. A significant agricultural resource for diversifying domestic agricultural products export and reducing risks is possible due to the expansion of niche crop growing areas. The economic potential of niche cultures is due to the high cost realization and fairly significant growing world agro-food market demand. Strategic analysis is to determine strategic position of the agricultural company, that is, to what extent the agro-firms are in line with its competitive environment. The main areas of analysis here are changes in the external environment, which can significantly affect the functioning and development of agricultural companies; potential of the enterprise (land, material, financial, technical, human resources). The strategic choice is related to alternative strategies formation for the industry development, the main areas of activity, multicriteria assessment of these alternative options that characterize farmers' achievement objectives and the definition of the recommended strategy, which will mostly contribute to strengthening of competitive position within the market.

Keywords: agrarian enterprises, strategic directions of development, agrarian enterprises development, strategic management priority objectives, strategic decisions of agrarian enterprises.

Постановка проблеми. Процес змін, що спостерігається нині в Україні, проникнув у всі сфери економічного життя. Формування ринкових відносин агропромислового сектору тісно пов'язане зі стратегічним напрямом розвитку галузі. Світове співтовариство визнає український агропромисловий комплекс таким, що має реальні перспективи завоювання значного сегменту міжнародного ринку аграрної продукції.

Упровадження в практику стратегічних рішень аграріїв зумовлене необхідністю реалізації їхніх ідей, зорієнтованих на довгостроковий ефективний розвиток аграрного сектору економіки України в сучасних умовах господарювання. У сучасному динамічному розвитку агропромислового комплексу України особливо актуальними стають стратегічні й пріоритетні напрями розвитку аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного розвитку аграрного сектору економіки України та значний науковий внесок у дослідження напрямів розвитку аграрного ринку зробили зарубіжні й вітчизняні вчені: І. Ансофф, П. Друкер, В.Я. Амбросов, В.І. Бойко, В.А. Вінокуров, В.Г. Герасимчук, А.П. Градов, С.М. Кваша, М.Й. Малік, М.М. Мартиненко, В.Я. Месель-Веселяк, А.П. Наливайко, В.Д. Немцов, П.Т. Саблук, Б.Й. Пасхавер, М. Томпсон, В.О. Точилін, В.В. Чепурко, М.М. Федорова, З.Є. Шершньова, А.Ю. Юданов та ін.

У сучасних умовах господарювання у аграрних підприємств виникає об'єктивна потреба в розробленні пріоритетних та стратегічних напрямів їх розвитку за умов невизначеності навколишнього середовища. Вітчизняні аграрії змушені конкурувати не лише один з одним, а й з виробниками – імпортерами аграрної продукції, які зазвичай володіють ефективнішими технологіями виробництва й розподілу продукції.

Мета дослідження полягає у визначенні пріоритетних та стратегічних напрямів розвитку аграрних підприємств України; аналізі чинників, що впливають на сучасний розвиток аграрних підприємств за умов невизначеності навколишнього середовища; визначенні шляхів підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств; розгляді умов реалізації стратегічних рішень аграрного підприємства; визначенні основних пріоритетних цілей стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств; розробленні матриці стратегічних напрямів діяльності аграрного підприємства на основі SWOT-аналізу.

Вклад матеріалу дослідження та його основні результати. Стратегічний напрям розвитку аграрних підприємств являє собою процес підтримки згоди між цілями аграрних підприємств та ресурсами що в нього є, в умовах ринкових обставин та правил державного регулювання, які постійно змінюються.

Серед чинників, що впливають на стратегічний розвиток аграрного підприємства, можна виділити такі: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень економічного розвитку, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів аграрного підприємства, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови та ін. Вирішальне значення мають економічні чинники, від яких залежать раціональне використання природних та земельних ресурсів, задоволення споживчого попиту, збереження навколишнього середовища тощо.

Особливістю сучасної діяльності аграрних підприємств є те, що вони швидко переходять від вироб-

ництва технічних культур до деяких нетрадиційних: овочівництва, садівництва, виноградарства, хмелярства [9]. Саме така мобільність дає можливість аграріям долати труднощі, спричинені загальною соціально-економічною ситуацією в країні та регіональними проблемами зокрема.

Значний аграрний ресурс диверсифікації експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції і зниження ризиків можливо через розширення площ вирощування «нішевих культур». Економічний потенціал «нішевих культур» зумовлений високою ціною реалізації та досить значним попитом, що зростає, на світовому агропродовольчому ринку.

До «нішевих культур» відносять низку сільськогосподарських культур, серед яких окремо виділяють: сорго, гречку, спаржу, хміль, льон, гірчицю, нут, сочевицю, квасолу, амарант, технічну конопля, шафран та ін. Однак саме це їх робить у певному сенсі унікальними, або «нішевыми», що охоплюють на аграрному ринку окремих сегмент попиту з боку внутрішніх і зовнішніх споживачів. Цільовий характер спрямованості споживчого попиту на них робить їх на відміну від традиційних сільськогосподарських культур досить привабливим напрямом агробізнесу [8]. У «нішевих культур» є свій покупець, відносно стала ціна за стабільного експортного ринку, який легше прогнозувати (він не настільки залежний від попиту на інші продукти). Для аграрних підприємств «нішеві культури» – це новий пріоритетний напрям діяльності, який гарантує їм додаткові прибутки, і дає можливість вирішувати багато агрономічних проблем: страхуватися від посухи або відновлювати ґрунт, пересівати ними загиблі озими та ін. У світі зараз спостерігається стабільна тенденція: основні виробники скорочують площі під пшеницю і вибирають більш маржинальні «нішеві культури»: нут, сочевицю, квасолу, амарант та ін.

Одним із першочергових завдань агропромислової політики є формування ефективного механізму державного регулювання в АПК [1]. З отриманням можливості експорту аграрної продукції за кордон українські аграрії стикнулися з проблемою розроблення механізмів адаптації, які б сприяли достатній гнучкості в поведінці суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку та прийняттю ними ефективних управлінських рішень. Окрім того, існують й інші негативні аспекти зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів АПК.

У сучасних умовах господарювання велика кількість аграрних підприємств одержала право самостійного виходу на світовий ринок, успіх роботи на якому суттєво залежить від стратегічних і пріоритетних напрямів діяльності.

Серед основних (необхідних) умов реалізації стратегічних рішень можна виділити такі:

– мінімізація витрат вирощування с/г продукції з метою завоювання лідируючих позицій порівняно із ціновою політикою конкурентів галузі. Сьогодні для вітчизняних аграріїв це досить складно, оскільки основними конкурентами для українських аграріїв є турецькі та європейські аграрії, які вирощують ту ж саму продукцію з найбільшим обсягом за майже однаковою ціною реалізації на міжнародному ринку. Єдине, на що у разі реалізації даної стратегії аграрії можуть робити власні ставки, – це поєднання даної стратегії із соціально відповідальною, а саме відкритістю та прозорістю власного процесу вирощування, демонстрація дотримання основних принципів Мережі глобального договору, дотримання принципів відповідального управління ланцюгами

постачань, реалізація проектів та програм із корпоративної соціальної відповідальності тощо. Даний інструментарій переважно ігнорується турецькими аграріями з огляду на їх високу вартість, яка автоматично знаходить своє відображення у ціні продукції;

– диференціація. Головним недоліком у реалізації цього стратегічного напрямку є необхідність постійно дотримуватися технологічних переваг порівняно з основними конкурентами, адже для цього керівництво аграрного підприємства має спрямовувати значну кількість власних фінансових ресурсів на науково-дослідні та інноваційні розробки з вирощування окремих видів овочівництва. Крім того, необхідно дотримуватися високого рівня якості сільськогосподарської продукції;

– фокусування, або нішева стратегія. Дана стратегія є абсолютно новою для вітчизняних аграріїв, оскільки припускає наявність переваги у ціні або унікальної пропозиції.

Структура процесу розроблення стратегії аграрного підприємства може бути представлена в загальному вигляді трьома основними елементами, які включають аналіз, вибір та реалізацію.

Стратегічний аналіз полягає у визначенні стратегічної позиції агрофірми, тобто наскільки можливості агрофірми відповідають його конкурентному середовищу. Основними напрямками аналізу тут виступають зміни зовнішнього середовища, які можуть суттєво вплинути на функціонування та розвиток агрофірми; потенційні можливості підприємства (земельні, матеріальні, фінансові, технічні, людські ресурси тощо).

Стратегічний вибір пов'язаний із формуванням альтернативних стратегій розвитку галузі, основних напрямів діяльності, багатокритеріальною оцінкою цих альтернативних варіантів, які характеризують досягнення цілей аграріїв, та визначенням рекомендованої стратегії, яка найбільше сприятиме посиленню конкурентних позицій на ринку.

На рівні аграрного підприємства розробляється його стратегічне бачення, за яким у майбутньому здійснюватиметься загальне керівництво та визначатимуться організаційна структура та розподіл ресурсів стосовно розвитку окремих напрямків діяльності. На рівні підрозділів підприємства реалізуються базові стратегії, які спрямовані на створення конкурентних переваг на тривалий час. Для кожного окремого підрозділу розробляються окремі стратегії. На функціонально-операційному рівні підприємством розробляються стратегії, які консолідують функціональні (операційні) вимоги, що висуваються до взаємопов'язаних між собою підрозділів підприємства. На цьому рівні створюються методики, інструкції й інші документи, що регламентують функціональні процеси, завдяки яким підприємство розвивається і зберігає свої виняткові переваги.

Саме формування та реалізація системи базових стратегій у діяльності аграрного підприємства є однією з головних передумов забезпечення стабільної та ефективної роботи вітчизняних аграріїв за сучасних умов, оскільки займатися пошуками панацеї у вигляді однієї стратегії (навіть генеральної) чи крайнього способу здійснення діяльності в постійно змінюваних умовах (умовах невизначеності) недоцільно.

Враховуючи, що базових стратегій у підприємства може бути стільки, скільки дає змогу його макро- та мікросередовище, доцільним є виділення основних класів цих стратегій, серед яких головними є маркетингові (пошук нових видів агробізнесу, створення постійно поновлюваного сільськогосподарського про-

дуктового ряду підприємства на основі виявлення потреб споживачів); управлінські (менеджмент персоналу та ін.) та стратегії основних напрямків діяльності підприємства (вдосконалення технології виробництва сільськогосподарської продукції).

Вибираючи стратегічний напрям власної конкурентної боротьби, керівництво аграрного підприємства має розуміти, що система стратегічного загальнокорпоративного управління конкурентоспроможністю має являти собою складову частину більш складних та ієрархічно вищих систем: стратегічного управління конкурентоспроможністю регіону та галузі у цілому. Серед основних принципів стратегічного управління аграрних підприємств виділяється системний підхід (пріоритетності, чіткості, реалізованості, комплексності, поетапності, інтеграції, динамічності) (рис. 1).

Принцип пріоритетності полягає у тому, що головна стратегія має бути «розкладена» на оперативні плани, які, своєю чергою, повинні мати чітко визначений порядок. Крім того, керівництво аграрного підприємства має завжди зберігати першочерговість стратегічних планів щодо оперативного реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Принцип чіткості базується на тому, що всі стратегічні цілі мають бути чіткими, конкретними, реальними з погляду можливості їх досягнення, з установленими часовими термінами, тобто до них має бути застосоване правило smart-цілі.

Принцип реалізованості полягає у необхідності встановлювати цілі на межі можливості їх виконання, проте вони матимуть більшу можливість їх здійснення.

Принцип комплексності. Для визначення та розроблення ефективної стратегії управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства необхідно здійснити детальний та глибокий аналіз реальних і потенційних чинників впливу (зовнішніх та внутрішніх), а також визначити ступінь впливу того чи іншого чинника.

Принцип інтеграції полягає у необхідності розробити таку стратегію управління аграрним підприємством, ефект від реалізації якої може стати адекватним та ефективним складником стратегії управління галуззю як об'єкта вищого рівня (галузі, регіону, країни).

Принцип динамічності. Під час вибору стратегії управління аграрним підприємством топ-менеджмент компанії має залишити «резерви для маневру», тобто можливість внести корективи та видозмінити певні деталі стратегії.

Принцип адаптивності. Даний принцип є визначальним у разі вибору ситуаційного підходу до стратегічного управління.

Створення рентабельної й конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, що відповідає світовим вимогам якості в ринкових умовах господарювання, є головним стратегічним напрямом діяльності вітчизняних аграріїв. Для реалізації цього необхідне створення ефективної системи управління на підприємстві, в основі якої кілька критеріїв, що визначають конкурентоспроможність продукції: собівартість, рівень якості, що відповідає вимогам міжнародних стандартів, та відповідний рівень зберігання і транспортування продукції овочівництва.

Вона допомагає усвідомити необхідність прийняття управлінських рішень, окреслити стратегічні напрями розвитку галузі. Програма являє собою послідовний перелік основних етапів та заходів, що передбачається здійснювати в ході оздоровлення

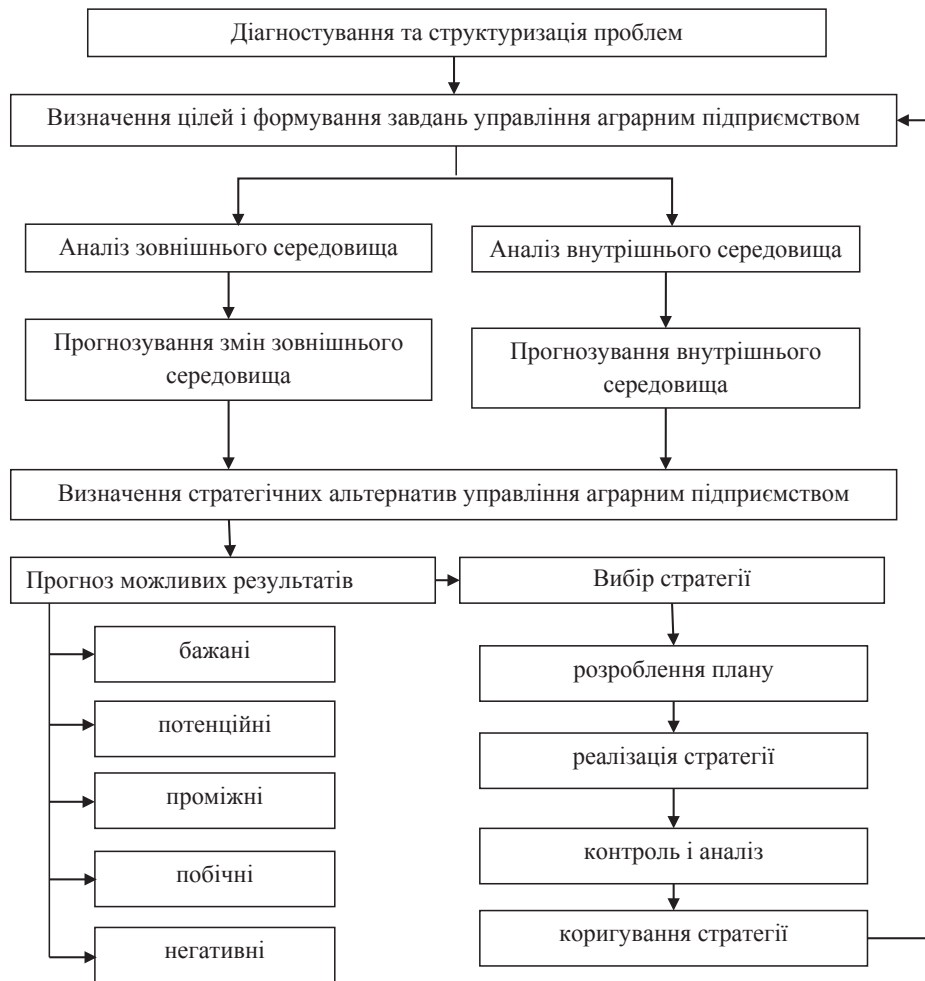

Рис. 1. Процес стратегічного управління діяльністю аграрного підприємства

Джерело: складено на основі [5]

галузі. Програма формується на підставі комплексного вивчення причин кризи, аналізу внутрішніх резервів та стратегічних завдань. Однак необхідно

зазначити, що перелік заходів, які будуть запропоновані в програмі, залежатимуть від SWOT-аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз розвитку галузі овочівництва

Сфера діяльності	Сильні сторони	Слабкі сторони
Виробництво (виращування)	<ul style="list-style-type: none"> – досвід роботи працівників у галузі; – великі ресурсні можливості; – оновлені технології виращування с/г продукції; – широкий асортимент с/г продукції; – постійне поліпшення якості с/г продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – залежність виращування с/г продукції від погодних умов
Маркетинг	<ul style="list-style-type: none"> – налагоджені стосунки з постачальниками та споживачами; – мінімальні витрати на маркетинг; – висока репутація у замовників 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність чіткої маркетингової програми
Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> – стабільний рівень власної фінансової незалежності; – наявність вітчизняних інвесторів 	<ul style="list-style-type: none"> – обмежені фінансові можливості для розвитку; – обмежені можливості залучення іноземних інвесторів
Менеджмент	<ul style="list-style-type: none"> – дружні стосунки в колективі; – швидкість доведення управлінських рішень до виконавців та ефективність зворотного зв'язку 	<ul style="list-style-type: none"> – недостатні теоретичні навички керівництва для управління; – відсутність стратегічного планування та прогнозування
Можливості		Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – здатність розширення групи замовників та проникнення на нові ринки, у т. ч. на міжнародний; – можливість розширення асортименту с/г продукції; – поліпшення та оновлення сільськогосподарської техніки завдяки інвесторам 		<ul style="list-style-type: none"> – наявність великої кількості конкурентів і можливість появи нових; – несприятливі погодні умови та їх вплив на врожай

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Стратегічні напрями вдосконалення діяльності аграріїв у галузі овочівництва

Поле «С/М» (сила і можливості)	Поле «С/З» (сила і загрози)
Аграріям потрібно використовувати власний досвід роботи, завдяки оновленню с/г техніки збільшити обсяг вирощування, підвищити якість с/г продукції та збільшити асортимент, залучати кошти інвесторів і доходи від реалізації та використовувати їх на поліпшення вирощування с/г продукції і розроблення нових технологій вирощування	Потрібно втримувати свої позиції на ринку. Використовувати свій потенціал для боротьби з конкурентами, налагоджувати стосунки з покупцями, стимулювати збут, оптимізувати витрати та підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції
Поле «Сл/М» (слабкість і можливості)	Поле «Сл/З» (слабкість і загрози)
У цій ситуації аграріям потрібно ліквідувати свої слабкі сторони, використовуючи позитивні тенденції, залучити кошти інвесторів і за рахунок цього підвищити свій потенціал, що в майбутньому призведе до збільшення прибутку і, як наслідок, до поліпшення фінансового стану аграріїв	Аграріям потрібно сконцентруватися на виробництві найбільш рентабельних видів с/г продукції й утримання, таким чином, інвесторів і постійних замовників. Також потрібно виділяти кошти на розроблення нових інноваційних методів вирощування с/г продукції і створення лабораторій із вирощування рідкісних видів та сортів с/г продукції («нішеві культури»)

Джерело: авторська розробка

Згідно з даними, які отримані в результаті аналізу, складається декілька альтернативних варіантів стратегічного розвитку аграрного підприємства. Для кожного варіанту визначаються методи, розраховуються прогнози показники, оцінюються можливі ризики, обсяг задіяних ресурсів. При цьому формалізуються й уточнюються стратегічні цілі аграрних підприємств, деталізуються якісні та кількісні параметри, які повинні досягти підприємства, з урахуванням ресурсних обмежень. На основі різноманітних критеріїв аграріями проводиться оцінка ефективності того чи іншого альтернативного варіанту розвитку галузі і здійснюється вибір, згідно з яким розробляється програма реалізації стратегії [6].

Формування стратегічних альтернатив розвитку підприємства на основі SWOT-аналізу передбачає розгляд полів перетину чинників внутрішнього і зовнішнього середовища та розроблення стратегії посилення позитивних й усунення негативних чинників. У загальному вигляді для кожного з полів SWOT-матриці можна сформулювати такі підходи до стратегічних альтернатив.

За результатами проведеного SWOT-аналізу визначено основні стратегічні напрями діяльності аграрних підприємств на перспективу (табл. 2).

Розроблення програми реалізації стратегії покликана синтезувати результати аналітичної роботи та на їх основі чітко визначити завдання, шляхи, способи, умови досягнення поставлених цілей, майбутні заходи, ресурси та їх джерела. Комплексна програма реалізації стратегії є корисною не тільки аграрним підприємствам, а й малим підприємцям-аграріям.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити висновок про чисельність стратегій, які розробляються на різних рівнях управління. Зокрема, слід відокремлювати генеральну стратегію аграрного підприємства як його місію чи концепцію (тобто загальну філософію, єдиний напрям діяльності, те, чим аграрії хочуть займатися в майбутньому і чого прагне модель перспективного його стану) від базових стратегій розвитку підприємства як конкретних видів та напрямів його діяльності, тобто розвиток конкретного аграрного підприємства на основі застосування системного підходу до вирішення завдання (досягнення цілей) за нестандартної ситуації на вибраному горизонті (інтервалі) планування діяльності підприємства. Сьогодні в умовах зростаючого попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках аграрії можуть застосовувати підходи до стратегічного

управління на основі фокусування на пріоритетні й стратегічні напрями їх розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький та ін. ; за ред. П.І. Гайдуцького. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 424 с.
2. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативи. Київ : Логос, 2007. 122 с.
3. Соколенко С.И. Глобальные рынки XXI столетия. Перспективы Украины. Київ, 2012. 75 с.
4. Шарко М.В. Развитие интеграционных процессов и форм партнерства предприятий в Украине в современных рыночных условиях. *Економічні інновації*. 2013. № 53. С. 332–341.
5. Танклевська Н.С. Фінансова політика стану розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія практика : монографія. Херсон : Айлант, 2010. 376 с.
6. Економічний потенціал нішевих культур. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/8958-ekonomichniy-potentsial-nishevykh-kultur.html> (дата звернення: 13.03.2019).
7. Українське фермерство: особливості, проблеми, перспективи. URL : http://a7d.com.ua/agropolitika/aktualna_tema/firsthands/1827-ukrayinske-fermerstvo-osoblivosti-problemi.html (дата звернення: 14.03.2019).

REFERENCES:

1. Haidutskyi P.I. et al. (2009). Agrarian reform in Ukraine [Agrarian reform in Ukraine]. Kyiv : NNTs IAE. [in Ukrainian]
2. Zinovchuk V.V. (2007). Organizational fundamentals of agricultural cooperatives [Organizational fundamentals of agricultural cooperatives]. Kyiv : Lohos. [in Ukrainian]
3. Sokolenko S.I. (2012). Globalnye rynki XXI stoletiya. Perspektivy Ukrainy [Global markets of the XXI century. Perspectives]. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Sharko M.V. (2013). Razvitie integratsionnykh protsessov i form partnerstva predpriyatij v Ukraine v sovremennykh rynochnykh usloviyah [Development of integration processes and forms of partnership of enterprises in Ukraine in modern market conditions]. *Ekonomichni innovatsii*, 53, 332–341. [in Russian]
5. Tanklevska N.S. (2010). Finansova polityka stanu rozvytku ahrarykh pidpriemstv Ukrainy: teoriia, metodolohiia praktyka : monohrafiia [Financial policy of the development of agrarian enterprises of Ukraine: theory, practice methodology : monograph]. Kherson : Ailant. [in Ukrainian]
6. Ekonomichniy potentsial nishevykh kultur [Economic potential of niche cultures]. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/8958-ekonomichniy-potentsial-nishevykh-kultur.html> (accessed 13 March 2019).
7. Ukrainiske fermerstvo: osoblyvosti, problemy, perspektyvy [Ukrainian farming: peculiarities, problems, perspectives]. Retrieved from : http://a7d.com.ua/agropolitika/aktualna_tema/firsthands/1827-ukrayinske-fermerstvo-osoblivosti-problemi.html (accessed 14 March 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-10

УДК 658.71.75:005

Вишневська О.А.*кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності**Київського кооперативного інституту бізнесу і права***Волошина А.О.***магістрант**Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ СПОЖИВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТОРГОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті проаналізовано зміст, цілі та чинники зовнішнього середовища, які впливають на закупівельну діяльність торговельного підприємства. Здебільшого причинами недоотримання прибутку вітчизняними підприємствами є неефективна система закупівельної діяльності та недосконалість асортиментної політики. У зв'язку із цим дослідження питань оптимізації закупівельної діяльності підприємств та розроблення на цій основі необхідних методичних рекомендацій є досить актуальними.

Ключові слова: закупівельна діяльність, торговельне підприємство, оптові закупки, комерційна діяльність, планування закупівель.

Вишневская О.А., Волошина А.А. ПЛАНИРОВАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ ЗАКУПОК ТОВАРОВ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО НАЗНАЧЕНИЯ ТОРГОВЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье проанализированы содержание, цели и факторы внешней среды, влияющие на закупочную деятельность предприятия. Причинами недополучения прибыли отечественными предприятиями в основном являются неэффективная система закупочной деятельности и несовершенство асортиментной политики. В связи с этим исследование вопросов оптимизации закупочной деятельности предприятий и разработка на этой основе необходимых методических рекомендаций являются весьма актуальными.

Ключевые слова: закупочная деятельность, торговое предприятие, оптовые закупки, коммерческая деятельность, планирование закупок.

Vishnevskaya Oksana, Voloshina Anna. PLANNING AND ORGANIZATION OF PURCHASES OF GOODS FOR CONSUMER PURPOSE BY A TRADE ENTERPRISE

The purpose of the article is to study and substantiate a system approach to deepen the theoretical and methodological foundations of procurement management of trade enterprises in modern business conditions and the development of technology for the formation of the purchasing policy of a trading enterprise and a system for evaluating its effectiveness. The article analyzes the content, goals and environmental factors affecting the procurement activities of the enterprise. The overwhelming majority of the reasons for the lack of profit by domestic enterprises is an inefficient procurement system and the imperfection of the assortment policy. In this regard, the study of optimization of the procurement activities of enterprises and the development on this basis of the necessary guidelines is very relevant. Purchasing the business of the most significant system in the area of the service system of the trading company, as soon as in the process of the development of the business process, it is necessary to start the business process. For trade enterprises, wholesale purchases make it possible to form the necessary range of goods, to influence trade on production in accordance with the requirements of consumer demand. Properly organized wholesale purchases of goods is an important condition for the normal functioning of the enterprise, the implementation of the planned targets, the creation of optimal inventory. The breadth (completeness) of the range of goods in the retail network, the degree of satisfaction of the demand of the population, the availability of goods is largely dependent on the process of purchasing activities of a commercial enterprise, its financial condition. Many purchasing organizations seek to find a comprehensive solution to the problem of procurement from a single seller. This approach is called complex procurement. Comprehensive procurement is an approach to solving procurement problems, in which all the necessary goods are bought from one supplier, which eliminates the need to make separate decisions that are inevitable when purchasing from different suppliers. Using a complex sale as a marketing strategy is the key to winning and maintaining a clientele in the market of organizational consumers. In the end, the contract gets the company that is most comprehensive approach to meeting customer needs. Efficient organization of purchases in the trading market, as well as the results of economic activity: approximation, profitability; trouble-free robotics, everything is in order, strategic and future development, the competitive situation in the country. At the same time, the organization of procurement of procurement products is obligatory and mandatory the sorting of goods for trade enterprises, including for the procurement of goods for export from the country.

Keywords: procurement activities, commercial enterprise, wholesale purchases, commercial activities, procurement planning.

Постановка проблеми. З переходом до ринку все більшого значення набуває закупівельна діяльність торговельного підприємства. Вона є неодмінною умовою його ефективної роботи і розвитку. Закупівельну діяльність торговельного підприємства варто розглядати в ув'язуванні із зовнішнім середовищем, що охоплює широкий спектр економічних та соціальних питань, вона повинна базуватися на національній моделі формування ринку, економічних факторах і ринкових відносинах, що складаються. Інакше кажучи, закупівельна діяльність визначається реаліями сучасної економіки.

Нині планування зв'язків із ринком закупівель має для успішного функціонування підприємства торгівлі таке ж велике значення, як і планування ринку збуту. У цих умовах багато керівників підприємств торгівлі визнають необхідність управління закупівлями.

Закупівлі (постачання) є одним із найбільш важливих бізнес-процесів, що протікають у господарюючих суб'єктах. Останнім часом перед відділом закупівель підприємства найбільш гостро постає питання підвищення ефективності та оптимізації витрат.

Оптимізація закупівельної діяльності підприємства стає важливим складником стратегії, оскільки від грамотного управління закупівлями і поставками залежить ціла низка стратегічних переваг, що сприяють економічному розвитку підприємства [1].

На жаль, часто причинами недоотримання прибутку вітчизняними підприємствами є неефективна система закупівельної діяльності та недосконалість асортиментної політики. У зв'язку із цим дослідження питань оптимізації закупівельної діяльності підприємств та вироблення на цій основі необхідних методичних рекомендацій є досить актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти організації закупівельної діяльності і товарного забезпечення обороту висвітлено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних економістів: А.І. Баскіна, Ю.К. Баженова, В.М. Коноваленко, А.М. Гаджинського, Дж. Келлі, М. Ліндерса, Х. Фірона, Ф. Котлера, І. Плоумена, К. Лайсонс тощо [2–4]. Зокрема, у галузі торгівлі: І.О. Бланка, Б.А. Вейтця, Л.П. Дашкова, Г. Джунза, М. Леві, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, В.К. Памбухціянця, В.В. Апопія, Ф.Г. Панкратова, Т.К. Серьогіної, І.М. Чумака [5; 6]. Управління закупівельною діяльністю переважно розглядається як сукупність класичних функцій управління, зміст яких розкривається з урахуванням специфіки закупівельної діяльності. Проте невирішеними питаннями залишаються формування методичних засад оцінювання існуючої практики організації закупівельної діяльності, планування її здійснення (з урахуванням поточного фінансового становища підприємств торгівлі). Потребують подальшого розвитку критерії та принципи оцінки й вибору постачальників товарних ресурсів (для формування передумов підвищення ефективності використання торговельних та складських площ).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні системного підходу до поглиблення теоретико-методологічних засад управління закупівельною діяльністю підприємств торгівлі в сучасних умовах господарювання та розробленні технології формування закупівельної політики торговельного підприємства та системи оцінки її ефективності.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Організація закупівельної діяльності в торгівлі зазнала докорінних змін в умовах ринкової економіки. Ці зміни полягають у тому, що на зміну фондового розподілу товарів за планової централізованої системи управління економікою, системи централізованого прикріплення покупців до постачальників, твердих державних цін, нерівності господарюючих суб'єктів, жорсткої регламентації поставок товарів, відсутності самостійності, ініціативи, підприємливості комерційних працівників прийшла епоха вільних ринкових відносин, які характеризуються:

- свободою вибору партнера, контрагента із закупівлі товарів;
- множинністю джерел закупівлі (постачальників);
- рівноправністю партнерів;
- саморегулюванням процесів поставки товарів;
- свободою ціноутворення;
- конкуренцією постачальників і покупців;
- економічною відповідальністю сторін;
- ініціативною, самостійністю комерсанта із закупівлі товарів [7].

Закупівельна діяльність є найбільш значимою підсистемою в загальній системі операційної діяль-

ності торговельного підприємства, оскільки саме в процесі її здійснення закладається підґрунтя його фінансових результатів, ефективності та конкурентоспроможності [8, с. 182].

Для більш глибокого розуміння закупівельної діяльності слід розглянути її зміст, який включає такі етапи:

1. Підготовчі операції. На цій стадії торговельні підприємства уточнюють свою маркетингову стратегію, здійснюють діагностику ринку для інформаційного забезпечення закупівельної діяльності (вивчають і прогнозують розвиток потреб, попиту і товарної пропозиції), розробляють маркетингову тактику закупівельної діяльності (розробляють оперативний план оптових закупівель, вивчають їх джерела та можливих постачальників товарів, розробляють проекти договорів постачання товарів).

2. Безпосередньо закупівельні операції (включають укладення договорів, контрактів і угод, підготовку та подання постачальникам рознарядок на відвантаження товарів, внесення уточнень та змін до специфікацій, одержання товарів, організацію їх приймання та оплати).

3. Кінцеві операції (полягають у здійсненні оперативного обліку щодо виконання постачальниками своїх зобов'язань, застосування методів впливу на недбайливих постачальників та здійсненні контролю загального стану закупівельно-реалізаційної діяльності і відіграють важливу роль у розрізі закупівельної діяльності).

Під управлінням закупівельною діяльністю торговельного підприємства слід розуміти систему принципів та методів підготовки та прийняття управлінських рішень у процесі здійснення закупівельної діяльності, яка створює передумови для досягнення стратегічних цілей та завдань розвитку торговельного підприємства.

Для торговельних підприємств оптові закупки дають можливість сформувати необхідний асортимент товарів, здійснювати вплив торгівлі на виробництво відповідно до вимог споживчого попиту. Правильно організовані оптові закупки товарів є важливою умовою нормального функціонування підприємства, виконання намічених планових завдань, створення оптимальних товарних запасів. Широта (повнота) асортименту товарів у роздрібній мережі, ступінь задоволення попиту населення, забезпеченість товарами багато в чому залежать від процесу закупівельної діяльності торговельного підприємства, його фінансового стану.

Існує низка чинників зовнішнього середовища, які впливають на закупівельну діяльність торговельного підприємства (рис. 1) [9]:

Закупівельна діяльність також забезпечує реалізацію багатьох цілей, серед яких:

- наявність необхідного асортименту та доступність товару (можливість одержання товару в будь-який потрібний момент);
- надійність оптовика (точність виконання замовлень, чесність розрахунків, поважне ставлення до споживачів, репутація);
- привабливі умови реалізації (мінімізація й стабілізація періоду часу від розміщення замовлення до його одержання, мінімізація розміру замовлення, відповідальність продавця за поставку, мінімізація втрат і дотримання узгодженого графіка);
- вигідна ціна (обсяг закупівлі, знижки, наявність кредиту, відтермінування платежу);
- стабільність якості (можливість придбання аналогічних виробів на постійній основі).

Комерційна діяльність закупівлі передбачає комплекс взаємопов'язаних операцій, виконуваних у певній послідовності:

- вивчення й прогнозування попиту з метою обґрунтування комерційних рішень щодо оптових закупівель товарів;
- виявлення та вивчення джерел надходження товару;
- визначення конкретних обсягів закупівлі окремих товарів і необхідних для цього коштів;
- встановлення й оформлення комерційних зв'язків із постачальниками, узгодження й укладання контрактів купівлі-продажу, договорів поставки;
- контроль над виконанням укладених угод, організація закупівлі, завезення та приймання товарів.

Рішення про купівлю товарів чи послуг на промисловому ринку потребує значних зусиль, а також належного рівня організації на підприємстві, що його приймає. Відповідно до цих критеріїв закупівельні ситуації, що визначають параметри, завдання закупівельного центру й особливості роботи промислового покупця класифікують на такі типи [10, с. 89–91]:

1. Нова купівля, або закупівля для нового завдання. Підприємство, яке вперше купує ті чи інші товари або послуги, опиняється в ситуації здійснення нової закупівлі. У таких випадках чим вищі витрати або ризик, тим більша кількість учасників процесу прийняття рішення про покупку і тим активніше їх зусилля щодо збору інформації.

Ситуація здійснення нової закупівлі – найкраща можливість і шанс для постачальників. Вони не тільки намагаються «підібрати ключі» до найбільшої кількості осіб, які впливають на прийняття рішення, а й надають потенційному покупцеві інформаційну підтримку і допомогу в здійсненні вибору.

Закупівля для нового завдання передбачає розроблення складної товарної специфікації, висококваліфіковані вимоги до постачальника і високі вимоги до процесу закупівлі такого товару (послуги). Для здійснення такої закупівлі необхідна велика кількість інформації, оскільки рівень невизначеності та ризику надзвичайно високий. У такій ситуації рішення про закупівлю є складним, тривалим, багатоступінним процесом. Перш ніж прийняти рішення, покупець спочатку збирає інформацію, детально вивчає її, аналізує та оцінює альтернативні пропозиції та постачальників. Усі рішення мають бути обґрунтованими.

2. Звична купівля з деякими змінами, або модифікована закупівля. За такої ситуації підприємство-покупець навмисно змінює специфікацію замовлення, ціну, умови поставки або постачальника товару. Повторна змінена закупівля вимагає, як правило, участі в прийнятті рішення про неї більшої кількості людей, аніж ситуація звичайної повторної закупівлі.

Постачальники, що увійшли до списку покупця, докладають максимум зусиль для того, щоб на крок випередити конкурентів і не втратити замовлення. Ті постачальники, які не увійшли в список, сприймають ситуацію зміненої повторної закупівлі як можливість зробити кращу пропозицію й отримати нового покупця.

Маркетологи постійно переконують і стимулюють своїх споживачів здійснювати закупівлі без змін, реагуючи на всі їхні потреби, вимоги та побажання.

Рис. 1. Чинники, які впливають на процес організації закупівельної діяльності торговельного підприємства

Водночас конкуренти намагаються переконати і стимулювати цих покупців робити модифіковані закупівлі, пропонуючи певні переваги та вигідні торгові пропозиції.

3. Звична купівля без будь-яких змін, або пряма закупівля. У цій ситуації покупець просто робить повторне замовлення на основі попередньої закупівлі, не вносячи в нього ніяких змін. Ґрунтуючись на задоволеності від попередніх закупівель товару, покупець вибирає постачальника з наявного у нього списку. Постачальники, які увійшли у цей список, намагаються підтримувати рівень якості своїх товарів і послуг. Найчастіше вони пропонують використовувати автоматичну систему повторних замовлень, щоб агент із закупівель не витрачав час на їх переоформлення. Маркетологи, які прагнуть прямих продажів, зосереджують свої зусилля на підтриманні хороших, дружніх відносин із покупцями шляхом постачання і сервісу на високому рівні, надання спеціальних знижок постійним клієнтам, установлення вигідних умов закупівлі тощо. У такій ситуації і за таких умов конкурентам надзвичайно складно розірвати ланцюг повторних закупівель, надати унікальну торгову пропозицію, запропонувати вигідніші умови, переманити до себе такого споживача.

Постачальники, які не увійшли в список, намагаються зацікавити новою пропозицією або використовувати незадоволеність покупця, щоб він звернув увагу на їхню продукцію, крім того, вони погоджуються отримати спочатку невелике замовлення, а потім із часом збільшити свою частку в обсязі закупівель клієнта.

Багато організацій-покупців прагнуть знайти комплексне вирішення проблеми закупівель у одного продавця. Такий підхід отримав назву комплексних закупівель.

Комплексна закупівля – це підхід до вирішення проблеми закупівель, за якого всі необхідні товари купуються в одного постачальника, що усуває необхідність прийняття окремих рішень, неминучих під час закупівлі у різних постачальників. Використання комплексного продажу як маркетингової стратегії є ключем до перемоги і збереження клієнттури на ринку організаційних споживачів. Врешті-решт, контракт одержує та компанія, яка найбільш комплексно підходить до задоволення потреб замовника [11, с. 106].

Висновки. Отже, ефективна організація закупівель на торговельному підприємстві впливає не тільки на економічні результати його діяльності (прибутковість, рентабельність, безперерйність роботи), а й головне – створює довгострокову стратегічну

перспективу розвитку, конкурентоспроможності підприємства у цілому. Крім того, вдало організована закупівельна діяльність дає можливість сформулювати необхідний асортимент товарів для торговельного підприємства, здійснювати вплив на виробників товарів відповідно до вимог купівельного попиту, забезпечувати ефективну роботу підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баженов Ю.К., Иванов Г.Г. Доходы, расходы и прибыль в организациях торговли : учебное пособие. 2016. 300 с.
2. Коноваленко В.М. Управління закупівельною діяльністю роздрібного торговельного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук ; КНТЕУ. Київ, 2009. 24 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент ; пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.
4. Лайсонс К., Джиллингем М. Управление закупочной деятельностью и цепью поставок. Москва, 2006. 798 с.
5. Організація торгівлі / В.В. Аполій та ін. Львів, 2008. 632 с.
6. Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова Н.М. Економіка торговельного підприємства. Київ : Хрещатик, 1999. 800 с.
7. Вишнеvsька О.А., Волошина А.О. Суть і зміст закупівельної роботи, організація закупівель товарів. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2018. С. 203–205.*
8. Лігоненко Л.О. Управління закупівельною діяльністю на підприємствах торгівлі: концептуальні рішення. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 1. С. 181–186.
9. Кардаш В.Я., Павленко І.А., Шафалюк О.К. Товарна інноваційна політика. Київ, 2002. 266 с.
10. Ларіна Я.С., Рябчик А.В. Поведінка споживача. Київ, 2014. 224 с.
11. Прокопенко В.О., Троян М.Ю. Поведінка споживачів. Київ, 2008. 176 с.

REFERENCES:

1. Bazhenov Yu.K., Ivanov G.G. (2016). Dohody, rashody i pribyil v organizatsiyah trgovli : uchebnoe posobie [Revenues, expenses and profits in trade organizations : a textbook]. [in Russian]
2. Konovalenko V.M. (2009). Upravlinnia zakupivelnou diialnistiu rozdribnoho torhovelnogo pidpriemstva [Management of purchasing activity of retail trade enterprise]. Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk ; Kyiv : KNTEU. [in Ukrainian]
3. Kotler F. (2001). Marketing, menedzhment ; per. s angl. [Marketing, management ; translation from English]. Sankt-Peterburg : Piter. [in Russian]
4. Laysons K., Dzhillingem M. (2006). Upravlenie zakupochnoy deyatel'nostyu i tseyu postavok [Procurement and Supply Chain Management]. Moskva. [in Russian]
5. Apopi V.V. ta in. (2008). Orhanizatsiia torhivli [Organization of trade]. Lviv. [in Ukrainian]
6. Mazaraki A.A., Lihonenko L.O., Ushakova N.M. (1999). Ekonomika torhovelnogo pidpriemstva [The economy of a trading company]. Kyiv : Khreshchatyk. [in Ukrainian]
7. Vyshnevskaya O.A., Voloshyna A.O. (2018). Sut i zmist zakupivelnou roboty, orhanizatsiia zakupiveli tovariv [The essence and content of procurement work, the organization of procurement of goods]. *Sotsialno-kompetentne upravlinnia korporatsiiamy v umovakh povedinkovoi ekonomiky : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. Lutsk*. [in Ukrainian]
8. Lihonenko L.O. (2014). Upravlinnia zakupivelnou diialnistiu na pidpriemstvakh torhivli: kontseptualni rishennia [Management of purchasing activities at trade enterprises: conceptual decisions]. *Nauka y ekonomika*, 1, 181–186. [in Ukrainian]
9. Kardashch V.Ia., Pavlenko I.A., Shafaliuk O.K. (2002). Tovarna innovatsiina polityka [Commodity innovation policy]. Kyiv. [in Ukrainian]
10. Larina Ya.S., Riabchik A.V. (2014). Povedinka spozhyvacha [Consumer behavior]. Kyiv. [in Ukrainian]
11. Prokopenko V.O., Troian M.Iu. (2008). Povedinka spozhyvachiv [Consumer behavior]. Kyiv. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-11

УДК 334.021.42:005

Грінченко Р.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств
та організації підприємницької діяльності
Одеського національного економічного університету

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗМІН

Застосування науково обґрунтованих методів, моделей та інструментів формування механізму адаптації підприємства до змін створює можливості для підвищення ефективності його подальшого впровадження на підприємстві. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування підходів до застосування методів, моделей та інструментів під час формування механізму адаптації підприємства до змін. У статті розглянуто та деталізовано покроковий алгоритм із можливими варіаціями методів, моделей та інструментів, які можуть застосовуватися підприємством під час формування та впровадження механізму адаптації до змін, який складається із трьох основних блоків: вибір методів аналізу змін; моделювання змін під потреби підприємства; формування інструментарію аналізу змін з урахування прийнятих методів та моделей для аналізу та реагування на зміни підприємством.

Ключові слова: зміни, адаптація, механізм, підприємство, методи, моделі, інструменти.

Грінченко Р.В. МЕТОДЫ И ИНСТРУМЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА АДАПТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ К ИЗМЕНЕНИЯМ

Применение научно обоснованных методов, моделей и инструментов формирования механизма адаптации предприятия к изменениям создает возможности для повышения эффективности его дальнейшего внедрения на предприятии. Целью статьи является теоретико-методическое обоснование подходов к применению методов, моделей и инструментов при формировании механизма адаптации предприятия к изменениям. В статье рассмотрен и детализирован пошаговый алгоритм с возможными вариациями методов, моделей и инструментов, которые могут применяться предприятием при формировании и внедрении механизма адаптации к изменениям, состоящий из трех основных блоков: выбор методов анализа изменений; моделирование изменений под нужды предприятия; формирование инструментария анализа изменений с учета принятых методов и моделей для анализа и реагирования на изменения предприятием.

Ключевые слова: изменения, адаптация, механизм, предприятие, методы, модели, инструменты.

Hrinchenko Raisa. METHODS AND TOOLS FOR FORMING THE MECHANISM OF ENTERPRISE ADAPTATION TO CHANGES

The ability to flexibly respond to changes and to benefit from them is one of the most important prerequisites for the effective operation of any enterprise. Such a capacity can only be formed if the enterprise is adapted to changes that takes into account changes in the external and internal environment and creates additional competitive advantages for the enterprise. The essence and basic components of such a mechanism are complex due to the huge number of changes that take place in the modern world. The application of scientifically grounded methods, models and tools for shaping the mechanism of enterprise adaptation to change creates opportunities for increasing the efficiency of its further implementation at the enterprise. The purpose of this article is the theoretical and methodical substantiation of approaches to the application of methods, models and tools in the formation of the mechanism of adaptation to the changes. The article considers and details the step-by-step algorithm with possible variations of methods, models and tools that can be used by the enterprise in formulating and implementing an adaptation mechanism for the changes, which consists of three main blocks: the choice of methods for analysis of changes; modeling changes for enterprise needs; the formation of a tool for analyzing changes taking into account accepted methods and models for analysis and response to changes in the enterprise. The application of different approaches to the formation of models that reflect changes in the activities of the enterprise should take place taking into account the specific features of business activities. A prerequisite for the formation and implementation of an effective mechanism for adapting the enterprise to change is the development of a response tool for change, which is subordinated to the results of data analysis and the prevailing models. Such an integrated approach will enable enterprises to simplify the very procedure for the formation and implementation of a mechanism for adaptation to the changes.

Keywords: changes, adaptation, mechanism, enterprise, methods, models, tools.

Постановка проблеми. Підприємства функціонують у динамічному, швидко змінюваному середовищі. Щоденно відбуваються зміни як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі функціонування підприємства. Здатність гнучко реагувати на зміни та отримувати з них переваги є однією з найважливіших передумов ефективної діяльності будь-якого підприємства. Проте така здатність може бути сформована тільки за умови формування та впровадження механізму адаптації підприємства до змін, що враховує зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі й створює додаткові конкурентні переваги для підприємства. Проте сутність та основні складники такого механізму досить складні через величезну кількість змін, які відбуваються у сучасному світі. Застосування науково обґрунтованих методів, моделей та інструментів формування механізму адаптації підприємства до змін створює можливість для спрощення самої процедури його формування та підвищення ефективності його подальшого впровадження на підприємстві. Вивчення теоретико-методологічних засад застосування методів, моделей та інструментів під час формування механізму адаптації підприємства до змін виступає досить актуальним на сучасному етапі у зв'язку з тим, що результати дослідження даної теми можуть бути використані підприємствами для формування ефективного механізму адаптації до змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки багато зарубіжних та вітчизняних учених приділяють значну увагу питанням адаптації діяльності підприємств, зокрема: Р. Аюсофф, І. Ансофф, Н. Білошкурська, П. Браунінг, М. Буднік, Н. Васюткіна, В. Дубчак, О. Кожевїна, Г. Козаченко, В. Кучеренко, Т. Ландїна, Л. Мельник, Б. Мільнер, Е. Пастухова, І. Пітайкіна, Л. Растрігін, Д. Хайман, О. Хитра, Г. Ханалієв, Е. Чиженькова, О. Шатїлова, В. Якубів, В. Ячменьова та ін. Проте теоретико-методологічний базис застосування методів, моделей та інструментів під час формування механізму адаптації підприємства до змін потребує більш комплексного опрацювання з детальним розглядом основних підходів та виявленням особливостей формування кожного з методів чи інструментів. У зв'язку з актуальністю та недостатньою комплексним опрацюванням це питання потребує подальшого розгляду та доповнення.

Підходи до застосування методів, моделей та інструментів під час формування механізмів адаптації підприємств до змін не мають системного характеру, не аналізують комплексно можливість поєднання різних методів, моделей, інструментів під час формування таких механізмів.

Мета дослідження полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні підходів до застосування методів, моделей та інструментів під час формування механізму адаптації підприємства до змін.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Будь-які показники діяльності підприємства знаходяться у постійному русі, тому одним із першочергових завдань під час формування механізму адаптації діяльності підприємства до змін виступає проведення постійного аналізу та оцінки основних змін, що впливають на показники діяльності підприємства. Слід зауважити, що аналіз змін підприємство повинно проводити перманентно, оскільки механізм адаптації до змін повинен бути здатним та чутливим до будь-яких змін. Виявлення таких змін є досить важким завданням за наявності величезної кількості змін.

Для спрощення процедури аналізу змін застосовують різноманітні методи аналізу діяльності підприємства. У даній статті розглянемо покроковий алгоритм із можливими варіаціями методів, моделей та інструментів, які може застосовувати підприємство під час формування та впровадження механізму адаптації до змін. Він покроковий алгоритм складається з трьох основних блоків:

- вибору методів аналізу змін;
- моделювання змін під потреби підприємства;
- формування інструментарію аналізу змін з урахуванням прийнятих методів та моделей для аналізу та реагування на зміни підприємством.

Такий алгоритм має постійний зворотний зв'язок із попередніми кроками, оскільки виявлені альтернативні можливості на наступних кроках передбачають їх розгляд від самого початку алгоритму.

Передусім необхідно визначитися з розумінням самого поняття «зміни». Під змінами у нашому дослідженні розуміються будь-які зрушення у зовнішньому чи внутрішньому середовищі діяльності підприємства, що можуть призвести до позитивних чи негативних змін у діяльності підприємства.

Таким чином, у діяльності підприємства постійно виникає безліч змін, що характеризуються значними масивами даних, які підприємству необхідно навчитися обробляти в короткий період та з найменшими витратами часу. Такий аналіз змін можна проводити за якийсь проміжок часу (інтервальні дані) чи на окремий момент (моментні дані). Формування інтервальних чи моментних даних відбувається залежно від потреб підприємства.

Окремої уваги заслуговує розгляд панельних даних. *Панельні дані* являють собою двовимірний масив, у якого один із вимірів – «просторовий»

($1 < i < N$), інший – часовий ($1 < t < T$). Таким чином, панельні дані мають два індекси (i, t). Подібні масиви виникають у тому разі, коли збирають дані на заданій множині об'єктів протягом деякого періоду часу [1, с. 66].

Перевагами панельних даних порівняно з окремим часовим рядом або одномоментною вибіркою є те, що вони дають змогу враховувати й аналізувати індивідуальні відмінності вибіркової одиниці; пояснити, чому конкретна вибіркова одиниця поводить себе по-різному в різні проміжки часу; крім того, панельні дані характеризуються великою кількістю спостережень, що збільшує число ступенів свободи і зменшує мультиколінеарність факторів, що дає змогу отримувати більш ефективні оцінки [2–4]. Панельні дані дають змогу підприємствам розглядати зміни не тільки в часі, а й у просторі.

Найчастіше використовують три типи моделей із використанням панельних даних [5, с. 23]:

1) об'єднану регресійну модель для панельних даних;

2) модель панельних даних із фіксованими ефектами;

3) модель панельних даних із вибірконими ефектами.

Об'єднана регресійна модель – це звичайна лінійна модель регресії, яка не враховує панельну структуру даних. Уважається, що залежна змінна лінійно залежить від усіх змінних у той же момент часу [6, с. 14].

У загальному вигляді регресійна модель панельних даних має такий вигляд:

$$x_{it} = Z_{it} \alpha_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

$$i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T,$$

де i – індекс економічної одиниці (фірми, країни і т. д.);

t – час;

α_{it} – коефіцієнт вектора об'єднуючих змінних Z_{it} у період t для вибіркової одиниці i .

Основним недоліком такої моделі є те, що вона є занадто загальною та не піддається оцінюванню.

Модель з фіксованими ефектами – це звичайна модель лінійної регресії, в якій вільні члени змінюються за економічними одиницями i . У цій моделі робляться стандартні припущення, такі як у звичайній лінійній регресії [1]:

Припущення 1. Фактори Z_{it} незалежні від ε_{it} для всіх i та t .

Припущення 2. Помилки ε_{it} – незалежні та однаково розподілені випадкові величини для всіх i та t :

$$E(\varepsilon_{it}) = 0, E(\varepsilon_{it}^2) = \sigma_\varepsilon^2 \quad (2)$$

Модель панельних даних із випадковими ефектами дає змогу враховувати несумісні індивідуальні відмінності об'єктів. Відмінність від моделі з фіксованими ефектами полягає у тому, що варіація між сукупностями вважається випадковою і не корелює з предиктором чи незалежними змінними, включеними до моделі. У моделі передбачається, що індивідуальні відмінності мають випадковий характер [6, с. 14].

$$Y_{it} = X_{it} \beta + \text{const} + \alpha_i + \varepsilon_{it}, \quad (3)$$

де const – це деякий параметр, який є спільним для всіх.

Під час роботи з реальними панельними даними завжди виникає проблема, яку модель (звичайну загальну регресію без групових ефектів, регресію з фіксованими або регресію з випадковими ефектами) треба вибрати. Модель із фіксованими ефектами варто застосовувати, коли кожна економічна

одиниця «особлива» і не може розглядатися як результат випадкового вибору із деякої генеральної сукупності. Наприклад, у даних можуть бути різко виділені регіони або особливо великі фірми. Якщо ж об'єкти потрапили у панельні дані «випадково» у результаті вибору з великої сукупності або якщо всі об'єкти приблизно можуть бути співставлені, то варто застосувати модель із випадковими ефектами. Модель із випадковими ефектами краща тим, що більш «компактна», має меншу кількість параметрів, її можна вважати частковим випадком моделі з фіксованими ефектами, якщо останню умовно розглядати як модель, в якій ефекти f_i корельовані з регресорами Z_{it} [1].

Найбільш широко використовуваним методом оцінки моделі під час її вибору виступає тест Хаусмана [7]. Нульова гіпотеза тесту – модель панельних даних із вибірконими ефектами підходить краще, альтернативна гіпотеза – кращою для оцінки є модель панельних даних з фіксованими ефектами [6, с. 14]. Вибір здійснюється на основі значення p -level [7].

Загалом оцінка моделі може проводитися у два етапи:

1) попередня перевірка даних на стаціонарність;

2) оцінка регресійних моделей.

Актуальним під час формування та впровадження механізму адаптації підприємства до змін виступає прогнозування змін. Задачі прогнозування вирішуються за допомогою таких методів, що є залежними від типів динамічного ряду [8, с. 26]:

1. Нестационарний динамічний ряд:

– із трендом – лінійна регресія;

– із сезонною компонентою – метод сезонних коефіцієнтів;

– із трендом та сезонною компонентою – метод сезонних коефіцієнтів.

2. Стаціонарний динамічний ряд:

– метод ланцюгових підстановок.

Одним із найпростіших методів прогнозування змін виступає метод лінійної регресії.

Процедура розрахунку прогнозних значень показників під час використання методу лінійної регресії може бути спрощено представлена у трьох етапах [8, с. 25]:

1. Побудова лінійного рівняння тренду. Коефіцієнти рівняння тренду розраховуються за допомогою метода найменших квадратів.

2. Оцінка якості рівняння тренду за допомогою коефіцієнта детермінації та критеріїв перевірки значущості.

3. Розрахунок оцінок та прогнозу на основі коефіцієнтів рівняння тренду та значень часового параметру.

Одним із поширених методів прогнозування змін виступає метод ланцюгових підстановок. Схему процедури розрахунку прогнозних значень показника на основі методу ланцюгових підстановок у спрощеному вигляді можна представити так [8, с. 28]:

1. Розрахунок темпів приросту.

2. Обчислення середньомісячних або кварталних значень темпів приросту.

3. Розрахунок оцінок та прогнозу на основі середньомісячних або кварталних значень темпів приросту та фактичних значень показника.

Проте слід зазначити, що прогнозування змін на підприємствах, що мають сезонний характер виробництва, має свої специфічні особливості. Такими, наприклад, є агропромислові підприємства. Розглядом на їх прикладі особливості прогнозування змін.

Узагальнюючи основні аспекти діяльності агропромислових підприємств, можна запропонувати використовувати методичний підхід до прогнозування даних для таких підприємств, що узагальнено автором [8, с. 27]:

1. Розрахунок значень тренду.

2. Розрахунок коефіцієнтів сезонності:

– обчислення відношення фактичних значень до значень тренду;

– розрахунок середньомісячних або квартальних значень залишків;

– обчислення коефіцієнтів сезонності.

3. Обчислення оцінок та прогнозу на основі коефіцієнтів сезонності та значень тренду.

Сезонність є одним із визначальних чинників в агропромисловому виробництві.

Першим кроком на шляху вивчення сезонності є вимірювання сили і характеру її прояву. Найбільш відомим і поширеним показником такого прояву вважається індекс сезонності, що характеризує результати порівняння фактичних рівнів даного кварталу (місяця) з рівнями ряду динаміки, вирівняними за допомогою лінійного тренду для того ж кварталу (місяця) [9, с. 49].

Для вивчення сезонності використовують метод аналізу динамічних рядів, що полягає у визначенні складових чинників, які впливають на кожне значення динамічного ряду – декомпозицію. Декомпозиція може бути використана для короткострокових та довгострокових прогнозів. Одним із найпростіших методів проведення аналізу змін виступає побудова та дослідження рядів динаміки показників, що називаються часовими рядами [9]. Загальні елементи часових рядів представлено в табл. 1.

Дане узагальнення дає змогу компонувати дані за окремими періодами чи моментами, що спрощує процедуру їх аналізу.

Згідно з методами декомпозиції, виділяють чотири компоненти динамічних рядів: трендовий, циклічний, сезонний і нерегулярний (або випадковий) [10, с. 21].

У загальному вигляді модель прогнозу рівнів ряду динаміки економічних показників з урахуванням сезонності має вигляд:

$$\hat{Y}_j = I_{jCE3q} \hat{Y}_{N+L}, \quad (4)$$

де \hat{Y}_j – прогнозне значення рівня ряду динаміки у j -м кварталі (місяці);

\hat{Y}_{N+L} – прогнозне значення рівня ряду динаміки, знайдене за трендовою моделлю.

Гранична помилка прогнозу сезонної хвилі Δ знаходиться за такою формулою:

$$\Delta_j = Z_{\alpha/2} \frac{\sigma_{jq}}{\sqrt{n}}, \quad (5)$$

де $Z_{\alpha/2}$ – коефіцієнт довіри (α -квантиль нормального розподілу);

σ_{jq} – стандартне відхилення залишків моделі (1) для j -го кварталу (місяця), знайдених за даними періоду передісторії;

n – число років періоду передісторії.

Під час моделювання сезонних і циклічних коливань у динаміці економічних показників підприємства за умови відсутності тенденції в їхньому роз-

витку використовується апроксимація часового ряду тригонометричними многочленами, зокрема рядами Фур'є. Функцію, задану в кожній точці досліджуваного інтервалу часу, можна уявити нескінченим рядом пар синусів і косинусів, так званих гармонік. Знаходження кінцевої суми членів із синусами і косинусами називається гармонійним аналізом [9, с. 54].

Розглядаючи методи та моделі, які можуть бути використані під час формування механізму адаптації підприємства до змін, слід також наголосити, що існують основні інформаційні блоки, за якими підприємству необхідно здійснювати такий аналіз. Обстеження рівня розвитку підприємств повинно включати такі інформаційні блоки [11, с. 11]:

1. Ресурсні показники підприємств для оцінки потенціалу їх розвитку та ресурсних можливостей впровадження ними інновацій.

2. Економічні результати виробничої діяльності підприємств для оцінки фінансових можливостей впровадження інновацій.

3. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності підприємств щодо впровадження нових прогресивних технологічних процесів, видів інноваційної продукції, маркетингових та організаційних інновацій для визначення чинників сприяння та перешкоджання інноваційному розвитку.

4. Розвиток інноваційних процесів підприємств за напрямками, джерелами та обсягами фінансування інновацій для оцінки фактичного рівня розвитку інноваційних процесів на підприємствах.

Також автори [11, с. 15] виділяють найбільш суттєві чинники, які перешкоджають здійсненню інновацій на підприємствах, що стримує адаптацію підприємства до змін:

1. Цінові чинники:

– відсутність коштів;

– відсутність фінансування за межами підприємства;

– занадто високі витрати на інноваційну діяльність.

2. Інформаційні чинники:

– відсутність кваліфікованого персоналу;

– відсутність інформації про технології;

– відсутність інформації про ринки;

– труднощі знаходження партнерів для інноваційної діяльності.

3. Ринкові чинники:

– на ринку домінують певні підприємства;

– незначний попит на інноваційні товари чи послуги.

4. Причини інноваційної бездіяльності:

– немає необхідності у зв'язку з попередньою інноваційною діяльністю на підприємстві;

– не потрібно у зв'язку з невизначеним попитом або немає попиту на інновації.

Аналіз змін за узагальненими вищенаведеними блоками та врахування обмежуваних чинників під час формування механізму адаптації підприємства до змін є необхідною умовою для подальшого ефективного впровадження такого механізму.

Розглядаючи методи та моделі аналізу змін підприємством, слід також приділити увагу методам впровадження даних змін, які повинні сприяти

Таблиця 1

Загальна схема ряду економічної динаміки

Інтервал чи момент часу	Інтервал чи момент 1	Інтервал чи момент 2	...	Інтервал чи момент N
Рівень Y_i	Y_1	Y_2	...	Y_N

Джерело: складено за [9]

ефективності функціонування механізму адаптації підприємства до змін.

Науковцями розроблено різні методи проведення змін, які в аспекті наших досліджень можна систематизувати в розрізі п'яти груп [12; 13, с. 172–173; 14, с. 10; 15, с. 7–8]:

– методи, орієнтовані на людей та культуру організації, реалізуються через набір інструментів, прийомів, спрямованих на поліпшення відносин між працівниками, виявлення проблем під час планування і реалізації змін, мотивацію та зниження опору працівників до необхідних змін тощо;

– методи, орієнтовані на завдання та технологію, реалізуються через моделювання та аналіз виробничих процесів, управління якістю тощо;

– методи, орієнтовані на структуру та стратегію, які практично втілюються через забезпечення гнучкості й адаптивності організаційних структур, застосування інструментарію планування і прогнозування змін;

– проектні методи, які реалізуються через застосування проектних технологій та інструментів на підприємстві, є основою виконання обмеження «ресурси – час – якість»;

– методи, орієнтовані на зміну бізнес-моделі підприємства.

Проте навіть досконало проаналізовані зміни, ефективно сформовані моделі не будуть діяти для успіху підприємства, якщо не розробляти інструменти впровадження таких змін на підприємстві.

Інструмент (від лат. instrumentum – знаряддя) – предмет, пристрій, механізм, машина або алгоритм, що використовується для впливу на об'єкт: його зміни або вимірювання. У широкому сенсі – засіб впливу на об'єкт, перетворення і створення об'єкту. У нашому дослідженні під інструментами реалізації змін на підприємстві розуміємо засоби, способи впливу керуючої підсистеми підприємства на керувану для забезпечення ефективної реалізації процесу управління змінами.

У найбільш узагальненому вигляді науковці представили класифікацію інструментів управління розвитком підприємства так [16; 17; 18, с. 381]:

1. За характером впливу: економічні, соціально-психологічні, технологічні, адміністративні (бюджетування, економічні плани, конструкторські документи, соціальні плани, стимули та санкції, розпорядчі і дисциплінарні інструменти).

2. За напрямом впливу: прямого і непрямого впливу (накази, розпорядження, інструкції, положення, плани).

3. За способом урахування інтересів працівників: матеріального, владного, морального впливу (економічні стимули, штатні розписи, регламенти, договори, моральні стимули).

4. За формою впливу: якісні, кількісні (вказівки, кошториси).

5. За функціональною спрямованістю: організаційні, планові, координаційні, контрольні, регульовальні, мотиваційні (контролінг, регламентація, стратегічні карти, моніторинг, реінжиніринг).

6. За сферою застосування: маркетингові, фінансові, операційні тощо (факторний аналіз, бенчмаркінг, аутсорсинг та ін.).

7. За ступенем новизни: творчі, адаптивні, селективні, стандартні, нестандартні (інноваційні, креативні, пошукові).

8. За масштабом застосування: загальні, спеціальні.

9. За врахуванням фактору часу: статичні, дина-

мічні (балансові, оптимізаційні, динамічні).

10. За тривалістю дії: довгострокові, середньострокові, поточні (стратегічні, тактичні, оперативні).

11. За формою вираження: концептуальні, аналітичні (описові – стратегічна модель Портера, SWOT-аналіз, PEST-аналіз та ін.; формалізовані – матриця БКГ, матриця McKinsey-7S, полікритеріальна діагностика розвитку тощо).

12. За напрямом дії: внутрішні, зовнішні.

13. За радикальністю дії: адаптаційні та біфуркаційні.

Вищенаведена класифікація інструментів управління розвитком підприємства в узагальненому вигляді представляє можливості для розвитку інструментарію впровадження механізму адаптації підприємства до змін. На основі отриманих даних та побудованих моделей змін повинні розроблятися інструменти впровадження змін на підприємстві, враховуючи ті чи інші можливості розроблення таких інструментів.

Висновки. Провівши дослідження за темою даної статті, виявлено таке. Діяльність будь-якого підприємства співіснує з постійно виникаючими змінами як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі. Такі зміни характеризуються динамічністю та широким колом даних, які їх описують. Для аналізу таких даних застосовуються різноманітні методи аналізу даних, кожний із яких має свої переваги та недоліки. Проте результатом будь-якого аналізу повинні виступати моделювання та прогнозування розвитку ситуації за тієї чи іншої комбінації змін. Застосування різних підходів до формування моделей, які відображають зміни у діяльності підприємства, повинно відбуватися з урахуванням специфічних особливостей сфер діяльності підприємств. Також слід наголосити, що передумовою формування та впровадження ефективного механізму адаптації підприємства до змін виступає розроблення інструментарію реагування на зміни, який підпорядковується результатам аналізу даних та сформованим моделям. Такий комплексний підхід дасть підприємствам можливість спростити саму процедуру формування та впровадження механізму адаптації до змін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шевченко Н.Г., Лупан І.В. Моделювання із використанням панельних даних. *Наукові записки. Серія «Математичні науки»*. 2016. Вип. 73. С. 66–79.
2. Балаш В.А., Балаш О.С. Модели линейной регрессии для панельных данных. Москва, 2002. 65 с.
3. Магнус Я.Р. Эконометрика. Москва: Дело, 2000. 400 с.
4. Ратникова Т.А. Анализ панельных данных в пакете «Stata». Москва, 2004. 40 с.
5. Raj V., Baltagi B.H. Panel Data Analysis. By Springer Science & Business Media, 2012. 220 p.
6. Журавльов О.В. Статистичне моделювання інституційних трансформацій з використанням панельних даних. *Статистика України*. 2017. № 2. С. 13–19.
7. Елисеева И.И. Эконометрика. Москва: Юрайт, 2014. 464 с.
8. Ященко Л.О. Статистичне прогнозування індексу цін виробників харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. *Статистика України*. 2016. № 3. С. 25–31.
9. Янковой А.Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием. Одесса: ОНЭУ; Ротапринт, 2014. 250 с.
10. Михайлов В.С., Прилипко Ю.І., Шепель К.І. Сезонні коливання та календарні ефекти: окремі проблеми теорії і практики статистичного оцінювання. *Статистика України*. 2012. № 4. С. 21–26.
11. Капачова І.В., Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств: перешкоди та напрями розвитку. *Статистика України*. 2013. № 1. С. 10–16.
12. Запужляк І.Б., Зелінський Г.О., Побігун С.А. Підходи, методи та

- інструменти управління змінами в системі управління розвитком підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 204–209.
13. Пашченко О.П. Сучасні методи управління змінами на підприємстві. *Вісник ЖДТУ. Серія. «Економічні науки»*. 2014. № 3 (69). С. 170–178.
 14. Воронков Д.К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 3. С. 7–11.
 15. Найпак Д.В. Формування алгоритму управління організаційними змінами в забезпеченні розвитку підприємства на основі процесного підходу. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 2 (33). С. 1–11.
 16. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків / В.П. Кічор та ін. Львів : Раст-7, 2012. 188 с.
 17. Фещур Р.В., Самуляк В.Ю., Шишковський С.В. Непрямий метод оцінювання рівня розвитку підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2012. № 727. С. 286–291.
 18. Самуляк В.Ю. Класифікація інструментів управління економічним розвитком промислових підприємств. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 8–10 листопада 2012 р. Львів : Львівська політехніка, 2012. С. 380–382.
 9. Yankovoy A.G. (2014). Matematiko-statisticheskie metody i modeli v upravlenii predpriyatiem [Mathematical and statistical methods and models in enterprise management]. Odessa : ONEU ; Rotaprint. [in Russian]
 10. Mykhailov V.S., Prylypko Yu.I., Shepel K.I. (2012). Sezonnii kolyvannia ta kalendarni efekty: okremi problemy teorii i praktyky statystychnoho otsiniuvannia [Seasonal fluctuations and calendar effects: separate problems of theory and practice of statistical estimation]. *Statystyka Ukrainy*, 4, 21–26. [in Ukrainian]
 11. Kalachova I.V., Shubravska O.V., Prokopenko K.O. (2013). Innovatsiina diialnist silskohospodarskykh pidpriemstv: pereshkody ta napriamky rozvytku [Innovative activity of agricultural enterprises: obstacles and directions of development]. *Statystyka Ukrainy*, 1, 10–16. [in Ukrainian]
 12. Zapukhliak I.B., Zelinskyi H.O., Pobihun S.A. (2018). Pidkhydy, metody ta instrumenty upravlinnia zminyamy v systemi upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Approaches, methods and tools for managing changes in the enterprise development management system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 23, 204–209. [in Ukrainian]
 13. Pashchenko O.P. (2014). Suchasni metody upravlinnia zminyamy na pidpriemstvi [Modern methods of managing changes in the enterprise]. *Visnyk ZhDTU. Seriya. «Ekonomichni nauky»*, 3(69), 170–178. [in Ukrainian]
 14. Voronkov D.K. (2009). Upravlinnia stratehichnymy zminyamy shchodo innovatsiynoho rozvytku pidpriemstva [Management of strategic changes in the innovation development of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 6(3), 7–11. [in Ukrainian]
 15. Naypak D.V. (2011). Formuvannia alhorytmu upravlinnia orhanizatsiynymy zminyamy v zabezpechenni rozvytku pidpriemstva na osnovi protsesnoho pidkhodu [Formation of organizational change management algorithm in providing enterprise development based on the process approach]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 2(33), 1–11. [in Ukrainian]
 16. Kichor V.P. ta in. (2012). Obgruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzkyv [Rationale for business decisions and risk assessment]. Lviv : Rast-7. [in Ukrainian]
 17. Feshchur R.V., Samuliak V.Iu., Shyshkovskyy S.V. (2012). Nepriamy metod otsiniuvannia rivnia rozvytku pidpriemstv [Indirect method of assessing the level of development of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Seriya «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku», 727, 286–291. [in Ukrainian]
 18. Samuliak V.Iu. (2012). Klasyfikatsiia instrumentiv upravlinnia ekonomichnym rozvytkom promyslovykh pidpriemstv [Classification of management tools for the economic development of industrial enterprises]. *Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu* : materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, m. Lviv, 8–10 lystopada 2012 r. Lviv : Lvivska politehnika. [in Ukrainian]

REFERENCES:

1. Shevchenko N.H., Lupan I.V. (2016). Modeliuvannia iz vykorystanniam panelnykh danykh [Modeling using panel data]. *Naukovi zapysky. Seriya «Matematychni nauky»*, 73, 66–79. [in Ukrainian]
2. Balash V.A., Balash O.S. (2002). Modeli lineynoi regressii dlya panelnykh danykh [Linear regression models for panel data]. Moskva. [in Russian]
3. Magnus Ya.R. (2000). Ekonometrika [Econometrics]. Moskva : Delo. [in Russian]
4. Ratnikova T.A. (2004). Analiz panelnykh danykh v pakete «Stata» [Analysis of panel data in the package "Stata"]. Moskva. [in Russian]
5. Raj B., Baltagi B.H. (2012). Panel Data Analysis. By Springer Science & Business Media, 220 p.
6. Zhuravlov O.V. (2017). Statystychno modeliuvannia instytutsiinykh transformatsii z vykorystanniam panelnykh danykh [Statistical modeling of institutional transformations using panel data]. *Statystyka Ukrainy*, 2, 13–19. [in Ukrainian]
7. Eliseeva I.I. (2014). Ekonometrika [Econometrics]. Moskva : Yurayt. [in Russian]
8. Yashchenko L.O. (2016). Statystychno prohnozuvannia indeksu tsin vyrobnykiv kharchovykh produktiv, napoiv ta tiutiunovykh vyrobiv [Statistical forecasting of the price index of producers of food products, beverages and tobacco products]. *Statystyka Ukrainy*, 3, 25–31. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-12

УДК 659.126:004.738.5:339

Кармазінова В.Д.
кандидат економічних наук,
асистент кафедри маркетингу
Київського національного
торговельно-економічного університету

Котова М.В.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри торговельного
підприємництва та логістики
Київського національного
торговельно-економічного університету

БРЕНДИНГ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

Статтю присвячено проблематиці використання інструментів бренд-менеджменту в електронній торгівлі. Досліджено основні поняття та обґрунтовано зміст елементів електронної торгівлі та брендингу. Розкрито понятійний апарат електронної торгівлі та бренд-менеджменту, що забезпечує узгодженість в їх інтерпретації. Розглянуто процеси створення, формування, підтримки та розвитку брендів електронної торгівлі. Обґрунтовано, що вибір позиціонування брендів представників електронної торгівлі є основоположним елементом забезпечення конкурентоспроможності підприємств у сфері електронної торгівлі. Висвітлено основні переваги та особливості бренд-менеджменту на сучасному етапі розвитку електронної торгівлі.

Ключові слова: бренд-менеджмент, бренд, позиціонування брендів, електронна торгівля, онлайн-маркет.

Кармазінова В.Д., Котова М.В. БРЕНДИНГ В ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Статья посвящена проблематике использования инструментов бренд-менеджмента в электронной торговле. Исследованы основные понятия и элементы электронной торговли и брендинга. Раскрыт понятийный аппарат электронной торговли и бренд-менеджмента, что обеспечивает согласованность в их интерпретации. Рассмотрены процессы создания, формирования, поддержания и развития брендов электронной торговли. Обосновано, что выбор позиционирования брендов представителей электронной торговли является основополагающим элементом обеспечения конкурентоспособности предприятий в сфере электронной торговли. Выделены основные преимущества и особенности бренд-менеджмента на современном этапе развития электронной торговли.

Ключевые слова: бренд-менеджмент, бренд, позиционирование брендов, электронная торговля, онлайн-маркет.

Karmazynova Viktoriia, Kotova Maryna. BRANDING IN ELECTRONIC COMMERCE

In modern conditions of economic development and thanks to the continuous process of creation and introduction of the latest information technologies, modern trade received a new direction of development electronic commerce. E-commerce is one of the most dynamic industries in Ukraine and the world as a whole. The rapid growth of revenue streams from on-line sales, shows the results of activity from e-commerce to the position of some of the main factors affecting the formation of the country's economy. In the trade sphere, more and more enterprises of the usual format enter the electronic market. The problematic of this topic is the lack of theoretical foundations that will serve as the foundation for the practical activity of e-commerce enterprises in the direction of brand formation and development. The complexity is related to the specifics of the industry and its technological support. The analysis of the conducted researches and the received data allows distinguishing the problems influencing processes of creation and development of brands of on-line markets. The article is devoted to the problems of using brand management tools in electronic commerce. The basic concepts and elements of electronic commerce and branding are investigated. The conceptual apparatus of e-commerce and brand management is disclosed, which ensures consistency in their interpretation. The processes of creation, formation, maintenance and development of e-commerce brands are considered. It is substantiated that the choice of positioning brands of e-commerce representatives is the main fundamental element in ensuring the competitiveness of the largest Ukrainian marketplaces. The main advantages and features of brand management at the present stage of development of electronic commerce are highlighted.

Keywords: brand management, brand, brand positioning, e-commerce, online market.

Постановка проблеми. В умовах загальної глобалізації економіки та завдяки безперервному процесу створення та впровадження новітніх інформаційних технологій сучасна торгівля отримала новий напрям розвитку – електронну торгівлю. Електронна комерція є однією з найбільш динамічних галузей економіки в Україні та світі загалом. Стрімкий приріст доходів підприємств від онлайн-продажу виводить результати діяльності від електронної торгівлі на позицію одного з головних чинників впливу на формування економіки країни. Актуальність даної статті зумовлена відсутністю теоретичних основ, що слугуватимуть фундаментом для практичної діяльності підприємств електронної торгівлі в напрямі формування та розвитку брендів. Складність пов'язана зі специфікою галузі та її технологічним забезпеченням. Аналіз

проведених досліджень та отриманих даних дає змогу виокремити проблеми, що впливають на процеси створення та розвитку брендів онлайн-маркетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення та розвитку бренд-менеджменту і практики управління брендами підприємств присвячено значну кількість фундаментальних праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні підходи до даної проблематики розглянуто в працях таких учених, як Ж.-Н. Капферер [11], Д. Аакер [12], Е. Ключова [14]. Окремі аспекти здійснення електронної торгівлі висвітлено в працях О.О. Просович [5], О.С. Гудзь [7] та ін. Незважаючи на кількість наукових праць, що присвячені цій проблемі, питання формування та управління брендом підприємств сфери електронної торгівлі недостатньо розглянуто;

відсутня єдина термінологія, що слугувала б теоретичною базою.

Мета дослідження полягає у методичному обґрунтуванні інструментарію бренд-менеджменту та наданні рекомендацій щодо забезпечення зміцнення позиції брендів українських електронних торговельних майданчиків.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Розвиток електронної комерції у світі стимулював трансформаційні перетворення в галузі економіки і в Україні. Перехід в онлайн-середовище флагманів сфери рітейлу дав змогу значно підвищити прибутковість підприємств оптової та роздрібною торгівлі та вказав шлях розвитку іншим учасникам ринку. Онлайн-продаж усе ще становить невелику частку загального обсягу роздрібною торгівлі (дещо більше 3%), проте зберігає стрімку тенденцію до зростання. За даними EVO business, у 2018 р. порівняно з минулим роком ринок електронної комерції в Україні виріс на третину – до 65 млрд. грн. та за темпами зростання він залишається другим в Європі [1].

Одним з основних документів, що здійснює регулювання електронної торговельної діяльності в країні, є Закон України «Про електронну комерцію» [2], у якому має місце розмежування визначень «електронна комерція» та «електронна торгівля», що, на нашу думку, є доцільним, оскільки електронна торгівля є складовою частиною електронної комерції, а не тотожним поняттям. «Електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час учинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру. Електронна торгівля – господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покущою шляхом учинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем» [2]. Проте у засобах масової інформації та професійних колах здійснюється отождолення понять «електронна торгівля» та «електронна комерція» шляхом застосування терміна e-commerce.

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», що набув чинності 17 листопада 2018 р., запроваджуються такі механізми, як електронна ідентифікація, електронний підпис, електронна печатка, електронна позначка часу, реєстрована електронна доставка, що спрощує у певних аспектах здійснення діяльності представникам бізнесових структур сфери електронної торгівлі та надає можливість зосередження зусиль на розвитку підприємства [3].

Однією з основних тенденцій у сфері електронної торгівлі в Україні є стрімкий розвиток маркетплейсів, які є категорією торговельного майданчика (табл. 1), що виступає посередником між продавцями та потенційними покупцями. Головними особливостями бізнес-моделі маркетплейсу є наявність організації – оператора майданчика та налагоджені про-

цеси підключення нових постачальників (продавців) і виведення їхнього асортименту на аудиторію. Важливо також налагодити модель взаєморозрахунків із постачальниками і процеси обслуговування клієнтів.

Для організації роботи маркетплейсу на якісному рівні оператору необхідно вибудовувати єдину політику роботи постачальниками, брати на себе відповідальність за якість і забезпечувати безперебійну обробку замовлень і логістику [4].

За даними дослідження Kantar TNS CMeter, у рейтингу найпопулярніших Інтернет-сайтів за березень 2019 р. OLX.ua знаходиться на шостому місці з охопленням 10,85 млн. користувачів, Prom.ua – на сьомому – 10,43 млн. користувачів, а Rozetka.com.ua займає восьме місце – 10,30 млн. користувачів. Якщо брати до уваги, що випереджають за популярністю соціальні мережі та пошукові системи, то вагомість сфери електронної торгівлі очевидна [6].

Варто погодитися з думкою О.Є. Гудзя, що кожен бізнес найближчим часом змушений буде або успішно пройти через процеси цифрової трансформації, або розчинитися в архівах пошукових систем. Для кожного підприємства це – зміна організаційної культури та впровадження нових технологій комунікацій, що розширюють можливості підприємства та дають змогу формувати власну так звану «екосистему» у взаємодії зі своїми контактними аудиторіями [7]. Тому розвиток існуючого або формування нового бренду виступає одним із головних напрямів розвитку підприємств у сфері електронної торгівлі.

У рейтингу Топ-100 українських брендів у 2018 р. третім за вартістю виступає бренд Rozetka (244 млн доларів США), вартість якого порівняно з 2017 р. зросла на 65 млн. доларів США, а шість із загальної кількості брендів є суб'єктами електронної торгівлі [8].

Сучасний етап розвитку бренд-менеджменту характеризує його як управлінську концепцію, яка поєднує між собою низку елементів, що спрямовані впливати на процеси формування та розвитку конкурентоспроможного бренду. Враховуючи специфіку досліджуваної галузі, а саме проблеми та перспективи становлення брендів електронної торгівлі, необхідно констатувати, що електронна комерція у світі росте в середньому на 23% на рік і, як очікується, до 2020 р. сягатиме 4 трлн. доларів США [9].

Згідно зі статистичними даними, щорічно на ринку України розпочинає свою діяльність більше ніж 5 тис. нових Інтернет-сайтів, а кількість онлайн-користувачів, що хоча б раз здійснювали купівлю через Інтернет, досягла 20 млн. осіб, при цьому 36% регулярно купують товари в Мережі, що загалом становить 7 млн. осіб [10]. Згідно із сучасними концепціями управління, досліджуючи діяльність будь-якої компанії (у нашому разі Інтернет-магазинів) неможливо розділяти такі поняття, як «ефективність діяльності» та «результативність від використання інструментів бренд-менеджменту підприємством».

Як зазначає Жан-Ноель Капферер, бренд-менеджмент – поєднання двох основних складників: основи бренду та інновацій. Тобто бренд-менеджмент – це збалансованість між збереженням,

Таблиця 1

Поділ торговельних майданчиків за категоріями

Інтернет-магазини	Comfy.ua, Citrus.ua, Allo.ua, Foxtrot.com.ua, Eldorado.ua, Stylus.ua, Mobilluck.com.ua
Прайс-агрегатори	Hotline.ua, Price.ua, Ek.ua, M.ua, Sravni.ua
Маркетплейси	Prom.ua, Rozetka.ua, Bigl.ua, Privatmarket.ua
Класифайди	Olx.ua, Besplatka.ua

Джерело: складено на основі [5]

оновленням, ростом бренду та створенням інноваційних продуктів, урахувавши появу нових споживачів та сегментів ринку [11, с. 18]. Сучасний етап становлення інформаційного суспільства змінює погляди на систему бренд-менеджменту і дає змогу зробити висновки, що дане визначення поняття є не зовсім коректним, оскільки процес створення бренду є лише предметом бренд-менеджменту, не розкриваючи глибини сутності терміну та не відображаючи багатоступеневий зв'язок елементів усієї системи.

Основним елементом системи бренд-менеджменту є бренд. Аналізуючи літературу, науковці пропонують низку визначень. Основною відмінністю поглядів є сфера створення та розвитку бренду. Для нашої галузі найбільш удалим визначенням є таке: бренд у сучасному розумінні є образом товару (у нашому разі Інтернет-магазину) в уявленні споживача, який дає змогу останньому вибирати той або інший товар, тобто є певним образом товару та безпосередньо асоціюється з певним продуктом, який має зміст та сенс, значимі для споживача [12, с. 119].

Ринок України перенасичений брендами багаточисельних Інтернет-магазинів. Згідно з дослідженнями, найбільш популярними електронними торговельними майданчиками є ті, що займаються продажом техніки, косметичних виробів, одягу та товарів для дому, і тут лідером ринку є Інтернет-портал Rozetka, що є віртуальним гіпермаркетом (рис. 1).

Спостерігається тенденція закриття стаціонарних магазинів та повне перенесення продукції на віртуальні полиці, що призводить до переходу від звичайного брендингу до використання інструментарію Інтернет-брендингу. Проте варто зауважити, що вже згаданий вище маркетплейс Rozetka вибрав стратегію, що є оберненою до тенденцій. За успішного багаторічного застосування Інтернет-брендингу виріс попит на офлайн-магазини, що й було реалізовано відкриттям стаціонарних магазинів під відомим і доволі впізнаваним трендом.

Брендинг у Мережі – це спеціально розроблений комплекс маркетингових заходів, спрямований на ознайомлення аудиторії Інтернет-мережі з товарами, а також підвищення лояльності цільової аудиторії до торговельного майданчика (електронного супермаркету, маркетплейсу, е-молла, е-маркету) [14, с. 36].

Основною причиною переходу від інструментів класичної концепції брендингу до Інтернет-брендингу є особливості взаємодії зі споживачем та ті переваги, що отримують електронний торговельний майданчик і клієнт від їх співпраці. До основних відмінностей та переваг використання брендингу в Мережі належать:

- відмінності між принципами сприйняття інформації в Мережі та реальному світі;
- надреальні комунікаційні можливості (постійні інновації та модифікації можливостей Інтернет-простору дають змогу максимально передати інформацію цільовій аудиторії та за допомогою сучасних систем безпосередньо контактувати з клієнтом, при цьому замовлення, консультація та ін. можуть відбуватися у будь-який час та з будь-якої частини світу);
- точність вимірювання результату (серед основних показників, що забезпечують точність розрахунку ефективності від використання Інтернет-брендингу, є передусім виконання медіаплану (до основних систем вимірювання належать Ad Opinion, Digital Market Intelligence, C-meter); також використання Ad Recall, Brand awareness та для ринку HORECA і FMCG використовують зростання пошукових запитів, переходів на сайт);
- мінімізація витрат для створення та розвитку бренду торговельного майданчика;
- використання інноваційних інструментів представлення інформації (підприємства сфери електронної торгівлі створюють високотехнологічні сайти, які наповнені унікальними компонентами, забезпечуючи при цьому їх унікальність та створюючи можливість оминати просторову та часову обмеженість здійснення купівлі споживачем);

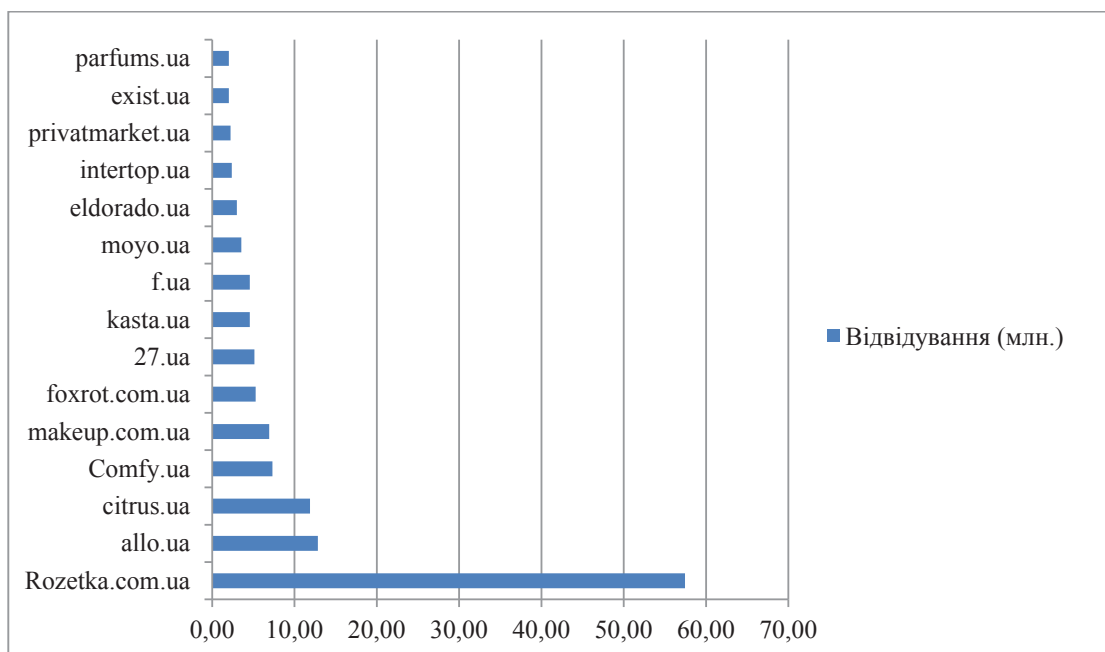

Рис. 1. Кількість відвідувань Інтернет-магазинів (млн.) за період 2018–2019 рр.

Джерело: складено на основі [13]

– таргетинг (виділення з усієї наявної аудиторії тільки тієї її частини, яка відповідає заданим критеріям, із подальшим показом рекламних звернень тільки цільовій аудиторії, що підпадає під вибрані характеристики. Головною особливістю є те, що матеріали, які визначені для пред'явлення в рамках програми таргетингу, показуються тільки окремій сукупності відвідувачів).

Класична концепція брендингу вже багато років використовується представниками українського бізнес-середовища, але, зважаючи на розвиток онлайн-простору, концепція Інтернет-брендингу максимально швидко перейняла всю методологічну та інструментальну базу, що в найкоротші терміни впроваджувалася в новий напрям торгівлі як e-commerce. Перспективи та можливості брендингу в Мережі є необмеженими та з кожним днем стають більш інноваційними.

Висновки. Виокремлення та використання брендингу в Мережі як окремого напрямку здійснюється лише найбільшими онлайн-маркетами країни, і це цілком зрозуміло, оскільки концепція традиційного брендингу поки що є більш прийнятною та зрозумілою для підприємств сфери електронної торгівлі. Брендінгова стратегія – обов'язковий елемент як традиційного брендингу, так і брендингу підприємств сфери e-commerce (електронного супермаркету, маркетплейсу, e-молла, e-маркету). Інтернет-брендинг активно розвивається в країнах ЄС, там його включають у загальну стратегію, багато невеликих компаній роблять на ньому акцент, що дає їм змогу швидко та відносно недорого залучити значну частину споживачів. Що стосується України, то тут цей важливий елемент використовує незначна кількість підприємств електронної торгівлі.

Інтернет-брендинг включає діяльність зі створення нового та просування вже існуючого бренду в мережі Інтернет. Результатом реалізації стала поява самостійних Інтернет-брендів, активність яких реалізується виключно в мережі Інтернет та на діючих платформах брендів електронних торговельних майданчиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Семимільними кроками: підсумки українського e-commerce і логістики за 2018. *Асоціація ритейлерів України*. URL : <https://rau.ua/novyni/itogi-e-commerce-2018> (дата звернення: 27.02.2019).
2. Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 09.03.2019).
3. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 09.03.2019).
4. Як працюють і на чому заробляють маркетплейси. *Асоціація ритейлерів України*. URL : <https://rau.ua/novyni/hto-takoe-marketplejisy> (дата звернення: 01.03.2019).
5. Просович О.П., Боцман Ю.С. Маркетплейс як дієвий інструмент цифрового маркетингу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління». 2018. № 897. Вип. 2. С. 32–38.
6. Рейтинг популярних сайтів за лютий 2019 р. Kantar TNS. URL : <https://tns-ua.com/news/rejting-populyarnih-saytiv-za-lyutyiy-2019> (дата звернення: 03.03.2019).
7. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 2 (24).
8. ТОП-100 українських брендів. MPP Consulting. URL : <http://www.mppconsulting.com.ua/ukrbrand/ukrbrand2018.pdf> (дата звернення: 03.03.2019).
9. Дев'ять трендів e-commerce в наступному році. *Content Café. Pro*. URL : <https://contentcafe.pro/ru/9-trendov-ecommerce> (дата звернення: 07.03.2019).
10. E-commerce в Україні: що стоїть знати о 7 млн. покупателів в мережі. *Marketing Media Review*. URL : <https://mmr.ua/e-commerceinUkraine> (дата звернення: 07.03.2019).
11. Капферер Ж.-Н. Бренд завжди: створення, розвиток, підтримка цінності бренду. Москва : Вершина, 2007. 448 с.
12. Аакер Д. Створення сильних брендів. Москва : Издат. дом Гребенникова, 2003. 440 с.
13. Top 10 лучших Интернет-магазинов Украины 2018–2019 г. *My Master*. URL : <https://my-master.net.ua/top-10-luchshikh-internet-magazinov> (дата звернення: 01.03.2019).
14. Ключева Е. Интернет-брендинг как инструмент маркетинговых коммуникаций. *Электронный научный журнал*. 2017. № 2–3. С. 35–40. URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/internet-branding-kak-instrument-marketingovyh-kommunikatsiy> (дата звернення: 10.03.2019).

REFERENCES:

1. Semymylnymi krokamy: pidsumky ukrainskoho e-commerce i lohistyky za 2018 [The seven-step steps: the results of Ukrainian e-commerce and logistics for 2018]. *Asotsiatsiia riteileriv Ukrainy*. Retrieved from: <https://rau.ua/novyni/itogi-e-commerce-2018/> (accessed 27 February 2019).
2. Zakon Ukrainy «Pro elektronnu komertsiuu» vid 3 veresnia 2015 r. № 675-VIII. [The Law of Ukraine "On Electronic Commerce" dated September 3, 2015, No. 675-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/> (accessed 09 March 2019).
3. Zakon Ukrainy «Pro elektronni dovirchi posluhy» vid 5 zhovtnia 2017 r. № 2155-VIII. [Law of Ukraine "On electronic trust services" dated October 5, 2017, No. 2155-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19/> (accessed 09 March 2019).
4. Yak pratsiuiut i na chomu zarobliaiut marketpleisy [How they work and what they earn on the marketplaces]. *Asotsiatsiia riteileriv Ukrainy*. Retrieved from: <https://rau.ua/novyni/hto-takoe-marketplejisy/> (accessed 01 March 2019).
5. Prosovykh O.P., Botsman Yu.S. (2018). Marketpleis yak diievyi instrument tsyrovoho marketynhu [Marketplaces as an effective digital marketing tool]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii «Problemy ekonomiky ta upravlinnia», 897(2), 32–38. [in Ukrainian]
6. Reitynh populiarnykh saitiv za lyutyi 2019 r. [Rating of popular sites in February 2019]. *Kantar TNS*. Retrieved from: <https://tns-ua.com/news/rejting-populyarnih-saytiv-za-lyutyiy-2019> (accessed 03 March 2019).
7. Hudz O.Ie. (2018). Tsyfrova ekonomika: zmina tsinnostei ta oriientyri upravlinnia pidpriemstvamy [Digital economy: changing the values and benchmarks of enterprise management]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 2(24). [in Ukrainian]
8. TOP-100 ukrainskykh brendiv [TOP-100 Ukrainian brands]. *MPP Consulting*. Retrieved from: <http://www.mppconsulting.com.ua/ukrbrand/ukrbrand2018.pdf> (accessed 03 March 2019).
9. Deviat trendov e-commerce v sleduiushchem hodu [Nine e-commerce trends next year]. *Content Café. Pro*. Retrieved from: <https://contentcafe.pro/ru/9-trendov-ecommerce/> (accessed 07 March 2019).
10. E-commerce v Ukrayne: chtoyt znat o 7 mln. pokupatelei v sety [E-commerce in Ukraine: what is worth knowing about 7 million customers in the network]. *Marketing Media Review*. Retrieved 07 March 2019).
11. Kapferer Zh.-N. (2007). Brend navsegda: sozdanie, razvitie, podderzhka tsennosti brenda [Brand forever: the creation, development, support of brand value]. Moskva : Vershina. [in Russian]
12. Aaker D. (2003). Sozdanie silnih brendov [Creating strong brands.]. Moskva : Izdat. dom Grebennikova. [in Russian]
13. Top 10 luchshih Internet-magazinov Ukrainyi 2018–2019 gg. [Top 10 best online stores in Ukraine 2018–2019]. *My Master*. Retrieved from: <https://my-master.net.ua/top-10-luchshikh-internet-magazinov/> (accessed 01 March 2019).
14. Klyueva E. (2017). Internet-branding kak instrument marketingovyh kommunikatsiy [Internet branding as an instrument of marketing communications]. *Elektronnyy nauchnyy zhurnal*, 2–3, 35–40. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/internet-branding-kak-instrument-marketingovyh-kommunikatsiy> (accessed 10 March 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-13

УДК 338.46

Кацемір Я.В.*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту організацій
Херсонського державного аграрного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні групи зовнішніх чинників, що визначають можливість реалізації різних видів туризму в Україні. Визначено критерії та систематизовано чинники розвитку. Досліджено дію зовнішніх та внутрішніх чинників. Узагальнено чинники впливу на розвиток туристичної галузі на основі використання SWOT-аналізу. Встановлено, що розвиток туристичної діяльності уповільнюється технологічною відсталістю, застарілістю матеріально-технічної бази, незначними інвестиціями у розвиток туристичних підприємств, низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняного туристичного продукту тощо. Розглянуто класифікацію чинників впливу на розвиток туризму. Виділено чотири групи зовнішніх чинників розвитку туристичної галузі: політичні, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні. Детально обґрунтовано ступінь впливу кожного чинника на розвиток туризму.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, SWOT-аналіз, PEST-аналіз, класифікація, чинники розвитку.

Кацемир Я.В. ИССЛЕДОВАНИЕ ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные группы внешних факторов, определяющих возможность реализации различных видов туризма в Украине. Определены критерии и систематизированы факторы развития. Исследовано действие внешних и внутренних факторов. Обобщены факторы влияния на развитие туристической отрасли на основе использования SWOT-анализа. Установлено, что развитие туристической деятельности замедляется технологической отсталостью, устарелостью материально-технической базы, незначительными инвестициями в развитие туристических предприятий, низкой конкурентоспособностью отечественного туристического продукта. Рассмотрена классификация факторов влияния на развитие туризма. Выделены четыре группы внешних факторов развития туристической отрасли: политические, экономические, социально-демографические и научно-технические. Подробно обоснована степень влияния каждого фактора на развитие туризма.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, SWOT-анализ, PEST-анализ, классификация, факторы развития.

Katsemir Yana. RESEARCH OF THE EXTERNAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE

Currently, the tourist industry in Ukraine is in a state of chaotic, fragmented, slow development. There is a weak and fragmented state policy due to the lack of a single direction, the vision of the industry, the lack of continuity of policies, etc. Human resources and, as a result, the level of service is at an undue level. The investment climate does not correspond to the large attraction of foreign capital for the development of the industry. The private sector, which is the main engine of the tourism industry, is under pressure from state structures, barriers, unfree competition. The state has so far created insufficient conditions for the development of private enterprises in the tourism industry. This is a brief description of the pressing problems of the industry that we encountered in the research process. Tourism in Ukraine is not in decline, but at the same time not in a turbulent stage of development. At the end of the study there are conclusions and recommendations for state bodies are made. The main problems in various areas of the tourism industry of Ukraine: infrastructure, public policy, human resources, attracting investment. The article discusses the main groups of external factors that determine the possibility of implementing various types of tourism in Ukraine. Criteria are defined and development factors are systematized. The effect of external and internal factors is investigated. The article summarizes the factors influencing the development of the tourism industry based on the use of SWOT-analysis. It has been established that the development of tourism activities is slowed down by technological backwardness, the obsolescence of the material and technical base, insignificant investments in the development of tourism enterprises, and low competitiveness of the domestic tourism product. The article discusses the classification of factors influencing the development of tourism. Four groups of external factors for the development of the tourism industry have been identified: political, economic, socio-demographic, and scientific and technical factors. The degree of influence of each factor on the development of tourism is justified in detail.

Keywords: tourism, tourism industry, SWOT analysis, PEST analysis, classification, development factors.

Постановка проблеми. Сфера послуг впливає на основні галузі економіки, змушуючи їх активно перебудовуватися, впроваджувати новітні технології, вступати у конкуренцію на світовому ринку товарів і послуг, сприяти припливу інвестицій у всі ключові господарські сегменти. Але в Україні, на жаль, ця галузь слабо підтримується державою, виник практично некерований ринок рекреаційних послуг із незрілою конкурентною боротьбою, властивою такому ринку. У таких умовах фінансової стабільності набули тільки ті підприємства й організації, які використовували сучасні принципи управління, властиві ринковій економіці.

Одним із важливих етапів дослідження передумов функціонування підприємств сфери послуг є визначення впливу на підприємство зовнішніх чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий внесок, пов'язаний із розвитком

туристичного продукту, зробили такі закордонні та вітчизняні науковці, як: Я. Качмарек, А. Стасяк, О.В. Виноградова, Т.С. Кукліна, О.В. Музиченко-Козловська, В.С. Новіков, В.І. Покотилова, О.А. Сарапіна, Т.І. Ткаченко, І.М. Школа та ін.

Мета дослідження. Зважаючи на значний доробок у цій сфері, рівень життя та стагнація економіки зумовили негативний вплив нових чинників на розвиток туристичної галузі, саме тому їх виявлення, аналіз та узагальнення на основі SWOT-аналізу, PEST-аналізу є першочерговим завданням.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Необхідно визначитися із самим поняттям терміна «зовнішнє середовище», під яким розуміється сукупність суб'єктів і сил, що знаходяться за межами організації і мають який-небудь вплив на її діяльність. «Зовнішнє середовище – сукупність господарських суб'єктів, економічних, суспільних і природних умов, національних та міждержавних

Таблиця 1

SWOT-аналіз туристичної галузі України

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weakness)
<ul style="list-style-type: none"> – вигідне географічне становище; – сприятливі кліматичні умови; – наявність природних рекреаційних ресурсів для формування туристичних маршрутів спортивного та екскурсійного типу; – багата історико-культурна спадщина як потенціал для розвитку екскурсійного продукту та молодіжного і дитячого туризму; – існує водний простір для розвитку водно-екскурсійного продукту; – наявність біоресурсів для розвитку мисливсько-рибальського туризму; – наявність інфраструктури; – велика кількість музеїв та виставок із наявністю предметів музейного значення; – транспортна мережа; – розуміння місцевою владою важливості розвитку рекреаційно-туристичної індустрії 	<ul style="list-style-type: none"> – нерозвинена туристична інфраструктура, недосконалість митної та податкової систем; – недосконалість управління міжнародним туризмом із боку держави; – відсутність рекламних матеріалів для просування туристичних продуктів на міжнародному ринку; – нестача інвестиційних ресурсів; збільшення вартості туристичного продукту під час оновлення обладнання та зниження конкурентоспроможності; – висока ціна туристичного продукту на національному та міжнародному ринках; – невідповідність туристичних послуг міжнародним стандартам; – відсутність сучасних автотранспортних засобів для обслуговування туристичних потоків; – необхідність реконструкції об'єктів туризму; – відсутність інформаційної бази, що містить суб'єкти туристичної діяльності; – недолік стимулюючих чинників для розвитку в'їзного і внутрішнього туризму; – нестача кваліфікованих фахівців у туристичній індустрії; – несприятливі демографічні процеси; – невизначеність законодавства України щодо вільних економічних зон; – невисокі доходи внутрішніх туристів; – суб'єктивний підхід до потенційних інвесторів; – створення належної реклами історико-культурних цінностей області; – несприятливе політичне становище; – недостатнє фінансування; – привласнення історико-культурної території чиновниками
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> – зростання обсягу туристичного ринку; – виділення туристичної індустрії району пріоритетом економічного розвитку; – проведення активної рекламно-інформаційної роботи щодо заохочення інвестування туристичної галузі; – урізноманітнення послуг на діючих туристичних об'єктах; – проведення масових заходів для ознайомлення з унікальними пам'ятками без розвинутої інфраструктури; – створення конкурентних умов серед потенційних інвесторів; – проведення аукціонів і тендерів під час реалізації інвестиційних проектів; – рекреаційне використання об'єктів природно-заповідного фонду; – можливість поєднувати кілька видів туризму; – можливість розвитку туристичної інфраструктури за рахунок залучення інвестицій; – зростання економічного потенціалу за рахунок розвитку ринку послуг; – підвищення привабливості галузі на основі стабільної тенденції реалізації маркетингової політики території 	<ul style="list-style-type: none"> – висока конкуренція на світовому і національному туристичних ринках; – недосконалість нормативно-правової бази; – низький попит населення на послуги в'їзного та внутрішнього туризму; – мала доступність об'єктів археологічного туризму для туристів; – незадовільний стан об'єктів археології; – низька безпека подорожей до природних пам'яток; – брак виставкових залів, для демонстрації товарів народних художніх промислів; – висока вартість туристичних путівок у зв'язку з високими транспортними витратами; – міжнародна конкуренція сусідніх держав; – несвоєчасна реакція на зміни у зовнішньому середовищі; – зміна політичної та економічної ситуації в державі; – конкуренція інших галузей національного господарства; – зміна у смаках споживачів

Джерело: систематизовано автором на основі [2–4]

інституційних структур та інших зовнішніх щодо підприємства умов і чинників», – таке визначення пропонує О.С. Іванілов [1].

Зовнішнє середовище являє собою об'єктивні обставини, чинники, що оточують підприємство в суспільстві, до яких воно мусить пристосовуватися. Зовнішнє оточення підприємства дедалі більше стає джерелом проблем для сучасних менеджерів. Керівники вищих і середніх рівнів найважливіших для суспільства організацій під впливом різноманітних подій у світі й державі змушені зосереджувати свою увагу на середовищі, що швидко змінюється, враховувати його вплив на внутрішню будову і розвиток організації.

Зубожіння більшості населення, протистояння законодавчої і виконавчої влади, часті зміни уряду, велика кількість та слабкість політичних партій, незавершена суперечлива приватизація, залежність від інших країн в енергоносіях, поглиблення економічної кризи, вкрай несприятлива екологія, великий рівень безробіття, значна тіньова економіка, знецінення

моральних якостей – усе це надзвичайно ускладнює політичний та бізнесовий менеджмент у сфері послуг.

Широке уявлення про можливості та загрози зовнішнього середовища може дати SWOT-аналіз туристичної галузі України.

Таке дослідження можливе за допомогою експертної оцінки, яка базується на досвіді, знаннях та інтуїції фахівців. Експертна група для проведення дослідження сформована з представників туристичного бізнесу. Особливість дослідження полягає у тому, що об'єктом розглядається не окреме туристичне підприємство, а туристична галузь у цілому (табл. 1).

Наведений SWOT-аналіз дає змогу охарактеризувати положення туристичної галузі в ринковому середовищі, але цьому методу не притаманне системне дослідження напрямів можливих змін зовнішнього середовища. До того ж для цього виду аналізу застосовується ретроспективний підхід, тобто всі зміни розглядаються як такі, що вже відбулися.

Із позицій проактивного управління підприємствами, тобто передбачуваного стану підприємств у майбутньому на основі змін, які відбуваються у певному аналізованому поточному періоді, та системного врахування напрямів впливу змін зовнішнього середовища на підприємства, які пов'язані з наданням туристичних послуг у межах туристичного продукту, більш удаюмо, на думку автора, є методика прогнозування впливу зовнішнього середовища на підприємство PEST-аналіз (абrevіатура англійських слів: P – policy; E – economy; S – society; T – technology, тобто групи основних подій: політичних, економічних, соціальних та технологічних, які впливають на економічну систему). Мета PEST-аналізу полягає у виявленні та оцінці впливу найважливіших подій зовнішнього середовища на результати поточної та майбутньої діяльності підприємства. При цьому встановлюються події, які не підконтрольні підприємству, але впливають на результати господарювання.

Події можна розглядати як певні рушійні сили змін у зовнішньому середовищі. Своєю чергою, зміни зовнішнього середовища створюють потребу підприємств у формуванні адаптивного потенціалу змін та забезпеченні створення і збереження конкурентних позицій підприємства у цілому, а також задоволення потреб споживачів, що в результаті сприяють розвитку підприємства в майбутньому [5].

P (Policy). Йдеться про події в політико-правовому оточенні організації. Розглядаючи політико-правове оточення сфери, проводячи PEST-аналіз ринку, потрібно дати відповіді на низку питань, що стосуються ключових змін у правовому регулюванні і стабільної політичної ситуації. Слід визначити, чи можуть у найближчому майбутньому відбутися зміни в законодавчій базі держави, ринковому середовищі, галузі, у якій працює підприємство, здатна та чи інша зміна вплинути на роботу фірми (це стосується, насамперед, питань, пов'язаних із доходом). Ці та інші події дають змогу провести PEST-аналіз. Наприклад, планується введення закону, що обмежує ймовірність націнки на продукцію; змінюється оподаткування у сфері, де працює компанія, вводяться нові тарифи; вводиться закон, згідно з яким буде обмежена реклама або розповсюдження продукції; будуть посилені вимоги щодо сертифікації продукту. Далі слід визначити, наскільки держава втручається в бізнес-процеси організації, наскільки значна ступінь зацікавленості, ситуація може змінитися найближчим часом. Важливо з'ясувати, наскільки корумпована галузь і як цей чинник впливає на роботу організації. І, нарешті, важливо, в яких стосунках перебуває країна з іншими державами та міжнародними компаніями. Планується зміна, спрощення або ускладнення взаємовідносин?

Тому доцільно розглядати:

- урядову стабільність;
- податкову політику та законодавство у цій сфері;
- антимонопольне законодавство;
- закони щодо охорони природного середовища;
- регулювання зайнятості населення;
- зовнішньоекономічне законодавство;
- позицію держави по відношенню до іноземного капіталу;
- профспілки та інші групи тиску (політичного, економічного тощо).

E (Economy). Проводиться дослідження подій, що мають економічну сутність у зовнішньому середовищі. Розглядаючи події PEST-аналізу, що входять в дану групу, слід виділити шість основних параметрів, за якими можна характеризувати поточний економічний стан зовнішнього середовища, в якій функціонує організація.

Отже, необхідно розглядати такі події:

- динаміку розвитку економічної сфери (занепад, зростання, стагнацію);
- зміни в курсах валют, ціни на капітал;
- зміни у рівні безробіття;
- зміни у рівні інфляції;
- зміни у наявному доході на душу населення;
- низку тенденцій у банківській галузі.

S (Society). Варто аналізувати події культурного і соціального характеру у зовнішньому середовищі. Розглядаючи події PEST-аналізу даної групи, слід зосередитися на п'яти ключових параметрах:

- змінах у демографічному стані: рівні зростання або спаду населення – руху статеві-вікової структури ринку, зміни в расових приналежностях;
- рівні освіченості суспільства, кваліфікації, яку мають кадри;
- особливостях менталітету, важливих культурних цінностях;
- змінах у соціальних верствах населення;
- змінах у смаках і перевагах суспільства, усталених упередженнях і міфах.

T (Technology). Ці події PEST-аналізу дають змогу відстежити зміни в технологічному прогресі в тій чи іншій сфері. Складники даної групи потребують детального аналізу, оскільки в період, коли технологічний процес особливо важливий, саме технологічні зміни можуть внести серйозні поправки в усталену ситуацію в зовнішньому середовищі. Аналізуючи технологічні події, слід загострити увагу на таких параметрах:

- можливих змінах в основних технологіях, якими користуються в ринковому середовищі (інновації в обладнанні, матеріалах, певної бізнес-моделі, способи організувати і вести бізнес);
- впливі Інтернету на розвиток ринкового середовища;
- впливі мобільних технологій на розвиток ринкового середовища;
- інноваціях в інформаційних технологіях, що забезпечують ефективну конкуренцію в ринковій сфері;
- витратах на НДДКР;
- захисті інтелектуальної власності;
- державній політиці в галузі науково-технічного прогресу;
- нових продуктах (швидкість оновлення, джерела ідей).

Висновки. Оцінка стану зовнішнього середовища функціонування підприємства сьогодні, у швидко мінливих економічних і політичних умовах, має особливу значущість, оскільки дає змогу підприємствам оперативно реагувати на мінливість навколишнього середовища ведення бізнесу і своєчасно розробляти стратегічні рішення, адаптуючи роботу компаній до нової реальності.

Ураховавши події, що відбувалися у політичному, економічному, соціальному та технологічному секторах зовнішнього середовища, автором проведено їх аналіз для визначення наслідків впливу та розроблення відповідних заходів з упередження негативних результатів, у тому числі у туристичній сфері. Результати аналізу представлено в табл. 2.

Проведений аналіз, хоча і дає змогу визначити сутнісний результат впливу на туристичну сферу та на економіку країни, але ще не дає змоги оцінити значущість окремої події та врахувати комплекс подій за кожною сферою зовнішніх передумов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Іванілов О.С. Економіка підприємства. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.

Таблиця 2

Аналіз подій зовнішнього середовища

Параметри зовнішнього середовища	Подія/тенденції	Результат впливу	Заходи щодо подолання негативного впливу чинника
1. Економічні (Е)	1.1 Загроза високих темпів інфляції	Знецінюються грошові накопичення підприємств	Ведення фінансових операцій, спрямованих на підтримання купівельної спроможності заощаджень
	1.2 Стрімке падіння гривні і зростання курсу валют	Для іноземних гостей ціни все одно залишаються приємно низькими	Залучення іноземних громадян для подорожей країною
	1.3 Скорочення доходів споживачів, збільшення рівня безробіття	Знижується попит на послуги підприємства	Скорочення обсягу виробництва й реалізації продукції та послуг. Пошук нового ринку реалізації послуг. Якісний моніторинг потрібних споживачу послуг. Проведення активної PR-кампанії
	1.4 Прийняття нормативних актів, які послаблюють економічне становище підприємств і т. д.	Знижуються доходи підприємств	Збільшення обсягу виручки й обсягу валового доходу підприємств
	1.5 Підвищення тарифів на комунальні послуги	Знижуються доходи підприємств	Пошук альтернативних джерел надання електроенергії, тепла та газу
	1.6 Інвестиційна непривабливість	Скорочення іноземного капіталу.	Розробка інноваційних послуг, підвищення іміджу підприємств.
	1.7 Орієнтація на ринкове регулювання економіки	Можливості щодо вибору сфери господарської діяльності	Розроблення нових напрямів діяльності
Політичні (Р)	2.1 Створення в органах державної влади уgrupовань і т. д.	Вплив угруповань на розроблення політичного курсу і законодавство	Стимулювання участі в політиці осіб, які представляють інтереси підприємств. Активна політична позиція керівництва
	2.2 Провал безвізового режиму та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	Втрата можливості без перешкод мандрувати за кордон	Привертання уваги вітчизняних споживачів до сфери послуг України
	2.3 Анексія Криму	Скорочення потоку туристів на півострів	
Соціальні (S)	3.1. Зростання мобільності населення	Відтік працівників зі шкідливих і важких виробництв	Удосконалення системи стимулювання. Автоматизація й механізація праці
	3.2. Зниження рівня освіти.	Зниження трудової дисципліни, виникнення конфліктів. Проблеми освоєння нових технологій	Утворення служби соціально-психологічної підтримки Підвищення рівня витрат на професійну підготовку кадрів
	3.3. Зниження стабільності у суспільстві	Збільшення шансів щодо соціальних потрясінь	Регулювання запасів матеріально-технічних засобів
Науково-технічні (Т)	4.1. НТП у сфері виробництва	Запровадження нових видів сировини, засобів матеріально-технічного призначення, обладнання, технологій	Вкладення коштів у ноу-хау й оновлення потужностей підприємств
		Скорочення термінів амортизації	Збільшення обсягу амортизаційних відрахувань
	4.2. НТП у соціальній сфері	Зростання рівня потреб населення	Маркетингові дослідження. Поліпшення умов праці й побуту працівників підприємств

Джерело: розробка автора

2. Бондаренко М.П. Туристичні перспективи. *Економіка та прогнозування*. 2012. № 3. С. 105.
3. Ворачек Х.О. Состоянии теории маркетинга услуг. *Проблемы теории и практики управления*. 2002. № 1. С. 99–103.
4. Воскресенська О.Є. Системний підхід до стратегічного маркетингового управління підприємством. *Моделювання регіональної економіки*. 2013. Вип. 1 (21). С. 104.
5. Савіна Г.Г. Управління змінами: теорія, методологія та практика : монографія. Київ : КНУТД, 2014. 364 с.
2. Bondarenko M.P. (2012). Turystychni perspektyvy [Tourist perspectives]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, 3, 105. [in Ukrainian]
3. Vorachek H.O. (2002). Costoyanii teorii marketinga uslug [The state of the theory of marketing services.]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, 1, 99–103. [in Russian]
4. Voskresenska O.Ie. (2013). Systemnyi pidkhd do stratehichnoho marketynhovoho upravlinnia pidpryemstvom [System approach to strategic marketing management of the enterprise]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, 1(21), 104. [in Ukrainian]
5. Savina H.H. (2014). Upravlinnia zminyamy: teoriia, metodolohiia ta praktyka : monohrafiia [Change management: theory, methodology and practice : monograph]. Kyiv : KNU TD. [in Ukrainian]

REFERENCES:

1. Ivanilov O.S. (2009). *Ekonomika pidpryemstva* [Business Economics]. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-14

УДК 658.1:334.716

Квілінський О.С.
кандидат економічних наук, докторант
Європейського університету

АНАЛІЗ СТАНУ АВТОМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

На основі проведеного аналізу надано оцінку щорічного світового постачання засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) на світовому ринку, визначено основні країни – постачальниці даного програмного продукту. Визначено позитивну динаміку щодо впровадження специфічних програмно-технічних комплексів для здійснення автоматизації технологічних процесів виробництва. Проведено оцінку автоматизації сфери управління українськими підприємствами, на основі чого визначено пріоритетні напрями автоматизації сфери управління вітчизняними промисловими підприємствами, серед яких переважають автоматизація інструментів маркетингу та використання хмарних технологій.

Ключові слова: автоматизація, підприємство, управління, програмне забезпечення, процес.

Квилинский О.С. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ АВТОМАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

На основе проведенного анализа дана оценка ежегодной мировой поставки средств автоматизации (программных продуктов и робототехники) на мировом рынке, определены основные страны – поставщики данного продукта. Определена положительная динамика по внедрению специфических программно-технических комплексов для осуществления автоматизации технологических процессов производства. Проведена оценка автоматизации сферы управления украинскими предприятиями, на основе чего определены приоритетные направления автоматизации сферы управления отечественными промышленными предприятиями, среди которых преобладают автоматизация инструментов маркетинга и использование облачных технологий.

Ключевые слова: автоматизация, предприятие, управление, программное обеспечение, процесс.

Kvilinski Olexy. ANALYSIS OF THE CONDITION OF AUTOMATION MANAGEMENT INDUSTRIAL ENTERPRISES

The main features of the modern business environment, which require modern approaches to the organization of economic activity, is the continuous change of the market conjuncture, the need for rapid response in making decisions on the asymmetry of information, multi-tasking in asset and capital management, taking into account the risk factor and the need to minimize or neutralize it. Based on analyses of estimation the annual world supply of automation means (software products and robotics) on the world market is given, the main supplier countries of the given software product are determined. The positive dynamics of introduction of specific software and hardware complexes for automation of technological processes of production are determined. The automation of the sphere of management of Ukrainian enterprises has been assessed, on the basis of which the priority directions of automation of the sphere of management of domestic industrial enterprises are determined, among which the automation of marketing tools and the use of cloud technologies prevails. Thus, based on analyses of estimation of annual world supply of automation means (software products and robotics) in the world market, the main supplier countries of the given software product are determined. The positive dynamics of introduction of specific software and hardware complexes for automation of technological processes of production are determined. The automation of the sphere of management of Ukrainian enterprises has been evaluated, on the basis of which the priority directions of automation of the sphere of management of domestic industrial enterprises are determined, among which automation of the instrument prevails.

Keywords: automation, enterprise, management, software, process.

Постановка проблеми. Основними характерними ознаками сучасного бізнес-середовища, що потребують сучасних підходів до організації господарської діяльності, є безперервна зміна кон'юнктури ринку, необхідність швидкого реагування під час прийняття рішень за асиметричності інформації, багатозадачність в управлінні активами та капіталом з урахуванням чинника ризику діяльності та необхідності його мінімізації або нейтралізації. За таких умов важливим елементом управління підприємством стає комплексна автоматизація бізнес-процесів.

Саме автоматизація управління підприємством, на нашу думку, може суттєво допомогти у вирішенні таких завдань, як створення повнометражної картини функціонування підприємством, побудова управлінської вертикалі, зниження собівартості продукції та контроль над витратами, тому дослідження стану автоматизації управління підприємствами промисловості є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання автоматизації бізнес-процесів на промислових підприємствах було розглянуто в роботах Л.В. Хлебєнських, М.А. Зубкової, Т.Ю. Саукової [6], В.С. Пономаренко [7], М.В. Верескуна [8], А.А. Максимова [9], О.Є. Кузьміна [10] та багатьох інших. Проте, незважаючи на вагомий внесок наукових робіт із даної тематики, враховуючи динамічність розвитку даної сфери,

дослідження стану автоматизації управління промисловими підприємствами та основних її напрямів у сучасних умовах господарювання вітчизняних промислових підприємств є актуальним завданням.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу стану автоматизації управління промисловими підприємствами.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Погоджуючись із позицією Л.В. Хлебєнських, М.М. Зубкова та Т.Ю. Саукова, зазначимо, що автоматизація бізнесу – це частковий або повний переклад стереотипних операцій і бізнес-завдань під контроль спеціалізованої інформаційної системи, або програмно-апаратного комплексу.

Як результат – вивільнення людських і фінансових ресурсів для підвищення продуктивності праці й ефективності стратегічного управління [6].

Про популяризацію питання автоматизації свідчать і світові тенденції та прогнози. Так, відповідно до даних Міжнародної федерації робототехніки (International Federation of Robotics), проведено оцінку щорічного світового постачання засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) за 2009–2018 рр. та зроблено прогноз на 2019–2021 рр. (рис. 1).

Відповідно до наведених даних, можемо стверджувати про стабільне щорічне зростання (у серед-

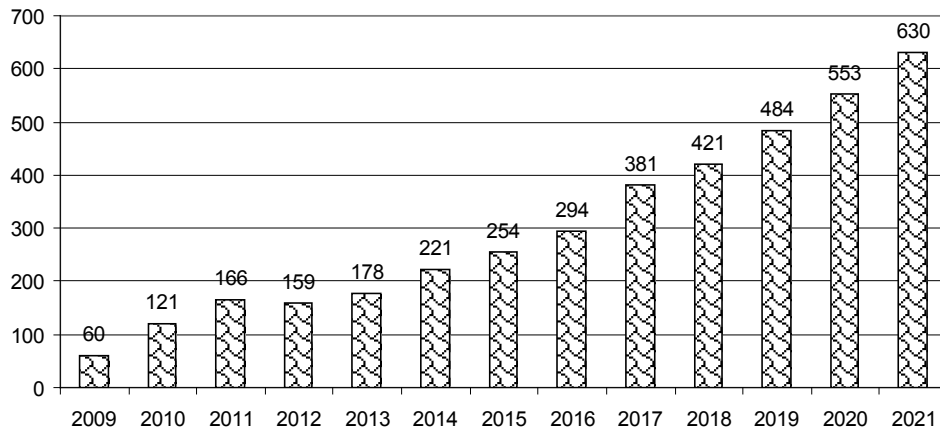

Рис. 1. Оцінка щорічного світового постачання засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) за 2009–2018 рр. (факт) та 2019–2021 рр. (прогноз), одиниць

Джерело: складено за [4]

ньому на 14%) кількості автоматизації бізнес-процесів суб'єктів господарювання.

Світовим лідером із промислової автоматизації є Південна Корея. У країні на 10 тис. працівників припадає 710 засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки). До лідерів також можна віднести Сінгапур (668) і Німеччину (322).

Незважаючи на те що нині КНР є головним імпортером промислових засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки), на частку країни припадає близько 25% світового виробництва у цій сфері, вона відстає за показником автоматизації від сусідів і конкурентів.

Сьогодні в Китаї на 10 тис. працівників припадає 92 промислових засоби автоматизації (програмних продуктів та робототехніки). Це в чотири рази менше, ніж у Німеччині, у сім – ніж у Сінгапурі й у вісім разів менше, ніж у Південній Кореї (рис. 2).

Тренд автоматизації в усьому світі пов'язаний із тим, що вона продукує низку переваг: збільшення швидкості обробки інформації і рішення завдань, що повторюються; підвищення прозорості бізнесу та його технологічності; зростання узгодженості дій персоналу й якості його роботи; можливість контролю великих обсягів інформації; автоматизація руч-

ної праці; зменшення кількості помилок і підвищення точності управління; паралельне вирішення декількох завдань; швидке прийняття рішень у стереотипних ситуаціях. Окрім того, у результаті автоматизації управління бізнес-процесами керівник підприємства отримує більше інформації для аналізу бізнес-процесів у вигляді докладних аналітичних звітів і має можливість якісно управляти компанією з урахуванням зовнішніх і внутрішніх показників.

Що стосується України, то статистична інформація з питань автоматизації практично відсутня. Єдине, про що говорять дослідники, навіть не прив'язуючись до цифр, – це низький рівень автоматизації. Головною причиною цього є низький рівень оплати праці персоналу і дуже дорогі фінансові ресурси. Власникам виробництв просто не вигідно автоматизувати виробництва, а дешевше найняти людей. У нашій країні кількість засобів робототехніки та програм автоматизації на 10 тис. працівників у 92 рази менше, ніж у Китаї (1). За цим показником Україна сьогодні знаходиться нижче Індії, Індонезії, Мексики і Росії.

Звичайно, є й недоліки автоматизації. Так, вважаємо, що автоматизація може призвести до ускладнення виробничої системи, необхідності перекваліфікації персоналу, злому систем та зростанню рівня безробіття [6].

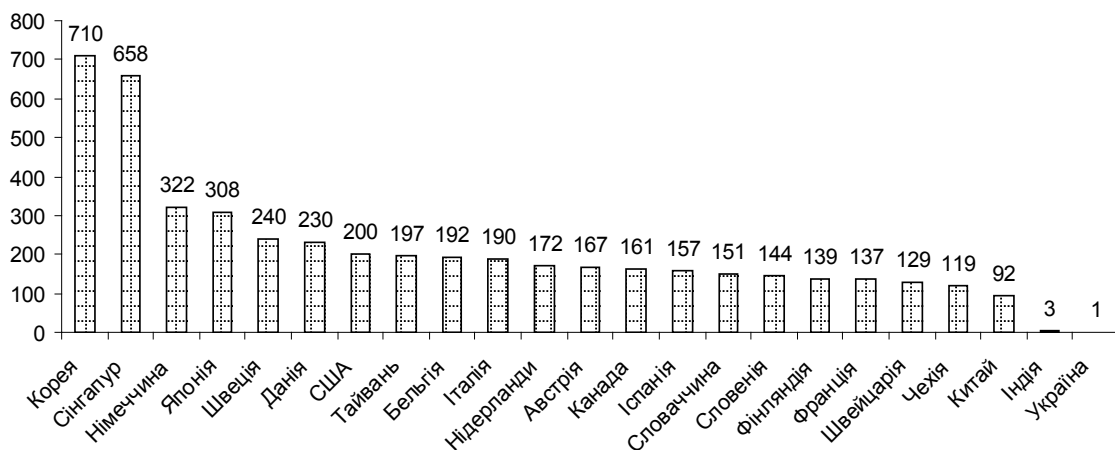

Рис. 2. Кількість промислових засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) та програм автоматизації на 10 тис. працівників, задіяних у промисловості, 2018 р.

Джерело: складено за [3; 4]

Проте автоматизація сьогодні, мабуть, єдине і найкраще рішення в поліпшенні якості та вирішенні питань про низьку продуктивність праці. Науково-технічний прогрес розвиває суспільство, розвиває економіку й виробництво.

Якщо проаналізувати інформацію щодо автоматизації окремих галузей економічної діяльності, то у світі також прослідковується позитивна динаміка щодо впровадження специфічних програмно-технічних комплексів для здійснення автоматизації технологічних процесів виробництва (рис. 3).

Зауважимо, що найширший асортимент таких продуктів – для підприємств машино- та приладобудування, що свідчить про пріоритетність таких підприємств для розвитку світової економіки.

Звичайно, основний науковий інтерес для нас має українська практика автоматизації підприємств. Але, на жаль, офіційні статистичні дані щодо обсягів автоматизації, програмних продуктів, вартості, ризиків тощо відсутні.

На нашу думку, їх відсутність саме і пов'язана з низьким рівнем автоматизації і у зв'язку із цим із небажанням досліджувати дане проблемне питання.

Проте ми вважаємо такий підхід необґрунтованим, адже українські підприємства нарощують обсяги автоматизації усіх бізнес-процесів.

Так, більшість компаній починає автоматизацію з рутинних трудовітких процесів, а також з операцій, що відчутно впливають на прибуток і виручку: фінанси і бухгалтерія, документообіг, виробництво продукції і складський облік.

Автоматизація таких сфер діяльності, як управління підприємством, маркетинг, управління якістю і зовнішні комунікації, на більшості підприємств України тільки починається.

Саме на автоматизації сфери управління підприємством ми й зупинимось, оскільки це питання виступає предметною сферою нашого дослідження.

За відсутності офіційних статистичних даних нами було застосовано метод анкетування та узагаль-

нено відповіді керівного складу підприємств (усього до вибірки залучено 70 підприємств: 47 виробничої сфери та 23 – невиробничої).

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що респонденти оцінюють обсяги автоматизації сфери управління переважно як значні (понад 50%). Таку відповідь дали 45,5% респондентів. А 41,0% респондентів зазначили, що мають менше 50% автоматизованої сфери управління.

Крім того, суб'єкти підприємницької діяльності у виробничій сфері оцінюють обсяги автоматизації сфери управління нижче, ніж підприємства невиробничої сфери (у середньому 48% та 52% відповідно) (табл. 1).

Оскільки об'єктом нашого дослідження є діяльність промислових підприємств, тому в подальшому зупинимось саме на них.

Так, в умовах економічної кризи пріоритети у сфері автоматизації сфери управління дещо змінюються. До числа основних трендів поточного року належать такі (рис. 4).

Активна автоматизація інструментів маркетингу: впровадження CRM-систем, систем автоматизації контекстної реклами і BI-систем є важливою для 58% респондентів.

Використання хмарних технологій (27% респондентів). Основна відмінність цього методу автоматизації – відсутність у компанії власного сервера. Такі системи користуються великою популярністю у представників малого бізнесу, оскільки коштують значно менше, ніж традиційний варіант.

Розвиток технологій міжмашинної взаємодії (11% респондентів). Зароджується тренд M2M (Machine to Machine), що припускає мінімальну участь людини в тих процесах, де це можливо, оскільки ускладнення бізнес-процесів і обладнання не завжди дає змогу людині адекватно оцінювати і реагувати на зміну ситуації. Застосування інструментів big data.

Ще один тренд розвитку автоматизації бізнес-процесів – увага до великих даних і пов'язаної з ними бізнес-аналітики (3% респондентів). Затребувані

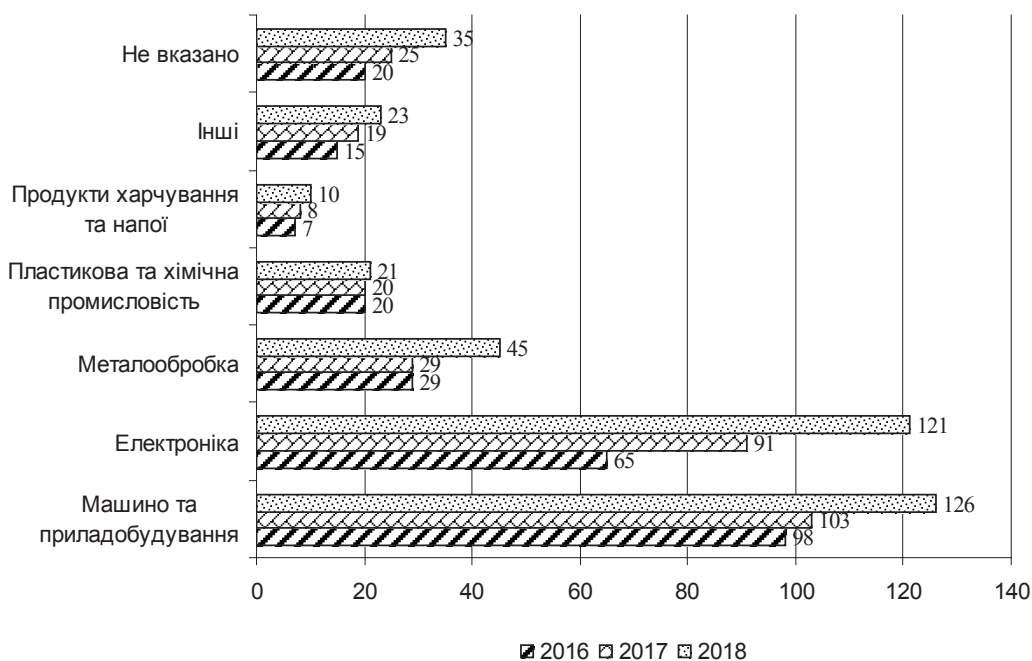

Рис. 3. Очікувана річна пропозиція засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) на кінець року за галузями по всьому світу, 2016–2018 рр., одиниць

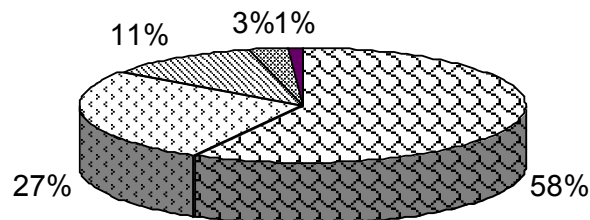
Джерело: складено за [4]

Таблиця 1

Оцінка автоматизації сфери управління українськими підприємствами

Респонденти	Оцінка автоматизації сфери управління				Неавтоматизовано, %
	Автоматизовано понад 50% процесів управління діяльністю, %		Автоматизовано до 50% процесів управління діяльністю, %		
Опитані підприємства	45,5 з них:		41 з них:		13,5
	Підприємства виробничої сфери	Підприємства невиробничої сфери	Підприємства виробничої сфери	Підприємства невиробничої сфери	
	48,2	51,8	48,9	51,1	

Джерело: за даними анкетування керівного складу 70 підприємств

- Активна автоматизація інструментів маркетингу: впровадження CRM-систем, систем автоматизації контекстної реклами і BI-систем
- Використання хмарних технологій
- Впровадження технологій міжмашинної взаємодії та інструментів big data
- Обробка великих масивів інформації
- Обробка транзакцій в системі real-time

Рис. 4. Пріоритетні напрями автоматизації сфери управління українськими промисловими підприємствами

Джерело: за даними анкетування керівного складу 70 підприємств

великими компаніями, оскільки для обробки великих даних потрібне спеціалізоване дороге устаткування. Аналіз даних у режимі реального часу. Системи автоматизації бізнесу будуть еволюціонувати в бік обробки транзакцій real-time, що призведе до повністю синхронізованих операціями. На цьому наголосив 1% респондентів.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу надано оцінку щорічного світового постачання засобів автоматизації (програмних продуктів та робототехніки) на світовому ринку, визначено основні країни – постачальниці даного програмного продукту. Визначено позитивну динаміку щодо впровадження специфічних програмно-технічних комплексів для здійснення автоматизації технологічних процесів виробництва. Проведено оцінку автоматизації сфери управління українськими підприємствами, на основі чого визначено пріоритетні напрями автоматизації сфери управління вітчизняними промисловими підприємствами, серед яких переважають автоматизація інструментів маркетингу та використання хмарних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Автоматизация бизнес-процессов как необходимое условие эффективности компании. URL : <https://www.kp.ru/guide/avtomatizatsija-biznesa.html> (дата звернення: 16.03.2019).
2. Аналіз ринків. URL : http://www.tadviser.ru/index.php/Аналитика_TAdviser (дата звернення: 14.03.2019).
3. Где в Украине людей заменяют роботами. URL : <https://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/gde-v-ukraine-ludei-zameniaut-robotami-451074> (дата звернення: 22.03.2019).
4. Дані International Federation of Robotics. URL : <https://ifr.org/free-downloads/> (дата звернення: 10.03.2019).
5. Лідери світового ринку ERP-систем. URL : <https://www.panorama-consulting.com/resource-center/erp-industry-reports/panoramas-2018-erp-report> (дата звернення: 10.03.2019).
6. Хлебенских Л.В., Зубкова М.А., Саукова Т.Ю. Автоматизация производства в современном мире. *Молодой ученый*. 2017. № 16. С. 308–311. URL : <https://moluch.ru/archive/150/42390> (дата звернення: 16.03.2019).
7. Пономаренко В.С., Золотарьова І.О., Бутова Р.К. Інформаційні системи в економіці : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2011. 176 с.
8. Верескун М.В., Гусєва О.Ю., Ляшко Д.В. Развитие информационных технологий как фактор трансформации методологии управления предприятиями. *Эффективная экономика*. 2015. № 12. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 10.03.2019).
9. Максимов А.А. Структура информационных потоков современного промышленного предприятия. URL : http://www.aselibrary.ru/digital_resources/journal/irrr/2005/number_5/number_5_2/number_5_2316 (дата звернення: 16.03.2019).
10. Кузьмін О.Є., Георгіаді Н.Г. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2006. 368 с.
11. Kwilinski A. Mechanism of formation of industrial enterprise development strategy in the information economy. *Virtual Economics*. 2018. № 1 (1). P. 7–24.
12. Kwilinski A. Mechanism for assessing the competitiveness of an industrial enterprise in the information economy. *Research Papers in Economics and Finance*. 2018. № 3 (1). P. 7–16. URL : <https://doi.org/10.18559/ref.2018.1.1> (дата звернення: 16.03.2019).
13. Kwilinski A. Mechanism of modernization of industrial sphere of industrial enterprise in accordance with requirements of the information economy. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 4. P. 116–128. URL : <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-11> (дата звернення: 16.03.2019).

REFERENCES:

1. Avtomatizatsiya biznes-protsessov kak neobhodimoe uslovie effektivnosti kompanii [Automation of business processes as a necessary condition for the effectiveness of the company]. Retrieved from: <https://www.kp.ru/guide/avtomatizatsiya-biznesa.html> (accessed 6 March 2019).
2. Analiz rinkiv [Market analysis]. Retrieved from: http://www.tadviser.ru/index.php/Аналитика_TAdviser (accessed 14 March 2019).
3. Gde v Ukraine lyudey zamenyayut robotami [Where in Ukraine people are replaced by robots]. Retrieved from: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/gde-v-ukraine-ludei-zameniaut-robotami-451074> (accessed 22 March 2019).
4. Dani International Federation of Robotics [Data from the International Federation of Robotics]. Retrieved from: <https://ifr.org/free-downloads/> (accessed 10 March 2019).
5. Lidery svitovoho rynku ERP-system [Leaders of the world market of ERP-systems]. Retrieved from: <https://www.panorama-con consulting.com/resource-center/erp-industry-reports/panorama-2018-erp-report/> (accessed 10 March 2019).
6. Hlebenskih L.V., Zubkova M.A., Saukova T.Yu. (2017). Avtomatizatsiya proizvodstva v sovremennom mire [Automation of production in the modern world]. *Molodoy uchenyy*, 16, 308–311. Retrieved from: <https://moluch.ru/archive/150/42390/>. (accessed 16 March 2019).
7. Ponomarenko V.S., Zolotarova I.O., Butova R.K. (2011). Informat-siini systemy v ekonomitsi : navchalnyi posibnyk [Information systems in economics: TEXTBOOK]. Kharkiv : KhNEU. [in Ukrainian]
8. Vereskun M.V., Husieva O.Iu., Liashko D.V. (2015). Rozvytok informatsiinykh tekhnolohii yak faktor transformatsii metodolohii upravlinnia pidpriemstvamy [Development of information technologies as a factor of transformation of enterprise management methodology]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nauka.com.ua> (accessed 10 March 2019).
9. Maksimov A.A. Struktura informatsionnykh potokov sovremennogo promyshlennogo predpriyatiya [The structure of information flows of a modern industrial enterprise]. Retrieved from: http://www.aselibrary.ru/digital_resources/journal/irr/2005/number_5/number_5_2/number_5_2316/ (accessed 16 March 2019).
10. Kuzmin O.Ie., Heorhiadi N.H. (2006). Formuvannia i vykorystannia informatsiinoi systemy upravlinnia ekonomichnym rozvytkom pidpriemstva : monohrafiia [Formation and use of the information management system by the economic development of the enterprise : monograph]. Lviv : Lvivska politekhnika. [in Ukrainian]
11. Kwilinski A. (2018). Mechanism of formation of industrial enterprise development strategy in the information economy. *Virtual Economics*, 1(1), 7–24.
12. Kwilinski A. (2018). Mechanism for assessing the competitiveness of an industrial enterprise in the information economy. *Research Papers in Economics and Finance*, 3(1), 7–16. Retrieved from: <https://doi.org/10.18559/ref.2018.1.1>. (accessed 16 March 2019).
13. Kwilinski A. (2018). Mechanism of modernization of industrial sphere of industrial enterprise in accordance with requirements of the information economy. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 116–128. Retrieved from: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-11>. (accessed 16 March 2019).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-15

УДК 621:658.5

Костюк М.Г.
аспірант
Дніпропетровського університету
імені Альфреда Нобеля

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню організації управління процесами ресурсозбереження машинобудівного підприємства на основі формування організаційно-економічного механізму. Досліджено структуру управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства, необхідну для стратегічного розвитку підприємств. Розглянуто завдання, принципи і функції управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства шляхом опису функціональних складників механізму. Відзначено необхідність побудови сучасної концепції формування організаційно-економічного управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства на основі об'єктивно-орієнтованого підходу. Досліджено структуру організаційно-економічного управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства, яка використовується для стратегічного розвитку підприємств. Обґрунтовано завдання, принципи та функції організаційно-економічного управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства шляхом опису функціональних складників механізму.

Ключові слова: машинобудівне підприємство, управління, ресурсозбереження, процес управління, організаційно-економічний механізм.

Костюк М.Г. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССАМИ РЕСУРСОБЕРЕЖЕНИЯ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена исследованию организации управления процессами ресурсосбережения машиностроительного предприятия на основе формирования организационно-экономического механизма. Исследована структура управления ресурсосбережением машиностроительного предприятия, необходимая для стратегического развития предприятий. Рассмотрены задачи, принципы и функции управления ресурсосбережением машиностроительного предприятия путем описания функциональных составляющих механизма. Отмечена необходимость построения современной концепции формирования организационно-экономического управления ресурсосбережением машиностроительного предприятия на основе объективно-ориентированного подхода. Исследована структура организационно-экономического управления ресурсосбережением машиностроительного предприятия, которая используется для стратегического развития предприятий. Обоснованы задачи, принципы и функции организационно-экономического управления ресурсосбережением машиностроительного предприятия путем описания функциональных составляющих механизма.

Ключевые слова: машиностроительное предприятие, управление, ресурсосбережение, процесс управления, экономический механизм.

Kostyuk Maxim. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MANAGEMENT MECHANISM FOR THE PROCESSES OF COST-EFFECTIVE USE OF RESOURCES AT THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The article studies the management arrangements of processes of cost-effective use of resources at the machine-building enterprises based on formation of organizational and economic mechanism. The research objective is to study the organization of resource saving processes management of the engineering enterprise through building the organizational and economic mechanism. The emphasis is put on the necessity of development a modern concept of management of cost-saving resource use at the machine-building enterprise based on the object-focused approach. There has been studied the structure of management of cost-effective use of resources at the machine-building enterprise, which seems necessary for strategic development of enterprises. There have been revealed the tasks, principles and functions of management of cost-saving use of resource of the machine-building enterprise through the description of functional components of the mechanism under consideration. It has been made a pointed reference to the necessity of constructing a modern concept of formation of organizational and economic management of cost-saving use of resource at the machine-building enterprise based on the object-focused approach. There has been studied the structure of management of cost-effective use of resources at the machine-building enterprise, which is used for strategic development of enterprises. There have been proved the feasibility of the tasks, principles and functions of management of cost-saving use of resource of the machine-building enterprise through the description of functional components of the mechanism to have been considered. The author's conceptual model of the organizational and economic mechanism of resource saving management of the enterprise from the standpoint of objective-oriented approach is presented as a scientifically grounded project of the enterprise, which ensures achievement of the economic effect under the condition of rational use of potential resources and their optimization in order to increase the profitability of engineering enterprises, sustainability and adaptive strategic choice of their development on the basis of an effective combination of resource on potential and energy-saving measures.

Keywords: machine-building enterprise, management, cost-saving use of resource, management process, organizational and economic mechanism.

Постановка проблеми. В умовах економічних перетворень в Україні вітчизняні машинобудівні підприємства знаходяться в безперервному пошуку найбільш раціональних та ефективних інструментів, форм і методів управління процесами ресурсозбереження, які б забезпечили ефективність та економічну доцільність їх функціонування.

У системі управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства визначальне місце поси-

дає процес його організації, за допомогою якого господарюючий суб'єкт розподіляє ресурсні витрати, аналізує їхній вплив на результати виробничо-господарської діяльності, а також формує ресурсну політику підприємства та заходи ресурсозбереження в усіх функціональних сферах. Саме тому дослідження теоретико-прикладних аспектів організації управління процесами ресурсозбереження машинобудівного підприємства є надзвичайно актуальним і

займає одне з головних місць у системі управління ресурсами підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління ресурсозбереженням підприємства у своїх працях розглядали Г. Астапова, Е. Астапова, І. Булев, І. Вовк, Ю. Вовк, О. Єременко-Григоренко, О. Кривчун, О. Кузьменко, В. Куцик, А. Кульман, В. Лойко, О. Шеремет та ін. Однак більш глибокого дослідження потребують питання теоретичного обґрунтування організації, а саме композиції та складників механізму управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства та практичного спрямування його застосування в сучасних умовах нестійкої економіки на засадах об'єктивно-орієнтованого підходу.

Мета статті полягає у дослідженні організації управління процесами ресурсозбереження машинобудівного підприємства через побудову організаційно-економічного механізму.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Проблемні питання змісту і раціональності використання в системі управління ресурсозбереженням підприємства організаційно-економічного механізму, його практичного застосування сьогодні знаходяться в площині наукового обговорення, адже вчені досі не дійшли згоди у визначенні досліджуваної категорії.

Ураховуючи інтенсивність наукового пізнання та розвитку концепції стратегічного управління, автори схиляються до різноманітної детермінації організаційно-економічного механізму управління, що сприяло систематизації існуючих наукових підходів до розгляду досліджуваного поняття з погляду різних об'єктів управління: системний підхід (як сукупність елементів), функціональний підхід (описується через взаємозв'язки елементів), системно-цільовий (базується на цільовому призначенні системи); процесний підхід (визначається як діючий порядок чи послідовність прийняття управлінських рішень); системно-структурний підхід (розглядає механізм як структуровану сукупність елементів, підсистем, методів і засобів впливу підприємства на ресурсозберігаючі заходи та їх розвиток на підприємстві).

Стосовно управління ресурсозбереженням підприємства поняття «механізм» можна аргументувати як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів системи, котрі за умови ефективного їх функціонування сприяють розвитку бізнес-процесів та одержанню певного економічного результату. Отже, до сказаного слухним є твердження французького вченого-економіста А. Кульмана: «Економічний механізм визначається або природою початкового явища, або кінцевим результатом серії явищ», і далі він аргументує: «Складовими елементами економічного механізму завжди одночасно виступають і початкове явище, і кінцеві явища, і весь процес, який відбувається в інтервалі між ними» [1, с. 56].

Ґрунтовні дослідження свідчать, що в системі існуючих концепцій у сфері ресурсозбереження є лише кілька типових визначень організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємств, що визначають його призначення на рівні суб'єкта господарювання (В. Куцик та М. Олійник [3], І. Вовк та О.В. Куцик [2], О. Шеремет та О. Кривчун [4]). Однак розгляд досліджуваного механізму лише у площині мікрорівня звужує його функціональне призначення, тому, на наше переконання, це слід робити також у контексті макрорівня, адже він є самостійною системою управління ресурсозберігаючими процесами на підприємстві, однак із позиції ієрархічності є складником зовнішнього

економічного механізму управління, який базується на взаємозв'язку державного регулювання, з одного боку, і ринкового механізму – з іншого.

Дослідження існуючих наукових підходів до необхідності існування та розвитку поняття «організаційно-економічний механізм управління» сприяло авторському баченню сучасної концепції управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства на основі об'єктивно-орієнтованого підходу, що, по-перше, враховує стратегічний характер управління як науково обґрунтованого проекту суб'єкта та можливості його проектування; по-друге, забезпечує економічну стійкість машинобудівного підприємства в умовах нестійкої економіки; по-третє, визначає адаптивний стратегічний вибір розвитку підприємства на основі ефективної та вдалої комбінації його ресурсного потенціалу.

Дієвість організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства визначається його структурою. Від ефективності формування складників механізму залежать якість функціонування та взаємодії об'єктів та виконання покладених завдань. Архітектура цієї складної системи, ураховуючи волатильність ринкових процесів та розвиток конкуренції, повинна відповідати стратегічному орієнтуванню суб'єктів машинобудівної галузі на мікро- і макрорівні.

З погляду об'єктивно-орієнтованого підходу управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства – система проектних дій суб'єкта управління на об'єкти управління для переходу цих об'єктів у бажаний стан за допомогою розвитку якісно нових параметрів процесу кожного об'єкта окремо й у цілому. За таких динамічних умов об'єкти дослідження розглядаються як цілісна множина структурних елементів системи, що пов'язані між собою відносинами і функціональними взаємозв'язками. Оскільки суб'єкти машинобудівної галузі з позиції управління виступають суб'єктами, управлінська діяльність яких спрямована на об'єкти системи, що взаємодіють між собою, організаційно-економічний механізм управління ресурсозбереженням належить до складних систем. Отже, з позиції об'єктивно-орієнтованого підходу організаційно-економічний механізм управління ресурсозбереженням слід розглядати за спеціальною будовою, що поєднує властивості організаційного та економічного механізмів, містить елементи як керуючої, так і керованої підсистеми, розглядається у контексті внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто через макро- та мікрорівень.

Результати наукового дослідження сприяли формуванню основних засад та переліку властивостей, що визначають функціонування досліджуваного механізму як проектно-орієнтованої складної системи: складність, багаторівневність, структурність, динамічність, пропорційність, часова обмеженість, реалістичність, упорядкованість, адаптивність, надійність, життєздатність.

На переконання автора, доцільно конкретизувати предмет наукового дослідження у розрізі організаційного та економічного складників. Так, організаційний механізм – це система взаємозв'язків організаційного характеру. Вони виникають у процесі змін фінансово-господарської діяльності між елементами суб'єкта господарювання. А ефективне функціонування будь-якого економічного механізму можливе лише за наявності ефективного організаційного механізму внутрішнього управління діяльністю суб'єкта господарювання. Зазначене визначає тісноту взаємозв'язків між цими взаємозалежними механіз-

мами за їх оптимального поєднання, а ефективність його функціонування буде залежати від пов'язаних між собою ланок та рівнів апарату управління суб'єктом у процесі досягнення його цілей. Критерії ефективності функціонування організаційного механізму визначаються через організацію економічних та господарських процесів та взаємодії споріднених елементів системи управління підприємством; повноту інформації, яка використовується в процесі прийняття складних управлінських рішень у сфері ресурсозбереження; володіння, розпорядження, збереження та раціональну спрямованість інформації на об'єкт управління, котра передається по системі, чи виходить за її межі; оперативність прийняття управлінських рішень, що вимагає процес виробництва.

Функціонування механізму у просторі мікрота макрорівня чітко проявляється у процесі взаємодії між керуючою і керованою підсистемами та зовнішнім середовищем. Досліджуваний механізм як складна та ієрархічна система представлена об'єктами та суб'єктами управління ресурсозбереженням, взаємозв'язок яких представлено на рис. 1.

Вплив суб'єктів на об'єкти механізму спершу здійснюється на основі інформаційного забезпечення, що виступає основою прийняття подальших стратегічних рішень та співпраці суб'єктів у процесі реалізації та впровадження ресурсозберігаючих заходів.

Керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням (проявляється у масштабах макроекономіки) – це сукупність інституцій регулювання і координації функціонування процесів управління ресурсозбереженням на підприємстві, що приймають низку рішень у межах своїх компетенцій та функцій. Вона представлена групою суб'єктів, які формують комплекс заходів щодо ефективного функціонування організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням, а саме: економічних, соціальних, екологічних та організаційних.

Суб'єктами механізму є господарські одиниці, діяльності яких орієнтована на процеси ресурсозбереження. Їх можна поділити на внутрішніх та

зовнішніх суб'єктів, або ж на суб'єкти пасивного та активного впливу на досліджуваний процес.

Група активних суб'єктів включає органи державної влади, котрі формують нормативно-правове, мотиваційне поле для суб'єктів пасивної групи, а також підприємства та організації, фізичних осіб, які впливають на активізацію ресурсозберігаючих заходів у конкретного підприємства чи суб'єкта ринку, зокрема неурядові організації, засоби масової інформації, конкуренти, постачальники, наукові та освітні установи, політичні, культурні діячі та ін. Пасивна група охоплює коло потенційних виконавців ресурсозберігаючих заходів, до яких належать виробники та споживачі продукції, товарів та послуг, транспортні, торговельні організації, підприємства, що здійснюють перероблення і повторне використання відходів, та ін. [5].

Щодо внутрішніх та зовнішніх суб'єктів, то до перших належать менеджери, власники, обслуговуючий персонал, працівники тощо. Вони розробляють місію і визначають цілі підприємства. Для досягнення цілей механізм управління повинен являти собою систему взаємопов'язаних оптимальних кількісних і якісних ресурсних пропорцій, що визначають реальний ресурсний потенціал та раціональність його використання. Зовнішні суб'єкти управління визначають керуючу підсистему і здійснюють вплив на внутрішні суб'єкти. До них належать: органи державного, регіонального, місцевого рівнів управління; заінтересовані в діяльності машинобудівних підприємств особи: фінансові установи, інвестори, кредитори, громадські організації, наукові установи, що генерують інноваційні ідеї щодо ресурсозбереження, та ін.; суб'єкти ринкової інфраструктури ресурсозбереження, що надають послуги з ресурсозбереження, виготовляють ресурсозберігаюче устаткування готують кваліфіковані кадри з ресурсозбереження; організації, які виконують інформативні функції з ресурсозбереження.

Об'єктами внутрішнього організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням виступають процеси ресурсозбереження, що впливають на зміни виробництва, реалізації та споживання, товари

Рис. 1. Суб'єкти та об'єкти організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства

Джерело: сформовано автором

і послуги машинобудівного підприємства та характер і обсяги ресурсоспоживання у процесі виробничо-господарської діяльності.

Розглядаючи досліджуваний механізм як керовану та керуючу системи, варто зазначити, що машинобудівне підприємство як складна соціально-економічна система є одночасно суб'єктом (на мікрорівні функціонування механізму) й об'єктом досліджуваного механізму (як керована підсистема з боку керуючої підсистеми), володіє різноманітними можливостями реагування на дію зовнішніх чинників та впливає на внутрішні чинники, що виникають унаслідок діяльності самого підприємства. З огляду на це, управління ресурсозбереженням на підприємстві доцільно розглядати як управління динамічною системою через взаємодію його внутрішніх соціальних і економічних процесів із зовнішнім середовищем на основі їх комплексного дослідження та нової методології вибору стратегії комплексного управління ними [6, с. 8].

Отримані узагальнення дали змогу визначити концептуальні основи організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства з позиції об'єктно-орієнтованого підходу, що представлено на рис. 2. Використання запропонованого концептуального підходу до побудови організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням дає змогу розглянути формування та функціонування механізму як багаторівневої системи управління (у межах мікро- та макрорівня). Тому з погляду організації внутрішнього організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства він повинен включати систему забезпечення, систему функціонування, цільову систему.

Базовим елементом у процесі управління ресурсозбереженням підприємства є постановка мети та визначення основних завдань, на основі яких визначаються основні заходи щодо стратегічного планування та використання ресурсного потенціалу машинобудівного підприємства. Слід відзначити, що формулювання мети і завдань організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням має базуватися на стратегічному характері з обов'язковим використанням методології технологічного проектування – прогнозування і Форсайту (як на макро-, так і на мікрорівні).

Стратегічною метою функціонування механізму є забезпечення слушних організаційних і економічних умов для максимізації прибутку за рахунок упровадження ресурсозберігаючих заходів та технологій, виявлення та практичного використання наявних резервів усіх видів ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства для забезпечення конкурентних позицій підприємства. Її досягнення реалізується шляхом використання прямих та опосередкованих форм забезпечення управління. За функціональним призначенням вони реалізуються на основі використання комплексу інструментів та методів управління і їх можна поділити на організаційні, інформаційні, нормативно-правові, техніко-технологічні, соціально-психологічні, фінансово-економічні.

Відповідно до головної мети та напрямів управління ресурсозбереженням на машинобудівному підприємстві, необхідно виробити основні стратегічні напрями та заходи реалізації ресурсозберігаючої політики підприємства, що представлено в табл. 1.

Для вибору заходів і напрямів, згідно з якими слід проводити політику раціонального ресурсозбереження, необхідно визначитися з принципами, на основі яких має функціонувати механізм та здійснюватися процес управління ресурсозбереженням.

Вони виступають методологічною основою будь-якої діяльності, є визначальними для реалізації методів і технологій впливу, тобто принципи визначають, які методи й як вони мають використовуватися.

З урахуванням того, що досліджуваний механізм є складною системою, сформовано три групи інтегрованих принципів, що визначають особливості процесу управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства, побудову механізму та об'єктивну орієнтацію на ресурсозбереження [2; 4; 5; 7]: цільові принципи (визначають об'єктну орієнтованість механізму); структурні принципи (визначають властивості механізму та його складників); функціональні принципи (визначають порядок реалізації управлінських заходів щодо ресурсозбереження).

Дотримання запропонованих автором принципів орієнтує, відповідно до досягнення стратегічної мети досліджуваного механізму, суб'єктів ресурсозбереження, особливо підприємства машинобудування, на стабільно збалансовану інноваційну модель ресурсозберігаючого розвитку.

Важливим елементом функціональної системи є функції механізму, котрі приводять його в дію. Управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства можна розбити на дві групи функцій:

– перша група – загальноуправлінські функції: планування, прогнозування, аналіз, організація, координація, контроль, мотивація;

– друга група – спеціальні функції: фінансова, виробнича, логістична, технологічна.

Виконання визначених вище функцій потребує використання необхідної та ефективної системи інструментів та методів. Їм належить інструмент досягнення визначених завдань та мети щодо реалізації ресурсозберігаючих технологій у діяльності машинобудівних підприємств. Традиційно виокремлюють такі групи методів та інструментів, що виступають базисом системи забезпечення управління ресурсозбереженням машинобудівного підприємства: організаційні, науково-методичні, нормативно-правові, інформаційні, економічні (примусові та заохочувальні).

Для оцінки ефективності реалізації ресурсозберігаючих технологій у поточній та стратегічній перспективі виокремлюють значну кількість показників, застосовують різноманітні методи діагностики (експертних оцінок, факторний аналіз, кореляційно-регресійні моделі, методи інтегральної та комплексної оцінки, систему дерева рішень, нормативний метод тощо). На наше переконання, найбільш доцільним є використання системи показників-критеріїв, що характеризують ефективність застосування ресурсозберігаючих заходів як у коротко-, так і довгостроковій перспективі за функціональними сферами ресурсного потенціалу підприємства (фінансовий, виробничий, трудовий, інноваційний та маркетинговий потенціал).

Запропонована теоретична модель організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням визначає та деталізує організацію комплексу заходів досягнення позитивних результатів за умови використання у діяльності підприємства ресурсозберігаючих заходів і може бути використана для вчених та практиків під час раціональної композиції засобів управління.

Висновки. Дослідження сучасних концепцій ресурсозбереження стратегічного розвитку дало змогу сформулювати авторську концептуальну модель організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства з позиції об'єктно-орієнтованого підходу як науково обґрунтованого проекту підприємства, що забезпечує досягнення

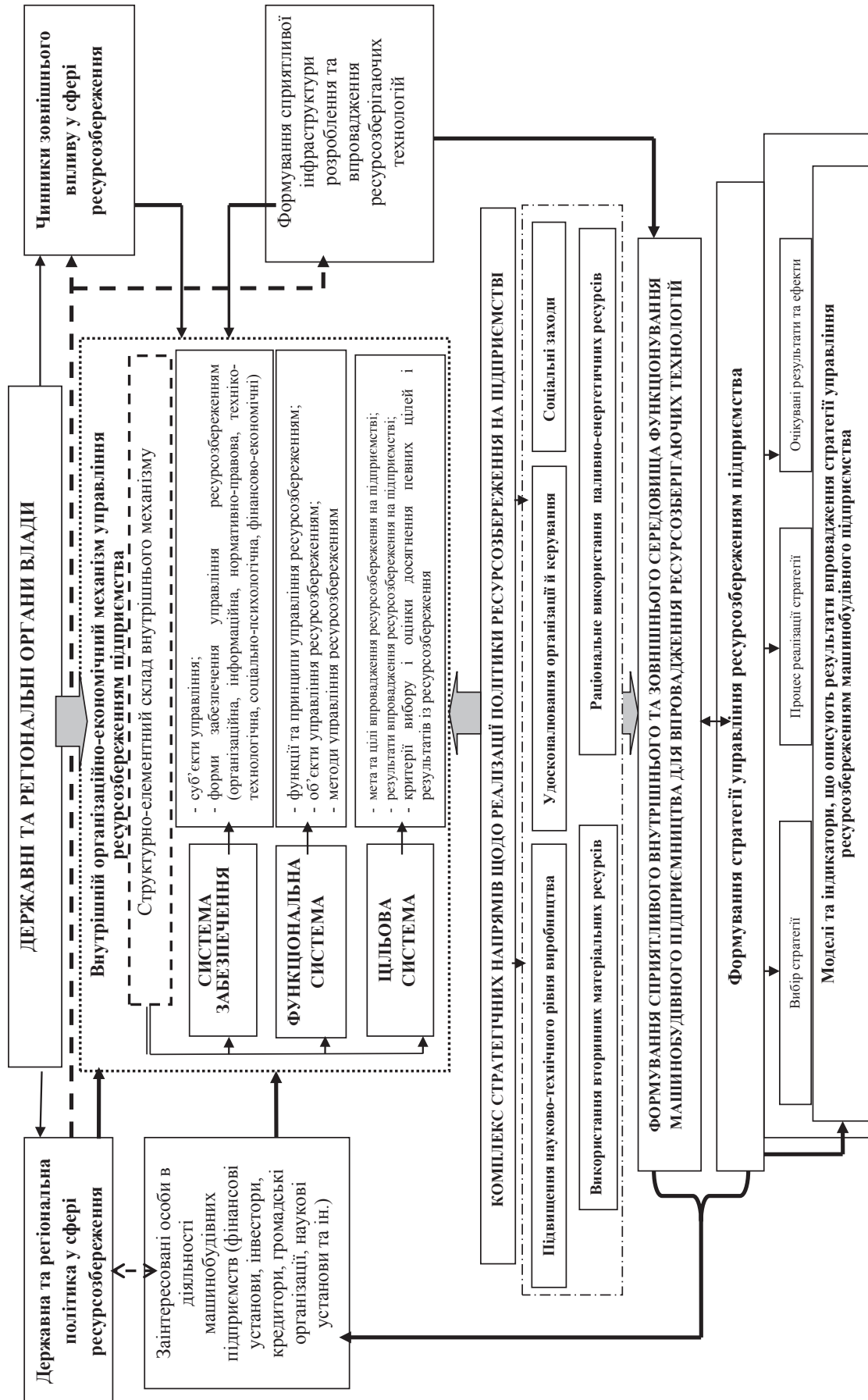

Рис. 2. Концептуальна модель організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням підприємства з позиції об'єктно-орієнтованого підходу

Джерело: сформовано автором на основі [15; 26; 38; 104; 140; 141]

Таблиця 1

Комплекс стратегічних напрямів щодо реалізації політики ресурсозбереження на машинобудівному підприємстві

Напрямок	Заходи
Підвищення науково-технічного рівня виробництва	Включає такі заходи: впровадження нової техніки й технології на основі досягнень науково-технічного прогресу; впровадження ресурсозберігаючої технології; підвищення якості, надійності й довговічності продукції в рамках її життєвого циклу; створення наукомісткої продукції; підвищення якості сировини й матеріалів; упровадження нових видів матеріалів, у тому числі наукомістких замінників; скорочення втрат і відходів виробництва; використання сировини й матеріалів економічних сортів, марок, розмірів; удосконалення методів обробки сировини і скорочення відходів і втрат матеріальних ресурсів; підвищення рівня механізації й автоматизації технологічних процесів і допоміжних робіт; поліпшення якості устаткування та пристроїв; застосування раціональної витрати матеріалів у цехах і вибір найбільш раціональних форм замовлення; підвищення рівня спеціалізації виробництва; збільшення потужності, продуктивності й експлуатаційної надійності продукції; установа оптимальних запасів міцності деталей і вузлів за рахунок удосконалення методів інженерних розрахунків під час конструювання; підвищення технічних вимог до випробування й здачі продукції
Удосконалення організації й керування	Включає такі заходи, як: оптимізація господарських зв'язків і оптимізація закупівель сировини; поліпшення умов зберігання і транспортування матеріальних ресурсів-товарів; оптимізація обсягу й структурного співвідношення виробничих і товарних запасів; поставка продукції у високому ступені технологічної готовності згідно з вимогами споживачів; планування й керування запасами на конкурентоспроможному рівні; поліпшення нормування, регламентації, використання матеріальних ресурсів; установа зовнішньоекономічних зв'язків, реалізація ноу-хау та вихід на зовнішні ринки; впровадження прогресивних засобів тари, упаковки й транспортування; вдосконалення комп'ютеризації системи керування матеріальними ресурсами; оперативне маневрування матеріальними ресурсами й залучення в обіг понаднормованих запасів; удосконалення аналізу використання матеріальних ресурсів
Соціальні заходи	Включають наступні заходи: підвищення кваліфікації персоналу; відбір технічного, фінансового, управлінського й комерційного персоналу на конкурсній основі з використанням професійного тестування з врахуванням конкретних вимог підприємства; удосконалення умов праці; удосконалення методів стимулювання праці; розвиток зв'язків із громадськістю
Використання вторинних матеріальних ресурсів	Включає такі заходи: комплексне використання сировини й матеріалів; використання безвідходних та екологічно чистих технологічних процесів; регенерація відпрацьованих виробів; збір, заготовка й переробка відходів виробництва та споживання; вдосконалення організації і планування збору, заготівлі й використання вторинної сировини
Раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів	Включає потенційно такі заходи, як: упровадження енергозберігаючої техніки й технології; використання менш енергоємної технології; застосування процесів із меншими питомими витратами палива й енергії; заміна застарілого енергоємного обладнання; використання відпрацьованого тепла

Джерело: узагальнено автором за [4]

економічного ефекту за умови раціонального використання потенційних ресурсів і їх оптимізації для підвищення рівня прибутковості машинобудівних підприємств, стійкості й адаптивного стратегічного вибору їх розвитку на основі ефективної комбінації ресурсного потенціалу та використання ресурсозберігаючих заходів. Зазначене дає змогу під час комплексного підбору показників оцінити раціональність застосування ресурсозберігаючих заходів та їх проєктування для забезпечення стратегічного розвитку машинобудівного підприємства. Зазначене виступає об'єктом подальших наукових досліджень.

7. Вовк І. Аналіз механізмів ресурсозбереження на підприємствах машинобудівної галузі. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2009. № 1 (2). С. 42–47.

REFERENCES:

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кульман А. Экономические механизмы. Москва : Прогресс ; Универс, 1993. 192 с.
2. Вовк І. Особливості формування організаційно-економічного механізму ресурсозбереження в умовах соціально-економічної трансформації підприємств. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 2 (7). С. 315–326.
3. Куцик В.І. Управління ресурсозбереженням на підприємстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.8 С. 241–245.
4. Шеремет О.О. Організаційно-економічний механізм ресурсозбереження на підприємствах харчової промисловості. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2011. № 40. С. 34–39.
5. Сотник І.М. Формування самовідтворювального еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 1. С. 5–13.
6. Рогоза М.Є. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності діяльності промислових підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» ; НАНУ, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2006. 35 с.

1. Kulman A. (1993). *Ekonomicheskie mehanizmy* [Economic mechanisms]. Moskva : Progress ; Univ. [in Russian]
2. Vovk I. (2012). *Osoblyvosti formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu resursozberezhennia v umovakh sotsialno-ekonomichnoi transformatsii pidpriemstv* [Features of the formation of organizational and economic mechanism of resource conservation in the conditions of socio-economic transformation of enterprises]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, 2(7), 315–326. [in Ukrainian]
3. Kutsyk V.I. (2013). *Upravlinnia resursozberezhenniam na pidpriemstvi* [Management of resource saving at the enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 23.8, 241–245. [in Ukrainian]
4. Sheremet O.O. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm resursozberezhennia na pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti* [Organizational and economic mechanism of resource conservation at food industry enterprises.]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, 40, 34–39. [in Ukrainian]
5. Sotnyk I.M. (2011). *Formuvannia samovidtvoriualnoho ekolo-ho-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia resursozberezhenniam* [Formation of self-reproducing ecological-economic mechanism of resource saving management]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seria «Ekonomika»*, 1, 5–13. [in Ukrainian]
6. Rohoza M.Ie. (2006). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia efektyvnosti dialnosti promyslovykh pidpriemstv* [Organizational and economic mechanism for ensuring efficiency of industrial enterprises] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.06.01 «Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy» ; NANU, In-t ekonomiky promyslovosti. Donetsk. [in Ukrainian]
7. Vovk I. (2009). *Analiz mekhanizmv resursozberezhennia na pidpriemstvakh mashynobudivnoi haluzi* [Analysis of resources saving mechanisms at the enterprises of the machine-building industry]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, 1(2), 42–47. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-16

УДК 658.3

Марчук Л.С.
 аспірант кафедри менеджменту
 інноваційного підприємництва
 та міжнародних економічних відносин
 Національного технічного університету
 «Харківський політехнічний інститут»

СУЧАСНИЙ СТАН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті проведено детальний аналіз стану інтелектуального потенціалу промислових підприємств України, який свідчить про те, що якісна організаційно-управлінська структура потрібна не лише на початковому етапі інноваційного розвитку, а й в майбутньому максимально використовувати наявні інтелектуальні ресурси. При цьому необхідно підвищувати компетентність організації, залучати нові технології та методи управління інтелектуальним потенціалом відповідно до швидких змін навколишнього середовища.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, стратегія управління підприємством, інноваційний розвиток, господарська діяльність галузі машинобудування, мотивація персоналу, залучення інвестицій, антикризові заходи.

Марчук Л.С. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА И АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

В статье проведен детальный анализ интеллектуального потенциала промышленных предприятий Украины, который свидетельствует о том, что качественная организационно-управленческая структура нужна не только на начальном этапе инновационного развития, но и в будущем максимально использовать имеющиеся интеллектуальные ресурсы. При этом необходимо повышать компетентность организации, привлекать новые технологии и методы управления интеллектуальным потенциалом в соответствии с быстрыми изменениями окружающей среды.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, стратегия управления предприятием, инновационное развитие, хозяйственная деятельность отрасли машиностроения, мотивация персонала, привлечение инвестиций, антикризисные меры.

Marchuk Lesia. MODERN CONDITION OF INTELLECTUAL POTENTIAL AND ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE

The article contains a detailed analysis of the intellectual potential of industrial enterprises in Ukraine, which suggests that a high-quality organizational and management structure is needed not only at the initial stage of innovation development, but also in the future to maximize the available intellectual resources, while increasing the competence of the organization, attracting new ones technologies and methods of managing intellectual potential in accordance with the rapid changes in the environment. The most important role in the functional activity of the Ukrainian economy and society is played by the development of the scientific sphere, namely: intellectual potential. The development of science is a key factor in the formation of the country's social, economic, intellectual, labor, innovation, and industrial potential. At the current stage of development of the knowledge economy, the use of intellectual potential is not sufficiently effective, which is caused by insufficient financing of science and education of Ukraine; insufficient staff remuneration; low level of innovation activity of enterprises and the introduction of new types of goods and services. In order to successfully ensure the intellectual potential in Ukraine, it is necessary to create: 1) a mechanism for financing the scientific and technical sphere not only at the expense of the state budget, but also enterprises as a whole; 2) a system of grants; 3) a mechanism for technology transfer in the economic sphere through strong cooperation between higher educational establishments, various scientific institutions and business centers, etc. An effective enterprise management system is a key aspect in dealing with crisis situations. Anticrisis management is aimed at timely detection of crisis phenomena and the creation of appropriate methods and measures for their elimination in order to ensure successful business activities and avoid bankruptcy of the firm.

Keywords: intellectual potential, enterprise management strategy, innovative development, economic activity of the engineering industry, staff motivation, investment attraction, anti-crisis measures.

Постановка проблеми. Ключовими чинниками в реалізації стратегії управління є набутий досвід персоналу та ціла низка навичок (знання, здібності, компетенції, якості лідера, аналітичні вміння, націленість на результат), що забезпечують активізацію ініціативи персоналу до творчих рішень, ефективної роботи в команді, професійного розвитку. Саме це потребує систематизованого пошуку нових ідей та можливостей управління інтелектуальним потенціалом промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням та проблемам інтелектуального потенціалу промислового підприємства присвячено цілу низку праць вітчизняних та закордонних учених, серед яких найбільш відомі П.Г. Перерва, О.П. Косенко, І.П. Мойсенко, К.Е. Свейбі, Д. Коцінські, Б.З. Мілнер та ін. [1, с. 95]. Роботи цих економістів є основою для розуміння категорії «інтелектуальний потен-

ціал» як у загальному значенні, так і за окремими складниками.

Проте необхідно зазначити, що дослідження даної категорії недостатньо розроблені. Це, своєю чергою, ускладнює процес управління підприємством, тому необхідно продовжувати дослідження у заданому напрямі, що передбачає досягнення поставленої мети та економічних показників від реалізації програми. Процеси формування та використання власного інтелектуального потенціалу є вирішальними під час розроблення стратегії управління підприємством.

Мета дослідження полягає у визначенні сучасного стану інтелектуального потенціалу, що, своєю чергою, зумовлює актуальність теми роботи.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Найбільш ефективний спосіб управління інтелектуальним потенціалом – поетапний, тому що на кожному етапі враховуються цілі та потреби скла-

дових частин. До основних етапів управління інтелектуальним потенціалом належать:

- 1) аналіз стану інтелектуального потенціалу на підприємстві;
- 2) планування структури інтелектуального потенціалу та її ефективності;
- 3) організація діяльності інтелектуальних ресурсів згідно з планом підприємства;
- 4) стимулювання трудової діяльності персоналу компанії;
- 5) моніторинг і контроль запланованих заходів.

Під час здійснення основних управлінських функцій особливу роль відіграють комунікації, які являють собою інформаційні ресурси підприємства. Саме комунікація допомагає промислому підприємству приймати оптимальні управлінські рішення, тому в стратегічних концепціях розвитку підприємств переважають інновації у сфері інформаційних систем, що, своєю чергою, сприяє забезпеченню загальної ефективності менеджменту.

Також визначальним чинником інноваційного розвитку сучасного підприємства є його адаптація, до якої належать: постійне навчання персоналу; самоаналіз; прийняття складних рішень; вільна орієнтація серед великої кількості складних завдань; володіння ключовими компетенціями; вміння працювати в команді; креативність; комунікабельність; професійні навички у веденні переговорів та розробленні бізнес-планів; нестандартні пошуки рішення тощо [2, с. 283–285].

Основа інноваційного розвитку підприємства складається з інтелектуального потенціалу, що втілюється за допомогою нау-хау, інформаційних технологій, виробничих та управлінських процесів. Для успішного застосування концепції стратегічного управління в інноваційній діяльності необхідно впроваджувати систему безперервного професійного зростання працівників як особистості за допомогою мотивації кожного співробітника та сформувавши команду однодумців, відповідальних за результати інноваційного розвитку фірми. Такі заходи сприятимуть швидкому розвитку інтелектуального потенціалу, забезпечать конкурент-

ними перевагами та покращать результативність господарської діяльності підприємства у цілому.

Отже, інтелектуальний потенціал як ядро економіки визначає головну можливість підприємства здійснювати розвиток інновацій на основі стратегічного управління, що має конкретне планування завдань і цілей, які досягаються за допомогою чинників успіху, раціональних рішень, розподілу інтелектуальних ресурсів, вибору напрямів інноваційного розвитку та ін.

Промислові підприємства машинобудівної галузі значно впливають на стан та розвиток вітчизняної економіки, здійснюють успішну реалізацію досягнень науково-технічного прогресу галузевої структури, забезпечують інтелектуальним потенціалом та інноваційними складниками державу в цілому. Проте велика кількість машинобудівних підприємств України знаходиться в занедбаному стані з досить низкими показниками економічної діяльності.

Для підвищення національної та міжнародної конкурентоспроможності економіки України необхідно впровадити інноваційну систему розвитку промислових підприємств галузі машинобудування, оскільки подальше погіршення стану цієї галузі призведе до зменшення інвестицій у діяльність підприємств, до заборгованостей (дебіторської та кредиторської), невідповідності виготовленої продукції стандартам якості, відсутності сучасного технічного обладнання тощо. Усе це, своєю чергою, спонукає до пошуку інноваційних способів та засобів поліпшити стан машинобудування.

Сьогодні значущість такої промислової галузі, як машинобудування, оцінюється тим, що комплекс цієї сфери містить у собі близько 2 тис. великих та середніх підприємств, 6 тис. дрібних організацій. Кількість найнятих працівників у машинобудуванні становить третину всіх працюючих у промисловості, тому рівень кваліфікації персоналу машинобудівних підприємств відіграє важливу роль у формуванні інтелектуального потенціалу промисловості України (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності протягом 2010–2017 рр.*

	Код за КВЕД-2010	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016		2017	
		млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку	млн.грн	у % до підсумку
Промисловість	B+C+D+E	1043110,8	100,0	1305308,0	100,0	1367925,5	100,0	1322408,4	100,0	1428839,1	100,0	1776603,7	100,0	2158030,0	100,0	2608027,7	100,0
Машинобудування	26+27+28+29+30	97056,9	9,3	130847,9	10,1	140539,3	10,3	113926,6	8,6	101924,7	7,1	115261,7	6,5	131351,8	6,1	167649,3	6,4

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Сформовано за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності підприємств формуються за однорідними видами економічної діяльності).

Джерело: сформовано автором за результатами Державної служби статистики

Галузь посідає важливе місце стосовно внеску до бюджету держави. Підприємства з виробництва машин та обладнання є майже в усіх регіонах України, сприяють розвитку соціальної інфраструктури, ринку праці та всіх галузей, адже саме машинобудівний комплекс є великим споживачем енергетики, металургії, хімічної промисловості, транспорту і зв'язку. Від розвитку машинобудування залежить місце України серед держав, які мають та пропонують високотехнологічну й якісну продукцію на світових ринках. Суттєве поліпшення стану машинобудування може перетворити нашу державу на сировинну базу економік розвинених країн світу [3, с. 316–318].

Обсяг капітальних інвестицій для розвитку машинобудування України є недостатнім, частка вкладається коливається в межах 4% на протязі десятиріччя. Такого розміру інвестицій не вистачає навіть для відтворення основних засобів, тому держава вимушена імпортувати застаріле устаткування з високорозвинених країн світу. Основними джерелами інвестування у цій галузі є власні кошти – 80%, банківські кредити – 10% та кошти державного бюджету – 5%. Для поліпшення ситуації уряд України прийняв рішення про виділення в 2017 р. 550 млн. грн. для розвитку діяльності галузі машинобудування.

Машинобудування України є провідною промисловою галуззю національної економіки, але водночас відстає за рівнем свого розвитку від більшості країн, однією з головних причин є невеликі обсяги інвестицій. Цю проблему необхідно вирішити на рівні підприємства та держави у цілому. Інноваційний прорив потребує обґрунтованої економічної політики для технологічного оновлення застарілого устаткування та нових знань, адже інновації виникають на основі технологій (утілених знань) [4].

Однією з головних проблем сучасного менеджменту є недосконалість організаційних структур управління, що призводить, своєю чергою, до відсутності чітких посадових зобов'язань, несвоєчасного забезпечення необхідною інформацією персоналу для прийняття якісних управлінських рішень та до спаду інтелектуального потенціалу підприємств у цілому. Необхідні нові, творчі знання для розв'язання існуючої проблеми, а саме поліпшення інноваційного розвитку промислових підприємств.

Для переходу на інноваційний шлях розвитку передусім необхідне прагнення самого персоналу до нових знань та до впровадження їх в економічно-виробничому процесі. Важливу роль на цьому етапі відіграють мотивація і стимулювання працюючих, що поліпшує активність у пошуку нових ідей, нестандартних рішень, розвиває творчу атмосферу. Інновації в процесі творчої діяльності зазнають значних змін: зростання психологічних навантажень, заміна цінностей, світогляду населення, соціальних орієнтацій. Це змушує керівництво застосовувати нові морально-етичні та економічні стимули до підлеглих для вдосконалення творчої роботи та рівня мотивації.

Отже, необхідно забезпечити промислові підприємства новітніми формами та засобами стимулювання для інтелектуалізації економіки. Як свідчить досвід, структура творчих мотивів персоналу складається з таких елементів:

- 1) досягнення та здобутки;
- 2) різноманітність та цікавість роботи;
- 3) фінансові мотиви;
- 4) взаємна співпраця в колективі;
- 5) похвала та визнання.

Варто зазначити, що люди, які безпосередньо займаються розробленням і впровадженням інновацій, відрізняються високим освітнім та інтелекту-

альним рівнем, аналітичним мисленням, самостійністю, незалежністю, підвищеним почуттям власної гідності, креативністю, саме тому для них важлива мотивація для досягнення кращих результатів.

Систему мотивації наглядно можна зобразити у вигляді схеми (рис. 1)

Рис. 1. Структура системи мотивації персоналу

Інноваційний шлях розвитку стане реальним, якщо інтелектуальна діяльність промислових підприємств буде не окремим заходом упровадження інноваційної продукції, а безперервним, стратегічним, орієнтованим процесом розроблення, освоєння, продажу та оцінки ефективності інновацій.

За результатами досліджень можна стверджувати, що на підприємствах існує велика кількість різноманітних методів стимулювання, але єдиного вірного не існує, тому методика необхідно поєднувати між собою для досягнення більш високих та ефективних результатів діяльності.

Важливим завданням управлінців є робота з персоналом стосовно: виявлення мотиваційних переваг, сильних та слабких сторін індивіда; формування інноваційного та креативного мислення; генерації ідей; прагнення до постійного саморозвитку та самоосвіти; постійного підвищення кваліфікації, навичок, здібностей, компетенцій, рівня знань тощо.

У функціональній діяльності галузі економіки України та життєдіяльності суспільства найголовнішу роль відіграє розвиток наукової сфери, а саме інтелектуальний потенціал. Розвиненість науки є ключовим чинником формування соціального, економічного, інтелектуального, трудового, інноваційного, промислового потенціалів країни. На сучасному етапі розвитку економіки знань використання інтелектуального потенціалу не є досить ефективним, що спричинене недостатнім фінансуванням науки й освіти України, недостатнім рівнем оплати праці персоналу, низьким рівнем інноваційної діяльності підприємств та впровадженням нових видів товарів та послуг.

Щороку скорочується число дослідників, докторів та кандидатів наук, збільшується виїзд трудового потенціалу за кордон, тобто катастрофічно зменшується кількість молодих учених. Для успішного забезпечення інтелектуального потенціалу в Україні необхідно створити: 1) механізм для фінансування науково-технічної сфери не лише за рахунок коштів державного бюджету, а й підприємств у цілому; 2) систему грантів; 3) механізм трансферу технологій в економічній сфері шляхом міцної співпраці вищих навчальних закладів, різних наукових установ та бізнес-центрів тощо [5, с. 102–103].

Інтелектуальний потенціал України як аспект управління повинен створити дієву систему мотивації персоналу; впровадити гідну оплату праці; забезпечити необхідними умовами працюючих; виявити та залучити інтелектуальні, інвестиційні, інформаційні ресурси для розвитку наукових досліджень; використовувати потенційні можливості науки і техніки; створити бази даних для виявлення незадіяних ресурсів; вести постійний контроль над дотриманням прав

інтелектуальної власності згідно з чинним законодавством та оцінку об'єктів інтелектуальної власності; розробити стратегію маркетингу та менеджменту стосовно розвитку наукової сфери; сформувати освітній, науковий, культурний, інноваційний напрям розвитку держави на основі інформаційно-комунікаційних технологій. До заходів щодо системи мотивації також необхідно віднести аспект стимулювання молодих учених та наукових працівників, постійну підготовку та підвищення кваліфікації співробітників.

Висновки. Реалізуючи перелічені заходи розвитку, Україна отримає ефективний результат діяльності інтелектуального потенціалу – підвищення рівня наукової сфери, поліпшення матеріально-технічного забезпечення, налагодження організаційно-управлінських структур, систему правового захисту інтелектуальної власності.

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є виживання підприємств в умовах глобальної економічної кризи. Дослідження цієї проблематики в Україні та за кордоном свідчать про те, що кризові ситуації дедалі частішають та охоплюють усе більші масштаби. За таких умов країни, що розвиваються, є найбільш вразливими, оскільки криза охоплює найважливіші ресурси: економічні, технологічні, фінансові, трудові та багато інших. Ураховуючи ці обставини, промислового підприємства та організації повинні бути адаптованими та готовими до антикризової діяльності.

Ефективна система управління підприємством є головним аспектом у вирішенні кризових ситуацій. Антикризове управління спрямоване на своєчасне виявлення кризових явищ та створення відповідних способів та заходів для їх усунення з метою забезпечення успішної підприємницької діяльності і недопущення банкрутства фірми.

Основними заходами антикризового управління є: постійний моніторинг та діагностика фінансового стану підприємства; формування та постійне оновлення системи управління; розроблення нової маркетингової стратегії; скорочення витрат; залучення інвестицій; постійна мотивація персоналу; підвищення продуктивності праці та заробітної плати тощо.

Головним завданням управління в кризових процесах є вироблення спеціальних рішень, які б дали змогу досягти позитивних результатів за мінімальних витрат без негативних наслідків. Це можливо завдяки системі менеджменту кризових ситуацій.

Менеджмент кризових ситуацій повинен виконувати такі завдання, як:

1) діагностика параметрів кризових явищ (виявлення можливих збитків; чинників, що впливають на розвиток кризи; створення прогнозів, рекомендацій щодо шляхів подолання кризи);

2) розроблення концепції усунення кризових явищ (формування стратегічних рішень; комплексний аналіз та оцінка фінансового стану підприємства; реструктуризація підприємства; впровадження оперативних заходів щодо стабілізації підприємства);

3) реалізація розробленої концепції усунення кризових явищ (підвищення рівня управлінської діяльності; безперервний контроль антикризових робіт та аналіз їх результатів; згуртованість колективу);

4) вихід на нормальний рівень функціонування підприємства (впровадження вищенаведених заходів; удосконалення системи управління фірми; тісна співпраця персоналу та зацікавленість у подоланні кризових процесів).

До найпоширеніших антикризових заходів сучасності належать: скорочення всіх статей витрат; горизонтальна та вертикальна інтеграція (збільшення

обсягів закупівель та вихід на ринок нових поставальників як альтернатива дорожчим товарам); застосування аутсорсингу (підприємства); здійснення контролю альтернативних витрат; корегування організаційної структури; оптимізація технологічних процесів; налагодження кадрової політики та системи оподаткування [6, с. 136–137].

Отже, успішна реалізація антикризових заходів є можливою за допомогою комплексного підходу до ліквідації кризи: позитивного чистого грошового потоку, досягнення фінансової рівноваги, налагодження управлінської системи, здійснення стратегічного планування, інноваційної активності та привабливості фірми, прийняття вдалих управлінських рішень, узгодження індивідуальних особливостей кожного промислового підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Марчук Л.С. Методики розрахунку інтелектуального потенціалу підприємства. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Економічні науки. 2018. № 20 (1296). С. 95–102.
2. Марчук Л. Маркетингова інноваційна діяльність промислових підприємств машинобудівної галузі України. *Маркетинг в умовах розвитку цифрових технологій*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Луцьк, 5 жовтня 2018 р. Луцьк, 2018. С. 283–285.
3. Марчук Л. Система та особливості стимулювання персоналу в умовах інноваційного розвитку промислових підприємств. *Сучасні проблеми менеджменту*: матеріали XIV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 жовтня 2018 р. Київ, 2018. С. 316–318.
4. Державна служба статистики України. *Статистична інформація*. DOI: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Марчук Л.С. Інтелектуальний потенціал України як аспект управління: проблеми та напрями розвитку. *Сучасні технології менеджменту*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 7 листопада 2018 р. Луцьк, 2018. С. 102–103.
6. Марчук Л.С., Перерва П.Г. Основні антикризові заходи в управлінні промисловим підприємством. *Економічні науки*: матеріали 8-ї наук.-практ. конф., м. Харків 29 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 136–137.

REFERENCES:

1. Marchuk L.S. (2018). Metodyky rozrakhunku intelektualnoho potentsialu pidpriemstva [Methods of calculating the intellectual potential of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»*. *Ekonomiczni nauky*, 20(1296), 95–102. [in Ukrainian]
2. Marchuk L. (2018). Marketynhova innovatsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi Ukrainy [Marketing innovative activity of industrial enterprises of the machine-building industry of Ukraine]. *Marketynh v umovakh rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf., m. Lutsk, 5 zhovtnia 2018 r. Lutsk. [in Ukrainian]
3. Marchuk L. (2018). Systema ta osoblyvosti stymuluvannia personalu v umovakh innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [System and features of personnel stimulation in the conditions of innovative development of industrial enterprises]. *Suchasni problemy menedzhmentu*: materialy XIV mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 19 zhovtnia 2018 r. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. *Statystychna informatsiia*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Marchuk L.S. (2018). Intelektualnyi potentsial Ukrainy yak aspekt upravlinnia: problemy ta napriamy rozvytku [Intellectual potential of Ukraine as an aspect of governance: problems and directions of development]. *Suchasni tekhnolohii menedzhmentu*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Lutsk, 7 lystopada 2018 r. Lutsk. [in Ukrainian]
6. Marchuk L.S., Pererva P.H. (2018). Osnovni antykrizovi zakhody v upravlinni promyslovyim pidpriemstvom [The main anti-crisis measures in the management of an industrial enterprise]. *Ekonomiczni nauky*: materialy 8-yi nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv 29 lystopada 2018 r. Kharkiv. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-17

УДК 658:5:012

Мищенко В.А.*доктор економічних наук, професор,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»***Другова О.С.***кандидат економічних наук, доцент,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»***Домніна І.І.***здобувач кафедри міжнародного бізнесу та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

КОНТРОЛІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ

Статтю присвячено актуальним питанням упровадження контролінгу на українських підприємствах для забезпечення та збереження конкурентоспроможності на вибраному ринку. Охарактеризовано роль та місце контролінгу у підвищенні/збереженні конкурентоспроможності підприємства. Обґрунтовано механізм формування конкурентоспроможності за допомогою такого стратегічного інструментарію, як контролінг. Запропоновано та актуалізовано сприйняття взаємозв'язку між прийняттям управлінського рішення та отриманням результату на підприємстві. Наведено підхід до створення механізму контролінгу щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: контролінг, конкурентоспроможність, стратегічні рішення, промислове підприємство, механізм контролінгу.

Мищенко В.А., Другова Е.С., Домніна І.І. КОНТРОЛЛИНГ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА РЫНКЕ

Статья посвящена актуальным вопросам внедрения контроллинга на украинских предприятиях для обеспечения и сохранения конкурентоспособности на выбранном рынке. Охарактеризованы роль и место контроллинга в повышении/сохранении конкурентоспособности предприятия. Обоснован механизм формирования конкурентоспособности с помощью такого стратегического инструментария, как контроллинг. Предложено и актуализировано восприятие взаимосвязи между принятием управленческого решения и получением результата на предприятии. Приведены подход к созданию механизма контроллинга по повышению конкурентоспособности предприятия. Обоснованы этапы принятия управленческих решений по повышению конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: контроллинг, конкурентоспособность, стратегические решения, промышленное предприятие, механизм контроллинга.

Mishenko Vladimir, Druhova Elena, Domnina Irina. CONTROL AS A MEASURE TO IMPROVE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE ON THE MARKET

The article is devoted to the actual issues of implementation of controlling at Ukrainian enterprises in order to ensure and maintain competitiveness in the chosen market. The role and place of controlling in enhancing / preserving the competitiveness of the enterprise is described. Controlling at the moment is a separate, independent, complete system with its own tools aimed at ensuring the adoption and implementation of the most effective and necessarily preventive management decisions. At the same time, the actuality of continuous improvement of techniques and methods of controlling, as well as study of the principles of its organization, requires the development of its methodology and continuous improvement in practical use. Also, the mechanism of formation of competitiveness with the help of such strategic tools as controlling is substantiated. The perception of the relationship between acceptance of the management decision and the receipt of the result at the enterprise is proposed and updated. The article is devoted to the creation of a mechanism for controlling the increase of the competitiveness of the enterprise. On the basis of the systemic links controlling serves the information support to achieve the strategic goals of the enterprise. It is one of the synergistic systems of enterprise management, is an isolated system, the economic essence of which is in the dynamic process of transformation and integration of existing methods of accounting, analysis, planning, control and coordination into a single system of obtaining, processing information for the adoption of management decisions on its basis, and more precisely in the enterprise management system, oriented to achieve all the tasks facing the enterprise. In the long run, controlling will reduce the cost of the enterprise through efficient resource management, not to lose in competition, save and multiply its own market share. The stages of making managerial decisions concerning increase of competitiveness of the enterprise are substantiated.

Keywords: controlling, competitiveness, strategic solutions, industrial standard, controlling mechanism.

Постановка проблеми. Дослідження сучасних тенденцій перспективного розвитку господарської діяльності передових вітчизняних промислових підприємств, з одного боку, і джерел їх економічного зростання – з іншого, свідчить про істотне посилення ролі інструментів контролінгу в управлінні даними суб'єктами господарювання. Контролінг, що виступає як система підтримки менеджменту, забезпечує точність, оперативність вимірів і достовірність

даних, що циркулюють у системі управління сучасним підприємством.

Незважаючи на цілком очевидний взаємозв'язок процесів менеджменту та контролінгу, методи їх інтеграції у вітчизняній і зарубіжній літературі досі залишаються недостатньо вивченими.

Ускладнення управлінських завдань стратегічного й оперативного характеру, зростаючий обсяг інформації ставлять завдання формування уніфікованої

методології, покладеної на службу контролінгу. Так, вивчення сутнісних характеристик інтегрованого управління витратами в системі контролінгу дасть змогу сформувати необхідну науково-методичну базу і виробити ефективні практичні рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможності та, як наслідок, ефективності роботи сучасних підприємств. Аналіз літератури показує, що поки не отримала належного розроблення методика інтегрованого управління витратами в системі контролінгу.

Актуальність проблеми зумовлена:

- необхідністю пошуку нових підходів, інструментів і методів забезпечення керованості сучасними вітчизняними підприємствами в умовах ускладнення архітектури управління, інформаційного поля, матеріальних, фінансових потоків;

- необхідністю впровадження інтегрованих систем інформаційно-аналітичної та методичної підтримки менеджменту у всіх функціональних сферах діяльності підприємства в сучасних умовах;

- недостатньою розробленістю науково-методичної бази контролінгу (відсутність загальноновизнаної концепції, єдиної термінології контролінгу, класифікації його видів, комплексного інструментарію, принципів побудови управлінських рішень під час контролінгу, моделей контролінгу і т. д.);

- необхідністю розроблення узагальненої концепції управління витратами в системі контролінгу на основі інтеграції існуючих систем і методів управління ними;

- необхідністю підготовки нового покоління сучасних фахівців-контролерів.

Таким чином, у сучасних умовах господарювання необхідні комплексна наукова методологія і засновані на ній інструментарій та засоби, які допомогли б сьогодні сформувати організаційну та інформаційну структуру підприємства для вирішення базових проблем його стратегічного розвитку. Таким інструментом у роботі пропонується використовувати авторський підхід до формування системи контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш істотний внесок у становлення і розвиток теоретико-методологічного підґрунтя контролінгу зробили зарубіжні вчені: Р. Манн, Е. Майер, Х. Фольмут, А. Дайлен, Т. Райхман, Д. Хан, П. Хорват, Б. Гайзер, Р. Еверт, Х. Кюппер, А. Вагенхофер, Б. Вайзенберг, А. Зервас, Г. Піч, Ю. Вебер, Е. Шерм, Х. Ерман, Ч. Хорнгрен, К. Друрі, П. Друкер, Р. Каплан, Д. Нортон. Значний внесок в адаптацію теорії контролінгу до сучасних умов української економіки зробили: С.Г. Фалько, Н.Г. Данілочкіна, А.М. Кармінський, О.А. Дідів, В.Б. Івашкевич, С.М. Зайцев, Е.А. Уткін, А.Г. Приймак, Н.І. Оленев, Б.С. Федоров, А.Ф. Плеханова, Л.А. Малишева, О.Е. Миколаєва, С.Н. Петренко, Е.А. Ананькіна, Ю.П. Аніскін, В.Е. Керімов, А.Д. Шеремет та ін. Хоча дослідженню досягнень контролінгу останнім часом приділяється все більше уваги, ця проблема, як і раніше, залишається актуальною і недостатньо вивченою.

Аналіз зарубіжної літератури з контролінгу показав, що в більшості робіт відсутнє комплексне вивчення питань конкурентоспроможності та контролінгу, не приділяється достатньої уваги проблемам розвитку єдиної термінології у сфері контролінгу, слабо відпрацьовані методичні аспекти стратегічного контролінгу. Існування різних зарубіжних концепцій контролінгу (американської, європейської, азіатської), неоднозначність перекладів зарубіжної літератури перешкоджають його адекватному сприйняттю й впровадженню в практику промислових підприємств.

У вітчизняній літературі з контролінгу також мало опрацьовані його концептуальні питання, термінологія, класифікації, інструментарій, у цілому не розроблена уніфікована методологічна база контролінгу для підвищення або збереження конкурентоспроможності. Відсутність, наприклад, одного з її елементів – комплексної моделі контролінгу, що включає оперативний і стратегічний напрями, призводить до того, що вітчизняні управлінці, визначаючи стратегічні цілі, не завжди можуть домогтися їх оцінки та реалізації через відсутність відповідних методик та інструментарію. Крім того, в нинішній економічній ситуації керівники підприємств потребують не тільки теоретичних і методичних розробок, а й практичних рекомендацій щодо впровадження контролінгу на вітчизняних підприємствах для можливості конкурувати на тому чи іншому ринку.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок про необхідність подальшого розроблення теоретико-методологічного підґрунтя контролінгу як засобу формування або підвищення конкурентоспроможності підприємства у сучасних умовах.

Мета дослідження полягає у розробленні методологічних основ та інструментарію формування системи контролінгу на промисловому підприємстві для забезпечення його конкурентоспроможності. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- провести ретроспективний аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до управління;

- обґрунтувати необхідність спільного використання систем менеджменту і контролінгу в сучасній практиці господарювання;

- розробити методологію системи контролінгу на промисловому підприємстві для забезпечення конкурентоспроможності;

- обґрунтувати необхідність використання системного аналізу під час впровадження контролінгу на промисловому підприємстві.

Об'єктом дослідження є промислові підприємства.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних питань, пов'язаних із формуванням системи контролінгу на промисловому підприємстві для забезпечення його конкурентоспроможності.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сьогодні недосвідчене та неякісне управління підприємством значно знижує його конкурентоспроможність. Контролінг як засіб ефективного управління передбачає не тільки спостереження за чинниками зовнішнього середовища (процесами, що відбуваються на ринках збуту, закупівель, робочої сили і капіталів) і відповідну на них реакцію та управління внутрішніми процесами, які здійснюються безпосередньо на підприємстві, а й здатність керівництва передбачити динаміку зовнішнього середовища і заздалегідь розробити певну програму заходів, яка дасть змогу уникнути негативних наслідків або вчасно зреагувати на нові можливості для розвитку підприємства.

Сучасна система управління, що являє собою адміністрування діяльності підприємства за допомогою таких елементів, як планування, мотивація і контроль, у процесі прийняття управлінських рішень спирається на систему контролінгу. Незважаючи на те що в просторі СНД система контролінгу почала впроваджуватися з 90-х років ХХ ст., витoki його сягають корінням у середні століття. Уже в XV ст. при дворі англійського короля існувала посада з назвою *countrollour*, функції нося якою полягали в доку-

ментуванні та контролі грошових і товарних потоків. У сучасному значенні термін «контролінг» як характеристика сфери завдань почав використовуватися у США з кінця XIX ст., однак широке поширення контролінг отримав тільки в 20-і роки XX ст. [11]. Необхідність поширення системи контролінгу на підприємствах США була викликана розвитком промисловості, ускладненням процесів виробництва, збільшенням витрат, зміною результатів діяльності, а також зниженням оперативності отримання даних за одночасного зростання значущості їх для прийнятих управлінських рішень. Однак не всі підприємства вводили систему контролінгу, яка на той момент часу була орієнтована передусім на організацію більш детального виробничого обліку і фінансового контролю; більшість задовольнялася наявною системою управління, що, звичайно ж, не могло забезпечити ефективну роботу економічного суб'єкта на тривалий період [1].

Різниця в підходах, а також розумінні ролі контролінгу в організації управління господарюючими суб'єктами проявилася в тому, що досі немає єдиного визначення терміна «контролінг».

Реалізація представленої місії службою контролінгу для підсумкового досягнення мети підприємства ґрунтується на низці принципів:

- незалежності від інших служб і підзвітності тільки керівництву підприємства [2; 8];
- свободи доступу до інформації від усіх підрозділів підприємства: служба контролінгу повинна мати можливість безперешкодно отримувати необхідну інформацію від усіх служб підприємства (бухгалтерія, ВЕО, служби збуту і т. д.) [3; 9];
- повноважності, який передбачає, що служба контролінгу має повноваження організувати діяльність інших служб;
- дослідження, розроблення й упровадження нових механізмів щодо підвищення ефективності

діяльності окремих служб і всього підприємства у цілому;

– своєчасності, достовірності і повноти інформації, що надається керівництву.

Головним же принципом у роботі контролінгу, згідно з теорією П. Хорвата, виступає те, що відхилення слід сприймати «не як доказ провини, а як вихідний пункт для розроблення коригуючих заходів» [4; 10].

Так, керуючись місією і принципами, служба контролінгу на підприємстві прагне реалізувати відповідні завдання для підсумкового досягнення мети, яка полягає у забезпеченні відповідного рівня конкурентоспроможності підприємства промислової галузі.

Із вищевикладеного можна визначити, що цільове завдання контролінгу полягає у тому, щоб побудувати систему з прийняття, реалізації, контролю та аналізу управлінських рішень залежно від акцентів, визначених керівництвом по відношенню до діяльності [4]. Саме значимість і зростаюча цінність управлінського рішення й визначають необхідність існування служби контролінгу, особливо у напрямі підвищення або збереження конкурентоспроможності.

Ухвалення ж рішень являє собою процес, що складається з декількох етапів: підготовки, прийняття, реалізації, контролю й оцінки реалізації управлінського рішення. Не можна не відзначити те, що між етапами існує ймовірність утворення розриву, що виражається як у затягуванні термінів здійснення, так і в недостатньо високій ефективності реалізованих рішень (рис. 1).

Під контролінговим механізмом розуміється комплекс засобів реалізації основних функцій контролінгу, а формою його втілення система управління підприємством, яка оснований на експертній основі, що зорієнтована на забезпечення ефективного перспективного стратегічного розвитку [6].

В основу контролінгу покладено відстежування найважливіших сфер діяльності: облік, аналіз та

Рис. 1. Етапи прийняття управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства

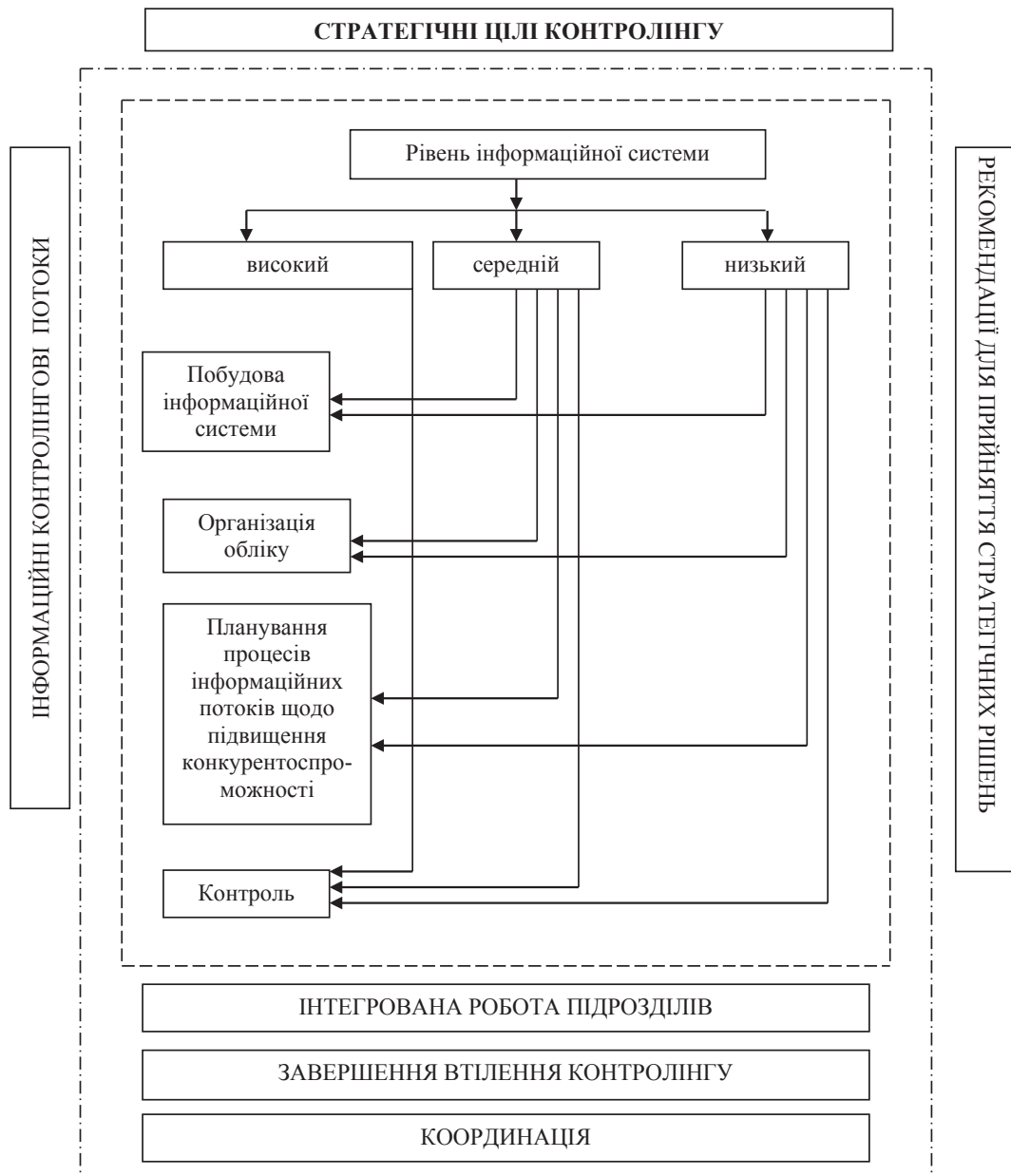

Рис. 2. Підхід до створення механізму контролінгу щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства

планування результатів, контроль, аналіз потенціалу підприємства, пошук «вузьких місць», зростання підприємства, стратегія просування товару на ринок, управління стратегічним розвитком, підвищення конкурентоспроможності. Українським промисловим підприємствам просто необхідно активно формувати контролінг, але, на жаль, в Україні є проблеми, пов'язані з відсутністю спеціалізованого видання із цієї проблематики, необізнаністю менеджерів щодо методології та організації контролінгу, відсутністю саме фундаментальних праць з упровадження контролінгу в основних галузях економіки та небажанням багатьох ланок управління займатися додатковими функціональними обов'язками (які, своєю чергою, несуть додаткові фінансові витрати).

На рис. 2 наведено складові елементи контролінгового механізму та їх взаємозв'язки.

Ця система могла б стати важливим інструментом виходу українських підприємств із кризового

стану та підвищення їх конкурентоспроможності на зарубіжних ринках [7]. За наведеними системними зв'язками контролінг виступає інформаційним забезпеченням досягнення стратегічних цілей підприємства. Він є однією із синергічних систем управління підприємством, є відособленою системою, економічна сутність якої полягає у динамічному процесі перетворення та інтеграції наявних методів обліку, аналізу, планування, контролю і координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на її основі управлінських рішень, а точніше – в систему управління підприємством, орієнтовану на досягнення всіх завдань, що постають перед підприємством.

У перспективі контролінг дасть змогу знизити витрати підприємства за рахунок ефективного управління ресурсами, не програти у конкурентній боротьбі, зберегти та примножити власну частку на ринку. Отже, в умовах жорсткої конкуренції та

погіршення ринкових умов на перший план виходить не тільки забезпечення поточної платоспроможності підприємства, а й планування його діяльності наперед. Інакше кажучи, це ефективне стратегічне та оперативне планування, прогнозування та організаційний контроль, які спрямовані на передбачення в майбутньому та вирішення поточних проблем.

Висновки. Контролінг нині є відокремленою, самостійною, повноцінною системою із власним інструментарієм, націленою на забезпечення прийняття і реалізації найбільш ефективних і обов'язково превентивних управлінських рішень. При цьому актуальність постійного вдосконалення прийомів і методів контролінгу, а також дослідження принципів його організації вимагає розвитку його методології та постійного вдосконалення в практичному використанні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Смирнов С.А. Контроллинг : учебно-практическое пособие. Москва : Алана, 2002. 264 с.
- Фольмут Х.И. Инструменты контроллинга от А до Я ; пер. с нем. ; под ред. и с предисл. М.Л. Лукашевича и Е.Н. Тихоненковой. Москва : Финансы и статистика, 2001. 288 с.
- Контроллинг в бизнесе: методологические и практические основы построения контроллинга в организациях : научное пособие / А.М. Карминский и др. Москва : Финансы и статистика, 2003. 256 с.
- Контроллинг как инструмент управления предприятием : научное пособие / Е.А. Ананькина и др. ; под ред. Н.Г. Данилочкиной. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1998. 279 с.
- Майер Э., Манн Р. Контроллинг для начинающих: система управления прибылью ; пер.с нем. Ю.Г.Жукова ; под ред. В.Б. Ивашкевича. Москва : Финансы и статистика, 2004. 304 с. ISBN: 5-279-01210-6.
- Пушкар М.С. Контролінг : підручник. Тернопіль : Kart-blansh, 2004. 370 с.
- Фольмут Х. Инструменты контроллинга от А до Я. Москва : Финансовая статистика, 2001. 288 с.
- Атамас П.И. Управлінський облік : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
- Оліфіров О.В. Контролінг інформаційних систем підприємства : монографія. Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2003. 325 с.
- Провайдинг інновацій : підручник / за ред. проф. М.П. Денисенка. Київ : Професіонал, 2008. 448 с.
- Ткаченко А.М. Контролінг в системі управління промисловим підприємством : монографія. Запоріжжя: ЗДІА, 2006. 194 с.
- Яковлев Ю.П. Контролінг на базі інформаційних технологій : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 318 с.

REFERENCES:

- Smirnov S.A. (2002). *Kontrolling : uchebno-prakticheskoe posobie [Controlling : educational and practical manual]*. Moskva : Alana. [in Russian]
- Folmut H.Y. (2001). *Instrumenty kontrollinga ot A do Ya [Controlling tools from A to Z]*. Moskva : Finansy i statistika. [in Russian]
- Karminskiy A.M. i dr. (2003). *Kontrolling v biznese: metodologicheskie i prakticheskie osnovy postroeniya kontrollinga v organizatsiyah : nauchnoe posobie [Controlling in business: methodological and practical bases of building controlling in organizations: a scientific guide]*. Moskva : Finansy i statistika. [in Russian]
- Anankina E.A. i dr. (1998). *Kontrolling kak instrument upravleniya predpriyatiem : nauchnoe posobie [Controlling as a tool for enterprise management : a scientific guide]*. Moskva : Audit, YUNITI. [in Russian]
- Mayer E., Mann R. (2004). *Kontrolling dlya nachinayuschih: sistema upravleniya pribylyu [Controlling for beginners: profit management system]*. Moskva : Finansy i statistika. [in Russian]
- Pushkar M.S. (2004). *Kontrolinh : pidruchnyk [Controlling: textbook]*. Ternopil : Kart-blansh. [in Ukrainian]
- Folmut H. (2001). *Instrumenty kontrollinga ot A do Ya [Controlling Tools from A to Z]*. Moskva : Finansovaya statistika. [in Russian]
- Atamas P.I. (2009). *Upravlinskyi oblik : navchalnyi posibnyk [Management accounting : a tutorial]*. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
- Olifirov O.V. (2003). *Kontrolinh informatsiinykh system pidpriemstva : monohrafiya [Controlling of enterprise information systems: monograph]*. Donetsk : DonDUET im. M. Tugan-Baranovskoho. [in Ukrainian]
- Denysenko M.P. (2008). *Provaidyh innovatsii : pidruchnyk [Providing innovations : a textbook]*. Kyiv : Profesional. [in Ukrainian]
- Tkachenko A.M. (2006). *Kontrolinh v systemi upravlinnia promyslovym pidpriemstvom : monohrafiya [Controlling in the management system of an industrial enterprise : a monograph]*. Zaporizhzhia: ZDIA. [in Ukrainian]
- Yakovliev Yu.P. (2006). *Kontrolinh na bazi informatsiinykh tekhnolohii : navchalnyi posibnyk [Controlling on the basis of information technology : a manual]*. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-18

УДК 658

Петровська С.І.
старший викладач кафедри економіки
Національного транспортного університету

ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГИ З ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ТРАНСПОРТОМ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ В МІСТІ

Статтю присвячено дослідженню принципів оцінювання якості послуги з перевезень пасажирів транспортом загального користування в місті. Розглянуто особливості транспортної послуги з перевезень у місті в контексті вимірювання її якості. Під час управління попитом на перевезення населення міст використовують дві групи методів: обстеження транспортних потреб населення та його ставлення до наявної системи транспортного обслуговування. Проведено порівняльну характеристику видів міського транспорту. Важливою особливістю вимірювань якості перевезень міським транспортом є необхідність урахувати різницю між наданою перевізником та сприйнятою пасажиром якістю. Сформульовано принципи проведення моніторингу якості послуг міського транспорту.

Ключові слова: транспортна послуга, пасажиропотік, якість послуги, якість пасажирських перевезень, критерії оцінювання якості.

Петровская С.И. ПРИНЦИПЫ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА УСЛУГ ПО ПЕРЕВОЗКЕ ПАССАЖИРОВ ТРАНСПОРТОМ ОБЩЕГО ПОЛЬЗОВАНИЯ В ГОРОДЕ

Статья посвящена исследованию принципов оценки качества услуги по перевозке пассажиров транспортом общего пользования в городе. Рассмотрены особенности транспортной услуги по перевозкам в городе в контексте измерения ее качества. При управлении спросом на перевозки населения городов используют две группы методов: обследование транспортных потребностей населения и его отношение к существующей системе транспортного обслуживания. Проведена сравнительная характеристика видов транспорта. Важной особенностью измерений качества перевозок городским транспортом является необходимость учитывать разницу между предоставленным перевозчиком и воспринятым пассажиром качеством. Сформулированы принципы проведения мониторинга качества услуг городского транспорта.

Ключевые слова: транспортная услуга, пассажиропоток, качество услуги, качество пассажирских перевозок, критерии оценки качества.

Petrovskaya Svitlana. PRINCIPLES OF EVALUATION OF QUALITY SERVICES FOR PASSENGER TRANSPORTATION IN GENERAL CITY TRANSPORTATION

The article is devoted to the study of the principles of quality assessment of services for the transport of passengers by public transport in the city. The peculiarities of transport services for transportation in the city in the context of measuring its quality are considered. The concept of "transport behavior" serves as a synthesis of the reflection of the results of quantitative and qualitative research techniques. Since consumer value is the "difference" of the benefits and victims of a passenger, the question arises as to the possibility of considering the quality of transport services apart from its price. When managing the demand for urban transport, two groups of methods are used: survey of the transport needs of the population and its relation to the existing system of transport services. A comparative description of the types of urban transport is carried out. The need for transportation is determined by the mobility of the population. Mobility is proportional to the standard of living of the population, the culture of everyday life, the development of productive forces, and this should be noted, especially, the development of the transport infrastructure itself. For each of these areas, the evaluation in the system is allocated to one of the three levels (complex and simple properties of quality, quality indicators) sets of evaluation criteria. Several criticisms have been made regarding this approach to quality assessment. The internal content of the quality of transportation by public transport in the city is a product of subjective thought that has an effect on the part of the research idea, which prevents it from proposing its own point of view and presenting it. An important feature of measuring the quality of transportation by city is the need to take into account the difference between their provided carrier and the perceived passenger quality. The point estimate of such a difference is able to provide information about a quality improvement vector, but it is not sufficient to manage it. The examination of the success of managerial influence on quality becomes possible when such measurements are carried out in the form of monitoring. The principles of monitoring the quality of urban transport services are formulated. The assessment tool should be adapted to change the purpose of the research and change the conditions for its achievement.

Keywords: transport service, passenger traffic, quality of service, quality of passenger transportations, criteria of quality assessment.

Постановка проблеми. «Транспортна поведінка», «рухливість» і «мобільність» у вітчизняній науковій традиції постають доволі розмитими поняттями. У роботі [1, с. 52] зроблено спробу виявити концептуальні і методологічні відмінності цих понять. Виявлено дві основні течії трактовки: управлінську та академічну. У першій центральним концептом є рухливість, а в другій – мобільність. Концепт «транспортна поведінка» виступає синтезом відображення результатів кількісних та якісних методик досліджень.

На противагу цій точці зору надалі вважатимемо транспортну поведінку пасажирів ланцюгом активів взаємодії людини й інфраструктури транспорту з усіма властивими їй закономірностями.

Якщо не брати до уваги непередбачуваних (часом ургентних) зовнішніх та внутрішніх по відношенню до клієнта чинників, то споживча цінність послуги з перевезень є основним чинником споживчої і транспортної поведінки пасажирів.

Оскільки споживча цінність є «різницею» переваг і жертв пасажирів, виникає питання щодо можливості розгляду якості транспортної послуги у відриві від її ціни.

Очевидно, що в далекому сполученні аналіз якості перевезень без одночасного врахування грошових жертв пасажирів не даватиме уявленя про споживчу цінність транспортної послуги. Проте в міських перевезеннях, де ціни на проїзні документи є регульованими (а на якийсь час – фіксованими, стандартними), застосувати такий підхід можна. Аргумент полягає у тому, що ціна виступатиме для пасажирів чинником, який тривалий час залишається незмінним, до нього звикають. Окрім того, вартість поїздки в місті на відміну від перевезень у далекому сполученні становить незначну частку бюджету навіть

незможної людини. Через це основним елементом споживчої цінності міського перевезення, а отже, й попиту, є його якість у властивій їй позитивних і негативних проявах – впливах на поведінку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню принципів оцінювання якості послуги з перевезень пасажирів транспортом загального користування в місті присвячено праці вчених Є.Ю. Мулеєва, В.А. Гудкова, А.Х. Зіббертала, В.С. Маруніча, В. Худякова, Д.А. Дрючина.

Мета дослідження полягає у визначенні принципів оцінювання якості послуги з перевезень пасажирів транспортом загального користування в місті.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Розглянемо особливості транспортної послуги з перевезень у місті в контексті вимірювання її якості.

За допомогою [2, с. 132] порівняємо види міського пасажирського транспорту. Як бачимо, найшвидшим за рахунок повного відділення від транспортного потоку є метрополітен – 35 км/год. Коригування оперативного маршруту є найбільш гнучким для автобусів і, в порядку зменшення, для тролейбусів, трамваїв та метро. Однак слід пам'ятати, що зміна маршруту з оперативними цілями може негативно позначитися на оцінюванні якості поїздки з боку пасажирів. Стійкість продовжувати роботу під час заторів в автобусі є найбільшою, але й уразливістю теж. Найбільший негативний вплив на стан довілля спричиняють автобуси, середній – трамваї та тролейбуси, найнижчий – метрополітен. Найбільш безпечним є перевезення метрополітеном. Безпека досягається тут за рахунок виділених шляхів руху та організації перевезень, але може бути легко зруйновано через терористичні акти, порушення технології перевезень або несправності основних засобів транспортного

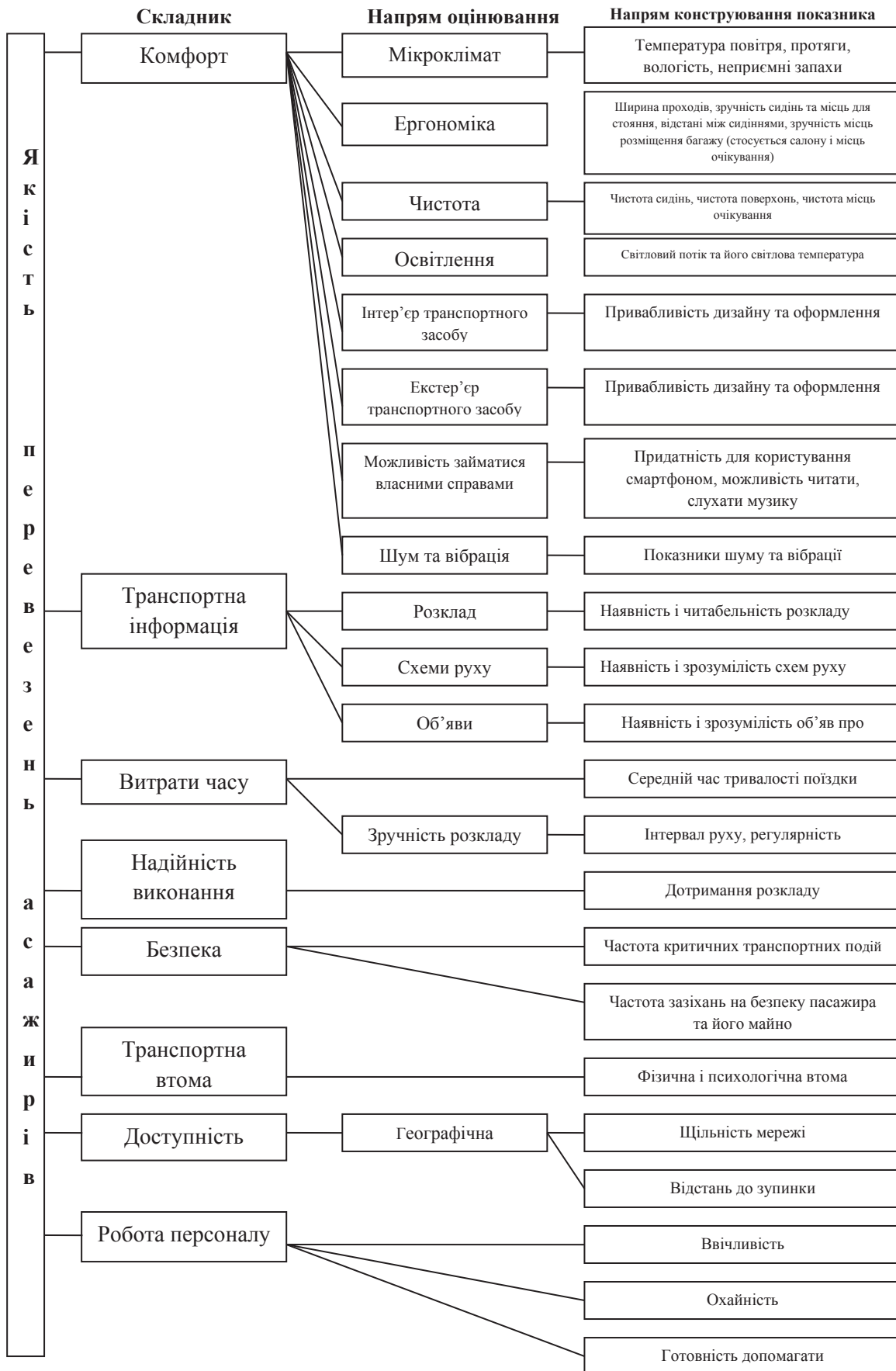

Рис. 1. Зміст оцінювання якості перевезень пасажирів транспортом загального користування в місті

виробництва. Якщо в наземному транспорті частина доходу від перевезень утрачається внаслідок безбілетного проїзду, то в метрополітені це неможливо.

Під час управління попитом на перевезення населення міст використовують дві групи методів: обстеження транспортних потреб населення та його ставлення до наявної системи транспортного обслуговування [3, с. 69]. Про пасажиропотоки на маршрутах отримують інформацію завдяки таким методам: звітно-статистичному (білетному), візуальних спостережень (окомірний підхід), табличної фіксації кількості пасажирів на вході і виході, обрахунку розданих талонів, анкетування про транспортні потреби. Сьогодні набуває ваги автоматизація обрахунку параметрів пасажиропотоків із використанням засобів відео- та фотофіксації.

Потреба в перевезеннях визначається транспортною рухливістю населення. Рухливість є пропорційною рівню життя населення, культурі побуту, розвитку продуктивних сил та, це слід відзначити особливо, розвитку самої транспортної інфраструктури. Рухливість можна визначати як відношення кількості перевезених пасажирів до кількості мешканців певної території; як окрему рухливість певного сегменту пасажирів (студенти, робітники підприємств, пенсіонери); за метою поїздки. З показника рухливості випливає, наскільки часто сегмент пасажирів користується послугою. Від цього залежить й оцінка ним якості транспортної послуги.

Надання мешканцям мегаполісу послуг наземного транспорту загального користування здійснюється переважно за маршрутною технологією, яка діє на постійній основі (крім таксі та тимчасових маршрутів). Якщо маршрути перевезень є фіксованими, то їх зміна або відміна може викликати в пасажирів незадоволення якістю організації руху.

Основним завданням державного регулювання та контролю у сфері автомобільного транспорту є порядок з їх безпечністю та ефективністю створення умов якості пасажирських перевезень. Нормативи якості пасажирських перевезень регламентуються державними стандартами, будівельними нормами та галузевими правилами. Однак якість перевезень не є стандартизованою в контексті її оцінки з боку пасажирів. Це призводить до порушення засадничого принципу соціальної орієнтованості сервісу з перевезень населення: перевізник орієнтується на нормативи якості, а не на потреби клієнтів.

Для кожного із цих напрямів оцінювання в системі виділено на одному з трьох рівнів (складні та прості властивості якості, показники якості) набори критеріїв оцінювання. Такими критеріями на найнижчому рівні (показників) є: відповідність комфортності, коефіцієнт використання місткості, динаміка коефіцієнту безпеки, рівень відмов у посадці, коефіцієнт регулярності, рівень транспортної втоми, витрати часу на поїздки, стабільність тарифів, рівень інформаційного обслуговування пасажирів, щільність маршрутної мережі.

Зробимо кілька критичних зауважень щодо такого підходу до оцінювання якості. По-перше, критерії якості часом є синтетичними (наприклад, комфорт), отже, вони не можуть бути показниками. По-друге, частина показників не може бути визначена лише об'єктивно, необхідно враховувати точку зору пасажирів (наприклад, транспортна втома). По-третє, деякі показники взагалі не належать до вимірювачів якості (стабільність тарифів).

Під час розгляду проблематики якості перевезень пасажирів інші автори дотримуються схожого підходу

[5, с. 12]. Різниця в тому, що І.В. Спірін використовує термін «якість транспортного обслуговування», а В.А. Гудков зі співавторами – «якість перевезень пасажирів» або «якість транспортних послуг». Обидва джерела стверджують, що якість є комплексною властивістю, але зміст її наповнення окремими складниками у авторів різняться. Відмінними є й підходи до синтезу агрегованих показників якості.

Усе це призводить до висновку, що внутрішній зміст якості перевезень транспортом загального користування в місті є продуктом суб'єктивної думки автора, яка відчуває вплив з боку дослідницької ідеї. Проте це не заважає нам запропонувати власну точку зору й представити її на рис. 1.

Зауважимо, що на рис. 1 у частині прямокутників приведено не показники вимірювання якості, а лише напрями для їх конструювання. Наприклад, зручність сидінь можна оцінити з огляду на середні розміри тіла дорослої людини в термінах відстаней і розмірів, але її ж можна виміряти і з точки зору окремого пасажирів в номінальній (зручно або ні), порядковій або інтервальній (4 бали з 5) шкалах.

Наступною важливою особливістю вимірювань якості перевезень міським транспортом є необхідність урахувувати різницю між наданою перевізником та сприйнятою пасажиром якістю. Точкова оцінка такої різниці здатна давати інформацію щодо вектору поліпшень якості, але вона не є достатньою для управління нею. Перевірка успішності управлінського впливу на якість стає можливою, коли такі вимірювання проводяться у вигляді моніторингу.

Висновки. Сформулюємо принципи проведення моніторингу якості послуг міського транспорту:

1. Винятковість важливості якості як чинника поведінки пасажирів міського транспорту. Якість послуг транспорту загального користування в місті є головним чинником транспортної поведінки і попиту на перевезення, а для переключення користувачів приватних автомобілів – єдиним. Це дає змогу суттєво спростити конструювання дизайнів досліджень.

2. Мінливість змісту якості. Набір показників якості, які підлягають моніторингу, залежить від виду транспорту. Так, роботу метрополітену не варто оцінювати за часом очікування транспортного засобу. А клаустрофобія не є важливим чинником відмови від поїздки у салоні тролейбуса.

3. Пріоритет визначення місця і часу контролю якості. На маршрутах із напруженим пасажиропотоком слід приділяти більшу увагу якості перевезень.

4. Залежність якості від частоти користування. Оцінка якості перевезень пасажиром залежить від частоти користування.

5. Періодична основа вимірювань. Вимірювання якості перевезень мають здійснюватися на періодичній основі, тоді менеджери перевізника матимуть повну інформацію щодо управління якістю транспортної послуги.

6. Урахування інтересів суб'єктів. Оцінюванню підлягає як надана перевізником (нормативна), так і сприйнята пасажиром якість.

7. Адаптивність інструментарію. Інструментарій оцінювання має адаптуватися під зміну цілі досліджень та (або) під зміну умов її досягнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мулеєв Е.Ю. «Транспортное поведение», «мобильность» и «подвижность». *Социологический журнал*. 2015. Т. 21. № 3. С. 8–28.
2. Маруніч В.С., Шморган Л.Г. Організація та управління пасажирськими перевезеннями : підручник. Київ : Міленіум, 2017. 528 с.

3. Худяков В. Исследование оценки качества обслуживания пассажиров городским транспортом в Риге до 2018 года. *Research and technology – step into the future*. 2007. Vol. 2. № 2.
4. Гудков В.А. Качество пассажирских перевозок: возможность исследования методами социологии ; под ред. В.А. Гудкова, М.М. Бочкарёва, Н.В. Дулина. Волгоград, 2008. 163 с.
5. Спиринов И.В. Научные основы комплексной реструктуризации городского автобусного парка : автореф. дис. ... д-ра техн. наук : 05.22.10. Москва, 2007. 38 с.
2. Marunych V.S., Shmorhun L.H. (2017). Orhanizatsiia ta upravlinnia pasazhyrskymy perevezenniamy : pidruchnyk [Organization and management of passenger transportation : a textbook]. Kyiv : Milenium. [in Ukrainian]
3. Hudyakov V. (2007). Issledovanie otsenki kachestva obsluzhivaniya passazhirov gorodskim transportom v Rige do 2018 goda [Study of the assessment of the quality of passenger service by urban transport in Riga until 2018]. *Research and technology – step into the future*, 2(2). [in Russian]
4. Gudkov V.A. (2008). Kachestvo passazhirskih perevozok: vozmozhnost issledovaniya metodami sotsiologii [The quality of passenger traffic: the possibility of research methods of sociology]; pod red. V.A. Gudkova, M.M. Bochkaryova, N.V. Dulina. Volgograd. [in Russian]
5. Spirin I.V. (2007). Nauchnyie osnovy kompleksnoy restrukturalizatsii gorodskogo avtobusnogo parka [The scientific basis of the comprehensive restructuring of the city bus fleet]; avtoref. dis. ... d-ra tehn. nauk : 05.22.10. Moskva. [in Russian]

REFERENCES:

1. Muleev E.Yu. (2015). «Transportnoe povedenie», «mobilitnost» i «podvizhnost» [“Transport Behavior”, “Mobility” and “Mobility”]. *Sotsiologicheskij zhurnal*, T. 21, no 3, pp. 8–28. [in Russian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-19

УДК 336.71

Полозова Т.В.

*доктор економічних наук,
завідувач кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки*

Мусієнко В.О.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки*

Зінченко М.Е.

*студентка
Харківського національного університету радіоелектроніки*

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТА КРИТЕРІЙ РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню питання оцінки та вибору найбільш перспективного банку з погляду стабільності функціонування та інноваційного рівня як елемента інтелектуального капіталу. Розроблено алгоритм трансформації знань у конкурентні переваги компанії. Процедури і методичний інструментарій оцінки й вибору перспективного банку передбачають обґрунтування критеріїв, що дають змогу сформулювати кількісні оцінки перспективності. Запропоновано й обґрунтовано критерій інноваційного рівня банку. Запропонована модель оцінювання адаптивна до ступеня повноти вихідної інформації і може бути використана для оцінки та вибору господарюючого суб'єкта, перспективного з погляду чинників, що створюють конкурентні переваги та реалізують інноваційний підхід до розвитку. Передбачено можливість розвитку моделі як у плані розширення бази даних, так і в напрямі додання оціночних критеріїв.

Ключові слова: економіка знань, інтелектуальний капітал, методики рейтингової оцінки, інновації.

Полозова Т.В., Мусієнко В.О., Зінченко М.Э. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ИСТОЧНИК КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ И КРИТЕРИЙ РЕЙТИНГОВОГО ОЦЕНИВАНИЯ

Статья посвящена исследованию вопроса оценки и выбора наиболее перспективного банка с точки зрения стабильности функционирования и инновационного уровня как элемента интеллектуального капитала. Разработан алгоритм трансформации знаний в конкурентные преимущества компании. Процедуры и методический инструментальный оценки и выбора перспективного банка предусматривают обоснование критериев, позволяющих сформулировать количественные оценки перспективности. Предложен и обоснован критерий инновационного уровня банка. Предложенная модель оценивания адаптивна к степени полноты исходной информации и может быть использована для оценки и выбора хозяйствующего субъекта, перспективного с точки зрения факторов, создающих конкурентные преимущества и реализующих инновационный подход к развитию. Предусмотрена возможность развития модели как в плане расширения базы данных, так и в направлении добавления оценочных критериев.

Ключевые слова: экономика знаний, интеллектуальный капитал, методики рейтинговой оценки, инновации.

Polozova Tetiana, Musiienko Viktoriia, Zinchenko Maryna INTELLECTUAL CAPITAL AS A SOURCE OF COMPETITIVE ADVANTAGE AND RATING CRITERION

In order to transfer the economy to a qualitatively new developmental path, based on knowledge, valuation tools are needed for business entities that work stably and innovate, creating and maintaining competitive advantages. Effective management, aimed at the professional and personal growth of the creative potential of all employees, encouraging them to innovate, makes the company compet-

itive with any changes in the environment. The task of building a rating of banks that provides the opportunity to assess and choose a bank that is stable in the present time and is able to maintain competitive advantages is a major task for the banks themselves, since it allows them to develop a promising development strategies, and also provides an opportunity to evaluate their competitors, and for real and potential customers banks. In the context of the formation of the knowledge economy, the knowledge itself, giving ever-increasing dividends, becomes the main organization's competitive advantage. The article is devoted to the study of the issue of evaluation and selection of the most promising bank in terms of the stability of operation and the innovation level, as an element of intellectual capital. An algorithm for the transformation of knowledge into the competitive advantages of the company has been developed. Procedures and methodological tools for assessing and selecting a prospective bank provide for the substantiation of the criteria for formulating quantitative estimates of prospects. A criterion for the innovative level of the bank is proposed and justified. The proposed assessment model is adaptive to the degree of completeness of the initial information and can be used to evaluate and select an economic entity that is promising, in terms of factors creating competitive advantages, implementing an innovative approach to development. It is possible to develop the model both in terms of expanding the database and in the direction of adding evaluation criteria.

Keywords: knowledge economy, intellectual capital, rating methods, innovations.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах становлення економіки знань саме знання, що дають постійно зростаючі дивіденди, стають основною конкурентною перевагою організацій. Мобілізація творчого потенціалу всіх співробітників, стимулювання їх до інновацій, ефективний менеджмент, спрямований на професійне й особисте зростання, роблять компанію конкурентоспроможною за будь-яких змін зовнішнього середовища. У тому числі це стосується установ банківської сфери, яка є індикатором ефективності грошового обігу в країні. Тому завдання побудови рейтингу банків, що дає можливість оцінки і вибору банку, який стабільно функціонує сьогодні і здатний зберігати конкурентні переваги в майбутньому завдяки якості інтелектуального капіталу, є актуальним. У ситуації нестабільної економіки інструменти оцінки і вибору стабільного банку, джерелом конкурентних переваг якого є інноваційний рівень як компонент інтелектуального капіталу, актуальні як для самих банків, тому що дають їм змогу розробляти перспективні стратегії розвитку й оцінювати своїх конкурентів, так і для реальних і потенційних їх клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці надійності і фінансової стійкості банків та їх оцінки присвячено роботи низки провідних зарубіжних і вітчизняних учених. Серед зарубіжних фахівців слід відзначити таких, як: В. Блашке, К. Боріо, Ф. Валенсія, М.Т. Джонс, К. Девіс, Р. Камінські, Х.Ф. Мінські, Ф.С. Мишкін, С. Муньоз, Дж.Л. Філлат, М. Чіхак, Е. Ельвес та ін. Серед українських учених, праці яких присвячено проблемі забезпечення стабільного розвитку банківської системи, можна виділити таких авторів, як: А.М. Герасимович, М.І. Діба, Ж.М. Довгань, А.А. Спіфанов, В.М. Кочетков, А.І. Кіреєв, Ю. Коваленко, А.В. Крухмаль, А.В. Лунякова, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, А.І. Петрик, Л.А. Примостка, М.І. Звалище, А.В. Сомик та ін.

Незважаючи на значну кількість робіт і фундаментальних досліджень, оцінка надійності банків є складним процесом, який вимагає тривалої роботи й експертних знань, систематизації чинників надійності і стійкості банку, вибору інструментарію.

Універсальної методики аналізу надійності банків не існує, тому що банки відрізняються за портфелем послуг, що надаються, складом клієнтів, вибраною стратегією, за функціональними та іншими характерними ознаками. Очевидно, що найбільш об'єктивну рейтингову оцінку комерційних банків дають організації, що здійснюють банківський нагляд. Однак ці рейтинги будують із погляду визначення найменш надійних і стабільних банків для гарантування безпеки і стабільності банківської системи.

Саме тому розроблення методики рейтингової оцінки і вибору банків, стабільно функціонуючих та

тих, що виробляють інновації, створюючи при цьому унікальні конкурентні переваги, які не можуть копіюватися конкурентами, завдяки якості інтелектуального капіталу, є актуальним як для самих банків, так і для їхніх клієнтів.

Мета дослідження полягає в удосконаленні методичного інструментарію рейтингового оцінювання суб'єктів господарювання на основі складників інтелектуального капіталу.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У сучасному суспільстві становиться дуже популярним поняття «економіка знань», яке згадується як у науковій, так і в суспільно-політичній літературі. Це викликано процесами трансформації суспільства у цілому й економіки, що відбуваються в розвинених державах [1].

Теорія подібного розвитку економіки передбачає, що саме людські знання, а не товар або виробництво, лежать в основі економічних процесів, що відбуваються в розвиненому суспільстві, саме знання стають рушійною силою розвитку суспільства. Економіка знань стає вищим етапом розвитку, не замінюючи собою традиційну систему, але стаючи її наступним логічним етапом. Під час розвитку економіки знань повноцінними товарами в суспільстві є саме знання, вони стають одним із чинників виробництва, і товар цей несе у собі унікальність.

Активний розвиток інформаційних технологій робить можливість вільного приросту знань, полегшуючи до них доступ, даючи змогу широко розповсюджуватися і користуватися ними в різних сферах життя.

Фірми, які застосовують високі технології, отримують значну перевагу перед конкурентами. Вони водночас виводять на ринок в рази більше товарів (пропонують послуг), і при цьому кожен новий продукт володіє декількома унікальними нововведеннями або властивостями. Уведені на ринок продукти мають більшу географію поширення, ніж у конкурентів, і реалізуються у кілька разів швидше. Поки конкурентні фірми створюють аналог нової моделі або революційний винахід, фірма-лідер уже представляє наступну модель. Отже, основним ресурсом організації, що визначає її конкурентоспроможність, стає інтелектуальний капітал.

Виділяючи структурні складники інтелектуального капіталу, необхідно звернутися до праць Т. Стюарта, який у книзі *Intellectual Capital* представляє інтелектуальний капітал у вигляді трьох елементів: людського капіталу, структурного капіталу і споживчого капіталу [2, с. 67].

Людський капітал являє собою частину інтелектуального капіталу, пов'язану з людиною і властивими їй характеристиками. Це знання, практичні навички, здатність до творчості й моральні цінності

людини, культура праці, активність і моральність, загальнокультурні установки. Людський капітал відіграє основну роль під час реалізації інноваційної політики організації.

Організаційний капітал є тією частиною інтелектуального капіталу, яка має відношення до організації у цілому. Це патенти і ліцензійні угоди, процедури, технології, системи управління, технічне та програмне забезпечення, організаційна структура й організаційна культура, бренд організації. Організаційний капітал – це організаційні можливості фірми відповісти на вимоги ринку. Він відповідає за те, як людський капітал використовується в організаційних системах, перетворюючи інформацію.

Споживчий, або клієнтський, капітал – це частина інтелектуального капіталу, що являє собою капітал, який утворений у результаті сукупності зв'язків і стійких відносин із клієнтами і споживачами. Одна з головних цілей формування споживчого капіталу – створення такої структури, яка дає змогу споживачеві продуктивно спілкуватися з персоналом компанії.

Такий поділ інтелектуального капіталу є зручним із погляду вимірювання кожного структурного елементу й оцінки його інвестиційної привабливості.

Основні риси економіки знань – перевага сфери обслуговування над виробництвом і розвиток інновацій, що виражається в застосуванні результатів розумової інтелектуальної діяльності у створенні нових товарів (послуг).

Банківський сектор працює з інноваціями, що зумовлює необхідність долучення його до процесу переходу економіки до якісно нового шляху розвитку, заснованого на знаннях [3]. Однозначно, у такому динамічному середовищі, щоб залишатися конкурентоспроможною установою, треба постійно генерувати нові знання та розвивати інформаційно-комунікативну сферу [4].

На рис. 1 представлений алгоритм трансформації знань у конкурентні переваги компанії.

Виходячи з вищесказаного, одним із критеріїв, що дають змогу сформулювати кількісні оцінки привабливості і, власне, вибрати банк, джерелом конкурентних переваг якого є інноваційний рівень як складник інтелектуального капіталу, є кількість інноваційних продуктів банку.

На практиці використовують різні методики рейтингової оцінки банків.

Індексний метод передбачає розрахунок індексу оціночних показників фінансового стану банку. Під час його використання здійснюється розрахунок індексу кожного з оціночних показників фінансового стану банку. Розрахунки можуть проводитися щодо базисних даних або середніх значень, розрахованих за низку років.

Номерна система рейтингу полягає у побудові сполучень значень показників фінансового стану банку і присвоєнні кожному із цих поєднань певного місця в рейтингу. Відповідно до технології побудови, номерна система розрахована на слабо деталізовану методику з невеликим охопленням чинників, що впливають на фінансовий стан банку, які мають невелику шкалу критеріальних значень.

Для побудови рейтингу в рамках більш складних методик використовують бальну систему, яка дає змогу здійснити оцінку фінансового стану банку в балах, привласнених йому за кожним оціночним показником. Зведена бальна оцінка банку дає можливість визначити приналежність останнього до тієї чи іншої групи банків.

Найбільш відомою у світі рейтинговою системою оцінки є система CAMELS, яка є ефективним інструментом банківського нагляду і призначена для виявлення та раннього попередження проблем у діяльності кредитної організації. Вона передбачає оцінку кожного компонента за п'ятибальною шкалою (1 – здоровий, 2 – задовільний, 3 – посередній, 4 – критичний і 5 – незадовільний), на основі яких обчислюється підсумковий показник.

Методика CAMELS використовується як стандартизований підхід до аналізу стійкості банків [5]. Вона включає у себе такі критерії: достатність капіталу, якість активів, якість управління, прибутковість, ліквідність, чутливість до ринкових ризиків.

Головна перевага методики CAMELS – це комплексний характер оцінки діяльності кредитної організації, заснований на мотивованому судженні фахівців банківського нагляду. Загальна оцінка відображає ступінь необхідності втручання по відношенню до банку.

Методика CAMELS має й суттєві недоліки. По-перше, низька формалізація. По-друге, некоректний спосіб отримання підсумкового показника надійності банку, що передбачає просте підсумовування бальних оцінок, не враховуючи різний ступінь впливу компонентів методики на загальну оцінку банку.

Методика ORAP, застосовується банками Франції. У рамках цієї методики розраховуються коефіцієнти, що характеризують діяльність банку, розглядається ринковий ризик, аналізуються доходи, а також розглядаються якісні критерії управління і внутрішнього контролю. До переваг цієї методики можна віднести те, що вона має високу швидкість проведення аналізу, легкість отримання вихідних даних. Недолік цієї методики полягає у тому, що вона розроблена для аналізу поточного стану банку [5].

У рамках методики BAKIS, яка використовується Центральним банком Німеччини, проводиться коефіцієнтний аналіз, де розраховуються 47 коефіцієнтів [6]. Перевага цієї методики полягає у тому, що вона стандартизована, це прискорює аналіз банку. Недоліком цієї методики є трудомісткість процесу розрахунку великої кількості коефіцієнтів та відсутність розрахунку прогнозних значень.

Під час аналізу за методикою PATROL, яка застосовується банками Італії, розраховується п'ять компонентів: достатність капіталу, прибутковість, якість кредитів, управління, ліквідності [6]. Переваги даної методики в тому, що під час визначення коефіцієнтів використовуються стандартизовані звіти, що, своєю чергою, прискорює процес аналізу; має високу ефективність для оцінки поточного стану банку. Недолік методики полягає у тому, що вона достовірно відображає тільки поточний стан.

Аналіз за методикою FIMS проводиться в два етапи. На першому етапі розраховуються 30 коефіцієнтів, визначається поточний стан банку. На другому етапі формується довгостроковий прогноз, але даний прогноз визначає тільки ймовірність провалу банку в найближчі два-три роки. Прогноз за даною методикою не дає змоги отримати напрямки щодо поліпшення показників діяльності банку.

Для оцінки стабільності функціонування банківських установ у даному дослідженні запропоновано використати такі показники:

- кількість інноваційних продуктів;
- ліквідність (%);

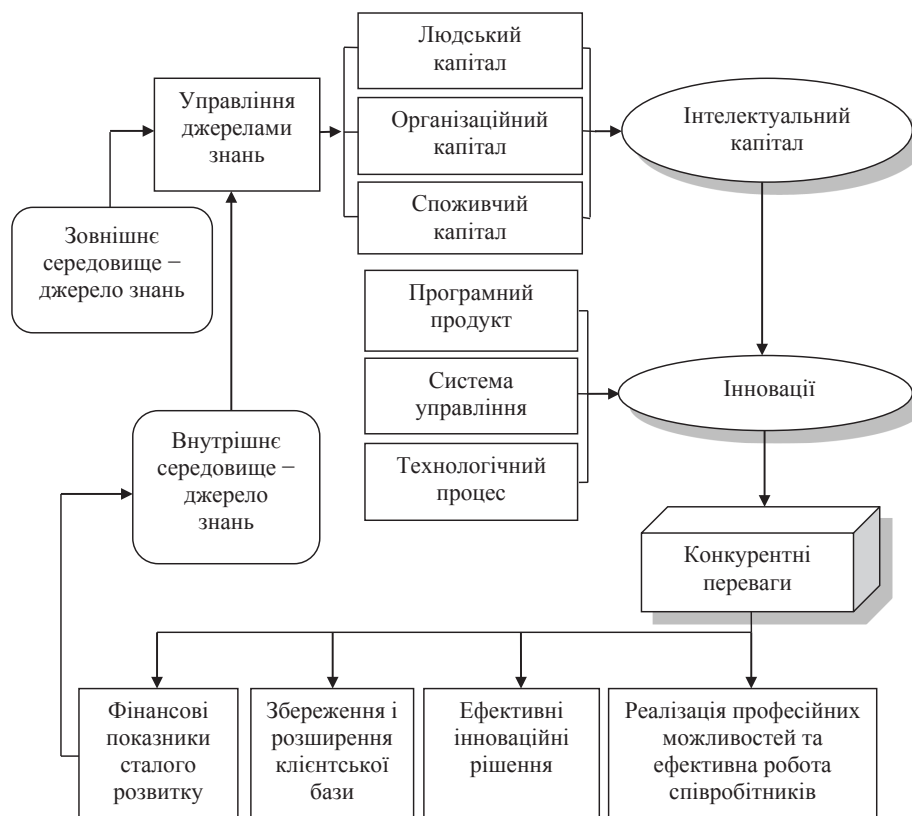

Рис. 1. Алгоритм трансформації знань в конкурентні переваги компанії

Джерело: розроблено авторами

- прибутковість активів (%);
- рентабельність (%);
- чистий прибуток (тис. грн.);
- показник достатності капіталу (%);
- активи банку (тис. грн.);
- балансовий капітал (тис. грн.).

Завдання рейтингового оцінювання банків – це завдання вибору оптимального рішення в багатокритеріальній ситуації. Незалежно від конкретного критерію завдання полягає у ранжуванні можливих рішень за безліччю часткових (локальних) критеріїв. Першим етапом вирішення цього завдання є вибір множини часткових критеріїв.

Один із найбільш поширених підходів до вирішення завдання заснований на зведенні багатокритеріальної задачі до однокритеріальної [7, с. 30]. Теоретичною основою такого підходу є теорія корисності, згідно з якою передбачається, що існує деяка узагальнена оцінка цінності або корисності будь-якого рішення для особи, що приймає рішення. У цьому разі формування схеми компромісу пов'язане з вибором виду функції корисності P:

$$P = F[k_1(x), \dots, k_n(x)], \quad (1)$$

де x – рішення, визначене на допустимій множині рішень X . Якість рішення оцінюється багатьма частковими критеріями $K = \{k_1, \dots, k_n\}$. Відомо відображення $F: x \rightarrow K$.

Для вирішення цього завдання необхідно обґрунтувати вид функції корисності локальних критеріїв. Необхідно, щоб функція корисності часткових критеріїв була універсальною і добре пристосовувалася для врахування особливостей розв'язуваної задачі. Для цього вона повинна відповідати таким вимогам: бути безрозмірною, мати єдиний інтервал

зміни $(0;1)$, бути інваріантною до виду екстремуму часткового критерію (\min, \max), тобто найкраще значення повинно відповідати значенню 1, а найгірше – 0.

Усім перерахованим вимогам відповідає функція виду:

$$P_i(k_i) = \frac{k_i - k_{i\min}}{k_{i\max} - k_{i\min}}, \quad (2)$$

де k_i – поточне значення i -го часткового критерію; $k_{i\min}, k_{i\max}$ – його найгірше та найкраще значення, які відповідають межах області допустимої зміни відповідних параметрів системи.

Функція корисності (2) характеризує ступінь наближеності до локального оптимуму за k_i критерієм.

Узагальнений критерій ефективності за відомих кількісних значень вагових коефіцієнтів a_i , незалежних один від одного часткових критеріїв $k_i(x)$ та їх функцій корисності $p_i(k_i)$ приймає такий вигляд:

$$P_j(x) = \text{Compl}_j(x) \sum_{i=1}^n a_i p_i[k_i(x)], \quad i = \overline{1, n}, \sum_{i=1}^n a_i = 1, \quad \forall j = \overline{1, m}, \quad (3)$$

де a_i – вагові коефіцієнти;

$\text{Compl}_j(x)$ – функція ступеня повноти інформації, що міститься в базі даних за j -ою альтернативою (в граничному випадку – скаляр рівний 0, якщо дані про ряд часткових критеріїв відсутні та 1 – за наявності вичерпної інформації);

n – число вибраних критеріїв;

m – загальна кількість ранжированих банків.

Запропонована математична модель реалізована в такому алгоритмі:

1. Визначаються локальні критерії ранжування, при цьому аналізу піддаються тільки ті банки, в

яких наявна повна інформація за заданою множиною критеріїв.

2. Встановлюються вагові коефіцієнти a_i .

3. Відповідно до формули (3) визначається оцінка привабливості для кожного банку.

Запропонований підхід було апробовано на прикладі банківських установ. За результатами розрахунків функція ступеня повноти інформації приймала значення «1» у таких банків: АТ «КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «Укрсиббанк», АТ «Укресімбанк».

Показник «кількість інноваційних продуктів» має бальну оцінку від 0 до 5. За даним показником оцінка АТ «КБ «ПриватБанк» становить 5 балів. Послуги, які банк надає, можна назвати інноваціями в банківській сфері. АТ «КБ «ПриватБанк» є одним із найбільш інноваційних банків України. Більше десяти років тому банк одним із перших в Україні почав використовувати одноразові SMS-паролі. До інновацій, які отримали визнання у всьому світі, належать такі продукти, як платіжний міні-термінал, вхід в Інтернет-банкінг через QR-код, онлайн-інкасація, а також десятки різних мобільних додатків [8]. Банк має систему «Приват24», в якій можна здійснювати такі дії:

- перевіряти баланс за картками в режимі реального часу, оплачувати мобільний телефон, купувати квитки на транспорт;

- оплачувати комунальні послуги, створювати регулярні платежі;

- працювати з кредитами і депозитами в онлайн-режимі.

За показником «кількість інноваційних продуктів» оцінка ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» – 4 бали. Банк має систему «Райффайзен Бізнес Онлайн» – це система дистанційного банківського обслуговування рахунків через мережу Інтернет, що дає змогу клієнтам керувати поточними рахунками з будь-якої точки світу [9]. Перевагами системи є:

- управління всіма рахунками клієнта, відкритими в банку (за винятком карткових рахунків);

- розгорнуті функціональні можливості – можливість вести довідники контрагентів, здійснювати платежі в національній та іноземній валютах, формувати виписку;

- клієнт може керувати рахунком за допомогою комп'ютера або ноутбука, не виходячи з офісу;

- цілодобовий доступ;

- взаємодія з бухгалтерськими програмами;

- абсолютна безпека – система містить механізм електронного цифрового підпису (ЕЦП) фінансових документів для захисту інформації;

- контроль руху коштів за допомогою послуги «sms (e-mail)-інформування» – додаткова безпека розрахунків; «sms-авторизація» – розроблена з метою підвищення рівня безпеки під час роботи із системою.

Також банк має мобільний додаток Raiffeisen Pay – це безпечний і зручний сервіс для безконтактної оплати покупок.

На відміну від АТ «КБ «ПриватБанк» у ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» немає QR-кодів та онлайн-інкасації.

За показником «кількість інноваційних продуктів» оцінка АТ «Ощадбанк» – 4 бали. Банк має сервіси «Ощад РАУ», Mobile-банкінг «Ощад 24/7», SMS-банкінг [10].

«Ощад РАУ» – безкоштовний мобільний додаток, який дає змогу безконтактно оплачувати рахунки за допомогою смартфона.

Mobile-банкінг «Ощад 24/7» – сучасний сервіс, який дає змогу управляти власними рахунками, здійснювати платежі і перекази коштів за допомогою мобільного телефону. Використання системи Mobile-банкінг «Ощад 24/7» дає змогу:

- оплачувати комунальні послуги і переводити кошти за реквізитами по Україні, поповнювати рахунки мобільних телефонів;

- отримувати інформацію про залишок коштів на рахунках в АТ «Ощадбанк», відстежувати зарахування і списання коштів із власних рахунків, переглядати історію проведених операцій;

- переводити кошти з картки на картку (між власними картковими рахунками), переказувати кошти на власні поточні, депозитні та кредитні рахунки;

- відкривати віртуальну карту і здійснювати операції з нею.

АТ «ОщадБанк» також не має QR-коди та онлайн-інкасації.

За показником «кількість інноваційних продуктів» оцінка АТ «Укрсиббанк» – 3 бали. Банк має систему UKRSIB online. У системі можливий контроль витрат і доходів. UKRSIB online аналізує витрати, розбиває їх за категоріями і показує в графіках [11]. Також можна здійснювати комунальні платежі, оплату за мобільний зв'язок, Інтернет і ТВ, відправляти перекази на картки інших банків, погашати кредити, поповнювати депозити.

На відміну від АТ «Ощадбанк» і ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» АТ «Укрсиббанк» не має мобільного додатка для безконтактної оплати покупок.

За показником «кількість інноваційних продуктів» оцінка АТ «Укресімбанк» – 2 бали. Інтернет-банкінг Enter EXIM – це система Інтернет-банкінгу, яка дає можливість управляти своїми коштами, контролювати власні рахунки та платіжні картки через мережу Інтернет. Можливості системи такі: перегляд залишків та виписок за всіма рахунками щодо руху коштів; перегляд нарахованих відсотків по депозитах і кредитах; блокування платіжних карт; здійснення платежів із поточних та карткових рахунків у гривні по Україні; здійснення комунальних та інших платежів [12].

На відміну від інших банків АТ «Укресімбанк» не має мобільного додатку.

У табл. 1 представлено оцінки запропонованих показників та їхні вагові коефіцієнти.

Провівши всі необхідні ітерації, використовуючи формули (2) і (3), отримано рейтинговий бал оцінки банківської діяльності. Результати ранжування наведено на рис. 2.

За результатами розрахунків у даному рейтингу перше місце займає АТ «КБ «ПриватБанк». Стійкі показники і розвиток інтелектуального капіталу дають змогу даному банку займати лідируючі позиції.

Висновки. Таким чином, у дослідженні запропоновано напрям удосконалення процедур і методичного інструментарію оцінки та вибору найбільш перспективного банку з погляду стабільного функціонування та інноваційного рівня як елемента інтелектуального капіталу. Процес вибору передбачає обґрунтування сукупності показників, що дають змогу сформулювати кількісні оцінки перспективності розвитку. Запропонована модель оцінювання адаптивна до ступеня повноти вихідної інформації. Передбачена можливість розвитку моделі як у плані розширення бази даних, так і в напрямі додавання оціночних критеріїв. Використовуючи як один із критеріїв інноваційний рівень банку, запропонована методика дає

Таблиця 1

Критеріальні оцінки банків

Показник	Ваговий коефіцієнт	Банк				
		Райффайзен Банк Аваль	ПриватБанк	Ощадбанк	Укрсиббанк	Укрексімбанк
Ліквідність, %	0,15	16,47	10,37	8,38	11,99	6,75
Прибутковість активів, %	0,12	3,78	2,64	0,04	2,67	0,41
Рентабельність, %	0,12	3,73	2,6	0,04	2,71	0,42
Чистий прибуток, тис. грн.	0,12	1807736	4005102	53012	868353	288554
Показник достатності капіталу, %	0,11	12,6	10,54	6,67	11,65	5,35
Активи банку, тис.грн.	0,11	79325756	476946736	303657888	53132296	228859723
Балансовий капітал, тис. грн.	0,12	12578402	26677590	30514672	4933824	8784127
Кількість інноваційних продуктів	0,15	4	5	4	3	2
Усього	1,00					

Джерело: побудовано авторами за [8–12]

Рис. 2. Рейтинг банківських установ

Джерело: побудовано авторами

зможу оцінити і вибрати банк, здатний створювати та зберігати стійкі переваги, які не можуть копіюватися конкурентами, завдяки якості інтелектуального капіталу. Запропонований інструментарій може бути використаний для оцінки та вибору господарюючого суб'єкта, перспективного з погляду чинників, що створюють конкурентні переваги, які реалізують інноваційний підхід до розвитку, здатність адаптації до мінливого зовнішнього середовища та зростання його капіталізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Золотых И.Б. Экономика знаний: особенности и параметры развития. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3511> (дата звернення: 17.11.2018).
2. Stewart T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N. Y. : Currency Doubleday, 1997. P. 67.
3. Польшова І.М. Новітні підходи до оцінки надійності українських банків. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4660> (дата звернення: 20.12.2018).
4. Колесов П.Ф. Модель оцінки конкурентоспроможності комерційного банку. *Проблеми і перспективи економіки і управління*: матеріали Міжнар. науч. конф., м. Санкт-Петербург, квітень 2012 р. Санкт-Петербург : Реноме, 2012. С. 77–81. URL : <https://moluch.ru/conf/econ/archive/15/2052> (дата звернення: 20.12.2018).
5. Мініна А.І. Порівняльний аналіз методик оцінки діяльності комерційних банків. *Молодий вчений*. 2018. № 13. С. 240–243. URL : <https://moluch.ru/archive/199/49032> (дата звернення: 29.11.2018).
6. Миронова Л.Г. Класифікація рейтингових моделей та їх застосування в прийнятті управлінських рішень. *Ефективна економіка*. 2011. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=583> (дата звернення: 06.12.2018).
7. Долінський Л., Ковальчук О. Побудова інтегрального кредитного рейтингу банківської системи України. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 6. С. 28–32.
8. Офіційний сайт АТ «КБ «ПриватБанк». URL : <https://privatbank.ua> (дата звернення: 14.12.2018).
9. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль». URL : <https://www.aval.ua> (дата звернення: 14.12.2018).
10. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL : <https://www.oschadbank.ua/ua> (дата звернення: 14.12.2018).
11. Офіційний сайт АТ «Укрсиббанк». URL : <https://my.ukrsibbank.com/ru/personal> (дата звернення: 14.12.2018).
12. Офіційний сайт АТ «Укрексімбанк». URL : <https://www.eximbank.com> (дата звернення: 14.12.2018).

REFERENCES:

1. Zolotyih I.B. Ekonomika znaniy: osobennosti i parametry razvitiya [Knowledge economy: features and parameters of development]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3511> (accessed 17 November 2018).
2. Stewart T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N. Y. : Currency Doubleday, 1997. P. 67.
3. Polova I.M. Novitni pidkhody do otsinky nadiynosti ukrainykykh bankiv [New approaches to assessing the reliability of Ukrainian banks]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4660> (accessed 20 December 2018).
4. Kolesov P.F. (2012). Model otsinky konkurentospromozhnosti komertsiihnoho banku [Model for assessing the competitiveness of a commercial bank]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky i upravlinnia* : materialy Mizhnar. науч. конф., m. Sankt-Peterburh, kviten 2012 r. Sankt-Peterburh : Renome. Retrieved from: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/15/2052> (accessed 20 December 2018).
5. Minina A.I. (2018). Porivnialnyi analiz metodyk otsinky diialnosti komertsiihnykh bankiv [Comparative analysis of methods for assessing the performance of commercial banks]. *Molodyi vchenyi*, 13, 240–243. Retrieved from: <https://moluch.ru/archive/199/49032/> (accessed 29 November 2018).
6. Myronova L.H. (2011). Klyasyfikatsiia reitynhovykh modelei ta yikh zastosuvannia v priyniatii upravlynskykh rishen [Classification of rating models and their application in making managerial decisions]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=583> (accessed 06 December 2018).
7. Dolinskyi L., Kovalchuk O. (2012). Pobudova intehralnoho kredytnoho reitynhu bankivskoi systemy Ukrainy [Construc-

- tion of an integrated credit rating of the banking system of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 6, 28–32. [in Ukrainian]
8. Ofitsiyni sait AT «KB «PryvatBank» [Official site of JSC "CB" PrivatBank"]. Retrieved from: <https://privatbank.ua> (accessed 14 December 2018).
 9. Ofitsiyni sait AT «Raiffaizen Bank Aval» [Official website of JSC "Raiffeisen Bank Aval"]. Retrieved from: <https://www.aval.ua> (accessed 14 December 2018).
 10. Ofitsiyni sait AT «Oshchadbank» [Official site of JSC "Oshchadbank"]. Retrieved from: <https://www.oschadbank.ua/ua> (accessed 14 December 2018).
 11. Ofitsiyni sait AT «Ukrsybbank» [Official site of JSC "UkrSibbank"]. Retrieved from: <https://my.ukrsibbank.com/ru/personal> (accessed 14 December 2018).
 12. Ofitsiyni sait AT «Ukreksimbank» [Official site of JSC "Ukreksimbank"]. Retrieved from: <https://www.eximb.com> (accessed 14 December 2018).

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-20

УДК 621.73.06

Харченко М.В.
кандидат економічних наук,
викладач циклової комісії (кафедри)
менеджменту організацій транспорту
Кременчуцького льотного коледжу
Національного авіаційного університету

Турсунов А.Т.
викладач, голова циклової комісії (кафедри)
авіаційного транспорту
Кременчуцького льотного коледжу
Національного авіаційного університету

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ВИТРАТАМИ АЕРОПОРТУ

У статті визначено поняття «логістичні витрати». Встановлено зв'язок впливу логістики на витрати, пов'язані з наданням послуг аеропорту. Охарактеризовано чинники, які впливають на інтенсивність матеріального потоку аеропорту. Уточнено визначення логістичних витрат аеропорту як загальної суми грошового вираження використаних ресурсів аеропорту на здійснення логістичних операцій під час обслуговування інтегрованих потоків (пасажирських, багажних, вантажних, інформаційних, сервісних, фінансових), трансакційних витрат на взаємодію аеропорту з іншими учасниками товарного руху в глобальних мережах поставок, витрат на утримання та розвиток логістичної інфраструктури аеропорту (інвестицій) та грошової оцінки збитків і втрат унаслідок ненадання або надання з порушенням регламенту послуг як усередині аеропорту, так і у взаємодії зі споживачами та постачальниками. Окреслено схему управління логістичними витратами аеропорту. Розкрито шляхи зниження рівня логістичних витрат аеропорту.

Ключові слова: логістика, логістичні витрати, логістичні потоки, управління логістичними витратами, методи аналізу логістичних витрат, скорочення логістичних витрат аеропорту.

Харченко М.В., Турсунов А.Т. УПРАВЛЕНИЕ ЛОГИСТИЧЕСКИМИ ЗАТРАТАМИ АЭРОПОРТА

В статье определено понятие «логистические расходы». Установлена связь влияния логистики на расходы, связанные с предоставлением услуг аэропорта. Охарактеризованы факторы, влияющие на интенсивность материального потока аэропорта. Обозначена схема управления логистическими затратами аэропорта. Раскрыты пути снижения уровня логистических издержек аэропорта. Уточнено определение логистических издержек аэропорта как общей суммы денежного выражения использованных ресурсов аэропорта на осуществление логистических операций при обслуживании интегрированных потоков (пасажирских, багажных, грузовых, информационных, сервисных, финансовых), трансакционных издержек на взаимодействие аэропорта с другими участниками товарного движения в глобальных сетях поставок, расходов на содержание и развитие логистической инфраструктуры аэропорта (инвестиций) и денежной оценки убытков и потерь вследствие непредоставления или предоставления услуг с нарушением регламента услуг как внутри аэропорта, так и во взаимодействии с потребителями и поставщиками.

Ключевые слова: логистика, логистические затраты, логистические потоки, управление логистическими издержками, методы анализа логистических издержек, сокращение логистических издержек аэропорта.

Kharchenko Maryna, Tursunov Abdurakhim. AIRPORT LOGISTICS COSTS MANAGEMENT

The article is devoted to the study of logistics costs of airports. During the study, the concept of "logistics costs" was clarified, the essence of logistics flows was revealed and the dependence of their behavior on the activity of the airport as a structural unit of the country's aviation industry, which ensures the realization on the needs of the industries and the population in air transportation, was studied. It has been established that managing airport costs is one of the main functions of the management process. The peculiarities of the influence of the intensity of the material flow on the character of the logistics costs of the airport are revealed. The definition of the airport logistics costs as the total amount of monetary expression of the used airport resources for the implementation of logistics operations during the maintenance of integrated flows (passenger, luggage, cargo, information, service, financial), transaction costs for the airport interaction with other participants in the commodity movement in global supply networks, maintenance and development costs of airport logistics infrastructure (investments) and monetary valuation of losses and losses due to failure to provide or provision in violation of the rules of services inside the airport, and in interactions with customers and suppliers, are specified. The airport cost management scheme is outlined based on the concept of global logistics costs and the main methods of creating competitive advantages based on

cost management are outlined: the method of managing the target price, the method of constant reduction of expenses, the methods of full and in complete expenses. It is determined that the given methods approach the best for stabilization on indicators of airport logistics costs. It has come to the conclusion that the development of airport logistics flows requires the synchronization of the movement of raw materials, materials and components with their suppliers. The airport logistics management system is proposed, which connects flows, processes and logistic costs depending on the chosen strategy of airport clients service, which allows to determine the impact on the dynamics of total operating expenses and their reduction by eliminating unproductive losses, as well as to increase the profitability of production airport activities. To do this, it is necessary to analyze, develop and implement new approaches to managing logistics costs at air ports through flow management.

Keywords: airport, expenses, logistics, logistic expenses, management, stream-oriented processes, demand, cost, pricing, efficiency.

Постановка проблеми. Індекс глобальної конкурентоспроможності 2017 р. висвітлює Україну як країну, яка посідає 103-є місце у світі за напрямом авіаційної інфраструктури. Зробивши ставку на залізницю та автотранспорт, Україна останні 25 років майже не займалася питаннями відродження авіатранспорту. Фактично з 50 постійно діючих (станом на 1991 р.) аеропортів, які сполучали Україну зі світом, сьогодні маємо до 20 аеропортів, з яких 2/3 потребують реконструкції та суттєвого переоснащення.

Зрушення, які останнім часом почалися у бік розвитку авіаперевізної діяльності, характеризуються інтенсивністю обслуговування авіаперевізників, вантажів та вантажної клієнтури в аеропортах і, відповідно, зростанням інформаційних, матеріальних і фінансових витрат. Усі ці процеси потребують логістичного підходу до проектування розвитку інфраструктури повітряного транспорту, мінімізації витрат усіх видів ресурсів аеропортів, й тому числі логістичних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до тематики дослідження, викликають інтерес праці вітчизняних та зарубіжних авторів у галузі теорії та методології використання логістики, зокрема й на авіаційних підприємствах.

Такі дослідники, як М. Куфель [15], Л. Миротин, І. Тишбаєв, О. Порошина [7] Н. Мойсєєва [8], С. Крикавський, Н. Чухрай, Н. Чернописька [6], вивчали проблеми, пов'язані з класифікацією логістичних витрат підприємства.

Загальні аспекти вивчення та вдосконалення логістичних процесів авіаційних підприємств висвітлено такими вітчизняними науковцями, як М. Григорак [3], М. Довба [5], С. Крикавський [6] та ін.

Вивченням питань удосконалення діяльності аеропортів та дослідженням логістичних принципів їхньої діяльності займалися В. Загорулько [14], О. Косарев, В. Шелкунов [12] та ін.

Протиріччя в підходах різних авторів до більшості понять логістики авіаційної компанії до теперішнього часу практично згладилися. Виняток становлять визначення та аналіз такого поняття, як «логістичні витрати», їхній вплив на розвиток аеропортів, яке, як і раніше, залишається маловивченим і потребує уточнення.

Мета дослідження полягає в уточненні поняття «логістичні витрати» та вивченні залежності їхньої поведінки від діяльності аеропорту як структурної одиниці авіаційної галузі країни, яка забезпечує реалізацію потреб галузей економіки та населення в авіаперевезеннях.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Дослідження логістичних витрат уперше почалося в зарубіжній літературі в 60-х роках ХХ ст. німецьким економістом М. Куфелем. Він розглядав їх як витрати на переміщення матеріалів на підприємстві. На його думку, логістичні витрати – це категорія витрат, що означає грошовий вираз використання майна підприємства, викликаного плануванням, виконанням і контролем (окрім технологічних процесів) переміщення в часі й просторі всіх форм матеріалів [15].

Починаючи з 90-х років ХХ ст. проблема вивчення і визначення логістичних витрат була розкрита в роботах таких економістів, як Л.Б. Миротин, І.Е. Ташбаєв та О.Г. Порошина. На думку цих авторів, логістичні витрати являють собою витрати трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів, зумовлених здійсненням підприємством своїх функцій із виконання замовлень споживачів [7].

Т.І. Савенкова визначає логістичні витрати як витрати, пов'язані з виконанням логістичних операцій (розміщення замовлень на поставку продукції, закупівля, складування продукції, внутрішнє транспортування, проміжне зберігання, зберігання готової продукції, відвантаження, зовнішнє транспортування та ін.), а також витрати на персонал, обладнання, приміщення, складські запаси, передачу даних про замовлення, запаси, поставки [11].

Н.К. Мойсєєва дає схоже визначення, додаючи можливість появи форс-мажорних ситуацій. На її думку, логістичні витрати являють собою грошове вираження використаної робочої сили, засобів і предметів праці, фінансові витрати та різні негативні наслідки форс-мажорних подій, які зумовлені просуванням матеріальних цінностей (сировини, матеріалів, товарів) на підприємстві і між підприємствами, а також підтриманням запасів [8].

Аналіз різних точок зору дає змогу виявити досить незначну відмінність у поглядах авторів щодо поняття та інтерпретації суті, складу, способу оцінки окремих елементів логістичних витрат.

Е.Н. Ветрова відзначає необхідність дослідження логістичних витрат у контексті витрат на здійснення потокових процесів, приймати їх поділ між структурними підрозділами підприємства, які знаходяться у взаємодії між собою. Такий підхід ґрунтується на розгляді логістичних витрат як витрат, які супроводжують потокові процеси в логістичній системі, яка, своєю чергою, оптимізує й упорядковує їх від моменту закупівлі матеріалів та комплектуючих до реалізації готових товарів (робіт, послуг) [2, с. 4].

Завдяки тому, що логістична система характеризується наявністю інтеграційних якостей, вона здатна збільшувати рівень своєї потужності, у результаті чого відбувається її перетворення. Такі зрушення відображаються на підвищенні швидкості руху матеріальних потоків, своєю чергою, інформаційні потоки стають більш складними та інтенсивнішими [4, с. 142].

Структурною одиницею авіаційної галузі країни, яка забезпечує реалізацію потреб галузей економіки та населення в авіаперевезеннях, є аеропорт. Це підприємство або структурний підрозділ підприємства, яке здійснює прийом і відправку пасажирів, багажу, вантажів і пошти, обслуговує польоти повітряних суден, екіпажів і має для цих цілей необхідні наземні об'єкти, будівлі, обладнання, споруди і спеціально підготовлену земельну ділянку [13, с. 247].

Управління витратами аеропорту є однією з основних функцій процесу управління цим видом підприємств. На характер логістичних витрат аеропорту впливає інтенсивність матеріального потоку: вико-

ристання надходжень, які характеризуються різною швидкістю руху, потребує формування в аеропорту необхідного обсягу запасів, а це, своєю чергою, викликає збільшення розмірів логістичних витрат. Інтенсивність усіх процесів має прямий вплив на рівень та динаміку логістичних витрат. Виходячи з того, що логістика вивчає потоки, можна стверджувати, що для виокремлення логістичних витрат необхідно дивитися на все, що відбувається в аеропорту саме з погляду потоків.

Згідно з дослідженнями А.Г. Бутрін та Д.Л. Ярушина, на підприємствах у результаті підвищення інтенсивності потокових процесів підвищуються витрати часу та зростає рівень витрат на забезпечення виробничих процесів, які займають у середньому близько 90% від змінних витрат [1].

Логістична діяльність аеропорту передбачає пасажирські і вантажні потоки, потоки повітряних суден, матеріальні, фінансові, інформаційні та трудові. Взаємодія аеропорту, державних органів, авіакомпаній та підприємств комерційного обслуговування спрямована на обслуговування клієнтів, здійснення авіаційних перевезень, забезпечення безпеки, енергозбереження та ефективності витрат, кадрових ресурсів та інтелектуальних активів, обслуговування нерухомого майна, парку повітряних суден та ін.

Загальноприйнята концепція глобальних логістичних витрат вимагає дотримання принципів одночасного розгляду всіх витратних позицій для прийняття управлінських рішень, системного підходу до управління витратами, пошуку оптимального співвідношення величини зменшення витрат і підвищення якості обслуговування споживачів, визначення пріоритетів та пошуку глобального оптимуму, ідентифікації конфлікту цілей різних стейкхолдерів аеропорту, оцінки та пошуку компромісів у конфліктах витрат.

Спираючись на концепцію глобальних логістичних витрат, розглянемо витратні позиції аеропорту для системного підходу до управління витратами, пошуку оптимального співвідношення величини зменшення витрат і підвищення якості обслуговування споживачів. Узагальнену схему управління витратами аеропорту представлено на рис. 1.

Схема показує, що на рішення щодо нормування або зміни окремих складників логістичних витрат впливають усі бізнес-процеси аеропорту. Це зумовлює необхідність виявляти індивідуальні потреби споживачів і відповідати на них, спрямовуючи наявні ресурси на їх максимальне задоволення. Проте вищий рівень логістичного обслуговування вимагає порівняно більших логістичних витрат, і це обов'язково відображається у втраті прибутковості та економічної ефективності діяльності аеропорту.

Вплив різних чинників (політичних, ринкових, економічних, технологічних, інформаційних, організаційних) робить логістичну діяльність аеропорту швидко мінливою і спричиняє зростання одних витрат і зменшення інших.

Логістична бізнес-концепція і потоково-процесний підхід до управління логістичними процесами в аеропорту зумовлюють необхідність виявляти індивідуальні потреби споживачів і відповідати на них, спрямовуючи наявні ресурси на їх повне задоволення.

У зв'язку із цим економічний механізм управління логістичними витратами аеропорту повинен базуватися на об'єктному, процесному та потоковому підходах. Об'єктний підхід дає змогу визначити основні центри формування витрат; процесний – пов'язати діяльність окремих структурних підрозділів аеропорту з основними бізнес-процесами обслуговування клієнтів; потоковий – розподілити витрати за видами потоків, оцінити їхню

величину та вплив на результати операційної діяльності та ефективність функціонування аеропорту.

Практика показує, що кожна логістична система повинна мати свою концепцію управління логістичними витратами. Вирішення цього питання викликає значні труднощі, а для більшості аеропортів вона стала складною проблемою. Це передусім пов'язано з тим, що логістичні витрати приймаються до уваги як частина загальної системи витрат, незважаючи на те, що вони мають свою специфіку. На сучасних аеропортових підприємствах сьогодні застосовуються загальноприйняті методи управління логістичними витратами без урахування їх специфіки та можливостей суміжних фінансово-економічних, управлінських дисциплін.

У процесі управління витратами доцільним є використання сучасних методів створення конкурентних переваг на основі управління витратами, таких як: Direct costing (неповних витрат), Standart costing (нормативний метод), ABC costing (калькулювання за видами діяльності), Kaizen costing (постійне зниження витрат), Cost killing (калькуляція максимального зниження витрат), Target costing (метод управління за цільовою ціною), Absorption costing (метод повних витрат), LCC аналіз (розрахунок витрат за етапами життєвого циклу), система Just-in-Time (стимулює зниження собівартості), CVP-аналіз (аналіз «витрати – обсяг виробництва – прибуток», визначення критичної точки виробництва).

Нові способи управління логістичними витратами розповсюджені в зарубіжній практиці та у цілому ефективні для різноманітних форм господарської діяльності.

Вдосконалення організації та підвищення технології потокових процесів не дають довготривалих результатів по мінімізації логістичних витрат [9, с. 13].

У процесі управління логістичними витратами важливо використовувати методи створення конкурентних переваг на основі управління витратами. О.В. Рогатюк зазначає, що одні методи базуються на облікових характеристиках витрат та стосуються бухгалтерської частини управління, а інші – аналізують витрати як об'єкт економічного управління.

Так, на думку О.В. Рогатюк, метод управління за цільовою ціною передбачає контроль логістичних витрат аеропорту та калькулювання цільової собівартості згідно з вимогами ринку. Метод постійного зниження витрат характеризується процесом поступового зменшення логістичних витрат на стадії надання послуг, унаслідок чого досягається потрібний показник собівартості й забезпечується достатня прибутковість. Метод повних витрат передбачає фіксовані і змінні логістичні витрати, а метод неповних витрат заснований на плануванні собівартості продукції, за якого всі витрати поділяються на постійні та змінні, і тільки змінні витрати відносяться на собівартість продукції [10].

Уважаємо, що для оцінки логістичних витрат аеропорту варто впроваджувати систему управління, яка спрямована на забезпечення безперервного зниження логістичних витрат та утримання їх на визначеному рівні. Це досягається в результаті проведення постійної цілеспрямованої роботи з удосконалення якості всіх бізнес-процесів аеропорту, а також скорочення логістичних витрат за умови збереження високого рівня якості послуг.

Висновки. Таким чином, зростання чи зниження логістичних витрат залежить від інтенсивності потокових процесів аеропорту. Сучасний стан розвитку логістичних потоків аеропортів вимагає проведення синхронізації руху сировини, матеріалів та комплектуючих з їх постачальниками. Даний процес полягає у забезпеченні своєчасного надходження всіх компонентів у

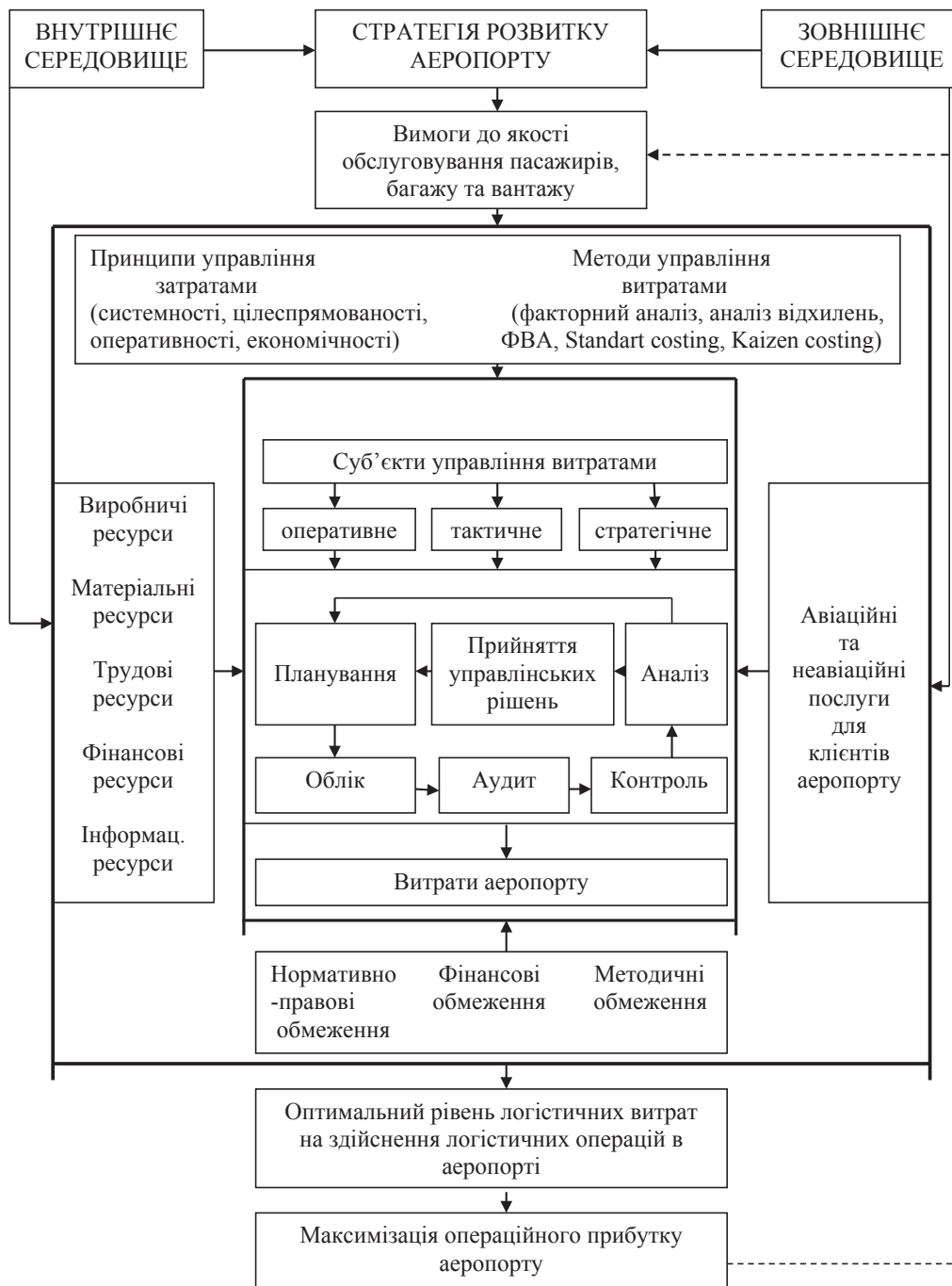

Рис. 1. Узагальнена схема управління витратами аеропорту

Джерело: складено на основі [13]

момент у них потреби, у відповідній кількості, потрібної якості, у визначений час протягом установленого строку. За рахунок такої синхронізації аеропорт отримує можливість зменшити значення вхідних та проміжних запасів, при цьому ритмічність самого процесу надання послуг не зазнає спаду, що в результаті забезпечує підвищення його економічної ефективності та створює передумови для гнучкого та своєчасного реагування на зміни потреб ринку. У підсумку розмір логістичних витрат має тенденцію до скорочення.

У цьому зв'язку виникає необхідність розроблення та впровадження нових підходів до управління логістичними витратами в аеропортах на основі управління потоковими процесами. При цьому управління

логістичними витратами повинне давати змогу спрямовувати рух потоків, змінювати їхні характеристики, прогнозувати їхній стан у кожний момент часу для ефективного управління логістичною системою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутрин А.Г., Ярушин Д.Л. Затрати при управленні інтеграційними ресурсосберегаючими процесами. URL : http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Economics/6_103116.doc.htm (дата звернення: 28.10.18).
2. Ветрова Е.Н. Управление логистическими затратами на промышленном предприятии : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Санкт-Петербург, 2002. С. 3.

3. Григорак М.Ю. Аналіз бізнес-моделей та стратегій іноваційного розвитку постачальників логістичних послуг. Технологический аудит и резервы производства. 2016. № 2 (5). С. 29–38. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_2%285%297 (дата звернення: 28.10.18).
4. Організація та проектування логістичних систем : підручник / М.П. Денисенко та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
5. Довба М.О., Русановська О.А., Трофимчук Н.Ю. Аутсорсинг на ринку логістичних послуг: перспективи в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. Вип. 7. С. 70–74.
6. Крикавський Є.В., Чухрай Н.І., Чернописька Н.В. Логістика: компендіум і практикум : навчальний посібник. Київ : Конкорд, 2006. 340 с.
7. Миротин Л.Б., Тышбаев Ы.Э., Порошина О.Г. Эффективная логистика. Москва : Экзамен, 2002. 160 с.
8. Моисеева Н.К. Экономические основы логистики : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2008. 528 с.
9. Плотников В.В. Горизонты логистической интеграции : учебное пособие. Москва : Спутник+, 2002. 64 с.
10. Рогатюк О.В. Методи управління витратами на вітчизняних підприємствах. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=27366> (дата звернення: 28.10.18).
11. Савенкова Т.И. Логистика : учебное пособие ; 2-е изд., стер. Москва : Омега-Л, 2007. 256 с.
12. Смирнов І.Г., Косарева Т.В. Транспортна логістика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
13. Харченко М.В. Оптимізація логістичних витрат аеропорту шляхом застосування сучасних методів управління витратами. Економічний форум. 2015. № 2. С. 245–249.
14. Основи економіки транспорту : підручник / В.І. Щелкунов та ін. Київ : Кондор, 2010. 392 с.
15. Kufel M. Koszty przepływu materialow w przedsiębiorstwach przemysłowych. Problemy budżetowania, ewidencji i kontroli. Wrocław: AE. 1990. 230 p.
3. Hryhorak M.Iu. (2016). Analiz biznes-modelei ta stratehii inovatsiinoho rozvytku postachalnykiv lohystychnykh posluh [Analysis of business models and strategies for the innovative development of logistics service providers]. *Tehnologicheskyy audit i rezervy proizvodstva*, 2(5),29–38. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2016_2%285%297 (accessed 28 October 2018).
4. Denysenko M.P. ta in. (2010). Orhanizatsiia ta proektuvannia lohystychnykh system : pidruchnyk [Organization and design of logistic systems : a textbook]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
5. Dovba M.O., Rusanovska O.A., Trofymchuk N.Iu. (2011). Outsorsynh na rynku lohystychnykh posluh: perspektyvy v Ukraini [Outsourcing in the market of logistics services: prospects in Ukraine]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, 7, 70–74. [in Ukrainian]
6. Krykavskyy Ye.V., Chukhray N.I., Chornopyska N.V. (2006). Lohistyka: kompendium i praktykum : navchalnyi posibnyk [Logistics: compendium and workshop: tutorial]. Kyiv : Konkord. [in Ukrainian]
7. Mirotin L.B., Tyshbaev Yi.E., Poroshina O.G. (2002). Effektivnaya logistika [Efficient logistics]. Moskva : Ekzamen. [in Russian]
8. Moiseeva N.K. (2008). Ekonomicheskie osnovy logistiki : uchebnyk [Economic basics of logistics: a textbook]. Moskva : INFRA-M. [in Russian]
9. Plotnikov V.V. (2002). Gorizonty logisticheskoy integratsii : uchebnoe posobie [Logistics integration horizons: study guide]. Moskva : Sputnik. [in Russian]
10. Rohatiuk O.V. Metody upravlinnia vytratamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Methods of cost management at domestic enterprises]. Retrieved from: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=27366> (accessed 28 October 2018).
11. Savenkova T.I. (2007). Logistika : uchebnoe posobie [Logistics: study guide]; 2-e izd., ster. Moskva : Omega-L. [in Russian]
12. Smyrnov I.H., Kosareva T.V. (2008). Transportna lohistyka : navchalnyi posibnyk [Transport logistics : tutorial]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
13. Kharchenko M.V. (2015). Optymizatsiia lohystychnykh vytrat aeroportu shliakhom zastosuvannia suchasnykh metodiv upravlinnia vytratamy [Optimization of airport logistics costs by applying modern cost management methods]. *Ekonomichnyi forum*, 2, 245–249. [in Ukrainian]
14. Shchelkunov V.I. ta in. (2010). Osnovy ekonomiky transportu : pidruchnyk [Fundamentals of transport economics: Textbook]. Kyiv : Kondor. [in Ukrainian]
15. Kufel M. (1990). Koszty przepływu materialow w przedsiębiorstwach przemysłowych. Problemy budżetowania, ewidencji i kontroli. Wrocław: AE, 230 p.

REFERENCES:

1. Butrin A.G., Yarushin D.L. Zatrati pri upravlenii integratsionnymi resursosberegayuschimi protsessami [Costs in managing integration and resource-saving processes]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2012/Economics/6_103116.doc.htm (accessed 20 October 2018).
2. Vetrova E.N. (2002). Upravlenie logisticheskimi zatratami na promyshlennom predpriyatii [Management of logistics costs in an industrial enterprise]: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. Sankt-Peterburg. [in Russian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-21

УДК 658:664.6

Шлапак О.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри**міжнародних економічних відносин
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЇ НА ОСНОВІ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ЛОГІСТИКИ

Стаття містить результати аналізу формування комунікаційного середовища організації на основі критеріїв комунікаційної логістики з використанням сучасних управлінських та інформаційних технологій. Такий підхід дає змогу сформувати збалансоване динамічне комунікаційне середовище, яке має внутрішні та зовнішні модулі. Визначено ключові аспекти формування оптимального комунікаційного середовища на основі моделі комунікаційного процесу прийняття рішення учасниками комунікацій із використанням технологій моделювання бізнес-процесів за стандартом IDEF0.

Ключові слова: комунікаційне середовище, сучасні інформаційні технології, інформаційна логістика, мережева готовність, комунікації, комунікаційна логістика.

Шлапак О.А. ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАЦИОННОЙ СРЕДЫ ОРГАНИЗАЦИИ НА ОСНОВЕ КОММУНИКАЦИОННОЙ ЛОГИСТИКИ

Статья содержит результаты анализа формирования коммуникационной среды организации на основе критериев коммуникационной логистики с использованием современных информационных технологий управления. Такой подход позволяет сформировать сбалансированное динамическое коммуникационное пространство, которое имеет внутренние и внешние модули. Определены аспекты формирования оптимального коммуникационного пространства на основе модели коммуникационного процесса принятия решения участниками коммуникаций с использованием технологий моделирования бизнес-процессов в соответствии со стандартом IDEF0.

Ключевые слова: коммуникационная среда, современные информационные технологии, информационная логистика, сетевая готовность, коммуникации, коммуникационная логистика.

Shlapak Oksana. FORMATION OF THE COMMUNICATION ENVIRONMENT OF THE ORGANIZATION BASED ON THE COMMUNICATION LOGISTICS

The presentation of the effective communal center of the company was created by the practitioners of the local practice. However, questions regarding the formation of an optimal communication environment for enterprises are not sufficiently researched. The article contains scientific position to determine the nature and characteristics of communications, including concepts such as «communication», «communication environment», «communication logistics». The analysis of the formation of the communication environment of the organization based on the criteria of communication logistics using modern management and information technologies. This approach allows us to form a balanced dynamic communication environment with internal and external modules. Key aspects of the formation of an optimal communication environment are presented based on the model of the communication process of decision-making by the participants of communications using the technologies of modeling business processes according to the standard IDEF0. The evaluation of communications should be made on the basis of measuring the time and performance of the database. Effectiveness can be evaluated by expert methods to match the information found to perform management and business processes. The main component of the communication environment is communication. However, communication is not limited to simply transmitting information. It should be carried out in such a way that the information sent influences the behavior of the person to whom it is addressed to motivate him to take certain steps. And this is possible if both parties are confident that decisions and actions based on this information will change the situation for the better. The communication management system should provide the choice of methods and channels of communication, their management composition for the efficient exchange of information. The choice of the channel is determined by the nature of the message and the conditions of economic activity and management.

Keywords: communication environment, modern information technology, information logistics, network readiness, communications, communication logistics.

Постановка проблеми. Інформатизація сучасного життя людини призводить до кардинальних змін у поведінці та комунікаціях на рівні різних організацій, їх керівників, виробників продуктів, надавачів послуг та споживачів. Ці зміни є настільки визначальними, що викликають суттєві трансформації як у виробництві та реалізації товарів та послуг, так і в комунікаціях між учасниками виробничих, управлінських та збутових процесів. В епоху гострої динамічної конкуренції зростають трансакційні витрати у сфері реалізації, і стає актуальною важливість формування якісного динамічного комунікаційного середовища як на рівні споживачів, так і на рівні операційних систем управління підприємствами та організаціями. Активне запровадження сучасних технологій та прискорення комунікацій не

обов'язково призводять до підвищення ефективності діяльності учасників виробничих та управлінських процесів. Ефект легкості отримання інформації може нівелюватися зростанням її обсягів, що актуалізує завдання побудови та обслуговування ефективного комунікаційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження формування ефективного комунікаційного середовища для підприємств та інших організацій здійснювалися науковцями та практиками різних напрямів. Серед них можна виділити роботи П. Ардженті, А. Босака, М. Вайнрайта, У. Вівера, Д. Нортон, Г. Осовської, Г. Островської, С. Парінова, Г. Почепцова, Н. Шпака [1] та ін. Результати досліджень цих учених свідчать про необхідність синхронізації системи управління та технологічних

процесів, оновлення знань та навичок персоналу, формування високого рівня готовності організації до ефективних зовнішніх та внутрішніх комунікацій. Усе це свідчить про необхідність подальших досліджень та формування рекомендацій щодо змін у системі управління та її комунікаційного середовища з урахуванням розвитку управлінських та інформаційних технологій.

Формування ефективного комунікаційного середовища необхідно здійснювати на основі використання системи сучасних інформаційних критеріїв та моделей прийняття рішення і визначених бізнес-процесів за участю виробників товару, надавачів послуг, їх постачальників, партнерів та споживачів.

Мета дослідження полягає у визначенні основних критеріїв та процесів моделювання комунікаційного середовища.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Для побудови моделі комунікаційного середовища використаємо критерії комунікаційної логістики та цільового управління, що дадуть змогу чітко визначити основні параметри комунікаційних процесів [2].

1. Часові критерії передачі інформації – швидкість та вчасність. Важливість критерію полягає у тому, що від вчасної і релевантної інформації, яку отримує підприємство про зовнішнє і внутрішнє середовище, залежить формування ефективного комунікаційного середовища.

2. Координаційні просторові критерії, тобто дотримання основних принципів інформаційної та комунікаційної логістики забезпечить підприємству максимізацію прибутків, ефективний збут продукції та здійснення інформаційних зв'язків за допомогою мобільного зв'язку, комунікаційних мереж тощо, серед основних принципів доцільно зазначити: контент, тобто релевантна і актуальна інформація про оточення фірми; час, тобто вчасність надходження інформації від керівника до підлеглого, і навпаки, інформації про зовнішнє оточення фірми, що гарантуватиме підприємству ефективність збереження ресурсів та вчасність поставок готової продукції до цільового споживача; місце, тобто гарантія збуту готової продукції саме там, де вона є найбільш необхідною.

3. Критерії надійності та безпеки. Відомо, що найкращі результати досягаються, коли інформація з певного питання поширюється водночас кількома каналами та контролюється власниками процесів. Окрім того, інформація повинна мати всі семантичні й технічні зв'язки для її деталізації та поширення.

4. Критерії достовірності та правильного сприйняття інформації. Йдеться про правильну інтерпретацію інформації реципієнтом, швидкість та вчасність її доведення – координаційні просторові критерії. Психологічний аспект комунікацій на рівні процесів має велике значення, тобто як саме працівник інтерпретує доведену у його розпорядження інформацію.

5. Критерії технічного обслуговування комунікаційних каналів: технічні показники мережі, тобто технічна готовність комунікаційних каналів до передачі необхідного обсягу інформації, наприклад мережеве оточення або система Інтранет (за наявності необхідних ресурсів на підприємстві).

6. Критерії готовності персоналу до впровадження ефективного комунікаційного середовища можна оцінити на рівні інформаційної культури кожного учасника бізнес-процесу, відповідальності та кваліфікації власника бізнес-процесу.

7. Критерії оцінки матеріальних ресурсів, що забезпечують функціонування комунікаційного середовища, оцінюють на рівні характеристик онов-

лення та підтримки обладнання та інструментів комунікаційного середовища, навчання користувачів.

8. Критерії ефективності організаційної структури. Залежно від того, яка саме на підприємстві функціонує організаційна структура й як вона відображена в інформаційному просторі, буде залежати ієрархічність передачі інформації. Дослідження американських учених дають змогу стверджувати, що передача інформації з важливих складних питань має ефективність не більше як на 60% та пропорційно зменшується за ланцюгом передачі, втрачаючи свій початковий зміст [3].

Комунікаційне середовище можна представити як систему прийняття, генерації, збереження та передачі інформації під час здійснення комунікацій. Таке визначення потребує оптимальних комунікацій за критеріями «хто, що, куди, кому, коли, на який час». Такими критеріями характеризується інформаційна логістика. Інформаційна логістика – це сукупність дій з ефективного розподілу інформаційних потоків між цифровими та традиційними носіями [4]. Відомі виробники інформаційних систем використовують принципи інформаційної логістики під час формування інформаційного середовища підприємств, на яких вони впроваджують різноманітні програмні рішення.

Поняття інформаційної логістики використовується під час проектування інформаційної системи [5, с. 75]. Комунікаційна логістика включає у себе не тільки інформаційні критерії (вчасність, швидкість, адресність, повнота), а й критерії готовності агентів комунікації: технічна готовність; організаційна; готовність персоналу.

Критерії комунікаційної логістики, які відповідають на питання «хто, кому, що, коли, як», можуть бути виміряні за допомогою показників вчасності, швидкості, дублювання, регламентованості, відсотку виконання завдання, результативності. Критерії готовності можуть бути оцінені за допомогою показників технічної готовності, готовності персоналу, відповідності організаційній структурі. Разом вони становлять критерії комунікаційної логістики.

Критерії комунікаційної логістики можуть бути наведені для конкретних реципієнтів і комунікаторів. Актуальними є, наприклад, вчасне та якісне одержання інформації клієнтами, вчасне одержання претензій та рекомендацій і швидка реакція на них. Залежно від змістовного складника інформації швидкість і вчасність можуть вимірятися місяцями, днями, годинами, хвилинами. Для внутрішнього комунікаційного середовища підприємства актуальним є вчасне та якісне взаємне одержання інформації між учасниками виробничого процесу та менеджерами з якості.

З урахуванням активного розвитку проектних, громадських організацій, об'єднання підприємств різного типу, комунікаційне середовище формується не тільки в межах одного підприємства.

Загальний алгоритм формування комунікаційного середовища за критеріями комунікаційної логістики організації може бути деталізований так:

1. Оцінка загального стану комунікацій.
2. Виявлення сучасних тенденцій розвитку комунікаційного середовища.
3. Виявлення найбільш проблемних ділянок у комунікаційному середовищі.
4. Формування стратегії розвитку комунікаційного середовища згідно із загальною стратегією розвитку підприємства, організації, конкретних програм або проектів.

5. Формування портфелю проектів щодо розвитку комунікаційного середовища.
6. Розроблення ментальної карти проекту модернізації комунікацій.
7. Визначення комунікаційних агентів.
8. Визначення інформаційного контенту комунікацій.
9. Оптимізація зв'язків ментальної карти.
10. Оптимізація контенту комунікацій
11. Формування діаграм здійснення комунікацій у проекті.
12. Оптимізація комунікацій за діаграмами та графами.
13. Визначення комунікацій, що будуть здійснені за допомогою інформаційних систем.
14. Аналіз можливостей інформаційних систем для здійснення електронних комунікацій.
15. Прийняття рішення щодо модернізації інформаційної системи реалізації комунікаційного середовища.
16. Оцінка вибраного варіанту модернізації.
17. Формування бізнес-плану вдосконалення комунікаційного середовища.

Запропонований алгоритм оптимізації може бути використаний як для загального комунікаційного середовища організації, так і для комунікаційного середовища окремих проектів.

Найбільш доцільним для оптимізації комунікаційного середовища підприємства є здійснення оптимізації відповідно до організаційної структури. Така система передбачає детальний опис та моделювання бізнес-процесів. На основі таких моделей за допомогою спеціальних інструментів можна здійснити оптимізацію кожного бізнес-процесу. До найпоширеніших належать такі методології:

- моделювання бізнес-процесів (Business Process Modeling);
- опис потоків робіт (Work Flow Modeling);
- опис потоків даних (Data Flow Modeling).

Найбільш широко використовувана методологія опису бізнес-процесів – стандарт США IDEF0 [7]. Від моменту розроблення стандарт не зазнавав істотних змін. Сьогодні розвиток методології IDEF0 об'єднано з удосконалюванням підтримуючих її інструментів – програмних продуктів для моделювання бізнес-процесів (наприклад, BPWin 4.0, ProCap, IDEF0/EM Tool тощо). Методологія IDEF0 надає аналітикові широкі можливості для опису бізнесу організації на верхньому рівні з акцентом на керування процесами. Нотація дає змогу здійснювати моделювання зворотних зв'язків різного типу: за інформацією, управлінням, рухом матеріальних ресурсів тощо.

Стандарт IDEF3 близький до алгоритмічних методів побудови схем процесів і стандартних засобів створення блок-схем. Слід зазначити, що стандарт включає два різних методи опису процесів.

Деталізація бізнес-процесів здійснюється після формування загальної моделі визначених модулів участі процесів прийняття рішення за допомогою інструментів комунікаційного середовища. На рис. 1 показано загальну модель формування комунікаційних процесів для прийняття управлінського рішення на виробничому підприємстві.

Деталізація кожного бізнес-процесу містить два складники: пасивний та активний. Пасивний – стала інформація та незмінні процеси; активний – зміни в процесах та активні комунікації. Взаємодія пасивного та активного складників комунікаційного середовища повинна дати в сумі синергетичний ефект, який повинен призвести до оптимізації комунікативних зв'язків і формування ефективної системи менеджменту знань. Тобто учасники та власники бізнес-процесів мають динамічну базу знань варіантів комунікацій та змін у виробничих та управлінських процесах.

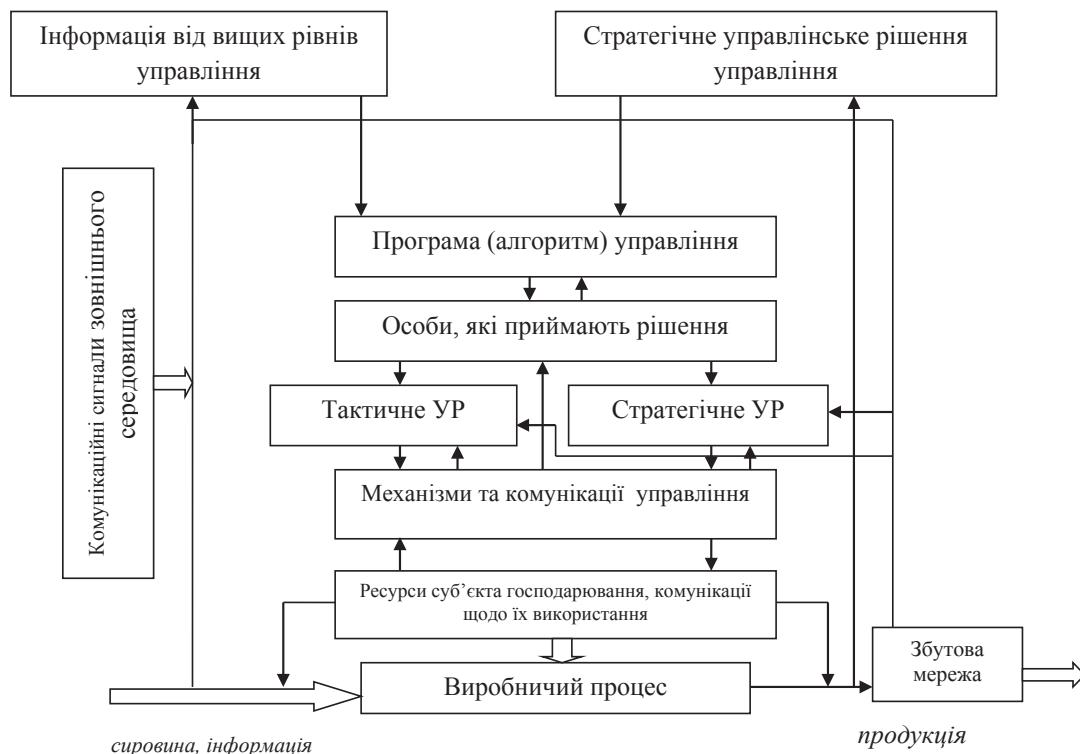

Рис. 1. Модель комунікаційного процесу прийняття рішення на підприємстві

Джерело: складено автором

Висновки. Отже, ефективне комунікаційне середовище організації, побудоване на основі сучасних інформаційних та управлінських технологій, націлене на спрямування потоків інформації від однієї ланки організаційної структури управління до іншої згідно із цілями визначених процесів та організації у цілому. Також воно діє як регулятор швидкості прийняття управлінських рішень, підвищує ефективність взаємодії всіх підрозділів підприємства та працівників між собою. Ефективність функціонування комунікаційного середовища безпосередньо залежить від розуміння загальної стратегії, визначення варіантів реалізації бізнес-процесів залежно від змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі організації, психологічних особливостей членів колективу. У планах подальших досліджень – розроблення поведінкових моделей внутрішніх та зовнішніх комунікацій в організації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шпак Н.О. Основи комунікаційного менеджменту промислових підприємств : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2011. 328 с.
2. Шлапак О.А. Дослідження ефективності комунікаційного середовища за різними критеріями оцінки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економічні науки*. 2010. Т. 2 (38). С. 188–195.
3. Стаффорд Б. Кибернетика и менеджмент ; 4-е изд. ; под. ред. А.Б. Челюсткіна ; пер с англ. Москва : КомКнига, 2011. С. 280.
4. Роджерс Э. Коммуникации в организациях ; пер. с англ. Москва : Экономика, 2010. С. 176.
5. Коваленко О. Інформаційна система як складова управління підприємством. *Вісник КНТЕУ*. 2006. № 4. С. 71–77.
6. Коваленко О.О. Методологія створення мережевого інформаційного середовища управління діяльністю та розвитком організації : монографія. Вінниця : РВВ ВНАУ, 2009. 230 с.
7. Знакомство с нотацией IDEF0 и пример использования. URL : <https://habr.com/ru/company/trinion/> (дата звернення: 01.03.2019).

REFERENCES:

1. Shpak N.O. (2011). *Osnovy komunikatsiinoho menedzhmentu promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia* [Basics of communication management of industrial enterprises: monograph]. Lviv : Lvivska politekhnika. [in Ukrainian]
2. Shlapak O.A. (2010). *Doslidzhennia efektyvnosti komunikatsiinoho seredovyscha za riznymi kryteriiamy otsinky* [Investigation of the effectiveness of the communication environment according to different evaluation criteria. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu KNTEU. Ekonomichni nauky*, 2(38), 188–195. [in Ukrainian]
3. Stafford B. (2011). *Kybernetyka y menedzhment* [Cybernetics and management]; 4-e yzd. ; pod. red. A.B. Cheliustkina ; per s anhl. Moskva : KomKnyha. [in Ukrainian]
4. Rodzhers E. (2010). *Kommunikatsii v organizatsiyah* [Communication in organizations]; per. s angl. Moskva : Ekonomika. [in Russian]
5. Kovalenko O. (2006). *Informatsiina systema yak skladova upravlinnia pidpriemstvom* [Information system as a component of enterprise management]. *Visnyk KNTEU*, 4, 71–77. [in Ukrainian]
6. Kovalenko O.O. (2009). *Metodolohiia stvorennia merezhevoho informatsiinoho seredovyscha upravlinnia diialnistiu ta rozvytkom orhanizatsii : monohrafiia* [Methodology for creating a network information environment for managing the organization's activities and development: a monograph]. Vinnytsia : RVV VNAU. [in Ukrainian]
7. *Znakomstvo s notatsiyei IDEF0 i primer ispolzovaniya* [Introduction to IDEF0 notation and usage example]. Retrieved from: <https://habr.com/ru/company/trinion/> (accessed 01 March 2019).

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-22

UDC 332.1

Kubiniy Nataliia*PhD, Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship
Uzhhorod National University***Zavadyak Roman***PhD, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship
Uzhhorod National University***Belen Milan***Master Student of the Department
of Economics and Entrepreneurship
Uzhhorod National University*

CULTURE, TOURISM AND ECONOMY AS A TRIUMVIRATE OF REGIONAL STRATEGIC DEVELOPMENT

The article reveals the role of integration of culture, tourism and the economy as triumvirate in regional development. The functions of the triumvirate in the process of forming strategic competitiveness are defined as adaptation, support and formation. The main stages of the formation of a system of interaction between culture, tourism and the economy in the region are proposed. The stage of research contains investigations of culture and tourism situation and management at the level of business and region. At the stage of planning it is proposed to establish the system of strategic management, to form the network of triumvirate and to provide the support for its management. Implementation of triumvirate is based on high level of human potential.

Keywords: culture as a strategic factor, tourism as a strategic factor, economy as a strategic factor, triumvirate; regional development, strategic regional management, functions of interaction of economy, culture and tourism.

Кубиній Н.Ю., Завадяк Р.І., Белень М.В. КУЛЬТУРА, ТУРИЗМ ТА ЕКОНОМІКА ЯК ТРИУМВІРАТ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Статтю присвячено проблемі формування триумвірату культури, туризму та економіки як стратегічному чиннику регіонального розвитку. Виявлено основні функції триумвірату, до яких віднесено адаптацію, підтримку і формування. Перша функція сприяє адаптації регіональних економічних систем до економіки знань, яка базується на людях, інформації та культурі. Друга підтримує людський розвиток як окремих осіб, так і всередині регіону, а також на вищих рівнях суспільного життя. Функція формування створює багатокультурне регіональне середовище, основою якого є толерантність, повага та довіра, які, своєю чергою, є умовами продуктивної економічної діяльності. Розкрито роль економіки як базової платформи функціонування триумвірату. Запропоновано основні етапи формування системи взаємодії культури, туризму та економіки регіону. Першим етапом виділено стадію вивчення, яка включає дослідження та управління туризмом на рівні бізнесу та регіону. Проведено стратегічний аналіз культурного середовища Закарпатської області, яке формує туристичну привабливість регіону і слугує чинником економічного розвитку. Другим етапом формування триумвірату як стратегічного інструменту регіонального розвитку є створення системи стратегічного управління ним, утворення партнерства та забезпечення адекватної підтримки управління. Реалізація триумвірату спирається на людський потенціал регіону. Підкреслено, що важливу роль у формуванні триумвірату відіграє культура населення регіону, в якій переважає вектор розвитку і співпраці. Доведено, що поєднання сильних сторін культурного середовища в процесі взаємодії туризму, культури та економіки дасть змогу регіону досягти більш високого рівня розвитку й отримати додаткові конкурентні переваги.

Ключові слова: культура як стратегічний чинник, туризм як стратегічний чинник, економіка як стратегічний чинник, триумвірат, регіональний розвиток, стратегічне регіональне управління, функції взаємодії економіки, культури та туризму.

Кубиний Н.Ю., Завадяк Р.И., Белень М.В. КУЛЬТУРА, ТУРИЗМ И ЭКОНОМИКА КАК ТРИУМВИРАТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье раскрыта роль интеграции культуры, туризма и экономики в региональном развитии. Определены функции триумвирата культуры, экономики и туризма в процессе формирования стратегической конкурентоспособности, к которым отнесены адаптация, поддержка и формирование. Предложены основные этапы формирования системы взаимодействия культуры, туризма и экономики региона. Этап исследования содержит исследования сферы культуры и туризма и управления ими на уровне бизнеса и региона. На этапе планирования предлагается создать систему стратегического управления, сформировать сеть сотрудничества и обеспечить поддержку управления. Реализация триумвирата базируется на человеческом потенциале региона.

Ключевые слова: культура как стратегический фактор, туризм как стратегический фактор, экономика как стратегический фактор, триумвират, региональное развитие, стратегическое региональное управление, функции взаимодействия экономики, культуры и туризма.

Problem statement. Culture in its tangible and intangible content is an important factor in economic development, the effect of which has recently been greatly enhanced. An important aspect is the effectiveness of this sector of the economy, as evidenced by the comparison of the data cited by UNESCO. Thus, the CULTURAL TIMES study, The First Global Map of Cultural and Creative Industries states that the Global CCI Revenue is 3% of the world's GDP, while the Global CCI Employment is 1% of the world's active population [1]. At the level of a city as part of a region Jan van der Borg and Antonio Paolo Russo suppose that culture "shows to be: an increasingly important sector in the urban economy, offering as many jobs as other traditional industries, and undergoing a sharp transformation in the enterprise model getting from traditional public bodies to constellations of small, flexible networks of cultural producers, characterized by a strong ecology; "knowledge input" that is internalized in the local economic environment in terms of better location potential, local market characteristics (of products and human capital), and innovative capacity; a catalyst for urban change, affecting the spatial organization of city functions, its social composition, the community values and norms, and the very identity and image of the city" [2].

Realization of the functions of culture in the economic sphere is assisted by tourism as a sphere of diffusion of cultural values, a mechanism for raising people's education and a way of transforming cultural values into economic benefits.

Thus, culture and tourism constitute the organizational, spiritual and material foundation for the development of the regional economy and especially its human component.

Analysis of recent studies and publications. The importance and prospects of culture and tourism as areas of activity and factors of economic development determines the attention of scholars and practitioners to the identification of the theoretical bases and functions of culture and tourism in the modern economy. Arefyeva T.N. suggests that culture "is a universal foundation for development and renewal of the society in postindustrial world. It determines crucial changes in the sphere of politics, economics and social support of population, those changes are based not as much on new technologies and scientific achievements but on innovative approaches in development of human relationships" [3, p. 179]. Considering all the truthfulness of this statement we ought to point that the author does not mention a mechanism of those crucial changes and the role of tourism and other sectors of economy in the whole process.

Miklovda V.P. with his supporters express their views regarding influence of the culture in the innovational processes as a corner stone of its success, suggesting that "convergence of culture and innovational actions creates a new mechanism in interaction between population, organisations, regions and countries which for its part allows to form not just a creativity (the essence of culture) but to manifest itself in a form of economic benefits. This kind of symbiosis becomes an innovational culture research, allowing its implementation by the economic system as a form of strategic factor of development" [4, p. 16]. These ideas are supported in publication by Kubiniy V.V., interpreting innovational culture as a factor of regional development in the aspect of various conceptional approaches, for instance "institutional-factorial", "processional", "environmental", etc. [5, p. 25–26]. Meanwhile the above mentioned researches do not consider the ways of the introduction of the innovational culture in regional practices.

Also tourism as a form of strategic activity attracts attention of modern researches. Thus, Shandor F.F. "carried out a historical analysis of the development of tourism sphere in Transcarpathia as a strategic part in economy and development of social infrastructure" [6] therefore tourism is described as a "socio-cultural phenomena" [7, p. 3], however, the connection between culture and tourism is bleak.

Interaction between culture and tourism is represented by Minkovskaya R.V. She suggests that "culture influences not just a goal, task and functions of tourism but actively forms its sectorial structure" [8]. The interference of tourism and culture through communication is presented in publication by Zelenyuk Y.O. "Tourism in regional inner-state aspect generates communication between popular, elite and folk culture. In fact, tourism as a popular-cultural activity makes a popular culture more accessible by folk culture and its world views. It also shares forms of elite culture including redefining and interaction of different forms of culture in society. Furthermore, tourism provides reception of these cultural forms by entities on common grounds as well as positively tolerant perception of ones as cultural manifestations" [9, p. 25], nevertheless the forms of interaction between tourism and culture in the process of economic activity are not outlined.

The growing role of cultural industries and tourism in Europe is taking place in the context of the formation of a multicultural society and transition to a knowledge economy, which makes it necessary and expedient to study the interaction of culture, tourism and the economy in the process of creating a sustainable environment.

The purpose of the article is to justify the need for the interaction of culture, tourism and the economy as a triumvirate of strategic development of the regional economy. To achieve the goal, the following tasks were solved: the role of each element of the triumvirate in the process of growth of the regional economy is shown; it is defined the functions of the triumvirate; the stages of the formation of a triumvirate in its management are described.

Statement of the basic material and key research findings. The potential of cultural and creative industries in promoting sustainable development creates vast opportunities, therefore it is attracting increasing international, regional and local interests in sphere of strategic regional transformations and their management.

The main meaning of the interaction of culture, tourism and economy as an instrument of regional strategic developments presented in this article in a simplified version as follows. Tourism and economic suppose culture as a capital, "which can be defined as a set of cultural wealth accumulated by the country or the works of art collected by it, as well as its cultural heritage and other forms of cultural expression. Like other types of capital, cultural capital requires investment otherwise it will depreciate over time and lose its significance" [10]. On the other hand, the economy and tourism allow regional cultures to develop and find new forms and ways of presenting and moving towards existing and potential customers.

Integration of tourism, economy and culture within the framework of strategic development involves the following functions (Figure 1).

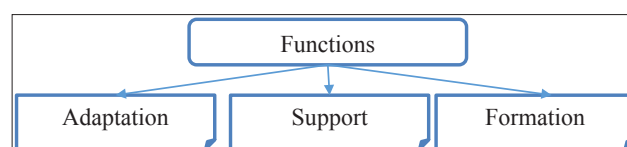

Figure 1. Functions of a culture, tourism and economic triumvirate (created by authors)

1. First function brings the adaptation of regional economic systems to the modern economy, knowledge economy, which is based on people, information and culture.

2. Second supports the human development of both individuals and within the region, as well as at higher levels of public life.

3. Third one forms a multicultural regional environment, the foundations of which are tolerance, respect and trust, which in turn are the conditions for productive economic activity.

Economic development, according to our opinion, is the fundamental factor of this triad, because:

- it is carried out under the influence of the law of time saving, and the economic development is accompanied by an increase in labor efficiency, therefore an increase in free time. It is free time that makes the condition for the development of cultural leisure and tourism;

- is also accompanied by an increase in the incomes of the population, which is especially important on the assumption that tourism and culture have a high elasticity between the price of services and the demand for them;

- forms new needs, including cultural ones, which is an impetus for the revitalization of tourism and the cultural sphere.

Transcarpathian region and Uzhhorod as the capital of the region have one of the most powerful potentials for the development of tourism, cultural and creative industries (CCI) in Ukraine, but lag behind in their development from world and national trends. Thus, in Transcarpathia, a partial CCI is less than one point of gross regional product. Therefore,

an important direction in the strategic development of Transcarpathia is the course towards strengthening the interaction between the economy, tourism and culture.

In order to make decisions in the field of strategic interaction between the economy, tourism and culture, a survey of the cultural environment of the region was carried out in the course of the study, as a result of which its strengths and weaknesses were identified, presented in Figure 1.

As the results of the analysis show, the reasons for the weakness of the cultural environment are the following: lack of development strategy of the region and its tourist and cultural structures; low income level; insufficient funding for the development of cultural sites. These weaknesses can be eliminated in the process of correct regional policy.

Among opportunities for culture, tourism and economy as a triumvirate of regional development is offered the implementation of strategic management of regional competitiveness.

In the context of strategic management of regional development and building of key competitiveness, the formation of a triumvirate in Transcarpathian region should be preceded by the stages of research and planning.

At the first stage it is proposed:

1. To explore modern methods of organizing business in the field of CCI and tourism in developed countries (such as the UK, Poland) as a part of knowledge economy for the purpose of its distribution in Ukraine and Transcarpathia.

2. To study the experience of strategic development management of CCI and tourism at the regional/city level in developed countries.

STRENGTH	
1.	Beneficial geographical position (region is bordering with 4 countries of EU)
2.	Region is well-known for its multinationality.
3.	Great intellectual, educational, science and research potential.
4.	Unique cultural historical and architectural heritage (castles in Uzhgorod, Mukachevo, Chinadiyevo, open air Old Village museum).
5.	Great natural landscapes (Mount Hoverla, Sinevir Lake, Shipit Waterfall, etc.).
6.	Region belongs to European cultural and informational environment.
7.	Great number of folk festivals is taking place every year.
8.	Vast potential in tourism and recreational sector.
9.	Active cultural and creative education and training of children
10.	Great cultural potential.

WEAKNESSES	
1.	Low level of wages in cultural sphere.
2.	High levels of workforce migration and intellectual resource to other regions and abroad.
3.	Lack of sufficient incomes to maintain good life quality (education, culture).
4.	Underfunding of cultural institutions.
5.	Great need in maintenance and refurbishment of local village halls and cultural buildings in general.
6.	Lack of theatres and cinemas in countryside areas.
7.	Dying out of folk handicrafts.

Fig. 1. Strength and Weaknesses of Transcarpathian Cultural Environment

Source: created by authors

3. To investigate the role and the place of innovation culture in the cultural environment of a country, region, city and its influence on the formation of tourist attractiveness to a country, region, city.

4. To cover research into the mechanisms of confidence (trust) building as a factor in the formation and effective functioning of the CCI and tourism in a polynational cultural environment.

Stage of strategic planning contains:

a) strategic analysis of cultural environment in Transcarpathia;

b) creating a mechanism for strategic management of economic regional development in the field of integration of culture, tourism and the economy;

c) To create a Regional (City) Strategy of the CCI and tourism development Transcarpathia/Uzhgorod in terms of transition to knowledge economy in multicultural society;

d) building a model of interaction between culture, tourism and the economy in specific conditions and with a certain course of strategic regional development;

e) to organize the permanent training for regional/city authorities, researchers, CCI and tourist organizations (according key objects of research) in Transcarpathia/Uzhgorod in order to intensify the development of cultural objects and cultural industry as strategic factors of a stable social and economic environment;

f) to form a network of partnerships between British, Polish and Ukrainian researchers, local authorities and entrepreneurs in the field of CCI, tourism, economic and cultural development aimed at the constant exchange of experience and cooperation.

Strategic management by Triumvirate involves a certain set of actions related to the implementation of the plan. For this the region has:

1. High level of education, including theoretical knowledge and practical skills. This is due to active exchanges with business circles in neighboring European countries.

2. Culture of the regional population in which the vector of development and cooperation prevails.

The combination of the strengths of the cultural environment in the process of interaction of tourism, culture and economy will allow the region to reach a higher level of development and gain additional competitive advantages.

Conclusion. Regional development in the conditions of the post-industrial economy, which is the future, is gaining growth under the influence of strengthening culture, tourism and the economy both as separate directions and as a result of synergy from their interaction and mutual support.

Triumvirate of tourism, economy and culture within the framework of strategic development involves the following functions:

1. To adapt a regional economic system to the knowledge economy, the main components of which are people, information and culture.

2. To improve social development.

3. To support a multicultural regional environment.

A triumvirate in Transcarpathian region should be preceded by the stages of research and planning. At the

first stage it is offered to explore modern methods of organizing business in the field of CCI and tourism in developed counties; to learn the regional management of culture and tourism, to investigate the role and the place of innovation culture in the cultural environment; to look at institutional tool (for example, trust) and their role in culture, tourism and economic convergence.

At the planning stage it is advisable to carry out the following actions: to conduct strategic analysis, to create a mechanism for strategic management, to create a strategy of cultural, touristic and economical collaboration, to build a model of interaction between culture, tourism and economy, to organize the permanent training for members of the process, to form a network of partnership between developed countries and Ukrainian researchers, local authorities and entrepreneurs in the field of CCI, tourism, economic. Implementation of strategic regional triumvirate is based on human potential and regional population culture.

REFERENCES:

1. The First Global Map of Cultural and Creative Industries. Retrieved from: <https://en.unesco.org/creativity/files/culturaltimesfirstglobal-mapofculturalandcreativeindustriespdf> (accessed 10 March 2019)
2. Jan van der Borg Antonio Paolo Russo. The Impact of Culture on the Economic Development of Cities. 2005. Retrieved from: <https://www.wien.gv.at/meu/fdb/pdf/intern-vergleichsstudie-ci-959-ma27.pdf> (accessed 15 March 2019)
3. Arefeva N. (2015). Kultura kak istochnik i instrument regionalnogo ekonomicheskogo razvitiya [Culture as a source and instrument of regional economic development]. *Vestnik MGUKI*, 5(67), 176–180. [in Russian]
4. Miklova V.P., Margitich V.V., Fialkovskiy A.R. (2017). Soderzhanie i imperativyi innovatsionnoy kulturyi [Content and imperatives of innovation culture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2(50), 16–22. [in Russian]
5. Kubinyi V.V. (2017). Suchasni kontsepty innovatsiinoi kultury [Modern concepts of innovation culture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 2(50), 23–27. [in Ukrainian]
6. Shandor F.F. Stanovlennia turystychnoi haluzi v Zakarpatti: istorychnyi aspekt [The formation of the tourism industry in Transcarpathia: the historical aspect]. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/741/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%A3%D0%97%D0%86%20%D0%92%20%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%90%D0%A0%D0%9F%D0%90%D0%A2%D0%A2%D0%86.pdf> (accessed 16 March 2019)
7. Shandor F.F., Kliap M.P. (2013). Suchasni riznovydy turyzmu : pidruchnyk [Modern varieties of tourism: a textbook]. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]
8. Mankovska P.B. (2006). Turyzm yak skladova suchasnoi kultury Ukrainy. Kraieznavstvo. [Tourism as a component of modern Ukrainian culture. Regional studies]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6155/32-Mankovska.pdf?sequence=1> (accessed 16 March 2019)
9. Zeleniuk Yu.O. Turyzm yak henerator komunikatsii kultur [Tourism as a communications crop generator]. Retrieved from: <http://wsc.kyuu.edu.ua/toms/10/023-025.pdf> (accessed 10 March 2019)
10. Pochemu iskusstvo i kultura bolshe blagopriyatstvuyut ekonomike, nezhele rostu i sozdaniyu rabochih mest [Why art and culture are more conducive to economics than growth and job creation]. Retrieved from: <https://www.culturepartnership.eu/article/why-art-and-culture-contribute-more-to-an-economy-than-growth-and-jobs>. (accessed 12 March 2019)

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-23

УДК 618.5:316.4

Панковець М.П.
доцент кафедри економіки
та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Розвиток інноваційних технологій має сьогодні для людського суспільства вирішальне значення. Саме вони є найефективнішим каталізатором суспільно-економічного прогресу. Інноваційність розвитку в сучасних умовах має дуалістичне значення: з одного боку, вона є необхідною вимогою і бажаним результатом для подальшого цивілізаційного прогресу, з іншого – вона стає інструментом тиску сильніших суб'єктів на слабші, поглиблює нерівномірність світового розвитку, загострює глобальні суперечності і ставить людство перед новими, абсолютно незнайомими йому викликами. Отже, тема інноваційних технологій є сьогодні однією з найактуальніших. У коло її питань включено передусім ті, що пов'язані з пошуком середовища, умов і чинників, які найбільше сприяють розвитку інновацій, водночас мають бути враховані і зважені всі потенційні ефекти, вигоди й можливі загрози від їх упровадження.

Ключові слова: інноваційні технології, суспільно-економічний прогрес, постіндустріальне суспільство, чинники інноваційного процесу, інституційне середовище, державна інноваційна політика.

Панковець М.П. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПРОБЛЕМЫ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ МИРОВЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Развитие инновационных технологий имеет сегодня для человеческого общества решающее значение. Именно они являются эффективным катализатором общественно-экономического прогресса. Инновационность развития в современных условиях имеет дуалистическое значение: с одной стороны, она является необходимым требованием и желаемым результатом для дальнейшего цивилизационного прогресса, с другой – становится инструментом давления сильных субъектов на слабые, углубляет неравномерность мирового развития, обостряет глобальные противоречия и ставит человечество перед новыми, совершенно неизвестными ему вызовами. Поэтому тема инновационных технологий является сегодня одной из самых актуальных. В круг ее вопросов включены в первую очередь те, которые связаны с поиском среды, условий и факторов, наиболее способствующих развитию инноваций. В то же время должны быть учтены и взвешены все потенциальные эффекты, выгоды и возможные угрозы их применения.

Ключевые слова: инновационные технологии, общественно-экономический прогресс, постиндустриальное общество, факторы инновационного процесса, институциональная среда, государственная инновационная политика.

Pankovets Marta. INNOVATIVE DEVELOPMENT: UKRAINE'S PROBLEMS IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS

The development of innovative technologies today is crucial for human society. Innovations are the most effective catalyst for socio-economic progress. Their production and mass development make some states world leaders, others fall into economic subordination and are displaced to the periphery of the international community. Innovative development in modern conditions has dualistic significance: on the one hand, it is a necessary requirement and a desirable result for further civilization progress; on the other hand, it becomes an instrument of pressure of stronger subjects on weaker ones, deepens the unevenness of world development, exacerbates global contradictions and sets the Humanity in front of new, completely unfamiliar challenges, such as the threat of global ecological catastrophe, changes in mass psychology and consciousness, which are gradually replacing the old ones and forming dramatically crucial social values and guidelines, and more. Therefore, the trend of innovative technologies is today one of the most urgent. In the scope of its questions, first of all, those related to the search of an environment, conditions and factors that are the most conducive to the development of innovations, at the same time all potential effects, benefits and possible threats from their implementation must be taken into account and weighted. The Ukrainian economy, together with the Ukrainian society, has undergone profound transformational changes for more than two decades, associated with market transformations of the former planning and administrative system and with consequences of the prevailing Russian political and economic influence that lasted for centuries. It should be understood that innovations for developed European countries, which Ukraine aspires to join, and innovations for Ukraine are somewhat different things, because in Ukraine innovation transformations should touch upon all spheres of social and economic life: the transformation of technologically backward production, the change in sectoral structure of the economy in accordance with modern requirements and the promotion of inclusion of Ukraine in the system of the global division of labor. For Ukraine, innovations are the guarantee of preservation of its statehood and the only way to the civilized world.

Keywords: innovative technologies, socio-economic progress, post-industrial society, factors of innovation process, institutional environment, state innovation policy.

Постановка проблеми. У працях багатьох сучасних учених – економістів, політологів, істориків, суспільствознавців, а також у виступах окремих державних діячів різних країн світу сьогодні нерідко можна зустріти думку про те, що з кінця ХХ ст. світ огорнула глобальна цивілізаційна криза, яка є свідченням занепаду індустріальної цивілізації та, ймовірно, призведе до її краху або щонайменше до докорінного якісного перетворення. Такий висновок випливає зі спостережень масштабних хвиль технологічної, енергетичної, фінансової, продовольчої, екологічної, демографічної, геополітичної, соціо-

культурної криз, які раз-по-раз стрясають ті чи інші регіони світу і динаміка яких стала наростаючою. У цьому зв'язку фронтальною лінією наукових досліджень на глобальному рівні стають інновації в найширшому і найповнішому їх розумінні, оскільки їх створення й упровадження матимуть епохальне значення, і тільки вони є тим шляхом, що веде до формування і утвердження в світі нової, постіндустріальної моделі світового устрою – гуманістичної, поліцентричної, заснованої на енергоекологічному способі виробництва і споживання, для якої головними цінностями будуть безпека, збереження життя

і зростання добробуту людства, партнерський діалог як засіб урегулювання конфліктних питань у різних суспільних сферах. Особливо важливо з'ясувати природу чинників, що впливають на інноваційну активність, зрозуміти причини інноваційної відсталості та інертності, зокрема в Україні, щоб знайти способи їх подолання та визначення нових орієнтирів суспільного розвитку відповідно до вимог часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні теоретичні дослідження в галузі інновацій проводили такі вчені зі світовим визнанням, як Й. Шумпетер, М. Кондратьєв. Серед інших можна виділити Дж. Гелбрейта, Е. Тоффлера, Р. Тібольда, Г. Тарда, а також українських науковців: В. Сизоненка, Л. Кириленко, Ю. Жука, Д. Стеценка, В. Осецького, В. Ляпінського, О. Спіріна, М. Жалдака та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі інноваційних технологій у суспільно-економічному розвитку людства загалом, а також виділенні та вивченні впливу на інноваційні процеси окремих чинників, зокрема на інноваційну діяльність в Україні в контексті сучасних світових тенденцій.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У широкому розумінні інновації – це будь-яке нововведення в певній сфері людської діяльності. Відповідно, можна виділити економічні, соціальні, політичні, технічні, культурні інновації. Значущість інновацій визначається масштабами їх запровадження, а динаміка їх розвитку пов'язана з появою нових потреб економічних суб'єктів, чисельністю і рівнем підготовки потенційних інноваторів, наявністю відповідної інфраструктури для забезпечення руху інноваційних процесів, як-от інформаційних технологій, системи захисту прав інтелектуальної власності та ін.

Діяльність людини завжди була інноваційною, і в доіндустріальні часи, і в індустріальну епоху. Спочатку людина намагалася пристосуватися до природи, потім – покорити і перетворювати її, адже тільки так вона могла отримати блага, необхідні їй для продовження існування і для задоволення безперервно зростаючих потреб. Нові технології пришвидшували перетворення природних ресурсів на потрібні блага, цей процес ставав дедалі інтенсивнішим. Якщо вивчати інноваційні процеси на мегарівні, тобто досліджувати їх зародження, перебіг і вплив на розвиток людського суспільства загалом, маючи на увазі якісь глибинні, фундаментальні зміни в суспільній діяльності людей, що формували суспільний поділ праці, розвивали відносини власності, в яких брали свої витоки промислової революції і які стали невичерпним джерелом для науково-технічного прогресу людської цивілізації, то такий рівень узагальнення підведе нас до висновків, які будуть значною мірою перегукуватися з відомими теоріями Й. Шумпетера, Е. Тоффлера, Р. Тібольда та їх однодумців і послідовників [1].

Орієнтовно з другої половини ХХ ст. провідні науковці світу почали регулярно звертати увагу на глобальні зміни в розвитку людської цивілізації. Ці зміни проявили себе насамперед у помітному зниженні світових темпів економічного зростання, прогресуючому падінні рівня народжуваності в розвинутих країнах, насиченості споживчими благами і загостренні питання про пошук шляхів переходу від суспільства масового споживання до якісно нових, побудованих на інших цінностях умов життя, у почастішанні й зростанні масштабів екологічних катастроф, а разом із цим кризою енергетики й щораз ширшому застосуванню альтернативних джерел енергії, у бурхливому розвитку сфери послуг, небувалому зростанні просторової мобільності населення планети та ін.

Ці тенденції набули затяжного характеру і тривають досі на тлі зростаючої динаміки темпів науково-технічного прогресу. Це стало підставою стверджувати про ознаменування переходу людства до цивілізації нового типу, чи так званої «третьої хвилі» цивілізації – постіндустріальної, або інформаційної, що прийшла на зміну цивілізації індустріальній [2]. Цей перехід найчастіше пов'язують із впливом технічних чинників на суспільний прогрес, зокрема з трьома «кремнієвими революціями», що вилилися в другу промислову революцію (йдеться про винахід мікросхеми, фотоенергетичної батареї та розвиток парникового господарства). Про неминучість цього процесу писав свого часу Е. Тоффлер у відомій праці «Третя хвиля» (1980 р.), схожі міркування закладені в теорії кібернетичної революції Р. Тібольда, у працях творця теорії індустріального суспільства Ж. Фурастьє. Ці та інші дослідники стверджували, що індустріалізм як певний етап у розвитку людської цивілізації характеризується такими ознаками, як користоловство, домінування індивідуальних інтересів над суспільними, прагнення до максимізації прибутку, спеціалізація і стандартизація виробництва, відчуження людини від природи. Результатом цього стане бурхливий розвиток «високих технологій» як знаряддя конкурентної боротьби, інструмент для досягнення ще більшої наживи. Одночас будуть витіснятися жива праця, масово зростати безробіття, накопичуватися надлишкові потужності, нагромаджуватися кризовий потенціал, що, врешті-решт, загострить соціальні протиріччя до крайньої межі і призведе до соціального вибуху. Подальше бачення наслідків таких процесів є різним. Одні науковці, зокрема Ж. Фурастьє, вірять у глобальний прогрес через засоби, які дає людині наука та техніка, у перемогу принципів науково-технічного гуманізму в подальшому суспільному поступі, у ще більший розвиток демократичних інститутів і наближення капіталізму (читай індустріалізму) до соціалізму. Інші науковці, наприклад Р. Тібольд, категорично відкидають можливість конвергенції капіталізму і соціалізму, стверджуючи, що майбутній розвиток має бути пов'язаний із фундаментальними цивілізаційними змінами, перебудовою всієї системи розподілу, яка право на працю замінить правом на дохід, а гарантом отримання цього доходу буде держава. У цих нових постіндустріальних умовах відбудеться повернення до ручної праці, роботи в домашніх умовах, розвинеться промисловість самообслуговування, відбуватиметься гуманізація суспільства, формуватимуться зовсім інші людські цінності й типи економічної поведінки.

Реальність довкола нас усе частіше змушує визнавати, що в описаних передбачень і прогнозів щодо майбутнього цивілізаційного поступу є висока ймовірність здійснення й що саме технічні інновації найбільше руйнують підвалини індустріальної цивілізації. В останні роки ми маємо можливість спостерігати безпрецедентні до цього часу масштаби деяких суспільно-економічних процесів та явищ, які вибудовуються в чіткі тенденції. Насамперед вони стосуються, як уже зазначалося, інноваційно-технологічного розвитку, його поширення та впливу на всі сфери суспільного життя. Ейфорія від бурхливого науково-технічного прогресу, який спочатку, у ХІХ–ХХ ст., сильно похитнув ідеалістичну систему цінностей, побудовану на релігійній моралі і стимулював матеріалістично-гедоністичний світогляд, у ХХІ ст. досить відчутно послабшала, оголивши широке коло суперечностей і проблем, які вона породила. Особливо

демонстративно насадили науково-технічний прогрес на вістря суспільного розвитку тоталітарні режими ХХ ст. У своєму прагненні довести зверхність над природою і перемогу над «загниваючим» капіталістичним світом комуністична наука, незважаючи на окремі вагомні здобутки, доходила до абсурдів і виховала не одне покоління людей із деформованим світоглядом.

Водночас розвинуті країни також невпинно розвивали технічні галузі, намагаючись за допомогою інноваційних досягнень твердо займати лідерські позиції у світовій економіці. При цьому захоплення інноваційними досягненнями часто відволікало від реальних проблем, які ці досягнення породжували. Найбільшою мірою це стосується соціальних та екологічних проблем. До них насамперед треба віднести величезний і надалі зростаючий економічний розрив між технологічно розвинутими країнами та країнами так званого третього світу, проблеми збалансування доцільності технологічних інновацій і забезпечення робочими місцями, розроблення та використання інноваційних видів озброєння, непрогнозованість впливу окремих новітніх технологій на здоров'я людини, руйнацію екосистем у глобальних масштабах тощо. Можна стверджувати, що сучасні інноваційні технології впливають не лише на економічні галузі, соціальну сферу та екологію, вони змінюють також культурний вектор, поступово змінюючи реальне культурне середовище на віртуальне, формуючи нові культурні цінності, способи людської комунікації.

Для багатьох науковців є очевидними визрілі на зламі індустріальної та постіндустріальної епох глобальні проблеми. Проте суспільства розвинутих країн не є зацікавленими в якихось рішучих перетвореннях діючих суспільно-економічних систем, оскільки їхні потреби на даному етапі задовольняються вже не стільки за рахунок їхньої власної праці, скільки за рахунок створеної ними і вигідної для них системи взаємодії з рештою світу [3, с. 15]. Політичні та економічні еліти розвинутих країн поділяють здебільшого ту думку, яка обґрунтовує існування ще не вичерпаного потенціалу їх індустріальних економік та можливість його застосування для «вирівнювання» світу, тобто поступового підтягування відсталіх країн до рівня розвинутих. Цьому має сприяти процес світової глобалізації, який часто розглядають як панацею в боротьбі зі світовою нерівністю, хоча щодо наслідків глобалізації також ведеться жвава наукова дискусія.

Повертаючись до особливостей економічної ситуації в Україні, перспектив її суспільного розвитку, місця, яке наша держава посідає у світі сьогодні й могла б посідати в майбутньому, можна і треба звернути увагу на таке. За індикаторами інноваційного табло Євросоюзу Україна є інноватором, що тільки формується [4]. Від запровадження інноваційних механізмів розвитку залежить доля країни, чи буде вона рухатися в бік розвинутого світу, чи залишатиметься зі своєю стагнуючою економікою осторонь нього, як сировинний придаток й об'єкт впливу і задоволення чужих інтересів.

В останнє десятиліття проблеми формування інноваційної політики в Україні обговорюються в широких колах науковців, державних діячів та представників бізнесу. Серед цих проблем передусім слід назвати необхідність налагодження тісної взаємодії і комунікації між органами державної влади, ринком та інноваторами, створення між ними простору довіри та активності. Поточна ситуація вигля-

дає так, що на тлі загальних декларацій і визнання гострої потреби в інноваційних перетвореннях економіки України з боку державних інституцій, а також достатньо високого рівня забезпеченості висококваліфікованими кадрами в різних галузях, у тому числі освіти й науки, практичних кроків щодо реалізації інноваційної стратегії в державі не здійснюється. Ще однією проблемою є те, що структурно-технологічні зрушення, що відбулися впродовж останніх десятиліть, мали стихійний характер, а головні джерела зростання української економіки й надалі концентруються в групі галузей, чия конкурентоспроможність тримається на використанні екстенсивних виробничих чинників і не потребує високого рівня інноваційної активності. Україна мусить подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств порівняно з розвинутими країнами, а насамперед своїми сусідами з ЄС. В Україні цей показник не перевищує 20%, тоді як у ЄС у середньому, не беручи до уваги інноваційних лідерів, він становить 44% [4]. Експерти стверджують, що Україна продовжує втрачати свої позиції на міжнародних ринках високотехнологічної продукції, які в сучасному світі розвиваються найбільш динамічно, незважаючи на наявність значного наукового потенціалу та минулий досвід створення технологічно складної продукції, наприклад у літакобудуванні, приладобудуванні, суднобудуванні, хімічній промисловості. Водночас можна стверджувати: якщо інновації в основний капітал потребують значних інвестицій, які для бідної української економіки, що витримує сьогодні, крім іншого, ще й тягар війни на сході країни, є невідомими без залучення іноземного капіталу, то людський капітал – це той ресурс, який чи не єдиний в українській економіці зберіг конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Отже, ще однією проблемою, яка потребує нагального вирішення, є проблема збереження людського капіталу, боротьба зі зростаючими темпами трудової міграції з України. Слід також додати, що особливо важливо в умовах глобалізації знайти компроміс між національними інтересами України та інтересами транснаціональних корпорацій, без чиїх інвестицій не вдасться модернізувати вітчизняну промисловість. При цьому недопустимо, щоб сформувалася зовнішня технологічна залежність, що трапляється з відсталіми країнами, коли в процесі реформування їхніх економік відсутня чітка і виважена державна стратегія збереження національних інтересів [5].

Висновки. У сучасному світі викристалізуються тенденції, що свідчать про настання постіндустріальної епохи в розвитку людської цивілізації. Найбільше на цей процес впливають інновації, зокрема технічні. Він є неминучим, незворотнім і глобальним. Водночас він є суперечливим і разом із катаклізацією суспільно-економічного прогресу породжує нові соціально-економічні проблеми.

Україна мусить подолати свою економічну відсталість через реалізацію державної стратегії інноваційного розвитку. Сьогодні Президент України П. Порошенко, спираючись на висновки фахівців у галузі інновацій, виділяє п'ять найбільш перспективних для України галузей, які можуть забезпечити їй участь у міжнародному поділі праці на рівноправних партнерських умовах. Це – агропромисловий комплекс, сфера ІТ, машинобудування, туризм і логістика. Саме ці напрями, враховуючи їхній нагромаджений потенціал, мають бути закладені в основу стратегічного інноваційного прориву економіки України. Проте на разі країна все ще перебуває у

глибокій кризі. Старий індустріальний потенціал вичерпано, інколи – знищено впродовж років, коли те, що називалося ринковим реформуванням, мало на меті лише переділ власності та освоєння тих галузевих секторів, які забезпечують власникам надвисокі монопольні прибутки в короткостроковому періоді. Більшість вітчизняних економістів і суспільствознавців називає коренем усіх лих в Україні непрозору і неефективну приватизацію державного майна, що відбулася в 90-х роках минулого століття, на ґрунті якої розквітла корумпована система державного управління, що лобіює насамперед інтереси великого бізнесу і сама є його частиною. У таких умовах, коли економічні інтереси великого бізнесу сконцентровані здебільшого в сировинних галузях, де діє природна монополія, а водночас можливо перекривати витрати, пов'язані з неефективним управлінням, коштами з державних фінансових фондів, вилучення високих прибутків відбувається і без запровадження інновацій, модернізації та реструктуризації виробництва. Таким чином, перехід до економіки інноваційного типу в Україні вимагає значно більшого ніж просто залучення інвесторів, спроможних фінансувати й упроваджувати необхідні інновації. Передусім необхідно реформувати державні підходи до таких базових принципів функціонування економіки, суспільства і держави, як верховенство права, соціальна справедливість і соціальна відповідальність.

У якомусь сенсі Україна має певні нереалізовані переваги над своїми конкурентами з числа більш розвинутих країн. Якщо розглядати деяку частину їхнього індустріального потенціалу та особливості економічної культури як баласт, що обтяжує і уповільнює розвиток новітніх тенденцій, властивих уже постіндустріальним суспільствам, то Україна гіпотетично могла б зробити кілька семимильних кроків і зосередити ресурси в тих секторах, які мають найвищу привабливість із позиції перспективи майбутнього розвитку.

Українська економіка разом з українським суспільством уже понад два десятиліття переживає глибокі трансформаційні зміни, пов'язані з ринковими перетвореннями колишньої планово-адміністративної системи і з виходом зі сфери переважаючого російського політичного й економічного впливу, що діяв століттями. Слід розуміти, що інноваційність для розвинутих європейських країн, до кола яких прагне увійти Україна, та інноваційність для України – це дещо відмінні

процеси, оскільки в Україні інноваційні перетворення мають торкнутися усіх сфер суспільно-економічного життя, не тільки перевести на нові рейки технологічно відстале українське виробництво, змінити відповідно до сучасних вимог галузеву структуру економіки та сприяти включенню країни в систему міжнародного поділу праці. Для України інноваційність – це запорука збереження її державності й єдиний шлях увійти в цивілізований світовий простір.

Проблеми перспектив інноваційного розвитку України є ключовими в контексті трансформації вітчизняної економіки. У подальшому їх дослідження потребує загострення уваги на питаннях щодо відповідності інституційного середовища України до умов функціонування економіки інноваційного типу і щодо можливостей залучення іноземних інвестицій до реалізації вітчизняних інноваційних програм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічних учень. Хрестоматія : навчальний посібник / уклад. В.Д. Базилевич та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2011. 1198 с.
2. Тоффлер Е. Третя хвиля ; пер. з англ. А. Євса. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
3. Євтушевська О.В. Роль інноваційних технологій у розвитку суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 21. С. 14–16.
4. Інноваційна Україна 2020. URL : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ІнноваційнаУкраїна-2020++.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
5. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 168 с.

REFERENCES:

1. Bazylevych V.D. et al. (2011). *Istoriia ekonomichnykh uchen. Khrestomatia : navchalnyi posibnyk* [The history of economic studies. Textbook : tutorial]. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]
2. Toffler E. (2000). *Tretia khvylia* [Third wave]; per. z anhl. A. Yevsa. Kyiv : Vsesvit. [in Ukrainian]
3. Yevtushevska O.V. (2013). Rol innovatsiinykh tekhnolohii u rozvytku suspilstva [The role of innovative technologies in the development of society investments:]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 21, 14–16. [in Ukrainian]
4. Innovatsiina Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020]. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/ІнноваційнаУкраїна-2020++.pdf> (accessed 18 March 2019).
5. *Ukraina 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku* (2017). [Ukraine 2030: Doctrine of balanced development]. Lviv : Kalvariia. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-24

УДК 338.242

Романко О.П.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та економіки
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу*

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ В УМОВАХ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Дана стаття має намір розширити теоретичні здобутки щодо вивчення механізму підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах реформи децентралізації та збільшення управлінських функцій регіону. Враховуючи характерні особливості регіональної конкуренції, описано ключові ознаки застосування механізму підвищення конкурентоспроможності регіону, а також види та рівні (регіональний та національний) впливу від його застосування. Дано характеристику критеріїв ефективності та значимості для регіону і держави у цілому від дії механізму підвищення конкурентоспроможності регіону, виділивши економічну та управлінську ефективність як ключову.

Ключові слова: механізм підвищення конкурентоспроможності регіону, підвищення регіональної конкурентоспроможності, ефективність впливу механізму підвищення конкурентоспроможності регіону.

Романко О.П. МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ РЕФОРМЫ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

Данная статья намерена расширить теоретические достижения по изучению механизма повышения конкурентоспособности региона в условиях реформы децентрализации и увеличения управленческих функций региона. Учитывая характерные особенности региональной конкуренции, описаны ключевые признаки применения механизма повышения конкурентоспособности региона, а также виды и уровни (региональный и национальный) влияния его применения. Также дана характеристика критериев эффективности и значимости для региона и государства в целом от действия механизма повышения конкурентоспособности региона, выделив экономическую и управленческую эффективность как ключевую.

Ключевые слова: механизм повышения конкурентоспособности региона, повышение региональной конкурентоспособности, эффективность воздействия механизма повышения конкурентоспособности региона.

Romanko O.P. THE MECHANISMS OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF REFORM ON DECENTRALIZATION OF AUTHORITIES IN UKRAINE

The purpose of the article from the theoretical point of view is the expansion of the theoretical conceptual apparatus of such an economic category as "the method of increasing the competitiveness of the region" the definition and characteristics of its key features, types of influence and levels of application, as well as a system of key criteria for the effectiveness of the impact, and from the practical point of view, proposals how to fill the mechanism for increasing the competitiveness with methods and tools for the regional and national application. This need has come up due to the results of the reform of decentralization of public authorities in Ukraine. For this research, a semantic analysis is used which makes it possible to specify the above-mentioned economic categories, as well as logical generalization, analysis and synthesis to determine the essential nature of the principles that are the components of the mechanism of increasing the competitiveness of the region and improvement of the categorial. Taking into consideration the regional and national level of application of the mechanism of increasing the competitiveness of the region, conceptual, financial, administrative, material management, social and psychological, information and innovation methods of increasing regional competitiveness are being outlined. These theoretical studies are an important scientific basis for the regional government bodies, heads of united territorial communities and others who are developing and implementing territorial development strategies with correspondingly full measures of their implementation. The author suggests a combination of considering the mechanism of increasing the competitiveness of the region from the point of view of the region and the state as subjects of governance. The state provides an opportunity to improve the principles of implementing the policy of increasing regional competitiveness not only of a region (as one territory) but also of all the other regions, as the entire national economy of the country.

Keywords: the mechanism of increasing competitiveness of the region, increasing regional competitiveness, effectiveness of the mechanism of increasing the competitiveness of the region.

Постановка проблеми. Реформа децентралізації – одна з небагатьох реформ в Україні, яка має свої план, стратегію, чітку концепцію. Її особливістю є те, що в контексті децентралізації одночасно проводиться декілька реформ у сфері державного управління: реформа територіальної організації влади; реформа місцевого самоврядування та реформа регіональної політики. Вона покликана здійснювати ефективне управління територіями держави виходячи від їхніх потреб до еволюційного розвитку самої форми управління. Її завершена форма є остаточним елементом переходу до ринкової економіки соціального орієнтування для України [1, с. 12].

Добробут держави сьогодні забезпечується добробутом територіальних одиниць із підсиленням регіонального управління. Результатами даної реформи є розширений доступ органів територіальної влади до

механізмів впливу на економічні та соціальні процеси, у тому числі на його конкурентоспроможність. Методи та способи підвищення конкурентоспроможності регіону збільшилися в кількісному переліку, нормативно-правовому забезпеченні та якісному поліпшенні умов здійснення теперішнього регіонального управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фундаментальних джерел та періодичних видань показав, що наявні теоретичні та практичні дослідження в галузі розвитку регіональної економіки та конкурентоспроможності регіонів у сукупності утворюють досить широку інформаційну базу. Серед робіт українських учених можна виділити праці В.Е. Будякова, С.О. Безуглої, В.Ф. Гарячук, В.І. Шевченко-Марсель, С.Ю. Кулакова, Л.А. Яремко, О.О. Другова, С.В. Мочерного, І.О. Дегтярьової та іноземних, серед яких – І. Бегг, Г. Брістов, Л. Крістон, Л. Сезкін та ін.

Водночас багато дискусійних питань щодо опорних механізмів підвищення конкурентоспроможності регіону з урахуванням сучасних тенденцій у регіоналістиці та проведеної реформи децентралізації.

Мета дослідження полягає в уточненні економічної категорії «механізм підвищення конкурентоспроможності регіону», визначенні та характеристиці його ключових ознак, видів впливу та рівнів застосування, а також системи ключових критеріїв ефективності впливу.

Вклад матеріалу дослідження та його основні результати. Механізм підвищення конкурентоспроможності регіону (МПКР) – це сукупність методів, процесів, прийомів та способів, дія яких призводить до запланованого рівня конкурентоспроможності регіону. Суб'єктами такого механізму на регіональному рівні є органи державного територіального управління, які з використанням управлінського впливу призводять до реалізації і в умовах децентралізації є їх основними розробниками. Об'єктами механізму стають регіональні складові елементи конкурентоспроможності регіону в широкому сенсі, а в одиничному це суб'єкти та об'єкти ділової активності регіону.

Виходячи з особливостей конкурентоспроможності регіону як специфічного середовища використання МПКР має декілька ключових ознак:

1. Загальні. Формування та реалізація МПКР виходить з основних та специфічних економічних законів:

- мінімізація затребуваних ресурсів для максимального ефективного використання і, відповідно, збільшення конкурентоспроможності регіону;

- перехід до сучасних умов створення та споживання ресурсів, зокрема частково та повністю відновлювальних;

- інноваційний підхід та постійний пошук нових способів збільшення конкурентних переваг регіону;

- гармонізація інтересів усіх суб'єктів регіональної конкурентоспроможності, що є на протилежності інтересам ієрархічного підходу до задоволення суб'єктивних потреб;

- кожний етап підвищення регіональної конкурентоспроможності має відобразитися на регіональному добробуті населення та на його соціалізованості застосування економічних результатів у короткострокових та перспективних термінах.

2. Рекурсивні. Особливість конкурентоспроможності регіону у створенні МПКР із центру управління, які, своєю чергою, породжують більші та масштабніші дії чи їх наслідки зворотного характеру:

- публічне використання інноваційних підходів до розроблення МПКР та їх упровадження несе в собі наслідувальний характер для населення регіону;

- створення системи дієвих зв'язків між категоріями населення регіону не декларативного характеру, а змістовного й ефективного в спільних питаннях регіонального розвитку чи індивідуальних питаннях розвитку конкретних суб'єктів регіону.

3. Синергетичні. Особливість конкурентоспроможності регіону до тяжіння самоорганізації суб'єктів регіональної активності та суб'єктів створення конкурентних переваг регіону. Передбачає, що МПКР:

- націлені на об'єднання та синхронізацію дій, спрямованих на об'єкти конкурентоспроможності регіону;

- підсилюють самоорганізаційні регіональні ділові процеси, надаючи їм вагомості та нормативно-правової забезпеченості;

- усувають економічні та неекономічні перешкоди на шляху самоорганізації та саморозвитку діяльності регіону, регіональних сфер чи систем.

4. Стохастичні. Конкурентоспроможність регіону має елементи ймовірнісної дії чинників впливу, їх

випадковості створення чи появи та великі умови невизначеності в наслідках їхнього впливу. Враховуючи вищесказане, МПКР має враховувати, що:

- діапазон напряму дії обмежується не способами їх досягнення, а кінцевими цілями підвищення регіональної конкурентоспроможності;

- МПКР реалізуються не тільки в межах плану з підвищення регіональної конкурентоспроможності сформованого та документованого на певний термін, а враховується й оперативний характер розроблення та впровадження МПКР в умовах нововиниклих для створення умов збільшення чи збереження конкурентних переваг регіону.

5. Софістиковані. Конкурентоспроможність регіону, як і інші економічні категорії, піддається економічному теоретичному та практичному аналізу та має наукове походження. Для розроблення МПКР:

- ураховуються наукові підходи, рекомендації та пропозиції відповідних суб'єктів практичного та теоретичного дослідження конкурентоспроможності територій;

- ураховується досвід суб'єктів аналогічного територіального управління національного та зарубіжного масштабів.

Здійснюючи політику підвищення регіональної конкурентоспроможності, управлінням слід опиратися на систему методів та способів, які випробувані зарубіжними країнами та імплементовані під національні особливості регіональної економіки. Такий підхід дасть змогу уникнути управлінських помилок, а також надбати регіоном особистих ефективних заходів впливу на дану сферу [2, с. 44]. На нашу думку, доцільно розділити види впливу механізму підвищення регіональної конкурентоспроможності на дві великі групи: прямі та непрямі (табл. 1).

За умов здійснення децентралізації в Україні регіонам надаються ширші повноваження у виборі методів та способів впливу на регіональну економіку. Однак не настільки достатні, як на національному рівні, особливо це стосується тих методів, що потребують прямих бюджетних коштів, або тих, що вимагають нормативно-правового забезпечення. У таких умовах непрямі методи впливу на сектори економіки та суб'єктів господарювання стають більш актуальними для регіонального рівня управління конкурентоспроможністю. На національному рівні здійснюється формування стратегій та плани державного розвитку територій із частковим урахуванням особливостей регіональної диференціації потреб розвитку економіки. А також національний рівень урегульовує інституційні моменти нормативно-правового забезпечення управління регіоном на місцях здійснення влади.

Механізм підвищення конкурентоспроможності регіону може мати прямий та непрямий вплив на регіональну економіку, економічне та неекономічне походження, потребувати значних виплат із місцевих бюджетів чи бути самокупним. Його комплексність, послідовність застосування методів та актуальність інструментів, міра та межі використання є управлінським «талантом» конкретного регіону, який, своєю чергою, створює конкурентні переваги регіону на різний період часу, змінюючи конкурентоспроможність регіону в позитивний напрям на певний момент часу за умов динамічного розвитку конкурентів – регіонів України [3, с. 33].

Важливими питаннями у розробленні та реалізації такого механізму є наявність синхронності з боку суб'єктів управління регіону та держави, наслідування та вдосконалення апробованих та ефективних його елементів іншими регіонами для досягнення спільних національних цілей у підвищенні регіональної конку-

Таблиця 1

Види впливу механізму конкурентоспроможності регіону

	Прямі	Непрямі
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> – широкий підбір технології інструментів здійснення; – підтримка пріоритетних видів господарства 	<ul style="list-style-type: none"> – широкий вплив на розвиток сфер та видів ділової активності; – не призводить до структурних викривлень у регіональній економіці; – немає значних прямих витрат з бюджету
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> – висока вартість упровадження та навантаження на бюджет; – підстави для корупції та зловживань суб'єктів управління регіоном; – імовірність структурних викривлень; – проблеми в інституційній спроможності для впровадження та законодавчих можливостей 	<ul style="list-style-type: none"> – висока затратність в їх реалізації; – обмеження регіональних нормативно-правових можливостей; – здійснення об'єктивного аналізу, оцінки ділової активності регіону; – моніторинг та коригування політики реформ у державі

Джерело: складено автором

рентоспроможності [4, с. 31]. Такий комплексний підхід дасть підґрунтя для напрацювання способу створення ефективних методів управління регіональною економікою, що, відповідно, відображається на підвищенні ефективності національного добробуту держави. Успіх таких процесів вимагає цілковитого розуміння сутності конкурентоспроможності регіону для національного значення та відповідних управлінських знань державобудування. Жоден регіон держави не може досягнути високого рівня конкурентоспроможності за межами держави без національного підвищення конкурентоспроможності, і, навпаки, конкурентоспроможність економіки держави забезпечується підвищенням конкурентоспроможності її регіонів із підсиленням та підтримкою загальної державної політики розвитку [5, с. 23]. В умовах проведення реформи децентралізації в Україні досягається свобода вибору реалізації досягнення регіональних цілей у межах національного розвитку економіки та управлінського апарату у цілому. У табл. 2 відображено регіональний та національний рівні застосування методів підвищення регіональної конкурентоспроможності, що дає можливість наглядно дослідити взаємозалежність рівневого підходу до політики підвищення конкурентоспроможності регіону.

Ефективність механізму залежить від його наповнення, комбінації та врахованих чинників, які в кожному регіоні будуть особливими і відрізнятимуться від чинників інших територій. Сукупність методів та способів, які спрямовані на підвищення регіонального рівня конкурентоспроможності, складаються в регіональний механізм підвищення конкурентоспроможності [6, с. 40]. Практичне відображення більшої частини такого механізму відображається в прийнятих регіоном програмах, стратегіях, планах та проектах.

Здійснивши теоретичне дослідження сутності механізму підвищення конкурентоспроможності регіону, його характерних особливостей та ключових ознак, напрямів та рівнів реалізації, можна сформулювати систему критеріїв ефективності та значимості для регіону та держави у цілому від дії МПКР. Виділивши економічну та управлінську ефективність, перша безпосередньо відображається в макроекономічних показниках регіону, друга – ні. Ключовими критеріями ефективності впровадженого МПКР є:

- позитивна динаміка складових елементів конкурентоспроможності регіону, їх своєчасність та доцільність змін. Відповідно, сама сутність МПКР має змінюватися та вдосконалюватися, оскільки найефективнішим механізмом є той, що адекватний середовищу застосування, а не той, що актуальний у момент розроблення;
- забезпечення підвищення конкурентоспроможності складників регіональних локальних систем та сфер. Тенденції розвитку регіонів зумовлюються мережевим розвитком форм соціально-економіч-

ної діяльності, інфраструктури та синергетичних об'єднань ділової активності населення регіону;

- отримання ексклюзивності конкурентних переваг регіоном. Регіональне різноманіття та особливості життєдіяльності регіону вимагають індивідуального підходу до реалізації МПКР для підвищення регіональної конкурентоспроможності. Саме такий механізм ефективності та своєчасності отримання спланованої цілі стає ексклюзивною конкурентною перевагою управлінського характеру. Для запозичення досвіду між регіонами має відбуватися адаптація та видозмінення МПКР під потреби конкретного регіону;

- наявність елементів новаторства в МПКР, що передбачає якісно нові способи досягнення цілей, а в окремих випадках із випереджувальною дією для соціально-економічного життя регіону. Має бути застосована мультиплікативна дія механізму з умовою існування синергетичного підходу, що зумовлюється сучасними умовами територіального розвитку;

- швидкість регулювання МПКР – від опрацьованої потреби в ньому до формалізації. Така «величина» допомагає встановлювати ступінь бюрократичності в органах місцевої влади, професійності суб'єктів управління та їх здатності знаходити необхідні заходи та способи в умовах економічної невизначеності. Результативність від реалізації МПКР визначатиметься на стратегічному та тактичному рівнях досягнення запланованих цілей;

- відображення потреб суб'єктів регіону, викликів економіки регіону. МПКР має тяжіти до точності та влучності реалізації в досягненні цілі, яким передують потреби чи обставини регіональної економіки;

- об'єднання інтересів різних суб'єктів регіональної життєдіяльності у центрі генеральної мети – досягнення більшого рівня конкурентоспроможності регіону. Існування якісної взаємодії та самоорганізації регіональних суб'єктів має бути в основі МПКР за паралельного заострення конкуренції між регіонами на національному рівні. Новітні умови регіоналізму передбачають консолідованість необхідних суспільних груп населення регіону чи індивідуальних особистостей [7, с. 32];

- підвищення управлінського іміджу територій. МПКР та його розроблення опираються на знання та досвід управлінців і можливість отримання професійних рекомендацій ззовні. Тобто активізується потреба в побудові відкритої моделі взаємодії органів публічної влади регіону та негублічного населення. Відповідно, відбувається природньо-кваліфікаційний відбір особистостей – управлінців, які готові і можуть діяти в умовах сучасної відкритої системи управління регіоном з активною противагою громадського свідомого впливу на напрями та способи здійснення МПКР.

Висновки. Шляхи підвищення регіональної конкурентоспроможності визначаються можливістю застосування механізму підвищення конкурентоспроможності територій. Повнота такого механізму,

Таблиця 2

Рівні застосування методів підвищення конкурентоспроможності регіону

Методи	Регіональний рівень	Національний рівень
Інституційний	Ефективна діяльність ДПКР	Нормативно-правове забезпечення ДПКР
Концептуальний	Наукові підходи до аналізу та оцінки рівня конкурентоспроможності регіону. Наукове підґрунтя розроблення плану підвищення регіональної конкурентоспроможності. Використання суб'єктами регіонального управління функції представництва для власного підвищення конкурентоспроможності.	Апробація регіональних практик на національний рівень із метою їх уніфікації. Заохочення та залучення регіонів до транскордонних та міжрегіональних проектів.
Фінансовий	Розроблення пакету пропозицій з удосконалення розподілу коштів від Державного фонду регіонального розвитку та податкового розподілу. Підвищення практики та культури споживання регіоном грантових програм.	Удосконалення механізмів фінансування місцевих бюджетів. Створення умов для збільшення грантових програм державного та міжнародного походження. Створення фінансових джерел для регіонального фінансування.
Адміністративний	Адміністративні пільги та доступ до послуг регіональних суб'єктів управління відповідно до заздалегідь визначених напрямів.	Нормативно-правове забезпечення адміністративними пільгами населення з прямим можливим фінансуванням. Фінансова підтримка та можливість регіоном здійснювати пряме фінансування конкретних господарських суб'єктів.
Матеріальне управління	Ефективне здійснення володінням, розпорядженням та користуванням муніципальною власністю в цілях підвищення регіональної конкурентоспроможності. Набуття громадою в спільну власність майна. Використання публічно-приватного партнерства для розвитку регіону.	Підтримка регіонів та громад у здійсненні набуття права власності на майно регіонально стратегічного значення. Усунення недоліків та законодавчих обмежень у приватно-публічному партнерстві.
Соціально-психологічний	Використання таких інструментів, як: мода, популяризація, переконання, наслідування, критика, мотивація, підвищення іміджу для формування розвитку певних сфер регіону для підвищення конкурентоспроможності. Здійснення комплексної програми підвищення інтелектуалізації у населення та свідомості до регіонального управління.	Розроблення та впровадження комплексних програм та політики підвищення інтелектуалізації населення.
Інформаційний	Використання класичних та Інтернет-ресурсів для розширення інформативності населення регіону.	Підтримка інформативності на державному рівні.
Інноваційний	Інноваційні погляди на тенденції економічного розвитку регіоналізму в світі. Підтримка «нової економіки» та її використання для підвищення регіональної конкурентоспроможності.	Національне заохочення регіональної активної економіки з інноваційними поглядами та механізмами управління.

Джерело: авторська розробка

його інструментальне наповнення, послідовність реалізації і вага впливу на регіональну економіку безпосередньо залежать від суб'єктів управління регіоном та їх нормативно-правової забезпеченості державою. Децентралізація дає можливість регіонам самостійно визначатися з курсом та способами розвитку виходячи з індивідуально-економічних потреб, і це має можливість перетворитися на національне зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 413 с.
2. Кітінг М. Новий регіоналізм у Західній Європі. Лондон, 2003. С. 116.
3. Бібік Н.В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. № 28/3 С. 86–93.
4. Богуславська С.І. Ключові елементи стратегічного управління розвитком регіональних соціально економічних систем. *Глобальні та національні проблеми економіки*. URL : <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/118.pdf> (дата звернення: 01.03.2019).
5. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*. 2002. Vol. 39. № 13. P. 2395–2411.
6. Regional intelligence and competitiveness (Working Document by the Secretariat EURADA). URL : http://www.eurada.org/site/files/RDA/Regional%20intelligence%20and%20competitiveness_E.pdf (дата звернення: 01.03.2019).
7. Ніжнянські В., Потканські Т., Сегварі П. Формування політики регіонального розвитку: досвід країн Центральної та Східної Європи в контексті вступу до ЄС. Київ : К.І.С., 2007. 166 с.

REFERENCES:

1. Detsentralizatsiia v Ukraini: zakonodavchi novatsii ta suspilni spovidivannia [Decentralization in Ukraine: legislative innovations and public expectations]. Kyiv : Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015. [in Ukrainian]
2. Kitinh M. (2003). Novyi rehionalizm u Zakhidnii Yevropi [New regionalism in Western Europe]. London. [in Ukrainian]
3. Bibik N.V. (2009). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia rozvytkom rehionu [Organizational and economic mechanism for managing the development of the region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, 28/3, 86–93. [in Ukrainian]
4. Bohuslavska S.I. Kliuchovi elementy stratehichnoho upravlinnia rozvytkom rehionalnykh sotsialno ekonomichnykh system [Key elements of strategic management of the development of regional socio-economic systems]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/118.pdf> (accessed 01 March 2019).
5. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*. 2002. Vol. 39. № 13. P. 2395–2411.
6. Regional intelligence and competitiveness (Working Document by the Secretariat EURADA). URL: http://www.eurada.org/site/files/RDA/Regional%20intelligence%20and%20competitiveness_E.pdf (accessed 01 March 2019).
7. Nizhnianski V., Potkanski T., Sehvari P. (2007). Formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku: dosvid krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropi v konteksti vstupu do YeS [Formation of regional development policy: experience of Central and Eastern European countries in the context of EU accession]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-25

UDC 338.24

Khmurowa Viktoriia
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Management Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

Yatsyshyna Klavdiia
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Management Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

MECHANISM OF BUSINESS, AUTHORITIES AND LOCAL GOVERNMENT PARTNERSHIP

The increased interest in using the mechanism of public-private partnership in many countries of the world is due to the fact that its use allows the public sector to realize large-scale capital-intensive and resource-intensive projects in the field of socio-economic infrastructure at the expense of the optimum time and with the smallest cost. In the context of limited budget opportunities, the expansion of the practice of using the mechanism of public-private partnership can be a significant stimulus factor that will ensure the necessary growth rates of the country's economy. The main aspects of the mechanism of public-private partnership functioning are identified and described. The development of the modern cities economy is analyzed. The article analyzes the elements of the institutional environment, stimulating and / or restraining public-private partnerships on example of each given aspects.

Keywords: mechanisms of partnership between state and business, public-private partnership, economy of modern city, program of partnership development between business and authorities, partnership.

Хмурова В.В., Яцишина К.В. МЕХАНІЗМ ПАРТНЕРСТВА БІЗНЕСУ, ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню механізму публічно-приватного партнерства. Підвищений інтерес до використання механізму публічно-приватного партнерства в багатьох країнах світу зумовлений тими обставинами, що його використання дає змогу державному сектору в оптимальні терміни та з найменшими витратами реалізовувати масштабні капіталомісткі та ресурсоемні проекти у сфері соціально-економічної інфраструктури. Таким чином, публічно-приватне партнерство дає змогу залучити додаткові фінансові ресурси. Проаналізовано об'єктивні підходи до розвитку підприємств приватного сектору під час їх взаємодії з іншими партнерами. Доведено необхідність формування механізму управління підприємством у складі публічно-приватного партнерства. В умовах обмежених бюджетних можливостей розширення практики застосування механізму публічно-приватного партнерства може бути значним стимулюючим чинником, який дасть змогу забезпечити необхідні темпи зростання економіки країни. Варто ініціювати притік приватних інвестицій в економіку, особливо в інфраструктурний розвиток. Це можливо здійснити за наявності бюджетних інвестицій у рамках реалізації публічно-приватного партнерства в рамках державних програм. Виділено та описано основні аспекти механізму функціонування публічно-приватного партнерства, а саме: організаційно-правовий, фінансово-інвестиційний, техніко-організаційний та виробничо-господарський. Проаналізовано розвиток економіки сучасних міст, виявлено можливості використання механізму партнерства для бізнесу, влади і місцевої громади. Проаналізовано елементи інституційного середовища, стимулюючі та/або стримуючі публічно-приватне партнерство, на прикладі кожного з наведених аспектів. Визначено основні принципи, на яких варто будувати правильно організоване публічно-приватне партнерство. Визначено перспективи розвитку «розумних міст» на умовах залучення публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: механізм партнерської взаємодії держави і бізнесу, публічно-приватне партнерство, економіка сучасного міста, програма розвитку партнерства бізнесу і влади, партнерство.

Хмурова В.В., Яцишина К.В. МЕХАНІЗМ ПАРТНЕРСТВА БІЗНЕСА, ВЛАСТИ І МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕННЯ

Статья посвящена исследованию механизма публично-частного партнерства. Выделены и описаны основные аспекты механизма функционирования публично-частного партнерства, а именно: организационно-правовой, финансово-инвестиционный, технико-организационный и производственно-хозяйственный. Проанализированы особенности развития экономики современных городов, выявлены возможности использования механизма партнерства для бизнеса, власти и местного самоуправления. В статье анализируются элементы институциональной среды, стимулирующие и/или сдерживающие факторы публично-частного партнерства, на примере каждого из приведенных аспектов. Определены основные принципы, на которых стоит строить правильно организованное публично-частное партнерство. Определены перспективы развития «умных городов» на условиях привлечения публично-частного партнерства.

Ключевые слова: экономика современного города; публично-частное партнерство, механизмы партнерского взаимодействия государства и бизнеса, программа развития партнерства бизнеса и власти, партнерство.

Problem statement. The modern form of public administration requires the active participation of state and non-state institutions in developing new forms and rules to ensure fair, effective and accountable procedures in the development of society that would allow citizens to participate in the life of the country, to benefit from it. It is a combination of state and non-state institutions that is promising and insufficiently studied on the use of the mechanism of public-private partnership.

Analysis of recent studies and publications. Among the scholars who carry out research on this issue, it is worth noting V. Heyets, B. Kvasnyuk, I. Zapatrina,

I. Pavlov, I. Lunin and others. However, so far, the principles of interaction between government, business and local self-government have not been formed in Ukraine.

The research purpose is to identify the stimulating and restraining elements in the mechanism of public-private partnership and the possibility of implementing «smart city» projects using these mechanisms.

Statement of the basic material and key research findings. Modern cities, in which intellectual, economic and human capital are concentrated, play an important role in the economic and social development of most countries of the world, they provide their

competitiveness at the national and international levels. In modern cities, new development strategies are being born, new economic niches are opened, and centers of creativity, innovations and communications are created, which in aggregate are the driving force behind the development of individual territories and countries. Modern cities with a developed area of entrepreneurship not only develop, relying on market forces, they provide employment of the population, solve the social and environmental problems that arise, contribute to the establishment of local policies in the interests of this population.

The process of managing the development of public-private partnership institutes places a special place in the Strategy of Sustainable Development of Ukraine for the period up to 2030 [1]. In this connection, the necessity of developing the theory and methodology of providing partner interaction between public authorities, local governments and business, science, education and civil society organizations is becoming more vital. Public-private partnership ensures the attraction of private capital to the implementation of strategically important infrastructure objects and thus contributes to reducing the budgetary burden in fulfilling the tasks for the social and economic development of the country. The real results of fruitful cooperation between the state and business are confirmed by an increase in the number of projects implemented under the conditions of public-private partnership.

The Law of Ukraine defines the meaning of the term public-public partnership as «cooperation between the state of Ukraine, the Autonomous Republic of Crimea, territorial communities in the person of the relevant state and local self-government bodies (state partners) and legal entities, except state and municipal enterprises, or individuals – entrepreneurs (private partners), which is carried out on the basis of the agreement in the order established by this Law and other legislative acts, and corresponds to the features of state-privately partnership defined by this Law» [2]. Professor Zapatrina I.V. considers public-private partnership as a regulation of contractual relations between the public sector, local governments and the private sector in the implementation of publicly significant projects [3]. Comparing the definitions that reveal the essence of the mechanism of partnership between the state and business, it is necessary to note the various semantic approaches of Ukrainian and foreign authors. So, if foreign authors in the definition of private-public partnership give priority to private business, then in Ukrainian practice there is the concept of public-private partnership, in which the priority is given to state authorities, which reflects the mentality and peculiarities of the existing relations. In essence, the transition to a partnership means a partial and, as a matter of time, the transfer to the private sector of certain functions of the state, permitted by law and executed by an agreement (contract).

The use of public-private partnership mechanisms allows: to increase the efficiency of using budget funds; to ensure more effective project implementation; realize a larger number of projects within a certain time frame.

Nevertheless, an analysis of the practice of implementing projects on the terms of public-private partnership shows that the negative effects on the development of public-private partnership are influenced by the contradictions that arise as a result of poorly elaborated legislation on public-private partnership projects in the social sphere at the

state level, and above all in the communal economy. This is due to the fact that at the regional level, the legislation focuses mainly on the implementation of transport infrastructure objects, and on the ground mainly projects in social infrastructure and utilities are carried out on the principles of public-private partnership [4]. In addition to attracting private investment by type of economic activity, the role of public-private partnerships plays an important role in the development of private sector enterprises that are part of the partnership. This is due to the transaction exchange, carried out both within the public-private partnership, and at the external level. In the process of internal transaction exchange, the transfer of ownership of state assets to private sector enterprises takes place. Ownership of state assets, such as the right to use, the right to income, the right to manage, give the enterprise the opportunity to take part in the management of joint assets of a public-private partnership, in the distribution of income in general and to obtain additional income from the synergetic effect when using material- real assets in the process of implementing a joint project. This gives reason to believe that as a result of internal transactions for a private enterprise as a part of a public-private partnership, the legal basis for joint production, distribution of exchange and directly by the public-private partnership is created. It should also be borne in mind that the private enterprise, as part of the public-private partnership, retains its inherent ownership rights to its assets, which enables it to maintain autonomy and relative economic isolation in the terms of partnership and withdrawal from its membership. In the process of internal transactions, the enterprise transfers its ownership rights to the state, which should be defined as ownership rights of an organizational nature. These should primarily include the right to represent the enterprise in the external environment, the right to sign external contracts. By acquiring the ownership rights to use the assets of other members of the public-private partnership, the enterprise, along with obtaining additional income, which provides him with the growth of his own assets, receives the opportunity to ensure an increase in the assets of the enterprise as a whole more rapidly than in the increase of assets in its autonomous functioning. At the same time, with the use of mechanisms of public-private partnership: the quality of services provided is increasing; part of the risk is transferred to the private sector; more efficient use of resources is achieved. In order to understand whose interests prevail in the process of partnership interaction between business and government, in our opinion, it is necessary to more clearly identify the target installations of the subjects of this interaction, which are presented in Table 1.

Along with the internal transaction, an external transaction is carried out, which can be considered as an exchange process with environmental agents in the process of implementing infrastructure objects, as well as projects in the development of natural resources. Any exchange process with the external environment threatens the enterprise with an increase in transaction costs, but the public-private partnership institute provides some degree of reduction in the transaction costs of enterprises that are part of it. Transaction costs include information costs relating to the search for information, analysis and storage; expenses incurred in conducting negotiations, as well as costs associated with conducting internal control over the activities of partners, the cost of protection from third parties in order to protect

Table 1

Possibilities of public-private partnership for the state and business

№	Goals of the state	Business Goals
1	Increasing the living standards of the population, «human capital» development	Expansion of opportunities for capital reproduction, penetration of its previously unavailable sectors of the economy
2	Overcoming structural imbalances in the strategy of economic growth	Participation in projects implementation using budget funds
3	Supporting the competitiveness of business in the domestic and foreign markets	Possibility of obtaining state guarantees and lending projects of social significance by foreign financial organizations
4	Improvement of the services quality provided to the population, which are within the competence of the state	Reducing the tax burden, providing benefits and preferences for businesses
5	Implementation of large infrastructure projects that could not be realized due to budget deficits or other reasons	Participation in profitable realization and development of state property objects. Preservation of strategic control over created assets
6	Reducing disproportions in the socio-economic development of the regions	Facilitation of obtaining licenses, permits, conclusions of supervisory bodies
7	Integration of domestic enterprises into the world economy	Creating a positive image of companies
8	Ability to use managerial experience, skills and professionalism of private business, introduction of advanced management methods	Developing a dialogue between government and business in all sorts of spheres, stimulating innovative thinking, finding new and promising methods of interaction

Source: built by the author on the basis of [3; 4]

members of the partnership from economic pressure and claims. All these types of transaction costs are borne by the state structures, the partners, or the public-private partnership is the realization of the interests of its members. The development of the company as part of the public-private partnership is carried out through an active internal transaction exchange, which ensures the transfer of rights to use, management of public and private assets, as well as rights to distribute common income in addition to the rights to own assets of the enterprise. The main directions of enterprise development in the system of public-private partnership are production-technical, technological; innovative; socio-economic; organizational and managerial; communicative. Industrial and technical, technological development of the enterprise requires modernization of the production and technical base of the enterprise at the expense of its own sources, as well as at the expense of capitalization of the share of the total income received by the enterprise as part of the partnership. The consequence of industrial, technical and technological development is the flexibility of production, adaptability to the rapid change in the needs of customers, achieved through access to the use of technologies of other enterprises – partners of the partnership.

Innovative development of the enterprise is characterized by adaptation of the enterprise to work in a new technological way, as well as in the innovative sector of the economy. This necessitates the import of knowledge into an organization, requires systematization of knowledge and development of the intellectual capital of the organization, and in some cases the use of knowledge as an economic factor of production. The socio-economic development of the enterprise is based on increasing the efficiency of production as a result of the scale effect, as well as participation in the business processes of the enterprise in conjunction with other members of the partnership, which enables them to engage in new technologies of other enterprises. As a result, the competitiveness of the company and its employees increases as the internal mechanism of income growth, profitability and saving on cost reduction is realized. It should be noted that the economic and social-labor relations in the enterprise are improved in connection with the development of cooperation of employees, as well as the introduction of the principles of social justice and social responsibility.

Organizational and managerial development of the enterprise within the partnership may be as a result of the formation of an enterprise management model based on the principles of public management and management of commercial enterprises, which allow using active and passive forms for attracting employees to enterprise management and realizing control functions of public management.

The communicative development of the company is aimed at improving information and communication technologies, as well as their tools in the interaction of the enterprise with the agents of the environment and business partners. The communicative development of the enterprise allows it to enter industrial networks, as well as use different forms of cooperation with other business entities. The development of enterprises within the public-private partnership is influenced by external and internal factors. As external factors can be named the cooperation of employees in the partnership; accumulation of knowledge and formation of intellectual capital of the enterprise as a result of import and transit of knowledge in the interaction of the enterprise with other members in the partnership. The internal factors should first of all include the created economic potential of the enterprise; the experience of the enterprise in the partnership, the interaction management of the partners. The mechanism for managing the development of the enterprise as part of the partnership can be considered as the implementation of the functions of process and project management, which can affect the specified directions of enterprise development. Managing the technology of project management, the management of the company will be able to determine the relationship with external customers, eliminate violations in scheduled tasks, reduce the losses that arise. Project management tools allow using the technology of key changes during the implementation of the project, linking the business interests of the enterprise with the project being implemented. At the same time, project management will make it possible to change the existing organization of production and create conditions for the choice of new directions in the enterprise and the change of technology for the production of new products. As a result of using project management at the enterprise, the preconditions for improving the specialization of the main activity, expansion of

new types of specialization and development of new types of production activity are created. Particularly large role of project management for socio-economic and organizational and managerial directions of enterprises development within the partnership, as the organizational structure of the company changes and the possibilities of democratization in the management of the enterprise are expanding. The use of process management leads to a change in the format of the participants' interaction in business processes.

An enterprise within a public-private partnership gets the opportunity to study the flow simulation of the interconnected and interrelated business processes and monitor their implementation. In general, it can be noted that process management facilitates the development of an enterprise in such areas as industrial, technical, technological, socio-economic, organizational and managerial. In addition to project and process management, companies within the public-private partnership have the opportunity to use elements of public management and management of commercial enterprises in the enterprise management system, which allows to intensify control in various forms and, above all, extend the powers of public control, public audit and public supply. Public management helps to build business processes in the enterprise, determine the criteria and directions of enterprise development in the future, the choice of less costly forms of advanced training and improve the competence of enterprise's employees. Public management also provides enterprise adaptation to the external environment, which is especially important for him after leaving the partnership, as it enables the integration into production networks. The analysis of the enterprise management system as part of the public-private partnership shows that management of commercial organizations creates conditions for the development of the enterprise development strategy in the future, provides technical modernization of production, identifies the strategic advantages of the enterprise, based on how these benefits will be sufficient for the enterprise in the future [4]. The combination of public management and management of commercial organizations allows to realize the principles of rationality and efficiency of production and economic activity in the company's activities; orientation to public values in the production of services and in the implementation of infrastructure projects; the principle of excellent competitive advantages of the enterprise, providing it with a certain margin of safety in production and economic activity and the opportunity to take a favorable position in the market when leaving the partnership; the principle of stabilization of the production and economic activity of the enterprise and the successful interaction with partners and employees of the enterprise. In the implementation of projects involving public-private partnerships, the principle of social responsibility plays an important role. Social responsibility is considered as a collective social responsibility of business partners in conjunction with the collective responsibility of the state as part of the partnership. Thus, the social responsibility of the public-private partnership should be considered as a synthesis of socio-economic and political aspects in the activities of the state and business, which express the involvement in the national needs, aspirations and interests of the people and the country [4].

According to experts, about 70% of the infrastructure services of territorial units in England are implemented on the basis of models of public-private partnership. Experts expect a significant increase in such projects worldwide, for example, in

countries with strong urbanization trends and a major disadvantage of public capital (Latin America and Africa) or in reformed countries of Eastern Europe, where decentralization at the state level leads to the definition of new tasks at the regional or communal levels without adequate provision of its capital [3].

Practically all modern cities are faced with the problems of establishing effective mechanisms of interaction between the state, business and the population, the whole thing is how local administrations react to them, how they integrate their efforts and efforts of local community, business for their successful solution.

It should be formulated key problems that impede the effective interaction of the population, business and government: the high volatility of the economic and financial situation in the country; lack of a unified system of governance and institutions capable of coordinating the process of interaction; the unwillingness of the authorities and business to engage in partnerships and implement public-private partnership projects; a high level of bureaucracy and corruption, which hinders the establishment of trust and constructive relations with entrepreneurs; poorly developed social orientation of business, its interest in solving not only its private but also local problems; lack of right practice; the passivity of the territorial administration bodies to initiate and jointly promote projects on the terms of public-private partnership.

It should be noted that many of the listed problems are successfully addressed in modern cities seeking to break the crisis. Adopted by the territorial management bodies of the program for developing business and government partnerships include modern mechanisms that allow building sustainable trust in power, business and government authorities in the cities. Transformation of the modern cities economy can be associated with the transition to a new state that cannot be achieved without generators of innovation, new knowledge. Only by relying on it, it can be got a new look and opportunity to discuss such a city environment as «intelligent city», «intellectual», «educational», «self-developing», «sustainable». It is no accident that the terms «smart city» and «intellectual territory» were introduced in the early 1990's when Singapore became an «intellectual island», while Toronto and the Silicon Valley were «smart cities» and «smart valleys». It should be noted that the advancement of urban technological transformation did not immediately catch up with lagging cities, the specificity (industrial orientation) of which negatively affected the economy and social transformations, because they did not pay much attention to innovations. The theory of «living cities» is presented in the works of Jane Jacob [5] and other authors whose research was devoted to the strategies of urban planning.

In developing strategy of its development, «smart cities» are not only developed through market forces or local self-government, they affect employment, production growth, using a wide range of tools in a globalized environment. Such cities with limited types of production are forced to exhibit creativity and dynamics, to anticipate events, to mobilize local intellectual, economic, social and political resources in a single management process that allows them to realize the strategy of their socio-economic development and to provide competitive advantages.

It should be distinguished the following areas for improving the interaction of the population, business and government in «smart cities»:

1) formation of institutional conditions, acceptable for all subjects of public-private partnership interaction;

2) creation of stable and attractive conditions for investment activity in «smart cities»;

3) support and guarantees of the state to partners from the private sector;

4) development and institutionalization of a single concept of development of public-private partnership in the country;

5) use of business associations and public organizations to conduct dialogue with the state on the problems of effective interaction of the population, business and government;

6) creation of «centers of competence» as organizational structures for initiating and managing projects of public-private partnership in «smart cities»;

7) organization of informational and educational work in the framework of public-private partnership promotion.

Conclusions from the conducted research. Summing up, it should be concluded that the mechanism for managing the development of the enterprise in the system of public-private partnership is provided at the expense of regulatory influence on the choice and implementation of the directions of enterprise development with the help of tools and methods of project management and process management. The operation management of the enterprise is implemented on the principles of commercial organizations management and public management. It is the emphasis to use the elements of commercial organizations management and public management,

which contributes to the orientation of industrial and economic activity of the enterprise on the public values, the identification and development of its own excellent competitive advantages, which ensure the stabilization of its main activities, as well as the development of new types of production and the opportunity to take the leading position on market after leaving the partnership.

REFERENCES:

1. Stratehii staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [Strategies for sustainable development of Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf (accessed 18 March 2019)
2. Zakon Ukrainy Pro derzhavno-privatne partnerstvo [Law of Ukraine on public-private partnership]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2010, № 40, st. 524). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-171_\(accessed 18 March 2019\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-171_(accessed%2018%20March%202019))
3. Zapatrina I. Publichno-chastnoye partnerstvo kak novaya ideologiya razvitiya mirovogo soobshchestva [Public-private partnership as a new ideology for the development of the world community]. Retrieved from: www.ukrppp.com/present/doklad_astana_zapatrina.doc,2011 (accessed 18 March 2019)
4. Bill Khatchison (2013–2014). Naskolko umen vash «umnyy gorod» i pochemu eto dolzhno vas bespokoit? BRICS. *Business magazine*, 42. Retrieved from: <http://eurasianews.md> (accessed 18 March 2019)
5. Dzheyn Dzhekobs (2008). *Ekonomika gorodov* [City Economy]. Moskva : Izdatelstvo : Kulturnoye nasledie. [in Russian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-26

УДК 330.34:332.142

Худолей В.Ю.

*доктор економічних наук, професор, ректор
ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»*

Гречко А.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»*

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН НА ФІСКАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ

У статті встановлено вплив інституціональних змін на фіскальне стимулювання розвитку регіональних суб'єктів. З'ясовано, що практика державного управління у розвинутих країнах світу показує високу ефективність використання фіскальних стимулів як інструментів забезпечення розвитку окремих регіонів. Однією з основних рис, притаманних фіскальним стимулам, є сконцентрованість впливу, що виявляється у чіткій спрямованості стимулу відповідно до економічного змісту інструменту, у який він вмонтований. Установлено, що в основі децентралізації лежить процес делегування, тобто передачі повноважень на нижчі рівні, що дає змогу забезпечити зростання ефективності використання бюджетних коштів за рахунок надання необхідного рівня самостійності у прийнятті рішень про розподіл бюджетних ресурсів згідно з потребами місцевого населення.

Ключові слова: інституціональні зміни, децентралізація, фіскальна децентралізація, фіскальне стимулювання, розвиток, делегування, регіон.

Худолей В.Ю., Гречко А.В. ВЛИЯНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НА ФИСКАЛЬНОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ СУБЪЕКТОВ

В статье установлено влияние институциональных изменений на фискальное стимулирование развития региональных субъектов. Выяснено, что практика государственного управления в развитых странах мира показывает высокую эффективность использования фискальных стимулов в качестве инструмента обеспечения развития отдельных регионов. Одной из основных черт, присущих фискальным стимулам, является концентрированность воздействия, которая определяется четкой направленностью стимула в соответствии с экономическим содержанием инструмента, в который он встроен. Установлено, что в основе

децентрализації лежить процес делегування, то єсть передачі повноважень на більш низькі рівні, що дозволяє забезпечити ріст ефективності використання бюджетних засобів за рахунок надання необхідного рівня самостійності в прийнятті рішень о розподілі бюджетних засобів в відповідності з потребами місцевого населення.

Ключевые слова: інституціональні зміни, децентралізація, фискальна децентралізація, фискальний стимулювання, розвиток, делегування, регіон.

Khudolei Veronika, Hrechko Alla. INFLUENCE OF INSTITUTIONAL CHANGES ON THE FISCAL IMPROVEMENT OF REGIONAL SUBJECTS DEVELOPMENT

The article analyzes the influence of institutional changes on the fiscal stimulation of the development of regional actors. It is substantiated that the issue of fiscal stimulation requires a thorough theoretical reflection in order to develop effective mechanisms for its practical application in the context of the institutional changes taking place in Ukraine today. The practice of public administration in the progressive countries of the world proves the high efficiency of using fiscal incentives as a tool for the development of individual regions. Fiscal incentives enable the regulator to rank quality approach to tax incentives under the object form, the economic nature of the phenomenon or process exerted influence. Fiscal stimulus can be implemented in various directions, including in the budgetary aspect, which most often takes the form of intergovernmental transfers or redistribution of expenditures between budgets of different levels, along with providing them with an adequate amount of money resources. It has been proved that the power decentralization allows the central authorities to delegate part of the function to the regional and local levels. The main condition for effective decentralization and transfer of budget powers at lower levels is an adequate assessment of the potential risks of implementing such a system, which should be reflected in the full observance of the declared goals, the provision of local budgets with the necessary level of financial resources for the implementation of the delegated powers, the formation of a balanced budget process for the purpose of security from the occurrence of regional imbalances in the context of financial security. As a result of the study, it has been proved that the budget component aimed at increasing the effectiveness of fiscal motivated regional development is a decentralization process of that provides a more efficient mechanism for allocating budget funds through awareness of local level needs that can be met by redistributing budget funding.

Keywords: institutional changes, decentralization, fiscal decentralization, fiscal stimulation, development, delegation, region.

Постановка проблеми. Глобалізаційні виклики, якими супроводжується розвиток національних господарств усіх країн світу, мають, як і будь-який інший процес, позитивні та негативні прояви. Своєю чергою, глобальні загрози економічного розвитку, що можуть супроводжуватися глобальною рецесією, актуалізують питання розроблення механізмів стабілізації економічного розвитку країн, що знаходяться в інституціональних змінах розвитку економіки. Держави всього світу з урахуванням глобалізаційних тенденцій розвитку світового господарства шукають шляхи та механізми, які б сприяли збалансованому, демократичному, сталому розвитку своїх країн. Ці питання є актуальними і для України, оскільки глобалізаційні та інші зовнішні загрози, а також зростаюча асиметричність розвитку регіонів зумовлюють формування нових підходів та принципів щодо функціонування інституціонального середовища [1, с. 71]. Створення сприятливих соціально-економічних умов, що супроводжується сталим розвитком регіонів та країни у цілому, призводить до перегляду існуючих усталених відносин щодо розподілу благ у суспільстві та пошуку нових рішень існуючих проблем. У таких умовах раціональне використання інструментарію державної фискальної політики, засноване на побудові системи фискальних стимулів, сприятиме як розбудові інституціональних структур, так і вирішенню реальних проблем регіонального рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду інституціональних умов розвитку держави та її регіонів присвячено чимало наукових праць. Ці питання є жваво обговорюються на різного рівня форумах, симпозиумах, конференціях. Ґрунтовно висвітлено питання інституціональних змін в Україні з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень у працях вітчизняних науковців: О. Бориславської, М. Бутка, Є. Василькова, Г. Возняк, А. Гальчинського, С. Герчаківського, М. Гетьманчука, Б. Данилишина, О. Дроздовського, О. Десятнюка, В. Ємельянова, Я. Жаліла, А. Жицького, Е. Захарченка, І. Зварича, Т. Кальченка, Є. Кузьміна, Н. Мирної, В. Мельник, О. Чугриної, Г. Щедрової та ін.

Вплив децентралізації у напрямі фискальних змін та фискального стимулювання регіональних еконо-

мічних суб'єктів досліджували такі вітчизняні науковці, як: В. Андрущенко, Л. Амбрик, А. Бойко, Б. Болдирев, О. Бориславська, І. Вахович, М. Гончаренко, В. Дем'янишин, І. Заверуха, Ю. Іванов, А. Крисоватий, І. Луніна, В. Осецький, В. Опарін, І. Усков, О. Шишка, О. Яценко та ін.

Відаючи належне наявним теоретико-методологічним опрацюванням, необхідно зазначити, що питання фискального стимулювання регіональних економічних суб'єктів господарювання в умовах інституціональних змін у напрямі децентралізації владних повноважень в Україні залишаються недостатньо висвітленими та вимагають подальших досліджень.

Мета дослідження полягає у встановленні впливу інституціональних змін на фискальне стимулювання розвитку регіональних суб'єктів господарювання. Для вирішення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- з'ясовано сутність фискальних стимулів для розвитку регіональних суб'єктів господарювання;
- визначено сутність процесу децентралізації;
- обґрунтовано доцільність децентралізації владних повноважень у сучасних умовах глобального розвитку;
- доведено доцільність фискальної децентралізації у контексті державної бюджетної політики.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. На сучасному етапі розвитку вітчизняна фискальна система демонструє свою неефективність та низку хронічних проблем, однією з яких є її фискальний характер. Тобто державні структури орієнтовані виключно на досягнення певного рівня податкових надходжень, нехтуючи при цьому перевагами використання регулюючої функції податків. Фискальна індиферентність української влади зумовлює обмеженість впливу інших заходів щодо формування сприятливого бізнес-клімату в державі [2, с. 5].

Практика державного управління у прогресивних країнах світу показує високу ефективність використання фискальних стимулів як інструментів забезпечення розвитку окремих регіонів або секторів економіки. Ця політика заснована на формуванні необхідних умов та специфічних параметрів економічного середовища, які б стимулювали підприємницьку актив-

ність, сприяли б переливу капіталу в окремі галузі або регіони, уникаючи при цьому прямих інтервенцій держави у соціально-економічні процеси.

Основоположною рисою фіскальних стимулів є їх об'єктна спрямованість, яка передбачає не лише надання певних преференцій економічним суб'єктам, а й контроль над справедливістю їх отримання та ефективністю проведених заходів, що потребує встановлення регулюючих умов, які б регламентували питання відповідності економічних результатів та обсягів, наданих пільг та преференцій. Отже, питання фіскального стимулювання потребує глибокого теоретичного осмислення для вироблення ефективних механізмів його практичного застосування в умовах інституціональних змін, що відбуваються сьогодні в Україні.

Однією з основних рис, притаманних фіскальним стимулам, є сконцентрованість впливу, що виявляється у чіткій спрямованості стимулу відповідно до економічного змісту інструменту, у який він вмонтований (наприклад, вплив податкової пільги поширюється лише в рамках податку, на який вона надана). Також слід виділити таку властивість фіскальних стимулів, як гнучкість та оперативність, тобто вони можуть розглядатися як тактичний і стратегічний інструмент організації фіскальних відносин із можливістю забезпечення необхідної територіальної або об'єктної диференціації.

Система фіскального стимулювання формує ефективне середовище функціонування економічних суб'єктів так, щоб пріоритети загальнодержавного характеру змогли стати економічно обґрунтованим напрямом розвитку конкретних компаній [4, с. 79]. Такими пріоритетами можуть слугувати економічні, екологічні та соціальні цілі розвитку держави за наявності раціонально побудованих фіскальних стимулів, які збалансують інтереси бюджету та комерційних структур.

Фіскальні стимули дають можливість регулятору якісно ранжувати підходи до податкового стимулювання відповідно до об'єкту, форми, економічної природи явища або процесу, на який чиниться вплив. Фіскальне стимулювання може здійснюватися у різних напрямках: у бюджетному аспекті, що найчастіше набуває форми міжбюджетних трансфертів або перерозподілу видаткових повноважень між бюджетами різних рівнів разом із забезпеченням їх відповідним обсягом грошових ресурсів (децентралізаційні процеси), або через надання податкових пільг регіональним суб'єктам господарювання.

Одним з інструментів, який має потенціал до вирішення такого роду системних проблем розвитку, є децентралізація владних повноважень, у тому числі в контексті бюджетної політики [3, с. 93].

Децентралізація владних повноважень дає можливість центральним органам влади делегувати частину функцій на регіональний та місцевий рівні. Локалізація функцій сприяє більш ефективній реалізації поставлених завдань. Але при цьому не можна казати про тотальну передачу функцій та обов'язків держави на регіональний і місцевий рівні, оскільки залишається багато завдань, які не можуть і не повинні вирішуватися на локальному рівні. Це пов'язано із забезпеченням економічної безпеки, макроекономічною стабільністю, національною обороною, визначенням напрямку монетарної та фіскальної політики тощо.

При цьому обсяг делегованих владних функцій та повноважень має корелювати з величиною пере-

даних на регіональний та місцевий рівні фінансових ресурсів, адже відсутність підкріплення видаткових зобов'язань матеріальним складником рівелю економічний та політичний зміст процесу децентралізації. Саме тому в процесі децентралізації виокремлюється поняття фіскальної децентралізації, що передбачає організацію процесу делегування певних бюджетних та податкових функцій держави, втілених у джерелах формування фінансових ресурсів держави та цільових напрямках їх витрачання, на нижчі адміністративні рівні управління.

Отже, в основі децентралізації лежить процес делегування, тобто передачі повноважень на нижчі рівні, що дає змогу забезпечити зростання ефективності використання бюджетних коштів за рахунок надання необхідного рівня самостійності у прийнятті рішень про розподіл бюджетних ресурсів згідно з потребами місцевого населення.

У рамках розгляду інструментів фіскального стимулювання доцільно пов'язувати процеси децентралізації безпосередньо з процесами фіскальної децентралізації. Кожне із цих понять логічно зумовлює наступне, ставлячи на центральне місце просторовий чинник, тобто саме географічна наближеність розпорядників бюджетних коштів до споживачів бюджетних ресурсів забезпечує бажаний результат, що зумовлюється згладженням наявної асиметрії інформації, яка виникає у вигляді неможливості центральних органів влади точково й ефективно відповідати на проблеми та виклики місцевого рівня як розпорядника.

Говорячи про створення сприятливих умов для ендогенного економічного зростання регіонів, варто зазначити необхідність переорієнтації видатків із поточних на видатки, пов'язані з розвитком. Це можливо забезпечити шляхом активізації державно-приватного партнерства у формі співфінансування регіональних інвестиційних проєктів, зокрема у сфері житлово-комунального господарства, місцевої інфраструктури, освіти, медицини тощо [8, с. 296].

Базовою настановою бюджетної децентралізації є те, що, оскільки кожен споживач, змінюючи місце проживання, може підібрати найвигодніші для себе публічні послуги й обсяг сплати податків, тобто знайти територію з кращим рівнем забезпечення публічними послугами, то завданням місцевої влади є забезпечення мешканців доступними та якісними послугами за оптимальним їх переліком із найнижчим рівнем фіскального навантаження на громадян [6, с. 65].

Саме тому процеси децентралізації дають змогу забезпечити ключові цілі розвитку регіонів у контексті бюджетної політики, до яких можна віднести збалансованість їх структури, високий рівень контролю над цільовим використанням бюджетних коштів за рахунок передачі значного обсягу видаткових повноважень на місця, а також забезпечення транспарентного бюджетного процесу.

Головною умовою ефективного провадження децентралізації та передачі бюджетних повноважень на нижчі рівні є адекватна оцінка потенційних ризиків упровадження такої системи, що має виявлятися у цілковитому слідуванні задекларованим цілям, забезпеченні місцевих бюджетів необхідним рівнем фінансових ресурсів для виконання делегованих їм повноважень, формування збалансованого бюджетного процесу з метою унеможливлення від виникнення регіональних диспропорцій у розрізі фінансового забезпечення.

У цілому вдосконалення міжбюджетних відносин має передбачати, насамперед, заходи щодо зміцнення власного податкового потенціалу муніципалітетів, що неможливо без забезпечення стабільності закріплення податкових доходів за місцевими бюджетами. Крім того, необхідні заходи, що дають змогу не допускати прямої залежності між фактичними і прогнозованими доходами й витратами бюджету та обсягом одержуваних дотацій вирівнювання бюджетної забезпеченості [7, с. 209].

Реформування бюджетно-податкових відносин між державою та органами місцевого самоврядування, визнання їх рівноправними суб'єктами взаємодій є можливим за чіткого розмежування повноважень між рівнями влади та забезпечення їх відповідними ресурсами в повному обсязі [3, с. 615].

Висновки. У процесі дослідження проаналізовано основні інструменти фіскального стимулювання, обґрунтовано їхній позитивний вплив на процеси розвитку регіональних суб'єктів, окреслено потенційні ризики та застереження щодо існуючих можливостей їх реалізації. Бюджетним складником, спрямованим на посилення ефективності фіскального мотивування регіонального розвитку, є процеси децентралізації, які забезпечують більш дієвий механізм розподілу бюджетних коштів за рахунок поінформованості щодо потреб місцевого рівня, які можуть бути задоволені за рахунок перерозподілу напрямів бюджетного фінансування.

Отже, процеси фіскальної децентралізації можна визначити одним із важливих компонентів забезпечення ефективної політики фіскального стимулювання, адже делегування бюджетних повноважень на нижчі рівні, крім підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів, дає змогу більш повно й якісно відповідати на проблеми регіонального розвитку та потреби місцевого населення, що не в змозі забезпечити центральні органи влади.

Подальших досліджень вимагає обґрунтування запровадження фіскальних стимулів та їх інституціональне підґрунтя, а також оцінювання рівня фінансової спроможності регіонів України в умовах децентралізації владних повноважень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Детермінанти розвитку національного господарства : монографія / М.В. Шашина та ін. ; за заг. ред. П.В. Круша. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 276 с.
2. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні : наукова доповідь / за ред. І.О. Луніної. Київ : Ін.-т екон. та прогнозів. НАН України, 2016. 70 с.
3. Роман В.Ф. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 92–98.
4. Савчук Н. Фіскальний федералізм та перспективи його адаптації до українських реалій. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 78–88.
5. Слободянюк Н.О., Коніна М.О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економіка і суспільство*. 2016. № 2. С. 611–616.
6. Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 2. С. 60–69.
7. Тульчинський Р.В. Децентралізація як детермінанта становлення нового регіоналізму в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. Економіка. 2017. Т. 22. Вип. 12 (65). С. 208–211.
8. Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung : kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 1. Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. P. 302.

REFERENCES:

1. Shashyna M.V. ta in. (2014). Determinants rozvytku natsionalnoho hospodarstva : monohrafiia [Determinants of the development of the national economy: monograph] / za zah. red. P.V. Krusha. Kyiv : NTUU «KPI». [in Ukrainian]
2. Lunina I.O. (2016). Rozvytok biudzhethnoi detsentralizatsii v Ukraini : naukova dopovid [Development of budget decentralization in Ukraine : scientific report]. Kyiv : Ін.-т екон. та прогнозів. НАН України. [in Ukrainian]
3. Roman V.F. (2014). Osoblyvosti detsentralizatsii ta dekontsentratsii vlady: teoretychnyi aspekt [Features of decentralization and deconcentration of power: the theoretical aspect]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, 38, 92–98. [in Ukrainian]
4. Savchuk N. (2014). Fiskalny federalizm ta perspektivy yoho adaptatsii do ukrainskykh realii [Fiscal federalism and prospects for its adaptation to Ukrainian realities]. *Svit finansiv*, 1, 78–88. [in Ukrainian]
5. Slobodianiuk N.O., Konina M.O. (2016). Problemy formuvannia dokhidnoi chastyny mistsevykh biudzhativ v umovakh finansovoi detsentralizatsii [Problems of forming the revenue part of local budgets in conditions of financial decentralization]. *Ekonomika i suspilstvo*, 2, 611–616. [in Ukrainian]
6. Treshchov M. (2015). Detsentralizatsiia yak zasib resursnoi samodostatnosti terytorialnykh hromad: teoretychnyi aspekt [Decentralization as a means of resource self-sufficiency of territorial communities: a theoretical aspect]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 2, 60–69. [in Ukrainian]
7. Tulchynskiy R.V. (2017). Detsentralizatsiia yak determinanta stanovlennia novoho rehionalizmu v Ukraini [Decentralization as the determinant of the emergence of a new regionalism in Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika*, T. 22, vyp. 12(65), pp. 208–211. [in Ukrainian]
8. Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung : kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 1. Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. P. 302.

СЕКЦІЯ 5 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-27

УДК 338.242.4

Лепьохін О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою і проектами
Запорізького національного університету*

Іващенко О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління
фінансово-економічною безпекою і проектами
Запорізького національного університету*

ВПЛИВ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено узагальнення ролі податкової безпеки у вирішенні соціально-економічних конфліктів у суспільстві в контексті моделі розвитку та слідування національним інтересам України. Особливості діалектичної взаємозалежності щодо забезпечення податкової безпеки між державою, бізнесом і суспільством проявляються в тому, що у світовій практиці надання соціальних послуг для знедолених верств населення здійснюється за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. Послідовні перетворення, спрямовані на демократизацію держави й підвищення ролі соціального діалогу між державою і бізнесом, є передумовою розвитку різних підходів до формування державної політики й здатні створити сприятливі умови для успішного соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: податкова безпека, моделі розвитку, бізнес, суспільство, інтереси, загрози.

Лепехин О.В., Иващенко О.В. ВЛИЯНИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЛОГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье проведен анализ роли налоговой безопасности в решении социально-экономических конфликтов в обществе в контексте модели развития и следования национальным интересам Украины. Особенности диалектической взаимозависимости по обеспечению налоговой безопасности между государством, бизнесом и обществом проявляются в том, что в мировой практике предоставления социальных услуг для обездоленных слоев населения осуществляется с помощью самостоятельной активности общественно-политических организаций, а также частных лиц. Последовательные преобразования, направленные на демократизацию государства и роли социального диалога между государством и бизнесом, являются предпосылкой развития различных подходов к формированию государственной политики и способны создать благоприятные условия для успешного социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: налоговая безопасность, модели развития, бизнес, общество, интересы, угрозы.

Lepokhin Oleksandr, Ivashchenko Olga. IMPACT OF THE MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ON ENSURING THE TAX SECURITY OF THE STATE

The article summarizes the role of tax security in solving socio-economic conflicts in society in the context of the model of development and following the national interests of Ukraine. Tax security is an important component of the multi-level system of financial security of the state and defines an important direction for conducting research at the level of theoretical study and its practical application. Insufficient understanding of the theoretical essence and mechanisms of ensuring tax security leads to the fact that the state authorities do not react or do not respond adequately to the challenges and risks, in particular, the financial and economic ones that arise at the present stage and cause further transformation processes. The peculiarities of dialectical interdependence in ensuring tax security between the state, business and society are manifested in the fact that in the world practice, the provision of social services to the disadvantaged population is carried out with the help of independent activity of socio-political organizations, as well as private individuals. Consequent transformations aimed at democratizing the state and increasing the role of social dialogue between the state and business are a prerequisite for the development of different approaches to the formation of state policy and can create favorable conditions for successful socio-economic development of the country. The problem of translating a certain part of social responsibility from state to business today in Ukraine is a socio-economic inevitability, which is due to the weakening of the financial capabilities of the state. At the same time, the policy of increasing the tax burden of business entities may have a destructive effect on the tax security of the state, since under the existing mentality of the population and the economic and legal nihilism of Ukrainian society a significant part of the income received will be concealed, weakening the social security of citizens. Generalization of the essence and components of tax security of the state deepens the theory of economic science. The theoretical provisions can be used in the formation of a state policy of ensuring tax security in the context of social compromise and the solution of socio-economic conflicts in society.

Keywords: tax security, development models, business, society, interests, threats.

Постановка проблеми. Можливість громадян користуватися системою різноманітних послуг (медичних, соціальних, культурно-освітніх, оздоровчих,

інформаційно-правових тощо) є основною ознакою високої якості життя в економічно розвинутих країнах. Сучасні економічно розвинуті країни характе-

ризується як держави соціального капіталізму, тобто яскраво вираженими соціалізованими ознаками.

Розвинена система соціального забезпечення, підтримки правопорядку і захисту особистості й власності, розвинена, інфраструктура, привабливий інвестиційний клімат та сприятливі умови ведення бізнесу вимагають на свою підтримку значних коштів, і платник податків, сплачуючи гроші в бюджет, натомість отримує право користування благами сучасного суспільства. Держава здійснює управління найбільш значущими сферами соціальної життєдіяльності через економічний вплив на поведінку суб'єктів господарської діяльності. Будь-які державні гарантії і надання державою соціальних послуг повинні бути підкріплені відповідним станом економіки країни у цілому, а також наявністю відповідних грошових ресурсів у державному чи місцевих бюджетах та позабюджетних державних фондах, які є основним джерелом соціального розвитку суспільства [1]. Тобто інструментом досягнення певної мети у соціально-економічній сфері держави і суспільства є податки.

Проблема справедливого перерозподілу національного доходу за значенням у вирішенні соціально-економічних конфліктів виходить на перший план, що призводить до актуалізації соціальної функції податків і податкової безпеки суспільства як основи конституційних гарантій громадян, спрямованих на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики забезпечення податкової безпеки держави засноване на наукових працях вітчизняних (Г. Бритова, З. Варналій, О. Власюк, М. Виклюк, С. Голиков, О. Гурнак, Я. Жаліло, М. Єрмошенко, Ю. Іванов, О. Ляшенко, І. Лукановська, В. Малий, В. Мельник, А. Мокій, В. Мунтіян, Н. Нижник, І. Подік, А. Соколовська, А. Сухоруков, Г. Ситник, С. Юрій тощо) і зарубіжних (Ш. Бланкарт, І. Джубек, Д. Олвей, Дж. Стігліц, В. Фехлер тощо) вчених у сфері функціонування національної безпеки та її структурних елементів.

Податкова безпека є важливим складником багаторівневої системи фінансової безпеки держави та визначає важливий напрям для проведення дослідження на рівні теоретичного вивчення та практичного його застосування [2]. Недостатнє розуміння теоретичної сутності та механізмів забезпечення податкової безпеки призводить до того, що державні органи влади не реагують або неадекватно реагують на виклики та ризики, зокрема фінансово-економічні, що виникають на сучасному етапі та зумовлюють подальші трансформаційні процеси. На прикладі вітчизняної податкової системи можна бачити, що реформування податкової системи проводиться безсистемно і без огляду на ті висновки, які можна було б одержати з податкової теорії.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі податкової безпеки у вирішенні соціально-економічних конфліктів у суспільстві в контексті моделі розвитку та слідування національним інтересам України.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У світовій практиці надання соціальних послуг для знедолених верств населення здійснюється у тому числі за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. Така практика залучення бізнесу для безоплатного надання низьких соціальних послуг населенню знімає соціальну відповідальність

держави перед своїми громадянами, ставлячи їх у нерівне становище.

Сукупність соціально-політичних завдань держави проявляється через економічний вплив держави на суспільні відносини суб'єктів господарської діяльності, які мають різні соціальні цінності й вимагають певного регулювання в різних варіантах, серед яких можна виділити ліберальну, соціал-демократичну і тоталітарну моделі розвитку таких взаємин [3].

Метою ліберальної моделі є мінімізація державної участі у фінансуванні соціальних програм, пріоритетне розширення бізнесу, забезпечення податкової безпеки бізнесу. Основними методами регулювання є: метод негативного права, коли держава не заважає, але й не допомагає економічним суб'єктам; метод загальнодозвільного регулювання, за якого суб'єкти можуть поліпшувати свій статус не забороненими законом засобами, а держава надає матеріальну підтримку тільки особам, які не можуть самі подбати про себе; метод пріоритету політики економічного розвитку за скорочення витрат на соціальні програми. У цій моделі переважають інфраструктурні методи забезпечення податкової безпеки.

Ліберальний підхід характерний для США, за якого характерним є прагнення до мінімізації державної участі у фінансуванні соціальних програм, спрямованих на компенсаційні виплати на адресу матеріально незабезпечених представників соціуму [3].

Соціальні послуги державою розглядаються виключно з погляду забезпечення потреб найбідніших верств населення і соціально незахищених суспільних груп залежно від конкретного історичного періоду. При цьому як основний приймається принцип негативного права. Держава не заважає, але й не допомагає людям у підвищенні їхнього власного благополуччя [4]. В умовах подібної схеми держава надає безоплатну матеріальну підтримку тільки у відношенні тих представників соціуму, які не можуть самостійно подбати про себе. На нашу думку, адресна суб'єктна спрямованість соціальних послуг повинна охоплювати не тільки ті верстви населення, які потребують надання допомоги, а й усі верстви суспільства, оскільки освіта, медичні послуги, пенсійне забезпечення мають широку соціальну спрямованість, що відображає моделі розвитку цивілізованих взаємовідносин суспільства і держави XXI ст. [5].

В умовах ліберального впливу держави на суспільні відносини суб'єктів господарської діяльності пріоритетною є податкова безпека бізнесу, за якої переважно використовуються інфраструктурні механізми забезпечення, що включають у себе різні методи податкової оптимізації через активне застосування численних податкових пільг, що повністю або частково звільняє платника податків від сплати податків. Податкові відрахування, неоподатковуваний мінімум, зниження податкових ставок, відстрочення або розстрочення податкових платежів та інші види податкової оптимізації дають можливість значно мінімізувати податкове навантаження і збільшувати прибутковість підприємницької діяльності виключно в рамках закону. В іншому разі держава застосовує досить жорсткі заходи впливу на недобросовісних платників податків [6].

Соціал-демократична модель має на меті зниження соціальної напруженості між багатими і бідними представниками соціуму, забезпечення податкової безпеки держави і суспільства. Забезпечення зазначеної мети досягається методами: стимулювання, що проявляється у підтримці малого і середнього бізнесу шляхом установа пільгових правил оподаткування та інших

стимулів для їх активного розвитку; регулювання, що передбачає досить високий рівень оподаткування, реальний соціальний захист громадян, державне фінансування соціальних програм; обмежень, що спрямовані на обмеження отримання надприбутків. Характерним є поєднання інституційних та інфраструктурних методів забезпечення податкової безпеки [3].

У рамках соціал-демократичного підходу держава активно втручається в діяльність приватного і корпоративного бізнесу. При цьому основним напрямом державної політики приймається курс на формування і підтримку середнього класу, який виступає як основа соціальної стабільності й соціального компромісу. Економічна політика держави в рамках цієї моделі може бути зведена до трьох основних напрямів, а саме стимулюючого, регулюючого, обмежувального впливу [7].

Стимулюючий вплив держави на економіку здійснюється насамперед у вигляді підтримки малого і середнього бізнесу шляхом установації пільгових правил оподаткування, які спонукають суб'єктів до активного розвитку.

Регулюючий вплив передбачає державну турботу про середній клас, що відображається у встановленні досить високого мінімуму соціальної гідності, а також у державному фінансуванні широкого кола соціальних програм у сферах освіти, медичного обслуговування тощо.

Що стосується обмежувального впливу, то воно спрямоване на представників великого бізнесу і має на меті обмеження отримання надприбутків шляхом установації прогресивного оподаткування та подальшого перерозподілу фінансових потоків. Основним пріоритетом у забезпеченні податкової безпеки за такого підходу стає держава та її громадяни, для чого необхідні великі надходження до бюджету для фінансування соціальних програм і підтримки високого соціального рівня суспільства за рахунок податкових та інших обов'язкових відрахувань, які надходять від суб'єктів господарювання [8]. При цьому система відповідальності за податкові порушення зміщується до переважного використання економічних санкцій: штрафів, пені, вилучення майна.

В умовах недемократичних політичних режимів держава приймає на себе повноту владних повноважень у всіх сферах суспільного життя. При цьому існують особливості управління економікою в умовах тоталітарних і авторитарних режимів. Як свідчить практика, за такої моделі пріоритетними є інтереси держави і військова сфера. Соціальна сфера й інші напрями економіки виступають другорядними. Наприклад, традиційно в СРСР вироблялося озброєння, співставні витрати на виробництво якого не мали аналогів у капіталістичному світі. Крім того, зрощування управлінського апарату призводить до монопольного панування партії з державним механізмом, що неминуче призводить до підпорядкування законів економічного розвитку ідеологічним догмам [3]. При цьому сама економіка починає розглядатися як елемент загальнодержавної програми формування суспільства нового типу, в якому держава виступає в ролі якогось соціального організму, який підпорядковує, поглинає і розчиняє у собі як окремих індивідів, так і соціальні групи. Якщо соціально-економічна політика держави в умовах демократії передбачає задоволення кадрових потреб виробників товарів і послуг за рахунок залучення в трудову діяльність зацікавлених в отриманні винагороди вільних індивідів, відносини яких із роботодавцем носять договірний характер і можуть бути

змінені або розірвані як із боку роботодавця, так і з боку працівника, то в економіці тоталітарної держави має місце якісно інша ситуація, за якої праця починає розглядатися як право і водночас обов'язок індивіда. Система примусової праці, за рахунок якої держава досягає своїх інтересів, займає домінуюче місце у виробничому механізмі тоталітарної економіки. Максимальні ставки податків гальмують розвиток бізнесу, використовуються виключно інституційні методи забезпечення податкової безпеки держави. Відмова від загальнокорисної праці на користь держави, несплата податків, агітація та інші дії, що призводять до зменшення надходження податків, розглядаються як злочин, що тягне за собою застосування до винних кримінально-правової відповідальності у вигляді виправно-трудова обов'язностей, спрямованих на створення матеріальних цінностей для цілей існування держави.

Основним методичним інструментарієм недемократичної (тоталітарної, авторитарної) моделі є: імперативний метод; метод диктатури у сфері виробництва і розподілу національних багатств; метод максимальних податків, що спрямований на отримання максимальних фінансових ресурсів, не піклуючись про розвиток бізнесу і благополуччя суспільства [3]. За цієї моделі переважають інституційні методи забезпечення податкової безпеки.

Коротко охарактеризувавши основні моделі розвитку державного впливу на поведінку суб'єктів господарської діяльності під час забезпечення податкової безпеки, які можуть проявлятися в різних варіантах соціально-економічної політики, слід узагальнити підходи до соціалізації взаємин держави, бізнесу і суспільства:

- у рамках першого підходу вивчаються фінансові основи державного забезпечення соціальних гарантій різним категоріям громадян, у тому числі отримання ними безкоштовних соціальних послуг;

- у рамках другого підходу досліджуються нормативно-правові механізми надання соціальних послуг, варіанти нормативно-правового регулювання, їх фінансово-економічне та соціально-економічне обґрунтування в діяльності держави. Це пояснюється тим, що метою будь-якого бізнесу є отримання максимального прибутку, тому бізнес не зацікавлений у наданні певних послуг, яких потребує суспільство. Саме держава за допомогою своїх владних повноважень, адміністративних і фінансових ресурсів має забезпечити суспільству та кожному громадянину гідне життя й вільний розвиток шляхом захисту життя і здоров'я, надання медичних послуг, освіти, пенсійного забезпечення тощо, використовуючи різні механізми взаємодії в системі управління централізованими і децентралізованими ресурсами [9].

Досліджуючи природу соціальних послуг у сучасних умовах, слід ураховувати всі джерела фінансування і співфінансування під час виконання функцій держави щодо соціального розвитку суспільства. Фінансування витрат, пов'язаних із наданням соціальних послуг, здійснюється за рахунок як централізованих, так і децентралізованих фінансів, оскільки поступовий розвиток бізнесу і зростання внутрішнього валового продукту збільшує надходження до бюджету у вигляді податків і зборів. За допомогою державного впливу на обов'язкове вилучення частини доходів господарюючих суб'єктів і застосування регресивну шкалу оподаткування для малого бізнесу та малозабезпечених громадян, досягаються певні цілі забезпечення соціальної й економічної безпеки держави:

– по-перше, держава активно може здійснювати соціальну політику, забезпечуючи гідний рівень зарплати державним і муніципальним службовцям, пенсій, стипендій та інших соціальних платежів, що в результаті призводить до зменшення бідності та соціального розшарування суспільства [10];

– по-друге, держава стимулює ріст економіки, оскільки з'являється об'єктивне підґрунтя для розвитку малого бізнесу, який забезпечує понад 60–70% внутрішнього національного продукту, оперативно реагуючи на будь-які зміни економічної ситуації та кон'юнктури ринку, створюючи робочі місця, сприяючи зниженню рівня безробіття і надаючи тим самим ринковій економіці необхідну гнучкість [11];

– по-третє, держава сприяє поступовому створенню широкого прошарку середнього класу, який може самостійно забезпечувати власний добробут і гідний рівень життя, будучи головною стабілізуючою політичною силою громадянського суспільства, сприяючи зниженню соціальної напруженості в суспільстві і зміні суспільної психології та життєвих орієнтирів основної маси населення.

Висновки. Таким чином, еволюція взаємозв'язку податкової та соціальної безпеки засвідчує, що особливий інтерес до проблеми державного впливу на обов'язкове вилучення частини доходів господарюючих суб'єктів виникає в періоди економічних труднощів і криз, коли виникає соціальний запит суспільства до уряду, що звітує про ефективність і доцільність витрат державного бюджету, намагання контролювати розподіл і перерозподіл національного доходу держави, щоб забезпечити собі цивілізоване існування, доступність до соціальних послуг та захищеність від зовнішніх і внутрішніх економічних загроз.

Особливості діалектичної взаємозалежності щодо забезпечення податкової безпеки між державою, бізнесом і суспільством проявляються в тому, що у світовій практиці надання соціальних послуг для знедоленіх верств населення здійснюється за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. У низці найбідніших африканських держав і держав Південно-Східної Азії просто не існує спеціально створених соціальних державних структур, у зв'язку з чим практика залучення бізнесу для безоплатного надання низки соціальних послуг населенню знімає соціальну відповідальність держави перед своїми громадянами, ставлячи їх у нерівне становище.

Послідовні перетворення, спрямовані на демократизацію держави й підвищення ролі соціального діалогу між державою і бізнесом, є передумовою розвитку різних підходів до формування державної політики й здатні створити сприятливі умови для успішного соціально-економічного розвитку країни. Проблема перекладання певної частини соціальної відповідальності з держави на бізнес сьогодні в Україні є соціально-економічною неминучістю, що зумовлено ослабленням фінансових можливостей держави.

Проте політика збільшення податкового навантаження суб'єктів господарювання може мати деструктивний вплив на економічну й соціальну безпеку держави, оскільки за умов існуючої ментальності населення України та економіко-правового нігілізму сучасного суспільства значна частина отриманих доходів буде перетікати в тіньову економіку, послаблюючи соціальну захищеність громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малий В.М. Щодо визначення поняття податкової безпеки. *Форум права*. 2015. № 5. С. 130–135.
2. Бритова Г.В., Скрильник Є.В. Роль бюджетно-податкової сфери у підвищенні фіскальної безпеки держави. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5. № 5–6. С. 44–51.
3. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія. Харків : Магістр, 2009. 380 с.
4. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. *Демократія: антологія*; упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 467–485.
5. Rawls J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 2005. LX. 524 p. (in United States of America).
6. Гурнак О.В. Формування концепції еволюційної моделі розвитку податкової системи. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. № 3. С. 4–9.
7. Подік І.І. Оцінювання сучасного стану податкової безпеки України. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 46–51.
8. Perez-Perez C. Structural Change and Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System. *Long Waves in the World Economy*. L., 1984. Vol. 15. № 4. October. P. 357–375.
9. Лукановська І.Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 40–45.
10. Вихлюк М. Економічний зміст податкової безпеки та її складові. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 126–134.
11. Голиков С.С. Проблеми забезпечення податкової безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 15. С. 62–64.

REFERENCES:

1. Malyi V.M. (2015). Shchodo vyznachennia poniattia podatkovoi bezpeky [Concerning the definition of the concept of tax security]. *Forum prava*, 5, 130–135. [in Ukrainian]
2. Brytova H.V., Skrylnyk Ye.V. (2017). Rol biudzhethno-podatkovoi sfery u pidvyshchenni fiskalnoi bezpeky derzhavy [The role of the fiscal and tax sector in raising the fiscal security of the state]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, T. 5, no 5–6, pp. 44–51. [in Ukrainian]
3. Radchenko O.V. (2009). Tsinnisna sistema suspilstva yak mekhanizm demokratychnoho derzhavotvorennia : monohrafiia [Valuable system of society as a mechanism of democratic state-building : a monograph]. Kharkiv : Mahistr. [in Ukrainian]
4. Shumpeter Y. (2005). Elitarna demokratiia i teoriia konkurentnoho liderstva. *Demokratiia: antolohiia* [Elitarian Democracy and Theory of Competitive Leadership. Democracy: anthology]; uporiad. O. Protsenko. Kyiv : Smoloskyp. [in Ukrainian]
5. Rawls J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 2005. LX. 524 p. (in United States of America).
6. Hurnak O.V. (2010). Formuvannia kontseptsii evoliutsiinoi modeli rozvytku podatkovoi systemy [Formation of the concept of evolutionary model of tax system development]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 3, 4–9. [in Ukrainian]
7. Podik I.I. (2017). Otsiniuvannia suchasnoho stanu podatkovoi bezpeky Ukrainy [Assessment of the current state of tax security in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 46–51. [in Ukrainian]
8. Perez-Perez C. Structural Change and Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System. *Long Waves in the World Economy*. L., 1984. Vol. 15. № 4. October. P. 357–375.
9. Lukanovska I.R. (2014). Teoretychne obgruntuвання mistsia podatkovoi bezpeky v systemi finansovoi bezpeky Ukrainy [Theoretical substantiation of the place of tax security in the system of financial security of Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6, 40–45. [in Ukrainian]
10. Vykhlyuk M. (2013). Ekonomichnyi zmist podatkovoi bezpeky ta yii skladovi [Economic content of tax security and its components.]. *Svit finansiv*, 3, 126–134. [in Ukrainian]
11. Holykov S.S. (2017). Problemy zabezpechennia podatkovoi bezpeky Ukrainy [Problems of providing tax security of Ukraine]. *Investitsii: praktyka ta dosvid*, 15, 62–64. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-28

УДК 336.647

Чмерук Г.Г.*кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Університет банківської справи»***Стороженко О.О.***кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття розкриває сутність поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» через аналіз дефініцій «фінансові відносини суб'єктів господарювання» та «трансформація». Проведений аналіз наукових публікацій свідчить, що поняття «трансформація фінансових відносин» в економічній літературі майже не зустрічається або використовується вітчизняними науковцями без розкриття її економічної сутності. Більш розповсюдженим є поняття «трансформація економічної системи». У нашому дослідженні розкрито зміст поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання», проаналізовано основні цілі такої трансформації. Основними передумовами трансформації фінансових відносин господарюючих суб'єктів вважаємо: циклічний характер розвитку всіх економічних систем, зміну фаз життєвого циклу підприємств, глобалізаційні процеси в економіці, зміни в законодавчих актах, організаційні зміни та технологічні революції.

Ключові слова: фінансові відносини, трансформація, трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання, циклічність, фази життєвого циклу, глобалізація, організаційні зміни, технологічні революції.

Чмерук Г.Г., Стороженко О.О. ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Статья раскрывает сущность понятия «трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования» через анализ дефиниций «финансовые отношения субъектов хозяйствования» и «трансформация». Проведенный анализ научных публикаций свидетельствует, что понятие «трансформация финансовых отношений» в экономической литературе почти не встречается или используется отечественными учеными без раскрытия ее экономической сущности. Более распространенным является понятие «трансформация экономической системы». В нашем исследовании раскрыто содержание понятия «трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования», проанализированы основные цели такой трансформации. Основными предпосылками трансформации финансовых отношений хозяйствующих субъектов считаем: циклический характер развития всех экономических систем, изменение фаз жизненного цикла предприятий, глобализационные процессы в экономике, изменения в законодательных актах, организационные изменения и технологические революции.

Ключевые слова: финансовые отношения, трансформация, трансформация финансовых отношений субъектов хозяйствования, цикличность, фазы жизненного цикла, глобализация, организационные изменения, технологические революции.

Chmeruk Halyna, Storozhenko Oksana. TRANSFORMATION OF FINANCIAL RELATIONS OF ECONOMIC ENTITIES

The construction of a modern mechanism of the financial system, understanding its role in a market economy model, can not be understood without a thorough study of the theory and practice of financial relations, which manifests itself at all levels of national economy management. They are based on financial decisions for the formation and use of financial resources. In the conditions of evolutionary transformation processes in the economic system of Ukraine, the approaches related to the organization, regulation and planning of financial relations of economic entities, control of the state for their efficiency and effectiveness must undeniably be adjusted. In accordance with such interpretations it can be argued that there is a need for coordination between financial relations and evolutionary changes in the country and in the world as a whole, which should determine the organization and mechanisms for the stabilization of financial relations. The conducted analysis of scientific publications shows that the concept of "transformation of financial relations" in the economic literature almost does not occur, or used by domestic scientists without disclosing its economic essence. The concept of the transformation of the economic system is more widespread. Therefore, in our study the content of the concept "transformation of financial relations of subjects of management" is disclosed, the main objectives and preconditions of such transformation are analyzed. The main preconditions for the transformation of financial relations of business entities are: the cyclical nature of the development of all economic systems, the change in the phases of the life cycle of enterprises, globalization processes in the economy, changes in legislative acts, organizational changes and technological revolutions.

Keywords: financial relations, transformation, transformation of financial relations of subjects of management, cyclicity, life cycle phases, globalization, organizational changes, technological revolutions.

Постановка проблеми. Подальший розвиток економічних і фінансових відносин, ускладнення інфраструктури ринків, взаємозв'язків між економічними суб'єктами, створення та розвиток розгалужених у просторі організаційних утворень на національному та міжнародному рівнях, пришвидшення темпів зміни умов зовнішнього середовища та швидкий перехід до інноваційних методів ведення бізнесу поставили перед господарюючими суб'єктами проблему управління рухом фінансових ресурсів та встановлення таких економічних та фінансових відносин зі своїми контрагентами, які б відповідали сучасним вимогам. Багато дослідників у галузі фінансового менеджменту підкреслюють необхідність трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Аналізуючи роботи українських та зарубіжних учених, слід відзначити певну однобічність визначення дефініції поняття «фінансові відносини». Фінанси та фінансові відносини розглядалися більшою мірою на макрорівні, тобто з погляду державних фінансів. Фінансовим відносинам на мікрорівні, рівні окремих суб'єктів господарювання приділялася незначна увага, оскільки спеціальна економічна література дає десятки визначень, які частіше за все не вказують специфіку даної категорії, а лише відображають різні позиції того чи іншого автора.

Загалом дослідники цього питання сходяться у думці, що фінансові відносини – це частина економічних відносин, яка пов'язана з формуванням та використанням фінансових ресурсів із метою: здійснення

економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави; забезпечення розширеного відтворення на макро- та мікроекономічному рівнях; участі у відносинах обміну для задоволення потреб господарських суб'єктів та населення [1]. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки, тому фінансові відносини суб'єктів господарювання – це грошові відносини, які виникають між суб'єктами економіки (юридичними та фізичними особами, які є носіями прав і обов'язків) у процесі формування, розподілу і використання фондів грошових коштів та взаєморозрахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації економічних систем постійно перебувають у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, є предметом численних наукових дискусій. Вагомі теоретико-методологічні напрацювання у цій царині належать видатним ученим минулого К. Марксу, Й. Шумпетеру, Т. Веблену. Велику увагу питанням трансформації фінансового сектору національної економіки, у тому числі у зв'язку з розвитком цифрових технологій приділили О.І. Барановський, Я. Дропа, М. Крупка, О. Ватаманюк, О. Вовчак, Р. Задорожна та ін. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання зробили відомі вітчизняні і зарубіжні науковці: М. Білик, І. Бланк, Є. Брігхем, Д. Ванькович, Ю. Воробйов, І. Зятковський, Г. Кірейцев, Л. Лахтіонова, О. Непочатенко, Л. Павлова, М. Петик, О. Підхонний, А. Поддєрьогін, Б. Пшик, Р. Слав'юк, Є. Стоянова, О. Філімоненков. Трансформаційні процеси, що відбуваються на різних рівнях господарювання досліджували такі сучасні науковці, як Н.І. Гражевська, І.Б. Жилаєв, Г.І. Башняніна, І. Діскін та ін.

Проведений аналіз наукових публікацій свідчить, що поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» в економічній літературі майже не зустрічається або використовується вітчизняними науковцями без розкриття її економічної сутності.

Мета дослідження полягає в аналізі дефініції поняття «трансформація фінансових відносин суб'єктів господарювання» та формуванні авторського визначення даного терміна. На основі проведеного аналізу планується визначити цілі та передумови трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Поняття трансформації постає доволі складним та багатограним. Аналіз публікацій показав, що питання розкриття сутності трансформації приділено недостатню увагу. Традиційно трансформація позначає зміну чого-небудь, перетворення системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми чинниками [2]. У роботі [3, с. 5] подано визначення соціальної трансформації і розкрито її сутність із позиції інституціональної теорії. Вона трактується як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, та функціонування соціальних інститутів, пов'язаних із наміром, цілеспрямованим впливом номінальних установок (формальні норми, процедури або правила) – з іншого. Інший підхід можна зустріти в монографії професора Г.І. Башняніна [4, с. 164], де в загальному розумінні трансформація є «стадією розвитку будь-якої економічної системи, пов'язаної з її перетвореннями, видозмінами. У якісному значенні вона описує кінцевий стан розвитку, реорганізацію цілісної системи шляхом імплементації її як елемента в систему вищого рівня розвитку». Тобто

трансформація є формою зміни, що має завершений вигляд якісного цільового перетворення об'єкта в процесі його економічного розвитку.

Сьогодні трансформаційні процеси досліджуються багатьма науковцями, та більшість їх робіт має спрямування на дослідження трансформації економічної системи. Так, у роботі [5, с. 6] соціально-економічна трансформація розглядається як процес поступового екстенсивного та інтенсивного цільового перетворення однієї системи на іншу, що супроводжується становленням нової якості системи. У роботі [6, с. 11] автор доводить, що сутністю трансформації економічної системи є її якісні перетворення, які можливо структурувати за глибиною (збагачення природи економічної системи чи перехід до її нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, зміни); за характером (еволюційні чи революційні зміни); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні зміни); за охопленням елементів системи (часткові або загальносистемні зміни).

Н.І. Гражевська пропонує розглядати трансформацію як загальну форму розвитку економічних систем, пов'язану з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем зі стійкого в нестійкий стан, і навпаки. Важливим складником такого визначення є пов'язування трансформації з переходом певної системи у нестійкий стан. У практиці управління економічними системами різного рівня важливо, щоб такі переходи були керованими [7].

В Економічній енциклопедії трансформація трактується як процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших [8, с. 687]. Така точка зору є доволі поширеною, схожої думки дотримуються Г.М. Поченчук [9] та Н.В. Петришина [10], які вважають трансформацію складним процесом перетворень, унаслідок яких змінюються кількісні та якісні параметри систем та їхніх складників.

Таким чином, на нашу думку, проведений аналіз визначення та розуміння природи, протікання трансформацій в економічному контексті дає змогу дати таке визначення: трансформація – це сукупність змін, які відбуваються під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників і які в кінцевому підсумку призводять до нового якісного та кількісного стану, нових результатів та постановки нових цілей та завдань.

Отже, після аналізу підходів до сутності поняття «трансформація» можемо визначити сутність категорії «трансформація фінансових відносин». Будемо вважати, що сутність трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання полягає у переході системи грошових відносин, що виникає між учасниками економічних відносин у процесі їх господарської діяльності, з одного якісного стану в інший під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Трансформації фінансових відносин є об'єктивним явищем, яке має місце в силу існування множини причин. Аналіз літературних джерел дав можливість сформулювати основні передумови трансформацій (рис. 1).

Циклічний характер розвитку всіх економічних систем (на макро-, мезо- і мікрорівні). Циклічність є атрибутивною характеристикою розвитку всіх систем, як природних, так і штучних. Дослідники вказують на існування понад 100 різних видів циклів, які мають вплив на суб'єкти господарювання та їх оточення [11]. Прикладом таких циклів може бути і цикл відтворення окремих систем та підсистем господарства: операційної, інвестиційної, фінансової.

Рис. 1. Основні об'єктивні передумови трансформацій фінансових відносин суб'єктів господарювання

Доведено, що тривалість циклу відтворення вказаних систем є різною, отже, у певний момент часу порушується відповідність їх станів. Цей конфлікт і може стати рушійною силою трансформації фінансових відносин господарюючого суб'єкта.

Зміна фаз життєвого циклу підприємств. Ми пропонуємо розглянути модель, побудовану на основі законів життєвого циклу розвитку організації. Перший цикл розвитку підприємства пов'язаний із зародженням (створенням) підприємства [12]. На цьому етапі розвитку основна проблема – формування оптимальної структури фінансових ресурсів за критерієм мінімізації плати за них. Виходячи з того, що організації, які перебувають на стадії впровадження, відчувають потребу в залученні додаткових фінансових ресурсів, найбільш актуальною стратегією управління фінансовими ресурсами буде або збільшення капіталу існуючої організації (за рахунок власних або залучених джерел), або об'єднання існуючої організації з іншими, могутнішими компаніями. Найкращими для об'єднання тут є організації, що перебувають на стадії розвитку й на стадії зрілості в силу володіння ними вільними фінансовими ресурсами та відносною стабільності функціонування. Тобто на цьому етапі йде формування фінансових відносин із фінансовими інститутами, постачальниками, замовниками та іншими організаціями. Також у цьому циклі інноваційного розвитку підприємства відбувається становлення фінансових відносин усередині організації між засновниками, працівниками та структурними підрозділами.

Другий цикл спрямований на вдосконалення продуктового ряду підприємства. Зміст другого циклу (росту організації) – це продуктова диверсифікація, тобто підприємство може розглядати лише ті ідеї, які забезпечують процес диверсифікації. Саме у цьому циклі освоюється більшість товарів і послуг, які забезпечують виживання і захоплення відповідного ринкового сегменту.

Стадія росту характеризується активним формуванням в організації власних фінансових ресурсів. Тут виникає необхідність проведення оцінки оптимальності сформованої структури й обсягу фінансових ресурсів. Оптимальною можна назвати структуру фінансових ресурсів, що забезпечує збільшення чистого прибутку, незважаючи на платність використовуваних позикових коштів [12]. Головною фінансовою характеристикою стадії розвитку є високий темп зростання прибутку. Максимізація рівня при-

бутку стає головним критерієм оптимізації фінансової стратегії організації на цьому етапі. На даній стадії внаслідок достатності фінансових ресурсів в організації для інвестування ефективним рішенням може бути трансформація фінансових відносин через об'єднання з організаціями, що пропонують на ринок інноваційні продукти. З іншого боку, ефективним може бути рішення про використання «надлишку» капіталу для розширення існуючої в організації номенклатури продукції, що виробляється, з метою збільшення обсягу продажів [13].

Третій цикл являє собою освоєння технологічного потенціалу, тобто формування технологічного укладу, носієм якого виступає підприємство. Основою розвитку даного циклу є «байдужість до технології», тобто властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій. На даній стадії серед таких організацій загострюється конкуренція, з'являються нереалізовані запаси продукції на складі. У сформованих умовах найважливішою проблемою є необхідність визначення оптимального обсягу випуску продукції, що забезпечить ефективне виробництво продукції (надання робіт, послуг). Ураховуючи те, що за стадією зрілості об'єктивно піде стадія спаду, коли обсяг фінансових ресурсів з об'єктивних причин різко знижується, виникає необхідність саме в період зрілості організації оцінити можливість інвестування фінансових ресурсів у більш перспективні організації або в інноваційні проекти [14]. У зв'язку із цим тут можливі два види трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання. У першому випадку – створення фінансових відносин з організаціями, що перебувають на стадії впровадження (введення). У разі введення на ринок «вдалого» продукту в перспективі вони забезпечать високий рівень прибутку. В іншому – змінити внутрішні фінансові потоки в напрямі використання «надлишків» власного капіталу для вдосконалення технології й модернізації устаткування для виробництва своєї продукції, що дасть змогу продовжити термін функціонування її на ринку і ще певний час буде приносити прибуток.

Стадія спаду характеризується різким зниженням обсягу продажів і прибутку внаслідок появи на ринку нових, більш розроблених товарів. Із погляду ефективності реалізації політики управління фінансовими ресурсами можливі такі варіанти рішень [15]: зменшення обсягу активного капіталу – така міра буде ефективною, якщо в результаті усувається май-

новий тягар; дроблення капіталу – такий підхід дає змогу знімати з виробництва товари поступово, у міру їх «старіння». Загальний обсяг фінансових потоків розділяється на частини, якими простіше управляти окремо, що у цілому повинне сприяти розвитку господарюючого суб'єкта [16]. Четвертий цикл завершує розвиток підприємства як однорідної структури з погляду організації і фінансів. Стратегічна ціль на четвертому циклі – формування міні-економіки, тобто системи, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку і захищаючи інноваційне підприємництво від нього [12].

Глобалізаційні процеси. Сьогодні у сфері фінансів процеси глобалізації просунулися набагато далі, ніж в інших сферах суспільного життя. Фінансова глобалізація набула ознак складного та розвиненого процесу, який: по-перше, є результатом поглиблення фінансових зв'язків країни, лібералізації цін та інвестиційних потоків, створення глобальних транснаціональних фінансових груп; по-друге, проявляється в інтеграції фінансових інститутів у глобальну фінансову систему, у розповсюдженні фінансових інновацій, що призводять до зміни міжнародного бізнесу, у тому числі банківського, у зростаючому впливі глобальних валютно-фінансових інститутів на відтворювальні процеси у світовому господарстві та, звичайно ж, у всіх національних економіках [17].

Сучасна глобалізація є не просто наслідком проникнення національних держав та досягнень світової економіки та політики. Остання виступає проявом процесу інтернаціоналізації господарського життя. В умовах глобалізації змінюється зовнішнє середовище діяльності суб'єктів господарювання, зокрема:

- національні ринки споживчих товарів та ресурсів щоразу більше інтегруються та включаються в єдиний світовий ринок, на якому іноземні фірми діють на рівних правах із національними, а передача інформації, розрахунки здійснюються через Інтернет у режимі реального часу;

- обсяг та умови реалізації товарів значною мірою визначаються ще до початку виробництва, на підставі довгострокових контрактів із замовниками;

- у загальному обсязі запропонованої на ринку продукції більшу частку займають послуги, науково-технічні розробки, складні технічні комплекси, а не матеріальні блага;

- ціни визначаються витратами на одиницю споживчого ефекту, а не продукції;

- у структурі витрат виробництва збільшується частка трансакційних, спрямованих в інші сфери діяльності, та авансованих витрат [18].

Варто зазначити, що прискорення глобальних тенденцій ускладнює процес визначення цілей підприємств, обмежує умови їх досягнення, порушуючи баланс цієї складної соціально-економічної системи. Адаптація підприємства до зовнішніх умов розвитку і може стати рушійною силою трансформації фінансових відносин господарюючого суб'єкта.

Зміни в законодавчих актах. Злагоджена діяльність суб'єктів фінансової системи залежить від організації державного управління нею. При цьому головним важливим чинником є дієвість самого адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою країни, а також чітке законодавство, що забезпечує безперервну та гармонійну роботу цієї системи у цілому. Відсутність або неефективне використання цих передумов не дасть змоги цілеспрямовано управляти фінансами. Механізм управління фінансовою системою України складається з двох основних складників, а саме: органів управління та

форм і методів управлінської діяльності. Основним завданням органів управління фінансовою системою є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин [19]. Це досягається чітким та законодавчо затвердженим розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями. А зміни і нестабільність законодавчої системи країни призводять до трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

Організаційні зміни. Кожен господарюючий суб'єкт є динамічною системою, яка постійно та безперервно змінюється. Організаційні зміни – будь-які зміни в одному або кількох елементах суб'єкта господарювання на будь-якій стадії його життєвого циклу, що можуть проявитися в перетворенні його потенціалу та зміні розмірів, масштабів і цілей його діяльності [20, с. 12]. Внутрішніми причинами виникнення змін є: потреба у зміні структури управління; застарілість продукції, техніки та технології підприємства; зниження продуктивності праці; невдачі у проведенні попередніх перетворень; зростання незадоволення працівників існуючим станом організації праці; зниження показників ефективності організації (рівня прибутковості, ліквідності, платоспроможності). Зовнішніми причинами виникнення змін є: економічна ситуація та державне регулювання; зміна законів та інших регуляторів; рівень конкуренції; купівельна спроможність споживачів продукції; необхідність пошуку нових постачальників. Усі зміни є постійними, взаємопов'язаними і, як правило, зумовлюють необхідність нововведень, які найчастіше призводять до трансформації цілей організації, зміни організаційної структури управління, появи нової техніки, модифікації технологічних процесів, певних змін в управлінні виробничо-господарською діяльністю і, звичайно, трансформації фінансових відносин.

Технологічні революції. В умовах розвитку нового технологічного циклу відбувається кардинальна трансформація господарських та фінансових відносин суб'єктів господарювання. Наприклад, уже сьогодні можна спостерігати, як Fintechs удосконалюють традиційні фінансові взаємовідносини. Утім, з часом новітні технології сформують новий ландшафт фінансової екосистеми, в основі якої будуть не банки, інвестиційні та страхові компанії, фондові біржі як ті, що забезпечують трансформацію заощаджень в інвестиції, а єдина технологічна платформа, в основі якої – Blockchain та DLT, алгоритм машинного навчання та штучний інтелект, засоби онлайн-та офлайн-доступу до фінансових послуг, ефективною дистанційною комунікації (смартфон, біометрична ідентифікація, мобільні додатки, чат-боти, онлайн-помічники, соціальні мережі й ін.). Базовими елементами цього процесу стануть хмарні технології, штучний інтелект, аналітика Big Data. Ця технологічна платформа має стати дієздатним менеджером нової фінансової екосистеми, яка збалансує потреби виробників фінансових продуктів із попитом споживачів у реальному часі. Такі процеси змінять не лише інституційну структуру фінансових систем, а й модернізують функціональну. Зокрема, роль споживача у функціонуванні фінансової системи зростає, а роль традиційних інститутів (банківських установ, фондових бірж, страхових компаній та ін.) і регулюючих органів зменшується.

Перелічені передумови трансформацій фінансових відносин можна віднести лише до основних, найважливіших. Безперечно, існує значна кількість інших причин, які у тій чи іншій ситуації стають рушійною силою перетворень.

Україні важливо для здійснення керованого процесу трансформації фінансових відносин визначити її цілі. Через обґрунтовано визначені цілі трансформації суттєво підвищується рівень ефективності їх реалізації і управління ними:

– формування дієвого організаційно-економічного механізму щодо забезпечення максимальної віддачі від використання фінансових ресурсів;

– удосконалення системи фінансового менеджменту;

– забезпечення високого рівня конкурентоспроможності;

– підвищення прибутку підприємства за рахунок оптимізації витрат;

– забезпечення інноваційного розвитку;

– підвищення інвестиційної привабливості;

– отримання додаткових економічних вигод тощо.

Визначені цілі трансформації фінансових відносин дають змогу більш глибоко досліджувати даний процес на різних рівнях господарювання і розробити обґрунтовану систему фінансового менеджменту в організаціях.

Висновки. Таким чином, основною метою сучасних трансформаційних процесів, які проходять в Україні та світі, є створення такої господарської системи, яка в найбільшому ступені здатна забезпечити максимально можливий рівень використання економічних благ членами суспільства. При цьому економічно виправданим напрямом трансформації фінансових відносин суб'єктів господарювання має бути побудова оптимальної системи взаємовідносин господарських суб'єктів із державою, органами місцевого самоврядування, іншими господарюючими суб'єктами, домашніми господарствами тощо. Одним з основних інструментів для створення такої економічної моделі є економічний механізм регулювання фінансових відносин суб'єктів господарювання. Таким чином, розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання є досить складним і комплексним процесом. Однак без їх формування і розвитку становлення нової економіки не буде успішним. Необхідні значні зусилля з боку органів державної влади, банків та інших фінансових установ, спрямовані на розвиток фінансових відносин суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Черничко Т.В. Формування фінансових відносин в умовах еволюційних трансформаційних змін в економічній системі України. *Регіональна економіка*. 2011. № 3. С. 105–113.
2. Івченко Є.А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення: 02.03.2019).
3. Дискін І. Российская модель социальной трансформации. *Pro et Contra*. 1999. Т. 4. № 3. С. 5–40.
4. Економічні системи : монографія. Т. 1 / за ред. д.е.н., проф. Г.І. Башняніна. Львів : Львів. комерц. акад., 2006. 484 с.
5. Жилияев І.Б. Регіональні трансформаційні соціально-економічні системи в умовах платіжної кризи : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.05. Харків, 2007. 28 с.
6. Гражевська Н.І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.01. Київ, 2009. 39 с.
7. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем : навчальний посібник. Київ : Знання, 2011. 287 с.
8. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / за ред. Б.Д. Гаврилишина, С.В. Мочерного. Київ : Акад. нар. госп-ва, 2002. 952 с.
9. Поченчук Г.М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 123–129.
10. Петришина Н.В. Проблеми трансформації економіки України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2014. Вип. 24. С. 31–38.

11. Трансформаційна економіка : навчальний посібник / В.С. Савчук та ін. Київ : КНЕУ, 2006. 612 с.
12. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. *Прометей*. 2007. Вип. 2. С. 103–107.
13. Кудряшов В.П. Фінанси : навчальний посібник. Херсон : Олді-плюс, 2002. 352 с.
14. Лука Ю.В. Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства. *Фінанси України*. 2006. № 3. С. 113–118.
15. Лобанова Н.В. Фінансові ресурси підприємства. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта 2005»*. Т. 74. Фінансові відносини. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. 84 с.
16. Маюренко С.О. Методика визначення актуальних критеріїв оптимізації фінансових ресурсів підприємства. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2009. № 2 (3). С. 174–181.
17. Ткаченко Н.В. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансових посередників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 26. С. 81–88.
18. Швед Т.В. Вплив глобалізації на розвиток національних підприємств: теоретичні аспекти. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 2 (49), Ч. 1. С. 81–89.
19. Гаруст Ю.В. Організаційно-правова структура фінансової системи України за сферами виникнення фінансових відносин. *Форум права*. 2015. № 5. С. 27–38.
20. Петрова І. Управління змінами : навчальний посібник. Львів : ЗУКЦ, 2008. 66 с.

REFERENCES:

1. Chernychko T.V. (2011). Formuvannya finansovykh vidnosyn v umovakh evoliutsiinykh transformatsiinykh zmin v ekonomichnii systemi Ukrainy [Formation of financial relations in the conditions of evolutionary transformational changes in the economic system of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, 3, 105–113. [in Ukrainian]
2. Ivchenko Ye.A. (2015). Transformatsiia yak poniattia ta pidkhody do yoho rozuminnia v ekonomichnomu konteksti [Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context]. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> (accessed 02 March 2019).
3. Diskin I. (1999). Rossiyskaya model sotsialnoy transformatsii [The Russian model of social transformation]. *Pro et Contra*. Т. 4, no 3, pp. 5–40. [in Russian]
4. Bashnianin H.I. (2006). Ekonomichni systemy : monohrafiia [Economic systems : monograph]. Lviv : Lviv. komerts. akad. [in Ukrainian]
5. Zhyliayev I.B. (2007). Rehionalni transformatsiini sotsialno-ekonomichni systemy v umovakh platizhnoi kryzy [Regional transformational socio-economic systems in the context of the payment crisis]: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.05. Kharkiv. [in Ukrainian]
6. Hrazhevskaya N.I. (2009). Transformatsiia ekonomichnykh system v umovakh hlobalizatsii [Transformation of economic systems in the conditions of globalization]: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.01. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Hrazhevskaya N.I. (2011). Evoliutsiia suchasnykh ekonomichnykh system : navchalnyi posibnyk [Evolution of modern economic systems : a manual]. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]
8. Ekonomichna entsyklopediia : u 3-kh t. / za red. B.D. Havrylyshyna, S.V. Mochernoho. Kyiv : Akad. nar. hosp-va, 2002. [in Ukrainian]
9. Pochenchuk H.M. (2014). Zakonomirnosti transformatsiinykh protsesiv natsionalnoi ekonomiky [The regularities of the transformational processes of the national economy]. *Ekonomichniy analiz*, Т. 16, no 1, pp. 123–129. [in Ukrainian]
10. Petryshyna N.V. (2014). Problemy transformatsii ekonomiky Ukrainy [Problems of the transformation of the Ukrainian economy]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 18 «Ekononika i pravo»*, 24, 31–38. [in Ukrainian]
11. Savchuk V.S. ta in. (2006). Transformatsiina ekonomika : navchalnyi posibnyk [Transformational Economics : Textbook]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]
12. Fedulova I.V. (2007). Synerhetychna evoliutsiina model innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva [Synergetic evolutionary model of enterprise innovation development]. *Prometei*, 2, 103–107. [in Ukrainian]
13. Kudriashov V.P. (2002). Finansy : navchalnyi posibnyk [Finance: tutorial]. Kherson : Oldi-plus. [in Ukrainian]

14. Lukina Yu.V. (2006). Formuvannia ta realizatsiia stratehii upravlinnia finansamy pidpriemstva [Formation and implementation of the strategy of financial management of the enterprise]. *Finansy Ukrainy*, 3, 113–118. [in Ukrainian]
15. Lobanova N.V. (2005). Finansovi resursy pidpriemstva [Financial resources of the enterprise]. *Materialy VII Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii «Nauka i osvita 2005»*. T. 74. Finansovi vidnosyny. Dnipropetrovsk : Nauka i osvita. [in Ukrainian]
16. Maiurenko S.O. (2009). Metodyka vyznachennia aktualnykh kryteriiv optymizatsii finansovykh resursiv pidpriemstva [Methodology for determination of actual criteria of optimization of financial resources of the enterprise]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, 2(3), 174–181. [in Ukrainian]
17. Tkachenko N.V. (2014). Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na rozvytok finansovykh poserednykiv [Impact of globalization processes on the development of financial intermediaries]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriia «*Ekonomika*», 26, 81–88. [in Ukrainian]
18. Shved T.V. (2013). Vplyv hlobalizatsii na rozvytok natsionalnykh pidpriemstv: teoretychni aspekty [The impact of globalization on the development of national enterprises: theoretical aspects]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no 2(49), part 1, pp. 81–89. [in Ukrainian]
19. Harust Yu.V. (2015). Orhanizatsiyno-pravova struktura finansovoi systemy Ukrainy za sferamy vynykennia finansovykh vidnosyn [Organizational and legal structure of the financial system of Ukraine in the spheres of financial relations]. *Forum prava*, 5, 27–38. [in Ukrainian]
20. Petrova I. (2008). Upravlinnia zminamy : navchalnyi posibnyk [Change management : tutorial]. Lviv : ZUKTs. [in Ukrainian]

СЕКЦІЯ 6 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-29

УДК 657: 331.2

Варламова І.С.
*доктор економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Запорізького національного університету*

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Статтю присвячено проблемам обліку заробітної плати на підприємстві та визначенню ключових напрямів його вдосконалення. Проаналізовано зміну індексу реальної заробітної плати та індексу інфляції в Україні за період 2010–2018 рр. Розглянуто сутність заробітної плати з погляду двох суб'єктів: для працівника заробітна плата – це головна стаття його особистого доходу, засіб відтворення та підвищення добробуту, а для роботодавця заробітна плата – це значна частина витрат, які входять до собівартості продукції. Виокремлено функції заробітної плати як регулятора відносин між працівником та роботодавцем. Обґрунтовано, що облік заробітної плати на підприємстві має бути організований так, щоб сприяти підвищенню продуктивності праці та повному використанню робочого часу. Визначено, що одним із дієвих напрямів удосконалення системи та механізму оплати праці є підвищення матеріальної та нематеріальної зацікавленості, тобто застосування інструментів матеріального заохочення.

Ключові слова: витрати праці, заробітна плата, інфляція, контроль, напрями вдосконалення, облік, підприємство, продуктивність.

Варламова И.С. ПРОБЛЕМЫ УЧЕТА ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПУТИ ЕГО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Статья посвящена проблемам учета заработной платы на предприятии и определению ключевых направлений его совершенствования. Проанализировано изменение индекса реальной заработной платы и индекса инфляции в Украине за период 2010–2018 г. Рассмотрена сущность заработной платы с точки зрения двух субъектов: для работника заработная плата – это главная статья его личного дохода, средство воспроизводства и повышения благосостояния, а для работодателя заработная плата – это значительная часть расходов, которые входят в себестоимость продукции. Выделены функции заработной платы регулятора отношений между работником и работодателем. Обосновано, что учет заработной платы на предприятии должен быть организован таким образом, чтобы способствовать повышению производительности труда и полному использованию рабочего времени. Определено, что одним из действенных направлений совершенствования системы и механизма оплаты труда является повышение материальной и нематериальной заинтересованности, то есть применение инструментов материального поощрения.

Ключевые слова: затраты труда, заработная плата, инфляция, контроль, направления совершенствования, учет, предприятие, производительность.

Varlamova Iryna. PROBLEMS OF ACCOUNTING OF EMPLOYMENT FEES AT THE ENTERPRISE AND THEIR WAYS OF ITS DEVELOPMENT

The article is devoted to problems of accounting of wages at the enterprise and determination of key directions of its improvement. One of the most important areas of accounting in the enterprise, both abroad and in Ukraine, is the organization of payroll accounting. At the present stage, wage accounting is one of the most complex and responsible areas that needs to be addressed in line with the challenges of the global environment and the sharp increase in competition in the domestic and foreign markets. It is determined that payroll accounting is one of the main parts of forming the economic policy of the enterprise, management of production processes, which helps to improve the organization of production, operational and long-term planning. From the organization of the remuneration of labor depends on the level of costs of the enterprise, quality, truthfulness, fairness, completeness and timeliness of payments with personnel for wages. At the present stage, wage accounting is one of the most complex and responsible areas that needs to be addressed in line with the challenges of the global environment and the sharp increase in competition in the domestic and foreign markets. Information on wages forms the basis for making managerial decisions both directly at the enterprise and outside it – participants of market processes. The analysis of changes in the real wage index and the inflation index in Ukraine for the period of 2010–2018. The essence of wages from the point of view of two subjects is considered: for the employee wages – this is the main article of his personal income, means of reproduction and improvement of welfare, and for the employer, wages – is a significant part of the costs that are included in the cost of production. The functions of wages as a regulator of relations between the employee and the employer are singled out. It is substantiated that the accounting of wages at the enterprise should be organized in such a way as to promote the increase of labor productivity and the full utilization of working time. It is determined that one of the most effective ways of improving the system and mechanism of payment of wages is to increase material and immaterial interest, that is, the use of instruments of material incentives. In order to improve payment calculations at the enterprise, accounting should be organized in such a way as to promote increased productivity and full use of working time.

Keywords: labor costs, wages, inflation, control, directions of improvement, accounting, enterprise, productivity.

Постановка проблеми. Один із найважливіших напрямів бухгалтерського обліку на підприємстві як за кордоном, так і в Україні є організація обліку оплати праці. На сучасному етапі облік заробітної плати є

одним із найбільш складних і відповідальних напрямів, який потребує вдосконалення відповідно до викликів глобального середовища та значного загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

У зв'язку зі значними змінами, які відбуваються в соціально-економічному розвитку країни, значно модифікується політика щодо обліку заробітної плати, соціальної допомоги і захисту працівників. Ці зміни вимагають ґрунтовного дослідження та застосування багатьох фундаментальних положень, прийнятих у країнах із розвинутою економікою. Проблеми обліку заробітної плати відіграють ключову роль на рівні окремого підприємства та національної економіки загалом. Від їх вирішення залежать зростання ефективності виробництва, збільшення добробуту людей, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві.

Під час переходу до ринкової економіки відбулися кардинальні зміни в багатьох сферах економічної діяльності, у трудових відносинах між працівником та роботодавцем, у тому числі й у системі оплати праці. Формуються нові відносини між державою, підприємством і працівником із приводу організації праці. Перехід на ринкові відносини призводить до модифікації форм регулювання трудових відносин. Нові системи організації праці і заробітної плати повинні забезпечити матеріальні стимули. На сучасному етапі безпосередніми юридичними формами регулювання трудових відносин є тарифні угоди і колективний договір. За критерієм важливості перше місце серед чинників, що впливають на ефективність використання робочої сили, належить системі оплати праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку економіки значно збільшується кількість наукових праць, які стосуються проблем обліку заробітної плати. Актуальним є питання визначення шляхів удосконалення обліку заробітної плати на підприємстві з метою зниження витрат виробництва та підвищення продуктивності праці, що є головним пріоритетом для роботодавця, та підвищення рівня добробуту – для працівника.

Дослідженням проблем обліку заробітної плати на підприємстві займалися такі вчені, як Ф. Бутинець, О. Лишиленко, Н. Ткаченко [1–3] та ін. Шляхи удосконалення обліку заробітної плати пропонують у своїх наукових доробках А. Калацька, О. Везбатько, О. Покатаєва, В. Кошик [4–7] та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні основних проблем обліку заробітної плати на підприємстві та напрямів їх удосконалення за методом оптимізації витрат та підвищення ефективності виробництва.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Облік оплати праці – одна з головних ланок формування економічної політики підприємства, управління процесами виробництва, яка сприяє вдосконаленню організації виробництва, оперативного та довгострокового планування. Інформація щодо оплати праці становить базу для прийняття управлінських рішень як безпосередньо на підприємстві, так і за його межами – учасниками ринкових процесів.

Завданням обліку оплати праці є забезпечення оперативного контролю кількості та якості праці, використання грошових засобів, які є складниками фонду оплати праці, та соціальних нарахувань.

Для працівника заробітна плата – це головна стаття його особистого доходу, засіб відтворення та підвищення добробуту. Для роботодавця заробітна плата – це значна частина витрат, які входять до собівартості продукції. Рівень оплати праці значно впливає на поведінку працівника та роботодавця, формує певні відносини між ними на основі регулювання попиту та пропозиції на ринку праці.

Таким чином, оплата праці має різноманітне функціональне призначення.

Функція заробітної плати полягає в узгодженні та реалізації інтересів усіх учасників трудових відносин. Основними функціями заробітної плати є відтворювальна, стимулююча, регулююча, соціальна (рис. 1).

На нашу думку, всі функції заробітної плати, представлені на рис. 1, є важливими, і неможливо виокремити лише одну, адже кожна з них спрямована на реалізацію інтересів певного економічного суб'єкта. Реалізація відтворювальної функції створює позитивний ефект для працівників. Найбільшу зацікавленість серед суб'єктів господарювання в реалізації стимулюючої функції має роботодавець, адже наявність стимулів до праці безпосередньо впливає на результат фінансово-господарської діяльності, тобто забезпечує отримання очікуваного доходу та

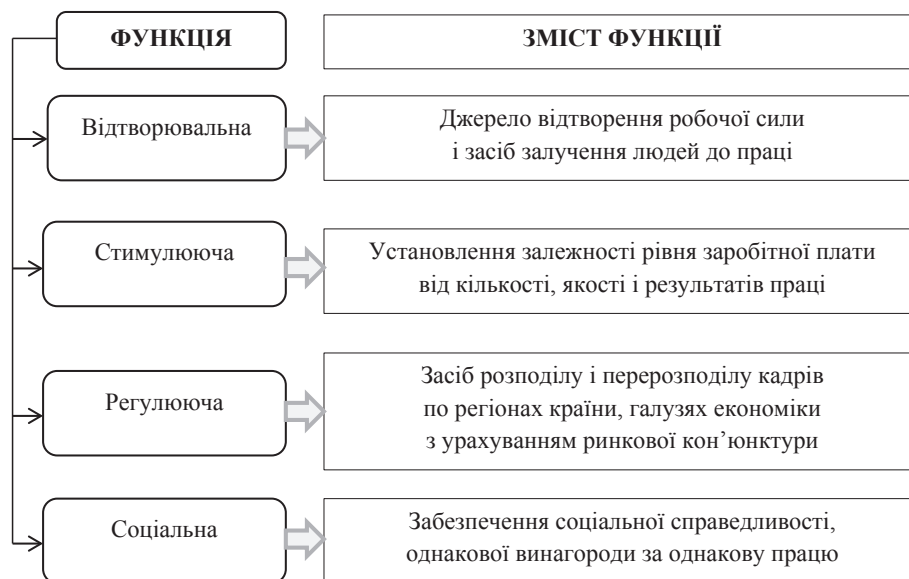

Рис. 1. Функції заробітної плати як соціально-економічної категорії

Джерело: побудовано автором на основі [8]

максимального прибутку. Регулююча функція передусім стосується державного регулювання, котре спрямоване на забезпечення ефективного функціонування ринку праці та встановлення стану рівноваги на ньому.

Соціальна функція поєднує у собі одночасно інтереси двох економічних суб'єктів: працівників та держави, яка повинна гарантувати дотримання прав та свобод, а також встановлення соціальної справедливості в суспільстві. Слід підкреслити, що соціальна функція також реалізується в межах інтересів роботодавця, адже недотримання принципу соціальної справедливості може призвести до зниження рівня мотивації до праці.

В економічній літературі прийнято виділяти два види заробітної плати: номінальну та реальну. Номінальна заробітна плата – це сума грошових коштів, які отримує працівник за певний період часу, як правило, за рік, тоді як реальна – це кількість товарів та послуг, які можна придбати за номінальну заробітну плату. Реальна заробітна плата визначається шляхом коригування номінальної заробітної плати на рівень інфляції, тому завжди є нижчою від номінальної. Існує обернена залежність між рівнем інфляції та реальною заробітною платою: чим вище рівень інфляції, тим менше реальна заробітна плата. Якщо темп інфляції перевищує темп зростання номінальної заробітної плати, то це безпосередньо відображається на купівельній спроможності людини та негативно впливає на рівень її життя. Тому вкрай важливим для підприємства є врахування інфляційних процесів під час формування системи оплати праці. У зв'язку із цим, на нашу думку, доцільно розглянути індекс реальної заробітної плати та індекс інфляції в Україні за період 2010–2018 рр. (табл. 1).

Аналіз даних, поданих у табл. 1, показує, що найбільший рівень інфляції в Україні спостерігається у 2015 р. – підвищення середнього рівня цін на 43,3%, а найменше – у 2012 р., коли відбулося зменшення середнього рівня цін на 0,2% порівняно з попереднім періодом. Зауважимо, що в 2017 р. відбулося значне зростання рівня заробітної плати, тоді як у 2018 р. реальна заробітна плата зменшилася на 9,2%. Проведений аналіз доводить важливість правильного обліку заробітної плати та її нарахування, адже цей процес значно впливає на добробут людей та їхню купівельну спроможність, ураховуючи темпи зміни рівня реальної заробітної плати та рівня інфляції.

Облік праці передбачає врахування показників, які відображають зміни кількісного та якісного складу трудових ресурсів, таких як: загальна чисельність працівників; приналежність до певного професійного напрямку; рівень кваліфікації; витрати робочого часу; виплати в розрізі окремих видів оплати праці та категорій працівників; матеріальна мотивація (премії, винагороди та ін.).

Одним із важливих питань реформування бухгалтерського обліку заробітної плати є вдосконалення діючої моделі аналітичного обліку, оскільки інформація та дані аналітичного обліку характеризують розміщення і склад персоналу за місцем праці, обсяг відпрацьованого та невідпрацьованого часу, обсяг

виробленої продукції кожним працівником, фонд заробітної плати й елементи його структури.

Особливостями аналітичного обліку є фіксований характер та незмінність щодо визначення величини оплати праці та відрахувань із неї за окремим працівником і за віднесення витрат на рахунки, субрахунки й різного роду аналітичні рахунки.

Процес організації обліку праці та механізм її виплати включає певні етапи:

- організацію документування обсягу відпрацьованого часу;
- організацію документування рівня виробітку;
- організацію аналітичного та синтетичного обліку заробітної плати в розрізі окремих працівників і за підприємством у цілому;
- організацію виплати заробітної плати;
- узагальнення інформації у формах фінансової та статистичної звітності;
- організацію роботи відділу бухгалтерії щодо обліку праці та її виплати [10; 11].

Удосконалення організації оплати праці на підприємстві має будуватися з урахуванням рівня оптимізації тарифного регулювання заробітної плати, що передбачає:

- удосконалення тарифної системи шляхом установлення раціонального співвідношення тарифних ставок залежно від рівня кваліфікації робітників;
- запровадження гнучких форм і систем оплати праці;
- розроблення внутрішньовиробничих тарифних умов оплати праці як чинників підвищення мотивувальної та стимулюючої ролі тарифних систем;
- удосконалення мотиваційного механізму регулювання міжпосадових окладів та міжкваліфікаційних рівнів оплати праці;
- колективне регулювання заробітної плати.

Особливістю організації обліку праці та її виплати є необхідність дотримання термінів виплати заробітної плати, передбачених колективним договором. Уся документація з обліку відпрацьованого робочого часу та виробітку формується у виробничих підрозділах, тобто поза межами бухгалтерії, тому постає питання її своєчасного надання відділу бухгалтерії. У зв'язку із цим постає необхідність розроблення графіків документообігу та впровадження певних організаційних заходів, що забезпечують обов'язкове дотримання всіма виконавцями зазначених у них термінів, у тому числі й матеріальну відповідальність.

Одним з основних напрямів удосконалення системи ведення бухгалтерського обліку є зменшення кількості документації завдяки впровадженню багатоденних і накопичувальних документів, використання типових міжвідомчих форм, пристосованих до використання сучасних інформаційних технологій. Подальше реформування заробітної плати має здійснюватися в напрямі підвищення ціни робочої сили, встановлення єдиних регуляторів і однакових умов відтворення робочої сили незалежно від форм власності, а також збільшення розміру тарифної частини у заробітній платі та підвищення частки мінімальної заробітної плати у середній заробітній платі з удо-

Таблиця 1

Номінальна та реальна заробітна плата в Україні за період 2010–2018 рр., %

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс реальної заробітної плати	110,5	111,0	111,0	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9	109,7
Індекс інфляції	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8

Джерело: складено автором за [9]

сконаленням механізму державно-договірної регулювання заробітної плати [12].

Зауважимо, що на сучасному етапі підвищується значущість напрямів удосконалення організації заробітної плати, які мають здійснюватися разом із проведенням загальної соціально-економічної, структурної податкової, цінової політики. Заходи, спрямовані на вдосконалення оплати праці, включають насамперед забезпечення справедливої залежності розмірів заробітної плати від особистого внеску працівників у результати праці.

Отже, для вдосконалення розрахунків з оплати праці на підприємстві облік має бути організований так, щоб сприяти підвищенню продуктивності праці та повному використанню робочого часу. Здійснюючи побудову або вдосконалення організації обліку оплати праці, підприємства мають підходити до цього питання обґрунтовано, враховуючи доцільність, використовуючи результати наукових досліджень, передового досвіду. Від організації обліку оплати праці залежать рівень витрат підприємства, якість, правдивість, справедливність, повнота і своєчасність розрахунків із персоналом з оплати праці.

Зауважимо, що одним із дієвих напрямів удосконалення системи та механізму оплати праці є підвищення матеріальної та нематеріальної зацікавленості, тобто застосування інструментів матеріального заохочення.

Заходи системи мотивації на підприємстві та стимулювання праці включають виплату різноманітних премій, доплат та надбавок за певні досягнення та результати. Наголосимо, що рівень преміальних виплат як одна з форм стимулювання виробничої діяльності залежить від ефективності діяльності підприємства та його результатів. Своєю чергою, прибутковість підприємства залежить від ефективності організації на практиці механізму преміювання окремих категорій персоналу за певні досягнення та результати праці.

Рівень мотивації працівників підвищується за рахунок усвідомлення того, що досягнення загальних цілей підприємства проєктуються на їхні можливості щодо досягнення своїх власних цілей та самореалізацію. При цьому людина повинна чітко розуміти механізм виплати винагороди та результати, яких потрібно досягти, щоб отримати матеріальний стимул до праці. Успішність впливу на мотивацію працівників визначається наявністю систематичного та динамічного зворотного зв'язку на основі оцінювання рівня ефективності такого впливу [13].

На сучасному етапі важливим напрямом удосконалення обліку розрахунків з оплати праці виступає підвищення рівня автоматизації облікового, аналітичного та контрольного процесу, що дає змогу зменшити кількість помилок або зовсім їх уникнути за умови обробки значного масиву інформації, зменшити часові витрати на здійснення облікових, аналітичних та контрольних процедур, зменшити рівень використання ручної праці за рахунок скорочення обсягу ручних операцій. Дієвим механізмом удосконалення обліку також можна вважати проведення на підприємстві внутрішнього аудиту розрахунків за виплатами працівникам.

Висновки. У сучасних умовах розвитку України правильний і дієвий облік витрат на оплату праці повинен стати не лише засобом дотримання вимог чинного законодавства, а й джерелом надійної інформації для подальшого контролю та управління витратами на оплату праці.

Ефективні системи та форми оплати праці пови-

нні бути організовані так, щоб забезпечувати відповідність нарахування заробітної плати нормативно-правовим актам та її своєчасну виплату. На основі систематизації виплат і розрахунків із заробітної плати формується фонд оплати праці, здійснюються розрахунки з бюджетом за податками та зборами, а саме податок на доходи громадян, єдиний соціальний внесок. Від якості організації обліку праці та розрахунків із заробітної плати залежить ефективність функціонування підприємства з погляду управління трудовими ресурсами й регулювання його фінансово-господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф.Ф., Петренко Н.І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі. Житомир : ЖДТУ, 2003. 408 с.
2. Лишиленко О. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам. *Бухгалтерський облік та аудит*. 2004. № 12. С. 29–30.
3. Ткаченко Н. Узагальнення методичних підходів до організації обліку оплати праці. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 5. С. 31–36.
4. Кадацька А., Пономаренко О. Удосконалення обліку оплати праці в сучасних умовах. URL : http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2012/Economics/74744.doc.htm (дата звернення: 16.10.2018).
5. Безбатько О., Манакіна В. Удосконалення системи оплати праці: проблеми та шляхи вирішення. *Довідник економіста*. 2007. № 12. С. 70–74.
6. Покатаєва О., Кошулинська Г. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2010. № 3. С. 139–141.
7. Кошик В. Автоматизація обліку праці та заробітної плати на сучасному етапі. *Економічний дискурс*. 2014. Вип. 2. С. 342–344.
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08> (дата звернення: 16.10.2018).
9. Міністерство фінансів України. Індекс реальної заробітної плати та індекс інфляції. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index> (дата звернення: 16.10.2018).
10. Кундря-Висоцька О.П. Організація обліку. Київ : Алерта, 2007. 223 с.
11. Островерха Р.Е. Організація обліку. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 568 с.
12. Лишиленко О.В. Бухгалтерський облік. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 679 с.
13. Садовников О.А., Сировой Г.В. Сучасні проблеми обліку розрахунків з оплати праці та удосконалення їх шляхів. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 8 (162). Ч. 1. С. 76–83.

REFERENCES:

1. Butynets F.F., Petrenko N.I. (2003). Audit: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini ta sviti [Audit: the state and development trends in Ukraine and in the world]. Zhytomyr : ZhDTU. [in Ukrainian]
2. Lyshylenko O. (2004). Bukhhalterskyi oblik rozrakhunkiv za vyplatamy pratsivnykam [Audit: the state and development trends in Ukraine and in the world]. *Bukhhalterskyi oblik ta audit*, 12, 29–30. [in Ukrainian]
3. Tkachenko N. (2001). Uzahalnennia metodychnykh pidkhodiv do orhanizatsii obliku oplaty pratsi [Generalization of methodical approaches to the organization of payroll accounting]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 5, 31–36. [in Ukrainian]
4. Kadatska A., Ponomarenko O. Udoskonalennia obliku oplaty pratsi v suchasnykh umovakh [Improvement of payroll accounting in modern conditions]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2012/Economics/74744.doc.htm (accessed 16 October 2018)
5. Bezbatko O., Manakina V. (2007). Udoskonalennia systemy oplaty pratsi: problemy ta shliakhy vyrishennia [Improvement of the system of payment: problems and ways of solving]. *Dovidnyk ekonomista*, 12, 70–74. [in Ukrainian]
6. Pokataieva O., Koshulynska H. (2010). Shliakhy vdoskonalennia systemy oplaty pratsi na pidpriemstvi [Ways of improvement of the system of labor remuneration at the enterprise]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*, 3, 139–141. [in Ukrainian]

7. Koshyk V. (2014). Avtomatyzatsiia obliku pratsi ta zarobitnoi platy na suchasnomu etapi [Automation of labor and payroll accounting at the present stage]. *Ekonomichnyi dyskurs*, 2, 342–344. [in Ukrainian]
8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy vid 10.12.1971 № 322-VIII [The Code of Labor Laws of Ukraine of December 10, 1971 No. 322-VIII]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322-08> (accessed 16 October 2018)
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Indeks realnoi zarobitnoi platy ta indeks inflatsii [Ministry of Finance of Ukraine. Real wage index and inflation index]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index> (accessed 16 October 2018)
10. Kundria-Vysotska O.P. (2007). Orhanizatsiia obliku [Organization of accounting]. Kyiv : Alerta. [in Ukrainian]
11. Ostroverkha R.E. (2012). Orhanizatsiia obliku [Organization of accounting]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury. [in Ukrainian]
12. Lyshylenko O.V. (2009). Bukhhalterskyi oblik [Accounting]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury. [in Ukrainian]
13. Sadovnikov O.A., Syrovoi H.V. (2011). Suchasni problemy obliku rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta udoskonalennia yikh shliakhiv [Modern problems of accounting for payroll calculations and improvement of their ways]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no 8(162), part 1, pp. 76–83. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-30

УДК 657:005.921

Гринь В.П.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізького національного університету*

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПРИЧИНИ НЕОБХІДНОСТІ РОЗВИТКУ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Статтю присвячено дослідженню детермінант та причин, які зумовлюють необхідність удосконалення облікового забезпечення системи стратегічного управління. Розкрито порядок взаємодії між детермінантами розвитку бухгалтерського обліку та соціальним середовищем. Висвітлено взаємозв'язок між системою стратегічного управління та обліковою системою підприємства в контексті детермінант її розвитку. Виділено та обґрунтовано загальні напрями подальшого вдосконалення облікової системи відповідно до потреб суб'єктів стратегічного управління.

Ключові слова: детермінанти, облікове забезпечення, стратегічне управління, стратегічний облік, стратегічна звітність, соціальне середовище.

Гринь В.П. ДЕТЕРМИНАНТЫ И ПРИЧИНЫ НЕОБХОДИМОСТИ РАЗВИТИЯ УЧЕТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию детерминант и причин, обуславливающих необходимость совершенствования учетного обеспечения системы стратегического управления. Раскрыт порядок взаимодействия между детерминантами развития бухгалтерского учета и социальной средой. Освещена взаимосвязь между системой стратегического управления и учетной системой предприятия в контексте детерминант ее развития. Выделены и обоснованы общие направления дальнейшего совершенствования учетной системы в соответствии с потребностями субъектов стратегического управления.

Ключевые слова: детерминанты, стратегическое управление, стратегический учет, стратегическая отчетность, социальная среда.

Gryn Viktoria. DETERMINANTS AND REASONS FOR THE NEED TO DEVELOP OF ACCOUNTING PROVISION OF STRATEGIC MANAGEMENT

The article is devoted to the study of determinants and reasons that necessitate the improvement of the accounting provision of the strategic management system. The approaches of researchers to understanding the factors that determine the existence of peculiarities in different national accounting systems have been analyzed. The procedure of interaction between determinants of accounting development and social environment has been revealed. The interdependence of the national accounting system and the social environment in a separate country has been disclosed. It has been substantiated that one of the peculiarities of the modern stage of economic development, which manifests itself in the determinants that are related to the requirements of internal and external users of accounting information, is the need to form a strategic vision for the further development of the enterprise. The relationship between the strategic management system and the accounting system of the enterprise in the context of the determinants of its development has been disclosed. The approaches of researchers to the reasons of the inconsistency of the current accounting system with the needs of the subjects of strategic management have been generalized. The general directions of further improvement of the accounting system in accordance with the needs of the subjects of strategic management have been grounded (provision of forecast and strategic information; broader disclosure in the financial statements of the impact of environmental factors on the company's activities; increase of the analytical level of accounting information; supplementation of financial reporting with the non-financial information about the internal and external environment of the enterprise; introduction to the accounting objects strategic enterprise resources, strategic risks and the formation of financial information about them for internal and external users).

Keywords: determinants, strategic management, strategic accounting, strategic reporting, social environment.

Постановка проблеми. Облікова система підприємства як одне з основних джерел генерування інформації для прийняття управлінських рішень є постійним об'єктом для здійснення вдосконалень, що обґрунтовується розвитком системи управ-

ління підприємствами в умовах ускладнення їх організаційної структури, системи міжфірмових взаємозв'язків та підвищення рівня динамічності конкурентного середовища на тлі формування глобальної економіки.

Однією з детермінант розвитку облікової системи в умовах сьогодення є необхідність формування інформаційного забезпечення системи стратегічного управління підприємствами. Вирішення такого завдання передусім передбачає необхідність виявлення та аналіз причин невідповідності інформації, що надається обліковою системою, потребам суб'єктів стратегічного управління, на основі яких має бути сформовано комплекс заходів щодо їх усунення, що сприятиме підвищенню ролі бухгалтерського обліку в процесі управління підприємствами та у цілому забезпечуватиме подальший розвиток облікової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління присвячені праці З.Л. Бандури, Р.Ф. Бруханського [1], О.В. Вакун [2], Б.І. Валуєва, С.Ф. Голова [3], З.В. Гуцайлюка [5], С.В. Гупка, Н.Ю. Єршової [6], І.І. Криштопи [7], О.П. Кундрі-Висоцької [9], С.Ф. Легенчука, О.І. Пилипенка [12], М.С. Пушкаря, В.С. Рудницького, В.З. Семанюк [14], Л.В. Семенюк, А.В. Шайкана [16], В.Р. Шевчук та ін.

Мета дослідження полягає в ідентифікації й аналізі детермінант та причин необхідності розвитку облікового забезпечення системи стратегічного управління.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Протягом тривалого часу бухгалтерський облік уважався системою, що забезпечує обробку даних та перетворення її на достовірну і релевантну інформацію про господарську діяльність підприємства у вигляді бухгалтерської звітності, яка може використовуватися для прийняття різних видів рішень. При цьому вчені не приділяли достатньої уваги аналізу впливу на розвиток бухгалтерського обліку чинників, викликаних особливостями побудови окремих національних систем бухгалтерського обліку та загальними тенденціями розвитку глобальної системи бухгалтерського обліку. Така ситуація відчутно змінилася в умовах глобалізації економіки, яка характеризувалася усуненням національних торгових бар'єрів, поліпшенням доступу до міжнародних ринків капіталу, та появою наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років міжнародної облікової компаративістики – нового напрямку наукових досліджень, що пов'язаний із визначенням й аналізом відмінних особливостей розвитку бухгалтерського обліку в різних країнах світу та пошуком шляхів для усунення існуючого міжнародного облікового різноманіття.

Представники даного напрямку (І. Абейсекера, С. Грей, Г.К. Міік, К. Ноубс, Р. Паркер, Г.Дж. Превітц, Л. Радебау, Ш. Саудагаран, Ф.Д. Чой та ін.) відзначали важливість впливу середовища на процес формування та подальшого розвитку облікової системи як на рівні окремої країни, так і на глобальному рівні. Виходячи з такого підходу, бухгалтерський облік не є незалежною та ідеальною системою, яка продовжує функціонувати без змін починаючи з часів Л. Пачолі, а є продуктом зовнішнього середовища.

За наявності різних зовнішніх середовищ облікової системи в різних країнах також існують і відмінності у складі таких систем, виникнення яких залежить від впливу різних видів чинників. Виходячи з даної тези, М.Р. Метьюс та М.Х.Б. Перера констатують, що не можуть існувати дві абсолютно однакові системи бухгалтерського обліку, оскільки в основі їх різноманіття покладено вплив соціального середовища, яке й створює систему бухгалтерського обліку [10, с. 543–544].

Дослідники виділяють основні чинники, які визначають існування відмінностей у різних обліко-

вих системах: 1) Ш. Саудагаран – природу ринків капіталу; тип режиму звітування; розмір та складність бізнес-одиниці, тип правової системи; рівень тиску та регулювання; рівень інфляції; політичні та економічні зв'язки; статус облікової професії; існування концептуальної основи; якість облікової освіти [19, с. 3–10]; 2) К. Ноубс, Р. Паркер – культуру; правову систему; постачальників фінансових ресурсів; оподаткування; інші зовнішні впливи; професію [18, с. 25–37]; 3) Ф.Д.С. Чой, Г.К. Міік – культуру; ділову практику; політичні і регуляторні структури; правові системи; валютні курси; інфляцію; бізнес-ризик; податкове регулювання тощо [17, с. 1–2]; 4) Г. Мюллер, Х. Гернон та Г. Міік – тип кредиторів та інвесторів як основних користувачів облікової інформації; число юридичних та фізичних осіб, злучених у процес інвестування капіталу; участь інвесторів в управлінні бізнесом; ступінь розвитку ринку і бірж цінних паперів; ступінь участі в міжнародному бізнесі [11, с. 23].

Виділені дослідниками чинники або елементи зовнішнього середовища облікової системи, які впливають на процес її формування та розвиток як в окремій країні, так і в світі у цілому, слід називати детермінантами, які спричиняють розвиток облікової практики підприємств та бухгалтерського обліку як науки. Своєю чергою, бухгалтерський облік як соціально-економічний інститут впливає на формування соціального середовища, внаслідок чого можна встановити взаємозв'язок між детермінантами його розвитку та соціальним середовищем, яке виступає об'єктом його впливу (рис. 1).

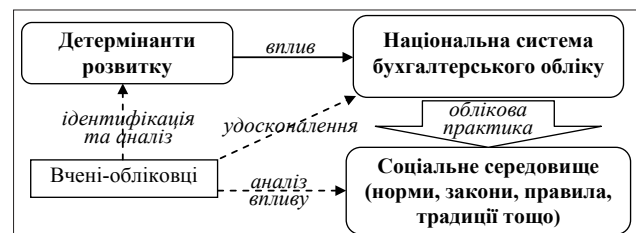

Рис. 1. Модель взаємодії між детермінантами розвитку бухгалтерського обліку та соціальним середовищем

Таким чином, система бухгалтерського обліку в окремій країні є результатом впливу соціальних, економічних та інституційних чинників, яка через облікову практику окремих підприємств впливає на соціальне середовище в даній країні, видозмінюючи існуючі або формуючи нові норми, закони, правила, традиції тощо. Одними з найбільш важливих завдань для вчених-обліковців у цьому контексті є ідентифікація та аналіз детермінант розвитку облікової системи та формування пропозицій щодо її подальшого вдосконалення, а також аналіз впливу впровадження таких пропозицій в облікову практику на розвиток окремих складників соціального середовища. Наприклад, переважаючий розвиток фондового ринку над ринком позикового капіталу в окремій країні визначає процедурні аспекти складання фінансової звітності, зокрема передбачає використання тих облікових оцінок, в яких передусім зацікавлені учасники фондового ринку, тобто що дають змогу відобразити перспективи зростання акцій компанії (наприклад, використання оцінки за справедливою вартістю).

Соціальне середовище, на яке впливає облікова практика, також частково включає у себе й детермінанти розвитку національної системи бухгалтерського обліку, оскільки остання теж є системою, яка складається з набору правил та альтернатив, вибір з яких здійснюється на основі дотримання норм корпоративної та професійної (бухгалтерської) поведінки. Подальший розвиток національної системи бухгалтерського обліку шляхом її стандартизації передбачає все більшу відмову від використання соціальних норм як засобу регулювання облікової практики, що, на думку проф. Ш. Сундера [20, с. 385], призводить до формування хаосу у сфері фінансового звітування, внаслідок чого необхідним є більш широке використання соціальних норм у сфері бухгалтерського обліку, що сприятиме посиленню рівня його залежності від соціального середовища.

Водночас слід ураховувати, що між виникненням детермінант та вдосконаленням на їх основі національної системи бухгалтерського обліку може бути значний часовий проміжок, що обґрунтовується необхідністю розроблення відповідних теоретико-методологічних засад (у вигляді інструкцій, стандартів, законів), які можуть бути покладені в основу облікової практики підприємств. Також у результаті аналізу впливу здійснених упроваджень на окремі елементи соціального середовища можуть проводитися їх коригування у разі одержання небажаних результатів.

Усі з проаналізованих дослідників (Ш. Саудагаран, К. Ноубс, Р. Паркер, Ф.Д.С. Чой, Г.К. Міік), розглядаючи детермінанти розвитку бухгалтерського обліку, виділяють у їх складі такі детермінанти, що стосуються вимог внутрішніх (розмір та складність бізнес-одиниці, ділова практика) або зовнішніх (природа ринків капіталу, постачальники фінансових ресурсів, регуляторні структури, тип кредиторів та інвесторів) користувачів облікової інформації. Відповідно, зміна таких вимог є однією з причин необхідності вдосконалення національної системи бухгалтерського обліку.

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку економіки, що проявляється в детермінантах, які стосуються вимог внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації, є необхідність формування стратегічного бачення стосовно подальшого розвитку компанії (для внутрішніх користувачів – із метою стратегічного управління, для зовнішніх – із метою здійснення стратегічних інвестицій та надання позик), оскільки лише застосування стратегічно орієнтованого підходу дає змогу сформулювати стратегію розвитку компанії на основі аналізу наявних тенденцій, можливих небезпек та загроз, позитивних зрушень та непередбачених ситуацій, які можуть змінити діяльність компанії в майбутньому.

Своєю чергою, для забезпечення ефективності функціонування системи стратегічного управління на підприємстві необхідною є побудова дієвої системи її облікового забезпечення, яка б ураховувала особливості даного виду управління, з одного боку, а з іншого – наявний обліковий інструментарій, який може використовуватися для вдосконалення теоретико-методологічних засад формування облікової інформації стратегічного спрямування. Для побудови такої облікової системи слід виявити вимоги, які висуваються суб'єктами системи стратегічного управління до облікової системи в контексті класичного набору детермінант, та сформулювати подальші шляхи її розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок між системою стратегічного управління та обліковою системою підприємства в контексті детермінант її розвитку

Розроблення шляхів забезпечення відповідності облікової інформації потребам стратегічного управління обов'язково передбачає визначення причин існування таких розривів між наявними потребами суб'єктів та можливостями бухгалтерів щодо їх задоволення. Ступінь глибини таких розривів визначатиме подальші дії щодо розвитку системи облікового забезпечення стратегічного управління як на рівні окремого підприємства, так і на рівні національної або глобальної системи бухгалтерського обліку (налагодження системи аналітичного обліку, впровадження нових облікових інструментів, кардинальне реформування методології бухгалтерського обліку (методи оцінки об'єктів обліку, трансформація існуючої системи бухгалтерської звітності) тощо).

Сьогодні вітчизняні дослідники виділяють значну кількість причин невідповідності чинної системи обліку потребам суб'єктів стратегічного управління, які пов'язані як зі зміною внутрішніх особливостей функціонування облікової системи (теоретичних, методологічних, організаційних, техніко-технологічних тощо), так і зі змінами, що відбуваються в зовнішньому середовищі системи бухгалтерського обліку (динамізм конкурентного середовища, ризики, поява майбутніх подій із невідомими наслідками тощо) (табл. 1).

Проведений аналіз підходів дослідників до розуміння основних причин невідповідності чинної облікової системи потребам суб'єктів стратегічного управління дав змогу встановити, що більшість із них сформульовано досить абстрактно, що не дає можливості сформулювати чіткий комплекс дій щодо усунення наявного розриву між можливостями облікової системи та потребами системи стратегічного управління. Виділені авторами причини (табл. 1) більше слід розглядати як загальні напрями подальшого вдосконалення облікової системи, які мають бути уточнені та конкретизовані для їх безперешкодного впровадження в чинну облікову практику. До складу таких напрямів можна віднести такі:

- створення умов для надання обліковою системою інформації прогностичного та стратегічного характеру про діяльність підприємства;
- більш широке розкриття в бухгалтерській звітності впливу чинників зовнішнього середовища на діяльність підприємства, а також уведення до складу об'єктів бухгалтерського обліку елементів зовнішнього середовища підприємства;
- удосконалення рівня аналітичності облікової інформації в розрізі стратегічних аспектів діяль-

Таблиця 1

**Узагальнені підходи дослідників до причин невідповідності
чинної системи обліку потребам суб'єктів стратегічного управління**

Автор	Причини невідповідності чинної системи обліку потребам суб'єктів стратегічного управління
Р.Ф. Бруханський [1, с. 113]	Неможливість забезпечити: відображення майбутніх фактів господарського життя; виокремлення складників зовнішнього середовища як об'єктів стратегічного обліку; введення нових видів об'єктів стратегічного обліку шляхом капіталізації витрат; застосування методів стратегічного обліку до традиційних видів фактів господарського життя й об'єктів обліку; вдосконалення порядку застосування методів стратегічного обліку відповідно до нових об'єктів стратегічного обліку
О.В. Вакун [2, с. 21]	Неможливість отримання повної та достовірної інформації про зовнішнє середовище з облікової системи
С.Ф. Голов [3, с. 349]	Ретроспективний характер даних бухгалтерського обліку та їх спрямованість на внутрішні аспекти господарської діяльності
Н.О. Голуб [4, с. 60]	Необхідність надавання не лише фактичних, а й прогностичних, очікуваних результатів
З.В. Гуцайлюк [5, с. 19]	Неможливість формування інформації про зовнішнє середовище та безпосередньо стратегію діяльності підприємства в чинній системі обліку через відсутність відповідних об'єктів
Н.Ю. Єршова [6, с. 697–698]	Неможливість забезпечити: 1) інформаційне забезпечення розроблення кількох варіантів стратегії розвитку підприємства і вибору найбільш оптимального з них; 2) оцінку досягнення оперативних і стратегічних цілей, фінансового стану та виробничого потенціалу підприємства; 3) інтеграцію прогностичних, планових, нормативних і фактичних даних фінансово-виробничої діяльності та їх обчислення для довгострокової перспективи; 4) облік чинників зовнішнього середовища, ризиків тощо
І.І. Криштопа [7, с. 5]	Ретроспективний характер інформації та її спрямованість на внутрішні факти господарської діяльності
В.І. Кузь [8, с. 194]	Відсутність інформації про тенденції розвитку зовнішнього середовища та про факти господарського життя з невизначеними наслідками
О.П. Кундря-Висоцька [9, с. 137]	Спрямування чинної системи обліку на минулі події, неприділення достатньої уваги окремим стратегічним спеціальним ресурсам, неврахування зовнішніх чинників та ризиків підприємства
А.А. Пилипенко [12, с. 3]	Орієнтація фінансового обліку в минуле; залежність фінансової звітності від бухгалтерських професійних суджень; недосконалість процедури оцінки ефективності діяльності підприємства; недосконалість системи обліку й оцінки інтелектуального капіталу; необхідність облікового відображення складників зовнішнього середовища
І.Й. Плікус [13, с. 94]	Відсутність інформації для оцінки діяльності підприємства, інвесторів
В.З. Семанюк [14, с. 237]	Відсутність своєчасної інформації для менеджменту, неврахування стратегічних питань, неспроможність надати потрібну інформацію для визначення вартості підприємства та його ефективності, а також для створення стратегічних планів та контролю їх досягнення
А.О. Фатенок-Ткачук, К.П. Замойська [15, с. 243]	Неврахування впливу зовнішніх чинників макросередовища
А.В. Шайкан [16, с. 45–46]	Неможливість доставки інформації менеджерам певного рівня в межах відведеного часу та нездатність забезпечення менеджменту фінансовою та нефінансовою інформацією про внутрішні господарські процеси та зовнішнє середовище підприємства

ності підприємства (видів та типів стратегій, нових та існуючих стратегій тощо);

– доповнення облікової інформації, необхідної для прийняття стратегічних рішень, нефінансовою інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства;

– уведення до складу об'єктів бухгалтерського обліку стратегічно важливих ресурсів підприємства, стратегічних ризиків та формування відокремленої інформації про них для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

При цьому слід відзначити, що переважна більшість дослідників акцентує увагу на необхідності вдосконалення облікової системи виходячи з потреб внутрішнього стратегічного управління підприємством, і лише окремі з них (І.І. Криштопа, І.Й. Плікус) наголошують на необхідності вдосконалення бухгалтерської звітності, яку використовують зовнішні користувачі для прийняття власних стратегічних (інвестиційних, позикових) рішень. Таким чином, виходячи з аналізу причин невідповідності чинної системи обліку потребам суб'єктів стратегічного управління, можна встановити, що внутрішнім користувачам потрібна облікова інформація для процесу формування стратегії, її реалізації та контролю на підприємстві, а зовнішнім користувачам – про всі

стратегічні ініціативи підприємства для прийняття власних стратегічних рішень.

Висновки. На основі проведеного аналізу взаємодії між детермінантами розвитку бухгалтерського обліку та соціальним середовищем встановлено, що, з одного боку, національна система бухгалтерського обліку формується в результаті впливу на неї чинників зовнішнього середовища, а з іншого – вона сама через облікову практику окремих підприємств впливає на соціальне середовище в країні, видозмінюючи наявні або формуючи нові норми, закони, правила, традиції тощо.

У результаті дослідження виокремлено загальні напрями подальшого вдосконалення системи обліку в напрямі забезпечення відповідності потребам суб'єктів стратегічного управління (надання прогностичної та стратегічної інформації; розкриття у фінансовій звітності більш широкого впливу чинників зовнішнього середовища; підвищення рівня аналітичності бухгалтерської інформації, доповнення фінансової звітності нефінансовою інформацією про внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, уведення до складу об'єктів обліку стратегічних ресурсів підприємства, стратегічних ризиків та формування окремої інформації про них для внутрішніх та зовнішніх користувачів). Подальшим завданням нау-

кових досліджень у сфері розвитку облікового забезпечення стратегічного управління є розроблення більш конкретних пропозицій та деталізованих рекомендацій щодо вдосконалення теоретико-методологічних аспектів обліку в розрізі кожного з виділених напрямів.

Проведений аналіз поглядів дослідників, присвячених проблематиці розвитку обліку в напрямі забезпечення вимог суб'єктів стратегічного управління, дав змогу виявити досить однобічний підхід, який передбачає приділення основної уваги вдосконаленню обліку як інструменту інформаційного забезпечення стратегічного управління підприємством. При цьому майже недослідженими залишаються питання розвитку бухгалтерського обліку в напрямі розкриття облікової інформації для зовнішніх користувачів, яка б висвітлювала особливості теперішнього та перспективного стратегічного розвитку підприємства. Вищенаведене передбачає необхідність проведення досліджень у напрямі вдосконалення змістовного наповнення фінансової звітності, яка б давала змогу розкривати інформацію про стратегію підприємства, а також використання інших інструментів звітування (інтегрована звітність, стратегічна звітність тощо) для надання облікової інформації стратегічного спрямування зовнішнім користувачам.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 384 с.
2. Вакун О.В. Теоретичні аспекти стратегічної бухгалтерської звітності підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 3 (33). С. 19–29.
3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
4. Голуб Н.О. Облік та контроль у системі стратегічного управління. Збірник наукових праць *Таверійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2 (4). С. 59–65.
5. Гуцайлук З.В. Прогнозний (стратегічний) облік і сучасні проблеми розвитку теорії бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 2. С. 14–19.
6. Єршова Н.Ю. Розвиток інструментарію для реалізації прогностичної функції стратегічного управління в управлінні підприємствами. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 694–701.
7. Криштопа І.І. Побудова стратегічного обліку об'єднаного бізнесу : дис. ... д.е.н. : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» ; КНЕУ ім. В. Гетьмана. Київ, 2016. 578 с.
8. Кузь В.І. Побудова інформаційної системи в контексті реалізації функцій стратегічного управління. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Т. 21. Вип. 5. С. 191–195.
9. Кундря-Висоцька О.П. Змістовні характеристики стратегічної парадигми обліку. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 3. Ч. 2. С. 137–139.
10. Мэтьюс М.Р., Перера М.Х.Б. Теория бухгалтерского учета : учебник ; пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1999. 663 с.
11. Мюллер Г., Гернон Х., Миик Г. Учет: международная перспектива. Москва : Финансы и статистика. 1996. 136 с.
12. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства: наукове видання. Харків : ХНЕУ, 2007. 276 с.
13. Плікус І.І. Стратегічний облік як інструмент стратегічного управління підприємством. *Вісник Української академії банківської справи*. 2002. № 12. С. 94–95.
14. Семанюк В.З. Облік для стратегічного управління: проблеми теоретичної концептуалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 722. С. 236–241.
15. Фатенок-Ткачук А.О., Замойська К.П. Стратегічний облік у системі управління підприємством. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 721. С. 241–245.
16. Шайкан А.В. Бухгалтерський облік у прийнятті управлінських стратегічних рішень : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 303 с.
17. Choi F.D.S., Meek G.K. International accounting ; 7-th edition. Prentice Hall, 2011. 476 p.
18. Nobes C., Parker R. Comparative international accounting ; 9-th edition. Pearson Education Limited, 2006. 576 p.
19. Saudagaran Sh.M. International Accounting: A User Perspective. CCH, 2009. 269 p.
20. Sunder Sh. Minding our manners: Accounting as social norms. *The British Accounting Review*. 2005. Vol. 37. P. 367–387.

REFERENCES:

1. Brukhanskyi R.F. (2014). Oblik i analiz u systemi stratehichnoho menedzhmentu ahrarnoho pidpriemnytstva : monohrafiia [Accounting and analysis in the system of strategic management of agrarian entrepreneurship : monograph]. Ternopil : TNEU. [in Ukrainian]
2. Vakun O.V. (2015). Teoretychni aspekty stratehichnoi bukhgalterskoi zvitnosti pidpriemstva [Theoretical aspects of strategic accounting of the enterprise]. *Problemy teorii ta metodologii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, 3(33), 19–29. [in Ukrainian]
3. Holov S.F. (2007). Bukhgalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku : monohrafiia [Accounting in Ukraine: an analysis of the status and prospects of development : Monograph]. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
4. Holub N.O. (2013). Oblik ta kontrol u systemi stratehichnoho upravlinnia [Accounting and control in the system of strategic management]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahronekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 2(4), 59–65. [in Ukrainian]
5. Hutsailiuk Z.V. (2006). Prohnoznyi (stratehichni) oblik i suchasni problemy rozvytku teorii bukhgalterskoho obliku [Forecast (strategic) accounting and current problems of the development of accounting theory]. *Bukhgalterskyi oblik i audyt*, 2, 14–19. [in Ukrainian]
6. Yershova N.Iu. (2016). Rozvytok instrumentariiu dia realizatsii prohnostychnoi funktsii stratehichnoho upravlinnskoho obliku v upravlinni pidpriemstvamy [Development of tools for implementation of the prognostic function of strategic management accounting in the management of enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo*, 2, 694–701. [in Ukrainian]
7. Kryshchopa I.I. (2016). Pobudova stratehichnoho obliku obiednahanoho biznesu [Construction of strategic accounting of the combined business]: dys. ... d.e.n. : spets. 08.00.09 «Bukhgalterskyi oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi dialnosti)»; KNEU im. V. Hetmana. Kyiv. [in Ukrainian]
8. Kuz V.I. (2016). Pobudova informatsiinoi systemy v konteksti realizatsii funktsii stratehichnoho upravlinnia [Construction of an information system in the context of the implementation of strategic management functions]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, 21(5), 191–195. [in Ukrainian]
9. Kundria-Vysotska O.P. (2010). Zmistovni kharakterystyky stratehichnoi paradyhmy obliku [The meaningful characteristics of the strategic accounting paradigm]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 3(2), 137–139. [in Ukrainian]
10. Metyus M.R., Perera M.H.B. (1999). Teoriya buhgalterskogo ucheta : uchebnyk [Accounting theory: a textbook]. Moskva : Audit, YuNITI. [in Russian]
11. Myuller G., Gernon H., Miik G. (1996). Uchet: mezhdunarodnaya perspektiva [Accounting: an international perspective]. Moskva : Finansy i statistika. [in Russian]
12. Pylypenko A.A. (2007). Orhanizatsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia stratehichnoho rozvytku pidpriemstva: naukove vydannia [Organization of accounting and analytical support for the strategic development of the enterprise: a scientific publication]. Kharkiv : KhNEU. [in Ukrainian]
13. Pliuk I.I. (2002). Stratehichni oblik yak instrument stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [Strategic accounting as a tool for strategic enterprise management]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 12, 94–95. [in Ukrainian]

14. Semaniuk V.Z. (2012). Oblik dla stratehichnoho upravlinnia: problemy teoretychnoi kontseptualizatsii [Accounting for strategic management: problems of theoretical conceptualization]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 722, 236–241. [in Ukrainian]
15. Fatenok-Tkachuk A.O., Zamoiska K.P. (2012.). Stratehichniy oblik u systemi upravlinnia pidpriemstvom [Strategic accounting in the enterprise management system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 721, 241–245. [in Ukrainian]
16. Shaikan A.V. (2009). Bukhhalterskyi oblik u pryiniatti upravlin-skykh stratehichnykh rishen : monohrafiia [Accounting in making managerial strategic decisions: monograph]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian]
17. Choi F.D.S., Meek G.K. International accounting ; 7-th edition. Prentice Hall, 2011. 476 p.
18. Nobes C., Parker R. Comparative international accounting ; 9-th edition. Pearson Education Limited, 2006. 576 p.
19. Saudagaran Sh.M. International Accounting: A User Perspective. CCH, 2009. 269 p.
20. Sunder Sh. Minding our manners: Accounting as social norms. *The British Accounting Review*. 2005. Vol. 37. Pp. 367–387.

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-31

УДК 657

Колесніченко А.С.
асистент кафедри
економічного аналізу та обліку
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА Й ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ АСПЕКТИ

Досліджено сутність понять «податкова політика» та «облікова політика» у науковому дискурсі, що дало змогу співставити їхні сутнісні характеристики й обґрунтувати взаємозалежність цих категорій, визначити єдині принципи в контексті системи управління, які виступають монолітним методологічним підґрунтям під час формування політики податкового менеджменту й забезпечення дієвості облікового механізму. Проаналізовано теоретичні, методичні й регуляторні аспекти за практичної реалізації облікової та податкової політик, що сприятиме більшій ідентифікації теоретико-методичних засад облікового й податкового обліку для ефективного господарювання. Обґрунтовано, що підходи до формування податкової політики за окремими аспектами системи податкового планування на практиці часто носять багаторівневий характер.

Ключові слова: облікова політика, податкова політика, управлінська система, регулювання, нормативно-правове забезпечення.

Колесниченко А.С. НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА И УЧЕТНАЯ ПОЛИТИКА СУБЪЕКТА ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ: ТЕОРЕТИКО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ И РЕГУЛЯТОРНЫЙ АСПЕКТЫ

Исследована сущность понятий «налоговая политика» и «учетная политика» в научном дискурсе, что позволило сопоставить их сущностные характеристики и обосновать взаимозависимость этих категорий, определить единые принципы в контексте системы управления, выступающие монолитной методологической основой при формировании политики налогового менеджмента и обеспечении действенности учетного механизма. Проанализированы теоретические, методические и регуляторные аспекты при практической реализации учетной и налоговой политики, что будет способствовать большей идентификации теоретико-методических основ учетной политики и налогового учета для эффективного хозяйствования. Обосновано, что подходы к формированию налоговой политики по отдельным аспектам системы налогового планирования на практике часто носят многоуровневый характер.

Ключевые слова: учетная политика, налоговая политика, система управления, регулирование, нормативно-правовое обеспечение.

Koliesnichenko Anastasiia. THE TAX POLICY AND ACCOUNTING POLICY BUSINESS ENTITY: THEORETICAL AND ANALYTICAL AND REGULATORY ASPECT

Based on the study, it is advisable to conclude that the decision on the conceptual basis for the implementation of accounting is the first step in the chain of tasks for the formation of the accounting process. This shows that the company uses the starting point for the formation of accounting policies. It is determined that the current system of regulatory accounting includes certain techniques and technologies for designing accounting policies for the purposes of financial and managerial accounting. The researches are the essence of the concepts of tax policy and accounting policies in scientific discourse which allowed their essential characteristics to be comparable and substantiate the interdependence of these categories, identify common principles in the context of the management system, acting as a monolithic methodological basis for shaping tax management policies and ensuring the effectiveness of the accounting mechanism. It was analyzed theoretical, methodological and regulatory aspects in the practical implementation of accounting and tax policies, which will contribute to greater identification of the theoretical and methodological foundations of accounting and tax accounting for effective management. It was substantiated that the approaches to the formation of tax policy on certain aspects of the tax planning system in practice are often of a multi-level nature. The research is based on the idea that the formation of key principles of tax policy and accounting policy determine the vector of development of tax management and the efficiency of accounting mechanisms in the management system of an entity. Results obtained during the research to some extent help the formation of future specialists in practical skills and skills in solving problems concerning the analysis of key aspects of the construction of the accounting and tax policy of the entity, sustainable and adapted to the changing environment in the large and small scale, where the company operates.

Keywords: accounting policy, tax policy, management system, regulation, regulatory support.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світогосподарських відносин характеризується наявністю високих транзакційних витрат щодо правил та умов ведення бізнесу, вагома частина яких припадає на податкове адміністрування, що має складну структуру податкових та інших зборів і платежів, прирівняних до податків. Тобто окремої уваги заслуговує дослідження методології та методики формування ключових засад податкової політики та облікової політики, які визначають вектор розвитку податкового менеджменту та дієвість облікових механізмів у системі управління суб'єктом господарювання [4].

Облікова політика сутнісно зумовлює ключові аспекти в організації та забезпеченні інформаційно-аналітичного каркасу діяльності підприємства, який містить прийняті та закріплені в ній способи відображення операцій у бухгалтерському обліку для врахування в процесі продукування й прийняття управлінських рішень. Оскільки податкова політика виступає підсистемою управління, облікова політика відіграє важливу роль і для цілей оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю особливостей та аналізу проблем формування та реалізації облікової політики підприємств присвячено роботи провідних західних та вітчизняних науковців і практиків, серед яких доцільно виділити Ж. Бурнісьєна, Ж. Дюмарше, Ж. Саварі, Б. Нідлза, Х. Андерсона, Д. Колдуела, О. Шмаленбаха, М. Білуху, В.Б. Клевець [5], Ю. Кузьмінського, М. Кужельного, В. Лінника, М. Пушкара, В. Сопка та ін. Вивченню особливостей податкового планування присвячено роботи таких відомих науковців, як Я.І. Глущенко [10], Д.І. Деми [4], Г.П. Мартинюк [4], Л.О. Сухарева [10], П.М. Сухарев [10], І.В. Шевчук [4] та ін. При цьому дослідження понять облікової та податкової політик не є комплексними й узагальнюючими, тому питання, пов'язані з теоретичними, методичними й практичними аспектами форму-

вання облікової та податкової політик суб'єкта господарювання, потребують подальшого вивчення й обґрунтування.

У численних наукових надбаннях за даною проблематикою наводяться різні дефініції облікової політики, її складники, моделі формування облікової політики для цілей фінансового та управлінського обліку тощо. При цьому майже відсутні дослідження, спрямовані на розкриття сутності облікової та податкової політик в їх теоретичному й практичному контексті, не досить глибоко визначено роль облікової політики в оптимізації оподаткування.

Діюча система нормативного регулювання бухгалтерського обліку містить визначені техніки й технології конструювання облікової політики для цілей фінансового та управлінського обліку. При цьому недостатньо розроблена теоретико-методична база, яка обґрунтовує конвергентну основу податкової політики й облікової політики.

Мета статті полягає у дослідженні сутності понять «податкова політика» та «облікова політика» у науковому дискурсі, їх співставленні та обґрунтуванні взаємозалежності цих категорій, визначенні принципів у контексті системи управління, а також у побудові теоретико-методичного інструментарію й аналізі регуляторного складника під час практичної реалізації облікової та податкової політик.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Суб'єкти господарювання, що здійснюють свою діяльність на території України, мають право вибору щодо ведення бухгалтерського обліку одним із двох способів: за НП(С)БО або за МСФЗ за винятком суб'єктів у сфері суцільного інтересу, які ведуть облік виключно за МСФЗ.

Прийняття рішення щодо концептуальної основи здійснення бухгалтерського обліку – це перший етап у ланцюгу завдань із формування облікового процесу підприємства. Саме це виступає відправною точкою побудови облікової політики.

Таблиця 1

Аналіз підходів до трактування й співставлення облікової та податкової політик

Дефініція з відтворення інтегрованого сприйняття ПП та ОП, джерело	Визначення понять
Інтегроване поняття «облікова податкова політика»	
Облікова податкова політика [12]	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання податкової звітності, тобто це вибір самим підприємством конкретних методик, форм і техніки ведення податкового обліку виходячи з чинних нормативних актів і особливостей діяльності підприємства
Облікова політика корпорації для ведення бухгалтерського обліку [7]	Прийнята корпорацією сукупність способів ведення бухгалтерського обліку (угруповання та оцінки фактів господарської діяльності, погашення вартості активів, організації документообігу, інвентаризації, застосування рахунків бухгалтерського обліку, системи реєстрів бухгалтерського обліку, обробки інформації та інші способи і прийоми)
Облікова політика [5]	Повинна охоплювати всю облікову діяльність підприємства, враховуючи здійснення управлінського обліку, а також податкового обліку
Облікова політика та податкова політика – два поняття з єдиними принципами та об'єктом	
Бухгалтерська облікова політика і податкова політика [8]	У цілях оподаткування – це два боки єдиного облікового процесу підприємства, які ґрунтуються на єдиних принципах
Облікова політика – інструмент податкової політики/оптимізації оподаткування	
Облікова політика [6]	Окремий основний інструмент податкової політики підприємства, зважаючи на значну роль, яку відіграє облікова політика у процесі управління податковими платежами
Облікова політика [2]	Складова частина системи оптимізації оподаткування та взагалі господарсько-фінансової діяльності підприємства
Облікова політика [8]	Один з основних інструментів оптимізації оподаткування, який дає змогу законними способами зменшити податкові зобов'язання по податках, зборах та обов'язкових платежах і, відповідно, знизити рівень податкового навантаження на підприємство
Облікова політика [3]	Інструмент створення моделі оптимізації податків, прийнятної для конкретної організації (введення поняття «обліково-податкова політика»)

Джерело: складено автором на основі [3–2; 6–8; 12]

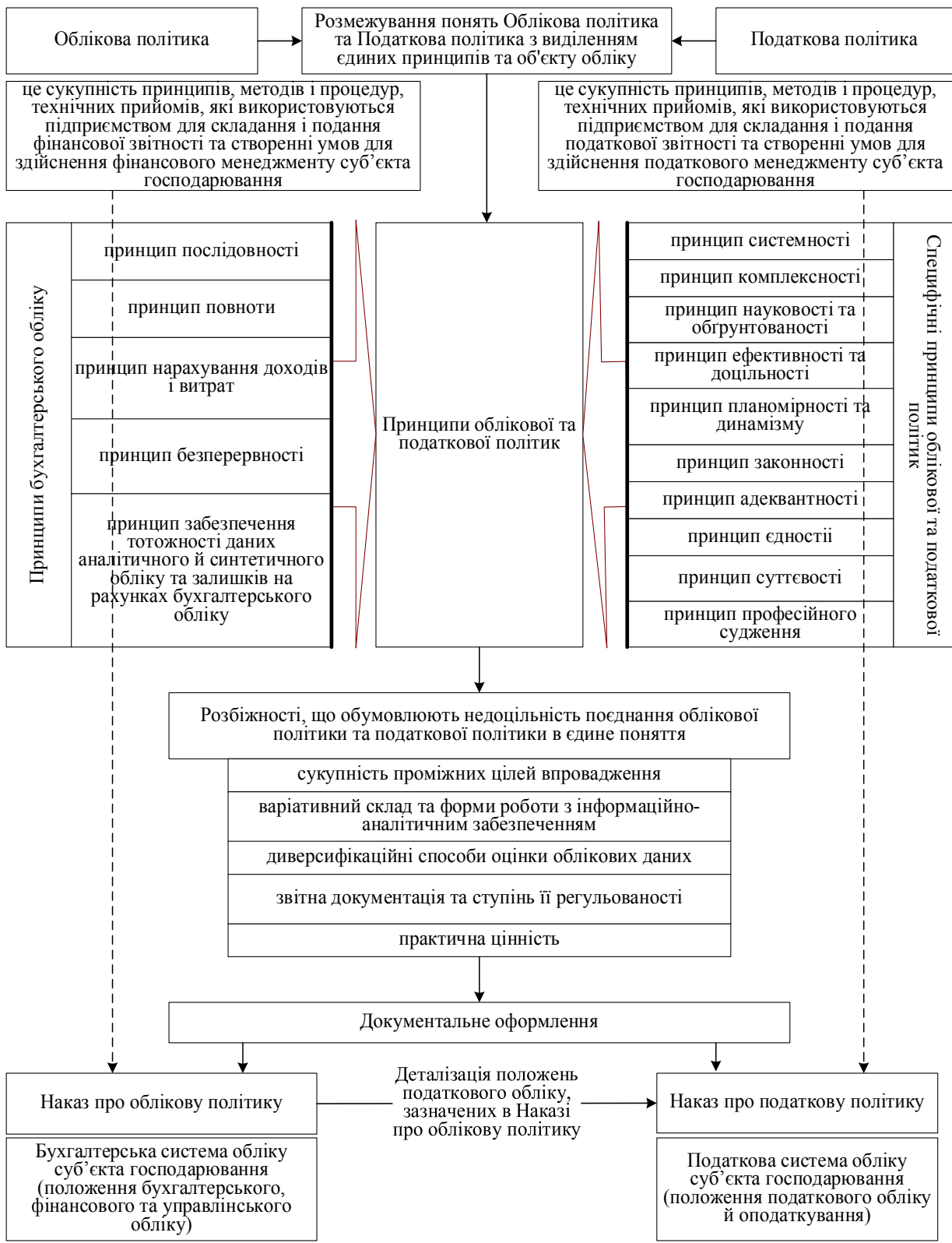

Рис. 1. Характеристика теоретичних, методичних і документальних аспектів податкової та облікової політики

Відповідно до п. 3 р. І НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», облікова політика містить конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практики, що застосовуються суб'єктом господарювання під час складання та подання фінансової звітності [1].

Процес формування облікової політики відтворює здатність керівництва суб'єкта господарювання вибирати гнучкі підходи до ведення обліку виходячи зі специфіки й масштабів його господарської діяльності, стану техніко-технологічної бази економічних інтересів підприємства. Облікова політика

стає інструментом розроблення моделі отримання та обробки інформації, яка за певних обставин може стати унікальною для кожного учасника ринку, забезпечуватиме даними про складні економічні процеси для оптимізації оподаткування та гарантування якісної роботи бухгалтерської служби [11, с. 33–34].

Процедура формування облікової політики суб'єкта господарювання включає визначення методів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, а також узгодження їх із нормами податкового законодавства для цілей складання податкової звітності. Тобто облікова політика виконує інтегральну функцію, поєднуючи державне регулювання з ініціативою підприємства щодо питань раціоналізації та вдосконалення обліку [12].

Власне, поняття «політика» від грец. *πολιτική* – діяльність самоуправління у полісі (місті-державі), а в подальшому – «мистецтво управління» державою і суспільством. У сучасній системі управління обліковий та податковий процеси виступають різними складниками господарської діяльності, тому інтерес до вивчення цих категорій підвищується, зокрема, у контексті вирішення завдання ефективності всіх взаємопов'язаних підсистем як елементів одного механізму.

У науковій літературі існують неоднозначні підходи до співставлення дефініцій податкової та облікової політик, узагальнення та систематизацію яких представлено в табл. 1.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що трактування облікової та податкової політик ґрунтується на трьох ключових аспектах:

- поєднання цих дефініцій в інтегроване поняття «облікова податкова політика»;
- розмежування податкової та облікової політик як двох окремих понять, що мають єдиний об'єкт та принципи застосування;
- визначення облікової політики як інструменту податкової політики та/або інструменту оптимізації оподаткування.

Прихильники першого підходу [5; 7; 12] виступають за інтерпретацію облікової податкової політики як цілісного монолітного поняття, яке відтворює конкретні принципи, методи і процедури, які застосовуються суб'єктом господарювання під час ведення бухгалтерського й податкового обліку та складання відповідної звітності.

Інший спосіб сприйняття цих дефініцій науковцями [8] свідчить про розмежування податкової та облікової політик у дві окремі категорії, які ґрунтуються на єдиних принципах та мають один об'єкт спрямування.

Деякі автори [2; 3; 6; 8] трактують облікову політику як інструмент створення моделі оптимізації податків, прийнятної для конкретної організації, для виваженого підходу до розрахунку об'єкта оподаткування. При цьому вводиться інтегроване поняття «обліково-податкова політика» [3].

У своїх дослідженнях автором проаналізовано сутність, складники й методичну основу поняття «облікова політика», що дає змогу сформулювати власне трактування цієї економічної категорії. Отже, облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, технічних прийомів, які використовуються підприємством для складання й подання фінансової звітності та створення умов для здійснення фінансового менеджменту суб'єкта господарювання.

З огляду на специфіку й цільові орієнтири податкової політики, доцільно визначити її як сукупність принципів, методів і процедур, технічних прийомів, які використовуються підприємством для складання і подання

податкової звітності та створення умов для здійснення податкового менеджменту суб'єкта господарювання.

Податковий аспект формування облікової політики суб'єкта господарювання полягає у тому, що з установлених законодавством варіантів ведення обліку один може мати перевагу над іншим під час нарахування податків, за збереження незмінного характеру реальних господарських операцій [12].

Під час формування облікової політики необхідно не тільки ґрунтуватися на принципах бухгалтерського обліку, а й на специфічних принципах облікової політики. Зокрема, П. Житний пропонує під час формування облікової політики дотримуватися таких принципів: системності, комплексності, науковості та обґрунтованості, ефективності, планомірності та динамізму, профілактики, безперервності, селекції, сумісності особистих, регіональних і державних інтересів. Л.М. Кіндрацька у своїх дослідженнях виділяє такі принципи: ефективності, законності, достовірності, раціональності, відносно незмінюваності. За дослідженнями О.М. Петрук, ключовими є принципи ефективності, законності, адекватності, єдності, гласності. І.В. Рузмайкіна наголошує на значущості принципів системності, ефективності, актуальності, варіантності, стабільності під час побудови облікової політики. Дослідження облікової політики П. Сук ґрунтуються на принципах законності, адекватності, єдності.

На основі проведеного аналізу принципів облікової політики, запропонованих у науковій літературі, та з урахуванням специфіки принципів податкового обліку автором визначено сукупність принципів, що виступають єдиною методологічною базою податкової та облікової політик (рис. 1).

Платник податків буде та організовує власну систему податкового обліку на принципах автономності та самостійності виходячи з основ послідовного застосування норм і правил податкового законодавства [9, с. 157].

На законодавчому рівні в Україні непередбачено обов'язок платника податків вибрати спеціальну облікову політику для цілей оподаткування шляхом закріплення у Податковому кодексі статусу регуляторно встановленої норми прийняття певних положень облікової політики в контексті основ податкового обліку.

Однак із плином часу розвиток облікових та податкових систем відбувається так, що, з одного боку, відбувається взаємопроникнення концептуальних засад щодо застосування цих складників під час оформлення господарських операцій фінансово-економічної діяльності суб'єктів ринку, а з іншого – виникають нові підходи до здійснення процесу оподаткування, які стають стійкими за своїми властивостями та потребують окремого формалізованого закріплення. Відправною точкою для цих тенденцій стало прийняття Податкового кодексу України.

Тобто виникає нагальна необхідність у виокремленні певного спектру питань обліково-податкового спрямування та розробленні облікової політики для цілей оподаткування. У результаті буде ідентифіковано облікову податкову політику, яка не виступатиме складником облікової політики в її традиційному визнанні, а набуде форми окремого внутрішньонормативного документу.

Деякі автори [2, с. 8] додержуються думки, що в нашій країні ефективним буде запровадження заходу, за якого норми і правила ведення податкового обліку платника податків не відображалися б в окремому спеціально розробленому документі «Облікова податкова політика», зокрема як це прийнято в Росії, а

прослідковувалися в обліковій політиці підприємства, що сприяє гармонійному поєднанню засад фінансового та податкового обліку в інтегрованій бухгалтерській системі. При цьому зроблено акцент на необхідності затвердження відповідного наказу про облікову політику, який би вирішував завдання забезпечення максимальної ефективності господарської діяльності за мінімізації податкового навантаження на фінансово-економічну діяльність платника податків.

Автор у своєму дослідженні виступає прихильником дещо іншого підходу. Опираючись на єдині принципи й об'єкти застосування, всі основні види обліку: бухгалтерський, фінансовий, управлінський та податковий мають розбіжності за деякими параметрами реалізації. До них можна віднести: сукупність проміжних цілей упровадження, варіативний склад та форми роботи з інформаційно-аналітичним забезпеченням, диверсифікаційні способи оцінки облікових даних, звітну документацію та ступінь її регульованості, практичну цінність тощо.

Аналіз цих аспектів дає змогу зробити висновок, що доцільно розмежувати в окремі документи облікову політику, яка буде ґрунтуватися на положеннях бухгалтерського, фінансового та управлінського обліку як складників органічно поєднаної бухгалтерської системи суб'єкта господарювання, та облікову податкову політику, створену для реалізації процесу оподаткування й ведення податкового обліку. При цьому перший документ буде зазначати ключові моменти податкового обліку, більш детальна характеристика яких розкриватиметься вже в окремому наказі про облікову податкову політику.

Ще однією особливістю облікової політики для цілей оподаткування виступає необхідність включати перелік податків і відповідальних осіб, а також реєстри податкових розрахунків [12, с. 138].

З огляду на це, для вдосконалення податкової політики доцільно впроваджувати систему організаційно-економічних заходів, яка передбачатиме створення центрів податкової відповідальності різних типів; визначення прав, обов'язків із зазначенням ступеню відповідальності їх керівників за результати податкового планування; розроблення системи стимулювання фахівців за їх професійний внесок у підвищення ефективності податкового планування.

При цьому підходи до формування податкової політики за окремими аспектами системи податкового планування на практиці часто носять багаторівневий характер. Так, у контексті побудови політики управління податковими нарахуваннями суб'єкта господарювання може бути розроблена політика управління прямими і непрямими податками. Зважаючи на це, політика управління непрямими податками може включати такі самостійні блоки політики управління окремими їх видами: ПДВ, акцизний збір і т. д.

Реалізація заходів, пов'язаних із формуванням податкової політики, потребує створення спеціального підрозділу в межах організаційно-функціональної структури суб'єкта господарювання, мета якого полягатиме у спеціалізації на виконанні комплексу однорідних функцій з управління і координації, розробленні та коригуванні облікової політики в рамках реалізації завдань податкового обліку.

Впровадження окремого сектору облікової політики підприємства для цілей оподаткування, з одного боку, має спростити роботу бухгалтерії в частині нарахування податків із погляду повноти, об'єктивності, достовірності їх відображення, а з іншого – сприяє вдосконаленню системи податкового менеджменту. Вона спрямована на розкриття

й залучення невикористаних резервів суб'єкта господарювання за допомогою застосування податкового законодавства, оптимізації податкоутворюючої бази для цілей оподаткування, підвищення ступеня інформатизації внутрішніх і зовнішніх користувачів для здійснення контрольної функції та своєчасного виконання зобов'язань перед державою, зокрема уникнення розбіжностей із податковими органами.

Висновки. Таким чином, досліджено сутність понять «податкова політика» та «облікова політика» у науковому дискурсі, що дало змогу співставити їх сутнісні характеристики й обґрунтувати взаємозалежність цих категорій, визначити єдині принципи в контексті системи управління, які виступають монолітним методологічним підґрунтям під час формування політики податкового менеджменту й забезпечення дієвості облікового механізму. Проаналізовано теоретичні, методичні й регуляторні аспекти під час практичної реалізації облікової та податкової політик, що сприятиме більшій ідентифікації теоретико-методичних засад облікового й податкового обліку для ефективного господарювання.

Подальші дослідження доцільно проводити в галузі вдосконалення організаційних основ та нормативно-правового забезпечення облікової та податкової політик в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загальні вимоги до фінансової звітності: НП(С)БО 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 11.02.2019).
2. Береза С.Л. Облікова політика в системі податкового обліку як елемент оптимізації оподаткування. *Вісник ЖДТУ*. 2007. № 2 (40). С. 6–14.
3. Обліково-податкова політика підприємств. *Головбух*. 2015. URL : <https://www.golovbukh.ua/article/6248-qqq-15-m2-17-02-2015-oblkovo-podatkova-politika-pdprimstv> (дата звернення: 11.02.2019).
4. Дема Д.І., Шевчук І.В., Мартинюк Г.П. Податковий менеджмент : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2017. С. 256.
5. Клевець В. Облікова політика підприємства: фінансовий, управлінський та податковий аспекти. *Аграрна економіка*. 2013. Т. 6. № 3–4. С. 38–42.
6. Кравченко І.Ю. Управління податковими платежами підприємства: теоретичний аспект. 2009. URL : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/2710/1/14.pdf> (дата звернення: 11.02.2019).
7. Борисова О.В., Малых Н.И. Корпоративные финансы : учебник и практикум для академического бакалавриата. М. : Юрайт, 2015. С. 651.
8. Кузьменко Г.І. Облікова політика підприємства як один з інструментів оптимізації оподаткування. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2010. Вип. 18 (2). С. 123–129.
9. Микитенко Т.В. Облікова податкова політика, її формування й удосконалення. *Вісник ЖДТУ*. 2003. № 4 (26). С. 156–158.
10. Сухарева Л.О., Сухарев П.М., Глушенко Я.І. Податкове планування в системі управління підприємством : монографія. Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. С. 209.
11. Чорна Л., Семенюта В. Особливості формування облікової політики в умовах реформування бухгалтерського обліку. *Матеріали Всеукраїнської студентської конференції «Облік і аудит : теорія, практика, перспективи»*, 25–26 травня 2001 р. Мелітополь, 2001. С. 33–34.
12. Щиборщ К. Об основных аспектах учетной политики российских предприятий. *Аудитор*. 1999. № 9. С. 3–9.
13. Щирба М. Принципи та етапи облікової політики підприємства. *Світ фінансів*. 2007. № 4. С. 135–143.

REFERENCES:

1. Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti: NP(S)BO 1 [General requirements for financial statements: NP (C) BO 1]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 11 February 2019).

2. Bereza S.L. (2007). Oblikova polityka v systemi podatkovoho obliku yak element optimizatsii opodatkovannia [Accounting policy in the tax accounting system as an element of optimization of taxation]. *Visnyk ZhDTU*, 2(40), 6–14. [in Ukrainian]
3. Oblikovo-podatкова polityka pidpriemstv [Accounting and tax policy of enterprises]. *Holovbukh*. 2015. Retrieved from: <https://www.golovbukh.ua/article/6248-qqq-15-m2-17-02-2015-oblikovo-podatкова-politika-pdprimstv> (accessed 11 February 2019).
4. Dema D.I., Shevchuk I.V., Martyniuk H.P. (2017). Podatkovyi menedzhment : navchalnyi posibnyk [Tax management : tutorial]. Kyiv : Alerta. [in Ukrainian]
5. Klevets V. (2013). Oblikova polityka pidpriemstva: finansovy, upravlinskyi ta podatkovyi aspekty [Accounting policies of the enterprise: financial, managerial and tax aspects]. *Ahrarna ekonomika*, T. 6, no 3–4, pp. 38–42. [in Ukrainian]
6. Kravchenko I.Iu. (2009). Upravlinnia podatkovymy platezhamy pidpriemstva: teoretychnyi aspekt [Management of tax payments of the enterprise: the theoretical aspect]. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/2710/1/14.pdf> (accessed 11 February 2019).
7. Borisova O.V., Malyih N.I. (2015). Korporativnyie finansy: uchebnik i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata [Corporate Finance: textbook and workshop for academic undergraduate]. Moskva : Yurayt. [in Russian]
8. Kuzmenko H.I. (2010). Oblikova polityka pidpriemstva yak odyn z instrumentiv optimizatsii opodatkovannia [Accounting policy of the company as one of the tools to optimize taxation]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 18(2), 123–129. [in Ukrainian]
9. Mykytenko T.V. (2003). Oblikova podatкова polityka, yii formuvannia y udoskonalennia [Accounting tax policy, its formation and improvement]. *Visnyk ZhDTU*, 4(26), 156–158. [in Ukrainian]
10. Sukhareva L.O., Sukharev P.M., Hlushchenko Ya.I. (2006). Podatkove planuvannia v systemi upravlinnia pidpriemstvom : monohrafiia [Tax planning in the enterprise management system : monograph]. Donetsk : DonDUET im. M. Tuhan-Baranovskoho. [in Ukrainian]
11. Chorna L., Semeniuta V. (2001). Osoblyvosti formuvannia oblikovoi polityky v umovakh reformuvannia bukhalterskoho obliku [Features of the formation of accounting policy in the context of accounting reform]. *Materialy Vseukrainskoi studentskoi konferentsii «Oblik i audyt: teoriia, praktyka, perspektyvy»*, 25–26 travnia. Melitopol. [in Ukrainian]
12. Shchyborshch K. (1999). Ob osnovnykh aspektakh uchethoi polityky rossiyskikh predpriaty [On the main aspects of the accounting policies of Russian enterprises]. *Audytor*, 9, 3–9. [in Ukrainian]
13. Shchyrb M. (2007). Pryntsyipy ta etapy oblikovoi polityky pidpriemstva [Principles and stages of enterprise accounting policy]. *Svit finansiv*, 4, 135–143. [in Ukrainian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-32

УДК 657.01

Тирінов А.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і бізнес-консалтингу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ЧАСТИНА УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Статтю присвячено вивченню особливостей організації бюджетування на підприємстві. Досліджено переваги та проблеми бюджетування, визначено завдання, які повинні виконуватися завдяки організованій системі бюджетування. Наведено етапи організації бюджетування на підприємстві, зауважено про важливість урахування стратегічних цілей під час розроблення бюджетів, необхідність створення робочої групи з приводу бюджетування, можливість передавати процес розроблення та складання бюджетів на аутсорсинг, а також представлено наявність нового циклу у разі внесення змін до бюджетів. Зроблено висновок, що бюджетування дає змогу підвищити результативність діяльності та мотивувати працівників на виконання бюджетів завдяки фінансовому плануванню і прогнозуванню ризиків.

Ключові слова: бюджетування, організація, бюджет, управлінський облік, планування.

Тыринов А.В. ОРГАНИЗАЦИЯ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ КАК ЧАСТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Статья посвящена изучению особенностей организации бюджетирования на предприятии. Исследованы преимущества и проблемы бюджетирования, определены задачи, которые должны выполняться благодаря организованной системе бюджетирования. Приведены этапы организации бюджетирования на предприятии, отмечены важность учета стратегических целей при разработке бюджетов, необходимость создания рабочей группы по поводу бюджетирования, возможность передавать процесс разработки и составления бюджетов на аутсорсинг, а также представлено наличие нового цикла в случае внесения изменений в бюджет. Сделан вывод, что бюджетирование позволяет повысить результативность деятельности и мотивировать работников на выполнение бюджетов благодаря финансовому планированию и прогнозированию рисков.

Ключевые слова: бюджетирование, организация, бюджет, управленческий учет, планирование.

Tyrinov Andrii. BUDGETING ORGANIZATION AT THE ENTERPRISE AS THE PART OF MANAGEMENT ACCOUNTING

The article is devoted to the study of the peculiarities of budgeting organization at the enterprise. In order to increase the level of competitiveness and quality of risk management, it is important to improve management accounting and financial planning. So it is necessary to adjust the budgeting system at the enterprise. However, problems often arise when they are based on generally accepted forms of budgets that do not provide full and useful information for management. Therefore, it is expedient to determine the goals of budgeting and the stages of organization of budgeting. The advantages and problems of budgeting have been explored, tasks are to be performed due to the organized budgeting system. The stages of the budgeting organization at the enterprise are noted, the importance of considering of strategic goals in the development of budgets, the need for a working group on budgeting, the possibility of transferring the process of development of budgets and budgeting to outsourcing, as well as the availability of a new cycle in the event of changes to the budgets, is presented. The given stages of budgeting organization allow to adjust budgeting in accordance with the objectives

of management and strategy of the enterprise, which increases the efficiency of the activity. It is noticed that proposed budgeting organization is universal and can be used by different enterprises regardless of the specifics of the activity. Also the ability to separate processes into different working groups, as well as the transfer of processes for outsourcing with considering strategic goals, will save money on the development of new areas of activity. It is concluded that budgeting can increase the effectiveness of the activity and motivate employees to execute budgets through financial planning and risk forecasting.

Keywords: budgeting, organization, budget, management accounting, planning.

Постановка проблеми. В умовах нестабільної економічної ситуації стає необхідним постійний контроль доходів і витрат, а також рух грошових коштів, що важко здійснити без планування. Для цього впроваджують бюджетування на підприємстві та використовують в управлінському обліку. Проте для багатьох бюджети означають лише плани продаж, виробництва, використання матеріальних і трудових ресурсів чи взагалі розрахунок окремих показників, що значно звужує можливості бюджетування, адже для управління доцільним є також урахування реалізації стратегії та розподілу ресурсів тощо. Це обґрунтовує актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-практичні аспекти бюджетування розглядали такі науковці, як Т.О. Пожуєва, А.М. Ткаченко, Н.І. Рудик, Н.А. Іщенко та ін. Проте, незважаючи на розроблення основ побудови системи бюджетування та формування її окремих елементів для управління фінансами під час здійснення господарської діяльності, стає необхідним удосконалення бюджетування з орієнтуванням саме на стратегічні цілі та врахування змін у бізнесі, що підвищує актуальність цього дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні переваг та проблем бюджетування, а також етапів організації бюджетування на підприємстві.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Під час організації бюджетування на підприємстві постає питання: чи будуть окуповуватися витрати, понесені у зв'язку з розробленням бюджетів? Так, Т.О. Пожуєва відзначає, що труднощі у процесі використання бюджетування виникають на початкових етапах його впровадження на підприємстві, що пов'язано з виконанням низки умов: визначення цілей діяльності підприємства, встановлення необхідності впровадження внутрішньофірмового планування та доцільність його використання тим чи іншим суб'єктом господарювання [1, с. 73]. Основною ж метою бюджетування є впровадження низки заходів, які підвищують ефективність роботи, серед яких можна виділити:

- цільову орієнтацію та координацію всіх подій на підприємстві;
- виявлення існуючих ризиків і зниження їх рівнів;
- підвищення гнучкості, пристосованості до можливих змін [2, с. 6–7].

Однак для організації бюджетування потрібні відповідні спеціалісти. Це може бути спеціально створена робоча група, яка буде займатися саме розробленням бюджетів, а може бути й постійний комітет, що відповідатиме у цілому за систему бюджетування на підприємстві, – від виділення елементів системи бюджетування до заповнення самих бюджетів, їх коректування. Якщо йдеться про мале підприємство, то зазвичай ці обов'язки покладають на єдиного бухгалтера, що відображається на якості, адже контроль виконання бюджетів стає другорядним завданням. На більших підприємствах є персонал, що відповідає за ведення управлінського обліку, у такому разі саме ці працівники і займаються впровадженням бюджетування, що дає змогу розробити такі бюджети, які надавали б максимальну кількість інформації для прийняття рішень.

Слід відзначити, що бюджетування включає у себе не тільки планування, облік і контроль, а й

охоплює інші етапи процесу управління, такі як постановки цілей, виконання, стимулювання, мотивація, аналіз, формування управлінського впливу і коригування планів або виконання дій. Для забезпечення дієвості управління підприємством необхідно, щоб бюджетування проходило через усі етапи процесу управління [3, с. 179]. Н.І. Рудик також наголошує, що бюджетування – це управлінська технологія, яка покликана забезпечити виконання стратегічних цілей підприємства за допомогою розроблення і виконання бюджетів як за структурними підрозділами (центрами відповідальності), так і загалом на підприємстві з позиції збалансованості надходжень та витрат, доходів і витрат, активів та пасивів. Бюджетування є інтегруючим процесом, який дає змогу підвищити якість та оперативність прийняття рішень, максимізувати очікуваний результат і контролювати ризики господарської діяльності, визначити ефективність бізнес-напрямів і структурних одиниць та планувати діяльність господарюючих суб'єктів на поточні періоди й перспективу [4, с. 393].

Таким чином, можна виділити завдання, які повинні виконувати система бюджетування на підприємстві:

1. Виконання стратегічних цілей та інформаційних потреб.
2. Планування діяльності.
3. Інформаційні підтримка фінансового стану для інвесторів.
4. Формування інформаційної бази для управління проектами.
5. Контроль фінансових ресурсів підприємства.
6. Контроль виконання статей бюджету та стимулювання працівників для цього.
7. Аналіз майбутньої прибутковості з урахуванням реалізації різних «сценаріїв».

У процесі бюджетування може виникнути ситуація, коли вхідні дані змінюються і фактичні дані вже апріорі будуть значно відрізнятися від запланованих. У такому разі Я.В. Волковська пропонує здійснювати аналіз «що – якщо», тобто закладати в бюджет альтернативні варіанти для передбачення можливих ризиків і підготовки заходів з їх усунення у разі виникнення. Функціонал «що – якщо» передбачає врахування змін показників у майбутньому, наприклад за збільшення ціни на продукти автотично перераховуються всі інші показники, що залежать від цін на продукти. Тобто під час побудови бюджетів буде вибиратися прогнозований варіант розвитку подій, однак окремо зазначатимуть альтернативні варіанти із включенням формули «що – якщо». Отже, під час здійснення саме альтернативного варіанту подій бюджет на майбутні періоди переглядається із заміною прогнозованого варіанту на альтернативний [5, с. 158].

Таким чином, організація бюджетування дає змогу системно підходити до управління підприємством з урахуванням діяльності всіх підрозділів, раціонально використовувати ресурси та більш ефективно управляти фінансовими ресурсами. Як зазначає Н.І. Рудик, процес бюджетування включає у себе формування головних завдань, які окреслили у процесі складання плану; оцінку потрібного обсягу ресурсів (як фінансо-

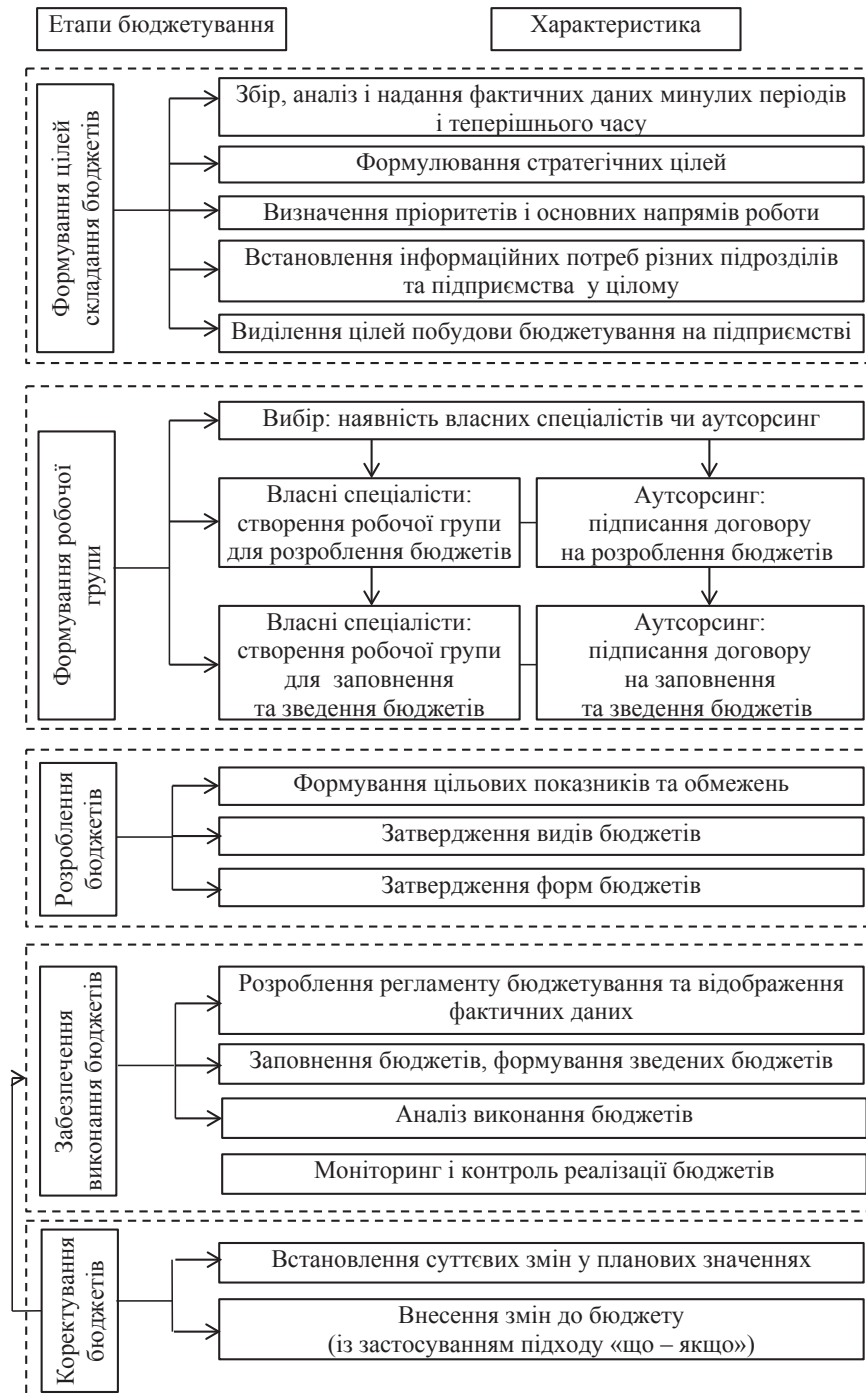

Рис. 1. Організація бюджетування на підприємстві

вих, так і нефінансових); ідентифікацію та кількісне вимірювання процесів, необхідних для виконання поставлених цілей; розподіл ресурсів, необхідних для досягнення зазначених цілей [4, с. 394]. При цьому П.А. Фісуненко та А.А. Сорока наголошують, що бюджетування являє собою складний механізм, функціонування якого значною мірою залежить від злагодженої роботи усіх його складників: бюджетної структури, системи, моделі та процедури, сама ж процедура бюджетування відображає організаційний аспект механізму бюджетування та передбачає встановлення термінів виконання, відповідальних осіб та послідовність реалізації окремих етапів бюджетного процесу [3, с. 179].

Важливим моментом під час організації бюджетування є встановлення мети, від чого вже залежать етапи постановки системи бюджетування. Так, із погляду обробки інформації виділяють такі етапи бюджетування: складання бюджетів, їх затвердження, у процесі чого відбувається врегулювання окремих статей і перерозподіл акцентів, безпосередньо виконання бюджету та контроль, який фактично починається з моменту затвердження бюджету [6, с. 223–224]. О.О. Пар'єва, крім зазначених етапів, замість контролю пропонує складання, розгляд, затвердження звіту про виконання бюджету та аналіз отриманих результатів [7, с. 73]. Проте не можна не зазначити, що як аналіз результатів, так і контр-

оль виконання бюджетів є невід’ємними складниками бюджетування. О.В. Мілінчук, характеризуючи організаційний механізм бюджетування на підприємстві, підкреслила вплив основних напрямів діяльності підприємства на коригування бюджетів, а також окремо виділила етап «вирішення управлінських завдань зі складання бюджетів», що включає в себе збір, аналіз і надання фактичних даних минулих періодів і теперішнього часу, визначення пріоритетів і основних напрямів дій на цільовий період, фінансовий аналіз альтернативних дій та напрямів використання ресурсів, балансування змінних інтересів різних підрозділів із загальними інтересами підприємства [8, с. 585]. Однак для цілей управління підприємства під час організації бюджетування важливим є врахування також стратегічних цілей підприємства, результатів аналізу альтернативних варіантів рішень, як зауважує Н.А. Іщенко [9, с. 255], та можливостей щодо передачі окремих процесів на аутсорсинг, що дає змогу значно зекономити кошти. Отже, на підставі вищевикладеного наведено процес організації бюджетування на підприємстві, що представлено на рис. 1.

Як можна побачити на рис. 1, першочерговим стає встановлення, для чого розроблюються бюджети та які саме потрібні для того чи іншого підрозділу, для підприємства у цілому, і тільки після цього вже розроблюються їхні форми. Це дає змогу в майбутньому максимізувати корисну інформацію для управління. Надалі під час формування робочої групи слід відзначити, що не обов’язково розробники та спеціалісти, що складають бюджети, це одні й ті ж самі працівники, можливо окремо наймати людей на виконання цих робіт чи передавати той чи інший процес на аутсорсинг. Тільки після того, як визначено мету складання бюджетів, хто буде виконавцем, стає можливим розроблення бюджетів, їх заповнення та аналіз результатів. На підставі аналізу чи внаслідок впливу внутрішніх та/або зовнішніх умов може виникнути необхідність коректування бюджетів (внесення змін із використанням підходу «що – якщо»), тоді виникає додатковий цикл, що зумовлює повторне заповнення того чи іншого бюджету. Зауважимо, що наведена організація є універсальною та може впроваджуватися на будь-якому підприємстві незалежно від специфіки діяльності й бути частиною управлінського обліку.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що бюджетування стає інструментом внутрішньогосподарського фінансового планування та контролю. Ця інформація стає невід’ємною частиною управлінського обліку та використовується керівництвом для прийняття управлінських рішень. Це дає змогу поліпшити фінансові результати завдяки плануванню діяльності та прогнозуванню ризиків; окрім того, внаслідок того, що бюджети відображають майбутні операції, додатково можна визначити ефективність діяльності, результативність роботи персоналу щодо виконання бюджетів. Організація бюджетування вимагає залучення додаткових коштів і спеціалістів, проте в умовах економічної нестабільності, потреби у стратегічному управлінні без налагодженої системи бюджетування досягти потрібного рівня конкурентоспроможності та залишитися на ринку неможливо, тому ця тематика потребує подальших досліджень.

Перспективою подальших розвідок є автоматизація бюджетування на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пожуєва Т.О. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1. С. 73–77.

2. Ткаченко А.М. Бюджетування – ефективний засіб попередження впливу кризових явищ. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_3_005.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
3. Фісуненко П.А. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 178–181.
4. Рудик Н.І. Розвиток бюджетування як маркетингової управлінської технології. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 392–395.
5. Волковська Я.В. Управлінський облік витрат операційної діяльності підприємств готельно-ресторанного комплексу : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» ; Харк. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця, Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. Харків, 2018. 395 с.
6. Лисонькова Н.М. Основи бюджетування на підприємстві. *Комунальне господарство міст*. 2011. № 100. С. 220–226.
7. Пар’єва О.О. Сутність процесу бюджетування і елементи його структури. *X Всеукраїнська науково-практична конференція «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України»*, 16–20 травня 2016 р. С. 71–74. URL: <https://economics.opu.ua/files/science/oblik/2016/71.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).
8. Мілінчук О.В. Організаційний механізм управління бюджетуванням на підприємстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. 2008. № 628. С. 580–586.
9. Іщенко Н.А. Організація бюджетування в системі фінансового планування на підприємстві. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2011. Вип. 19. С. 253–257.

REFERENCES:

1. Pozhueva T.O. (2017). Biudzhetuвання yak napriamok udoskonalennia systemy upravlinnia diialnistiu pidpriemstv [Budgeting as a direction of improving the management system of enterprises]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, 73–77. [in Ukrainian]
2. kachenko A.M. Biudzhetuвання – efektyvnyi zasib poperedzhennia vplyvu kryzovykh yavysch [Budgeting is an effective means of preventing the effects of crisis phenomena]. Retrieved from: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_3_005.pdf (accessed 11 March 2019).
3. Fisunenko P.A. (2016). Rol biudzhetu ta protsesu biudzhetuвання v upravlinni pidpriemstvom [Role of budget and budgeting process in enterprise management]. *Molodyi vchenyi*, 5, 178–181. [in Ukrainian]
4. Rudyk N.I. (2018). Rozvytok biudzhetuвання yak marketynhovoї upravlinskoi tekhnolohii [Development of budgeting as marketing management technology]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 21, 392–395. [in Ukrainian]
5. Volkovska Ya.V. (2018). Upravlinskyi oblik vytrat operatsiinoї diialnosti pidpriemstv hotelno-restorannoho kompleksu [Management accounting of operational costs of enterprises of the hotel and restaurant complex]: dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.09 «Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt» ; Khark. nats. ekon. un-t im. S. Kuznetsia, Khark. derzh. un-t kharch. ta torhivli. Kharkiv. [in Ukrainian]
6. Lysonkova N.M. (2011). Osnovy biudzhetuвання na pidpriemstvi [Fundamentals of budgeting at the enterprise]. *Komunalne hospodarstvo mist*, 100, 220–226. [in Ukrainian]
7. Parieva O.O. (2016). Sutnist protsesu biudzhetuвання i elementy yoho struktury [The essence of the process of budgeting and elements of its structure]. *X Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia «Oblikovo-analitychne zabezpechennia innovatsiinoї transformatsii ekonomiky Ukrainy»*, 16–20 travnia. Retrieved from: <https://economics.opu.ua/files/science/oblik/2016/71.pdf> (accessed 11 March 2019).
8. Milinchuk O.V. (2008). Orhanizatsiinyi mekhanizm upravlinnia biudzhetuванняm na pidpriemstvi [Organizational mechanism of budgeting management at the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 628, 580–586. [in Ukrainian]
9. Ishchenko N.A. (2011). Orhanizatsiia biudzhetuвання v systemi finansovoho planuvannia na pidpriemstvi [Organization of budgeting in the system of financial planning at the enterprise]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*. *Ekonomichni nauky*, 19, 253–257. [in Ukrainian]

СЕКЦІЯ 7 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-33

УДК 336:338.27:658.29

Васильєв О.Б.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри оптимального керування
та економічної кібернетики
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова*

Васильєва Н.С.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри вищої математики
Одеської державної академії
будівництва та архітектури*

Тупко Н.П.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри вищої математики
Національного авіаційного університету*

НОВИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ РЕЙТИНГУ ПАРАМЕТРІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ ЗА ВЕЛИЧИНОЮ ЇХ РИЗИКІВ

У статті запропоновано новий підхід до побудови рейтингу проектних параметрів за спаданням їх ризиків збитковості інвестиційного проекту. Підхід заснований на пошуку динамічних точок беззбитковості проекту за кожним із проектних параметрів й аналізі величин відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту за цими параметрами. Чим більше відносний запас інвестиційної беззбитковості проекту за параметром, тим менше ризик збитковості проекту за цим параметром. Порівняно з класичним аналізом чутливості критеріїв ефективності проекту запропонований підхід відрізняється більшою простотою і прозорістю в розрахунках, природністю з економічного погляду. Під час застосування нового підходу не треба розраховувати значення еластичності критерію ефективності проекту за кожним із його параметрів.

Ключові слова: рейтинг проектних параметрів, динамічні точки беззбитковості проекту, відносні запаси інвестиційної беззбитковості проекту, аналіз чутливості, еластичність критерію ефективності проекту за параметром.

Васильєв А.Б., Васильєва Н.С., Тупко Н.П. НОВЫЙ ПОДХОД К ПОСТРОЕНИЮ РЕЙТИНГА ПАРАМЕТРОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА ПО ВЕЛИЧИНЕ ИХ РИСКОВ

В статье предложен новый подход к построению рейтинга проектных параметров по убыванию их рисков убыточности инвестиционного проекта. Подход основан на нахождении динамических точек безубыточности проекта по каждому из проектных параметров и анализе величин относительных запасов инвестиционной безубыточности проекта по этим параметрам. Чем больше относительный запас инвестиционной безубыточности проекта по параметру, тем меньше риск убыточности проекта по этому параметру. По сравнению с классическим анализом чувствительности критериев эффективности проекта предложенный подход отличается большей простотой и прозрачностью в расчетах, естественностью с экономической точки зрения. При использовании нового подхода не надо рассчитывать значения эластичности критерия эффективности проекта по каждому из его параметров.

Ключевые слова: рейтинг проектных параметров, динамические точки безубыточности проекта, относительные запасы инвестиционной безубыточности проекта, анализ чувствительности, эластичность критерия эффективности проекта по параметру.

Vasilev Oleksandr, Vasilieva Nataliia, Tupko Nataliia. A NEW APPROACH TO FORMATION OF RATING OF PARAMETERS OF INVESTMENT PROJECT IN TERMS OF THEIR RISKS

Formation of rating of parameters of investment project by decreasing of their risk is useful for effective project management, since the parameters of the project from the top of such a rating (i.e., riskier) need more attention. Project parameters with high risk are characterized by drastic changes in their values, which can adversely affect the course of investment project. Therefore formation of rating of parameters of investment project is an important procedure when analyzing its risks. The article proposes a new approach to formation of rating of project parameters in descending their risk of loss-making investment project. The approach is based on finding the dynamic break-even points of the project for each of the project parameters and analyzing the relative reserves of investment break-even of the project by these parameters. The larger the relative reserve of investment break-even of a project is by parameter, the lower is the risk of a project unprofitability by this parameter. Therefore, if project parameters are placed in ascending order of their relative reserves of investment break-even, then we get the desired rating of parameters of investment project by decreasing the risk of its unprofitability. Compared with the classical sensitivity analysis of the project's effectiveness criteria, the proposed approach is more simple and transparent in calculations, natural from an economic point of view. When using a new approach, it is not necessary to calculate the values of the elasticity of the project efficiency criteria for each of its parameters. The ratings of parameters, formed by using the new approach, coincide with the ratings, formed by using traditional sensitivity analysis. The fact that ratings coincide is demonstrated in an article on a

model example. Besides, the approach, proposed by the authors of the article, can be generalized to multifactor risk analysis methods for investment project (for example, the scenario method).

Keywords: design parameters rating, dynamic break-even points of a project, relative reserves of investment break-even of the project, sensitivity analysis, elasticity of the project efficiency criteria by parameter.

Постановка проблеми. У статті досліджуються проблеми кількісної оцінки ризиків інвестиційних проектів (ІП). Авторами пропонується ризик збитковості ІП оцінювати за величиною його запасів беззбитковості (безпеки): чим більше запаси, тим стійкіше проект перед загрозою різних негативних змін і тим менше ризик його збитковості. Таким чином, величина запасу беззбитковості проекту за якимось із проектних параметрів може бути кількісною мірою ризику збитковості проекту за цим параметром (при цьому залежність між величинами ризику і запасу – зворотна). Під час управління проектом дуже важливо мати рейтинг його параметрів за спаданням їх ризиків, тому що більш ризикованим параметрам треба приділяти й більшу увагу. Авторами статті зроблено спробу будувати рейтинг проектних параметрів за величинами їх відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запаси беззбитковості (безпеки) виробництва розглядалися багатьма авторами [1, с. 443; 2, с. 221]. Однак усі дослідження цієї проблеми проводилися виключно в рамках традиційного статичного аналізу беззбитковості без урахування вартості грошей у часі. Проте будь-якому ІП властива певна протяжність у часі, тому під час аналізу прибутковості ІП вже не можна ігнорувати концепцію часової вартості грошей. Поняття запасів фінансової стійкості ІП повинні спиратися на динамічний аналіз беззбитковості [3, с. 19; 4, с. 137], в якому визначальним чинником замість прибутку до податків стають значення основних дисконтованих показників фінансової ефективності проекту (NPV, PI і т. п.). Під час розрахунку значень цих показників проводиться дисконтування вартості платежів проекту на момент його початку, тим самим ураховується падіння вартості платежів ІП у часі. Поняття запасу інвестиційної беззбитковості проекту для динамічного випадку, коли враховується падіння вартості платежів ІП у часі і замість прибутку визначальним чинником виступають значення одного з дисконтованих показників фінансової ефективності проекту, вперше було введено в попередній роботі авторів [5, с. 58]. Але воно було введено тільки для параметру обсягу виробництва (продажу) продукції ІП. У цій статті поняття запасу інвестиційної беззбитковості проекту узагальнено для всіх проектних параметрів. Побудова рейтингу параметрів ІП за спаданням їх ризиків традиційно здійснювалася у рамках класичного аналізу чутливості критеріїв ефективності проекту [6, с. 223; 7, с. 82]. Але ця побудова супроводжувалася досить складними розрахунками приблизних значень еластичності якогось із показників ефективності проекту за кожним параметром. Авторами даної статті пропонується новий підхід, заснований на аналізі величин відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту, під час застосування якого не треба розраховувати значення еластичності критеріїв.

Мета дослідження полягає у розробленні нового підходу до побудови рейтингу проектних параметрів за спаданням їх ризиків та порівнянні його з класичним аналізом чутливості критеріїв ефективності проекту.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Дослідження, проведені авторами даної роботи, належать до так званого динамічного аналізу без-

збитковості інвестиційних проектів [3, с. 19; 4, с. 137]. У рамках традиційного статичного аналізу беззбитковості виробництва продукції беззбитковий рівень визначається нульовим значенням прибутку до оподаткування [1, с. 443]. Оскільки будь-який інвестиційний проект (ІП) має певну тривалість, то у цьому разі не можна не враховувати падіння вартості грошей у часі. Тому мірою беззбитковості ІП замість прибутку виступає один із дисконтованих показників його фінансової ефективності. Найкраще для цих цілей підходить показник NPV (Net Present Value – чиста сучасна вартість), що визначається формулою [8, с. 61]:

$$NPV = -I_0 + \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^t}, \quad (1)$$

де I_0 – початкові інвестиції в ІП; t – номер поточного часового періоду ІП; n – число періодів ІП; CF_t – значення чистого доходу від експлуатації ІП у періоді t ; i – ставка дисконтування (вартість капіталу ІП).

Беззбитковий рівень інвестиційного проекту визначається нульовим значенням показника (1).

Нехай потік чистих доходів від ІП утворює просту постійну ренту постнумерандо з елементами, структура яких має вигляд:

$$CF_t = (Q(c-v) - FC - dep)(1-\tau) + dep = const, t = \overline{1, n}, \quad (2)$$

де Q – обсяг виробництва (продажів) однорідної продукції ІП за 1 період; c – ціна за одиницю продукції; v – питомі змінні витрати виробництва; FC – сумарні постійні витрати виробництва за 1 період ІП; dep – амортизаційні відрахування за 1 період ІП; τ – податок на прибуток; t – номер поточного часового періоду ІП; n – число періодів ІП.

Тоді беззбитковий рівень інвестиційного проекту задається рівнянням:

$$NPV = -I_0 + ((Q(c-v) - FC - dep)(1-\tau) + dep) * a(n; i) = 0, \quad (3)$$

де $a(n; i) = \left(1 - (1+i)^{-n}\right) / i$ – коефіцієнт дисконтування однічної ренти за n періодів за процентною ставкою i .

Знайдемо значення параметрів проектного потоку платежів (2), що відповідають беззбитковому рівню інвестиційного проекту. Вирішуючи рівняння (3) щодо параметра Q (обсягу виробництва) за фіксованих значень інших параметрів, отримаємо:

$$Q_0 = \frac{1}{c-v} \left(\frac{1}{1-\tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + dep + FC \right) \quad (4)$$

Обсяг Q_0 виробництва однорідної продукції ІП за 1 період носить назву динамічної точки беззбитковості проекту [3, с. 19].

Знайдемо з рівняння (3) беззбиткові значення інших параметрів потоку платежів проекту. Вирішуючи рівняння щодо параметра c (ціни за одиницю продукції) за фіксованих значень інших параметрів, отримаємо [4, с. 139]:

$$c_0 = v + \frac{1}{Q} \left(\frac{1}{1-\tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + dep + FC \right) \quad (5)$$

Аналогічно знаходимо критичні значення параметрів v (питомих змінних витрат виробництва) і FC (сумарних постійних витрат виробництва за 1 період ІП):

$$v_0 = c - \frac{1}{Q} \left(\frac{1}{1-\tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + dep + FC \right), \quad (6)$$

$$FC_0 = Q(c-v) - \frac{1}{1-\tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) - dep. \quad (7)$$

Зауваження 1. Значення динамічних точок беззбитковості проекту не обов'язково знаходити за допомогою точних формул (4-7). Якщо є доступ до комп'ютера, то значення цих точок можна визначити наближено за допомогою чисельних методів пошуку коренів рівняння (3). Наприклад, у середовищі Excel це можна зробити з інструментом «Пошук рішення» або за допомогою так званих «Таблиць підстановки» [8, с. 184].

Тепер визначимо поняття запасів беззбитковості ІІІ. Відносними запасами інвестиційної беззбитковості проекту за параметрами Q, c, v, FC відповідно назвемо такі величини:

$$\alpha_Q = \frac{Q - Q_0}{Q} = 1 - \frac{Q_0}{Q}, \quad (8)$$

$$\alpha_c = \frac{c - c_0}{c} = 1 - \frac{c_0}{c}, \quad (9)$$

$$\alpha_v = \frac{v_0 - v}{v_0} = 1 - \frac{v}{v_0}, \quad (10)$$

$$\alpha_{FC} = \frac{FC_0 - FC}{FC_0} = 1 - \frac{FC}{FC_0}, \quad (11)$$

де Q, c, v, FC – реальні (фактичні) значення параметрів конкретного ІІІ, ризику якого досліджуються, а Q_0, c_0, v_0, FC_0 – динамічні точки беззбитковості цього проекту, визначені формулами (4-7).

За величинами запасів (8-11) можна побудувати рейтинг параметрів ІІІ за спаданням ризику збитковості проекту. При цьому чим менше величина відносного запасу інвестиційної беззбитковості проекту за якимось із його параметрів, тим більше ризик збитковості проекту за цим параметром. Величини запасів (8-11) можуть бути довільного знаку: від'ємний знак величини запасу за якимось із проектних параметрів свідчить про те, що фактичне значення цього параметру гірше за беззбиткове. Такий параметр за ризиком збитковості проекту буде мати найвищий рейтинг.

Розглянутий підхід до побудови рейтингу параметрів ІІІ за їх ризиками можна назвати «зворотним аналізом чутливості». У рамках класичного традиційного аналізу чутливості критеріїв ефективності ІІІ спочатку змінюють на декілька процентів один із проектних параметрів. Потім знаходять відповідний відносний приріст якогось із критеріїв ефективності ІІІ (наприклад, NPV) та відношення цього приросту до відносного приросту параметру. Таким чином, приблизне значення еластичності (чутливості) критерію NPV до змін одного з проектних параметрів знаходять за формулою [7, с. 82]:

$$E = \frac{NPV_2 - NPV_1}{NPV_1} \div \frac{x_2 - x_1}{x_1}, \quad (12)$$

де x_1 – базове значення досліджуваного параметру;
 x_2 – змінене значення параметру;

NPV_1 – значення NPV за базових значень усіх параметрів проекту;

NPV_2 – значення NPV за зміненого значення тільки одного досліджуваного параметру.

Чим більше значення еластичності NPV до змін одного з параметрів ІІІ, тим більше ризик проекту, пов'язаний із цим параметром. Згідно з підходом, запропонованим у даній роботі, спочатку змінюємо значення критерію NPV (з фактичного до нульового), потім знаходимо беззбитковий значення всіх параметрів проекту, які відповідають нульовому значенню

NPV, і тільки після цього знаходимо відносний приріст значень для кожного з проектних параметрів, тобто знаходимо відносні запаси інвестиційної беззбитковості проекту для його параметрів.

Таким чином, маємо два різних підходи до побудови рейтингу параметрів ІІІ за спаданням їх ризиків. Згідно з класичним підходом, треба розташувати проектні параметри за спаданням значень еластичності (чутливості) критерію NPV до змін відповідних параметрів. Згідно з підходом, запропонованим у даній статті, треба впорядкувати параметри за зростом величин їх відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту. Як показують численні експерименти, рейтинги параметрів ІІІ, побудовані з використанням обох підходів, співпадають. Розглянемо ілюстративний приклад побудови рейтингів параметрів ІІІ за спаданням їх ризиків із використанням обох підходів.

Приклад.

Нехай параметри проектного потоку платежів (2) мають такі значення:

$Q=200; c=50; v=40; FC=500; dep=100; \tau=24\%; n=6; i=12\%; I_0=2000$.

Знайдемо значення NPV проекту за базових значень усіх його параметрів:

$NPV_1=2786$ у.о.

1. Побудуємо рейтинг параметрів ІІІ за спаданням їх ризику збитковості за допомогою впорядкування величин їх відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту (табл. 1).

2. Побудуємо рейтинг параметрів ІІІ за спаданням їх ризику за допомогою впорядкування величин еластичності (чутливості) критерію NPV до змін кожного з параметрів окремо (табл. 2).

Бачимо, що рейтинги параметрів за обома підходами співпадають. Найбільший ризик має параметр A – ціна за одиницю продукції ІІІ, а найнижчий – FC (сумарні постійні витрати виробництва за 1 період ІІІ).

Після побудови рейтингу проектних параметрів за їх ризиками можна визначити для кожного з параметрів його зону ризику у так званій матриці прогнозованості і значущості параметрів ІІІ [7, с. 85]. Параметр A (ціна за одиницю продукції) є погано прогнозованим параметром проекту, оскільки він залежить від багатьох ринкових чинників. При цьому у нашому прикладі цей параметр виявився найризикованішим (перше місце у рейтингу). Таким чином, цей параметр потрапляє у першу зону ризику матриці (зону максимального ризику). У такому разі, згідно зі стандартними вказівками [7, с. 85], потрібні подальша перевірка й уточнення значень цього параметру. Далі, параметр v (питомі змінні витрати виробництва) на відміну від попереднього параметру є досить прогнозованим, оскільки його значення визначаються умовами виробництва продукції ІІІ. При цьому у прикладі цей параметр є досить ризикованим (друге місце у рейтингу), тому цей параметр потрапляє у другу зону ризику матриці (зону середнього ризику). Згідно з рекомендаціями, у цьому разі треба уважно відслідковувати поведінку даного параметру ІІІ. Параметри Q і FC потрапляють у третю зону ризику матриці (зону мінімального ризику), тому що значення цих параметрів досить прогнозовані (визначаються умовами виробництва продукції ІІІ) і ризик їх теж помірний. Згідно з рекомендаціями, у цьому разі треба встановити значення параметрів і забути про них.

Зауваження 2. У разі виробництва декількох видів продукції ІІІ будемо називати динамічною точкою беззбитковості проекту таку величину виручки від продажу продукції усіх видів, за якої NPV проекту дорівнює нулю. У цьому разі замість рівняння (3) будемо мати таке рівняння:

Таблиця 1

**Рейтинг параметрів за спаданням ризику збитковості проекту
(за зростанням відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту)**

Параметр	Динамічні точки беззбитковості	Відносні запаси беззбитковості	Рейтинг за спаданням ризику
<i>c</i>	45,5	0,09 (9%)	1
<i>v</i>	44,5	0,11(11%)	2
<i>Q</i>	111	0,45 (45%)	3
<i>FC</i>	1400	1,8 (180%)	4

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Рейтинг параметрів проекту за спаданням їх ризику (за спаданням значень еластичності (чутливості) критерію NPV до змін параметрів)

Параметр	Приріст параметру	NPV ₂	Еластичність (E)	Рейтинг за спаданням ризику
<i>c</i>	5%	4348	11,21	1
<i>v</i>	5%	4036	8,97	2
<i>Q</i>	5%	3098	2,24	3
<i>FC</i>	5%	2864	0,56	4

Джерело: запропоновано авторами

$$NPV = -I_0 + ((A - VC - FC - dep)(1 - \tau) + dep) * a(n; i) = 0, \quad (13)$$

де *A* – виручка від продажу продукції ІІ усіх видів; *VC* – сумарні змінні витрати виробництва продукції ІІ за 1 період.

Формула динамічної точки беззбитковості проекту має вигляд:

$$A_0 = \frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + VC + FC + dep \quad (14)$$

Відносний запас інвестиційної беззбитковості проекту за параметром *A* визначимо так:

$$\alpha_A = \frac{A - A_0}{A} = 1 - \frac{A_0}{A} \quad (15)$$

Абсолютно аналогічно можна вивести формули для параметрів *VC* і *FC*, а потім побудувати рейтинг параметрів ІІ за спаданням ризику збитковості.

Висновки. Із зазначеного вище можна зробити такі висновки:

1. На підставі проведеного дослідження запропоновано новий підхід до побудови рейтингу параметрів ІІ за спаданням ризику збитковості проекту. Порівняно з класичним аналізом чутливості критеріїв ефективності проекту запропонований підхід відрізняється більшою простотою і прозорістю у розрахунках, природністю з економічного погляду. Критичні значення проектних параметрів (тобто динамічні точки беззбитковості проекту) треба знаходити у рамках обох підходів, але у запропонованому авторами підході не треба знаходити приблизні значення еластичності критеріїв за кожним із параметрів. Достатньо тільки знайти відносний запас (тобто приріст) для кожного з параметрів, що значно простіше. Окрім цього, під час використання запропонованого підходу ми отримуємо відповіді одразу на два запитання:

- наскільки великим є ризик збитковості проекту за даним параметром;
- наскільки стійким із фінансового погляду є проект за даним параметром.

2. Обом підходам, що порівнюються у цій статті, притаманний один суттєвий недолік – однофакторність. Але якщо для класичного аналізу чутливості цей недолік є непереборним, то у запропонованому авторами підході є шлях його подолання: аналіз відносних запасів інвестиційної беззбитковості проекту

можна узагальнити на багатофакторні методи аналізу ризиків ІІ (наприклад, метод сценаріїв).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лукасевич І.Я. Финансовый менеджмент. Москва : Эксмо, 2010. 768 с.
2. Боярко І.М., Гриценко Л.Л. Інвестиційний аналіз. Київ : ЦУЛ, 2011. 400 с.
3. Васильєв А., Тупко О. Динамический анализ безубыточности инвестиционного проекта. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 7. С. 16–23.
4. Васильєв А.Б., Васильєва Н.С. Анализ финансовой устойчивости инвестиционного проекта по его параметрам. *Управленческий учёт и финансы*. 2017. № 2. С. 134–145.
5. Васильєв А.Б., Васильєва Н.С., Тупко Н.П. Уровни доходности и запасы инвестиционной безубыточности и приемлемости проекта. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10 (218). С. 51–63.
6. Волков І.М., Грачєва М.В. Проектный анализ. Москва : ЮНИТИ, 1998. 423 с.
7. Грачєва М.В. Риск-анализ инвестиционного проекта. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 351 с.
8. Лукасевич І.Я. Анализ финансовых операций. Москва : ЮНИТИ, 1998. 400 с.

REFERENCES:

1. Lukasevich I.Ya. (2010). Finansovyy menedzhment [Financial management]. Moskva : Eksmo. [in Russian]
2. Boiarko I.M., Hrytsenko L.L. (2011). Investytsiyniy analiz [Investment analysis]. Kyiv : TsUL. [in Ukrainian]
3. Vasilev A., Tupko O. (2014). Dinamicheskiy analiz bezubytchnosti investitsionnogo proekta. *Naukoviy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 7, 16–23. [in Russian]
4. Vasilev A.B., Vasileva N.S. (2017). Analiz finansovoy ustoychivosti investitsionnogo proekta po ego parametram [Analysis of the financial sustainability of the investment project according to its parameters]. *Upravlencheskiy uchyot i finansy*, 2, 134–145. [in Russian]
5. Vasilev A.B., Vasileva N.S., Tupko N.P. (2014). Urovni dohodnosti i zapasy investitsionnoy bezubytchnosti i priemlemosti proekta [Yields and investment break-even stock and project acceptability reserves]. *Naukoviy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 10(218), 51–63. [in Russian]
6. Volkov I.M., Grachyova M.V. (1998). Proektnyy analiz [Project analysis]. Moskva : YUNITI. [in Russian]
7. Grachyova M.V. (2001). Risk-analiz investitsionnogo proekta [Risk analysis of an investment project]. Moskva : YUNITI-DANA. [in Russian]
8. Lukasevich I.Ya. (1998). Analiz finansovyih operatsiy [Analysis of financial transactions]. Moskva : YUNITI. [in Russian]

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-34

УДК 004.051:338.432

Копішинська О.П.*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
професор кафедри інформаційних систем та технологій
Полтавської державної аграрної академії***Маренич М.М.***кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
декан факультету агротехнологій та екології
Полтавської державної аграрної академії***Уткін Ю.В.***кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформаційних систем та технологій
Полтавської державної аграрної академії*

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті проаналізовано функціональні можливості та призначення окремих складників систем точного землеробства, зокрема досліджено переваги застосування систем паралельного водіння порівняно з традиційними методами обробітки полів на різних етапах вирощування культур за рахунок зменшення ширини зон перекриття. Шляхом моделювання низки виробничих процесів передпосівної обробки поля площею 1 000 га здійснено оцінку ефективності систем точного землеробства на прикладі усереднених даних реальних господарств. Отримано результати, які демонструють наявність стійкого економічного ефекту під час застосування навіть окремих елементів точного землеробства та короткий період окупності технічних та програмних засобів, які необхідно впровадити на першому етапі.

Ключові слова: інформаційні технології, точне землеробство, моделювання технологічних операцій, паралельне водіння, GPS-контроль, зони перекриття.

Копишинская Е.П., Маренич Н.Н., Уткин Ю.В. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье проанализированы функциональные возможности и назначение отдельных элементов систем точного земледелия, в частности исследованы преимущества применения систем параллельного вождения по сравнению с традиционными методами обработки полей на разных этапах выращивания культур за счет уменьшения ширины зон перекрытия. Путем моделирования ряда производственных процессов предпосевной обработки поля площадью 1 000 га осуществлена оценка эффективности систем точного земледелия на примере усредненных данных реальных хозяйств. Полученные результаты демонстрируют наличие устойчивого экономического эффекта при применении даже отдельных элементов точного земледелия и короткий период окупаемости технических и программных средств, которые необходимо внедрить на первом этапе.

Ключевые слова: информационные технологии, точное земледелие, моделирование технологических процессов, параллельное вождение, GPS-контроль, зоны перекрытия.

Kopishynska Olena, Marenych Mykola, Utkin Yuri. EFFECTIVENESS OF PRECISION FARMING INFORMATION SYSTEMS IMPLEMENTATION IN AGRARIAN ENTERPRISES

The article is devoted to investigating of the advantages of applying precision farming systems and to determining their economic efficiency in comparison with traditional methods of field cultivation. The urgency of this topic was confirmed on the basis of the analysis of a number of native and foreign publications which reveals the essence of precision farming technologies and describes the experience of implementing precision farming systems in different countries. The economic and system structural analysis as well as series of calculations were conducted based on the simulation of the most common technological operations of pre-planting soil cultivation. The main advantages of using parallel driving systems in comparison with traditional methods of field processing at different stages of cultivating crops due to the reduction of the width of overlap areas at least 15 cm at each run of the power machine are investigated. Such results can be achieved through the implementation of GPS monitoring, the use of RTK stations and autopilot, especially in the dark. By modeling a number of production processes of pre-sowing field treatment on the example of a conditional field of 1000 hectare an estimation of the economic efficiency of precision farming systems was made. Averaged data of real enterprises in the Poltava region (Ukraine) during sunflower cultivation was used for economic efficiency assessment. The obtained results demonstrate a sustainable economic effect in the application of even individual elements of precision farming and a short payback period of technical and software tools that need to be implemented in the first stage. The theoretical and economic considerations mentioned in the article can be easily transformed for farms of different sizes and can become additional arguments in favor of the introduction of precision farming systems in general and parallel driving systems in particular in various agrarian enterprises of Ukraine.

Keywords: information technology, precision farming, simulation of technological processes, parallel driving, GPS monitoring, overlapping zones.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя галузь рослинництва сільського господарства України демонструє досить активний розвиток у напрямі збільшення врожайності провідних культур, що реалізуються на внутрішньому та зовнішньому ринках. Разом із тим інтенсифікація виробництва, превалювання в структурах сівозмін культури,

що виснажують землі, поступово призводять до значного зниження родючості найкращих українських ґрунтів, зменшення вмісту гумусу та порушення їхньої структури. Внесення добрив та рекультивация земель уже не дають таких приростів урожаю, як це було раніше. Собівартість продукції постійно збільшується. Тому в сучасних умовах розвиток аграрного

виробництва неможливий без упровадження інноваційних технологій для його здійснення. Застосування систем, що засновані на використанні інформаційних технологій у галузі рослинництва, дає позитивні економічні результати: моніторинг використання техніки та паливно-мастильних матеріалів, контроль внесення добрив, засобів захисту рослин та посівного матеріалу забезпечують раціональне використання ресурсів. Системи так званого точного землеробства, що швидкими темпами поширюються в провідних країнах світу, поступово впроваджуються і в Україні. Однак відсоток господарств, які перейшли на нові технології аграрного виробництва, не задовольняє сучасних потреб. Для забезпечення максимального прибутку необхідний комплексний підхід, що полягає у поступовому впровадженні технологій на кожному з етапів – від організації і ведення польових робіт до збуту готової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У глобальному інформаційному просторі інтерес до теми точного землеробства невпинно зростає. Глибокий аналіз змісту різних визначень точного землеробства (precision agriculture), а також тенденцій, форм і перспектив його впровадження у більшості країн світу подано в роботах провідних зарубіжних авторів П. Роберта, Р. Планта, МакБретні та ін. [1–3]. Детальний опис технологічних засобів точного землеробства, економічних та екологічних аспектів його впровадження, а також перспективний план підтримки фермерів Європейського Союзу на період 2014–2020 рр. викладено в колективній роботі, підготовленій Комітетом Європейського Парламенту з питань розвитку сільського господарства та сільських територій [4]. Великий науковий та організаційний внесок у популяризацію ідей точного землеробства здійснює Міжнародна спілка точного землеробства (ISPA) – наукова організація, яка бере початок від засновників ідей точного землеробства в штаті Міннесота (США) з 90-х років [5]. У роботах [6; 7] також наведено експериментально отримані показники економії пального за рахунок автопілотування комбайнів і тракторів, а також економії добрив за автоматично розрахованого точного внесення. У публікації відомого Інтернет-видання зроблено спробу сформулювати відповідь на дискусійне питання про необхідність чи престижність точного землеробства та названо найбільш поширені засоби (пристрої), які є технічною основою відповідних етапів упровадження систем точного землеробства [8]. Експериментально отримані дані з економії та ефективності розумного землеробства узагальнено та наведено в роботі [9]. Цікава стаття про досвід США показує реальні цифри і дає змогу зрозуміти всю важливість нових технологій, розкриваючи всі тонкощі системи, а також, беззаперечно, доносить основну ідею. Загалом одним із результатів вивчення досвіду практичного застосування інновацій у сільському господарстві є виокремлення для кожного господарюючого суб'єкта та об'єкта тих послуг і технологій, що дійсно працюють.

На жаль, значна кількість керівників аграрних підприємств не усвідомлює переваг новітніх технологій, а також не хоче ризикувати, виходити із зони комфорту, щоб отримати більше. У наукових публікаціях відчувається брак експериментальних даних та структурованого аналізу проблеми, недостатньо висвітлюються рекомендації та досвід упровадження комплексних рішень із застосуванням наявних вітчизняних та зарубіжних технологій. Незнання залишають вітчизняних виробників далеко

позаду порівняно з європейськими фермерами. Тому питання науково-економічного обґрунтування та висвітлення переваг застосування новітніх технологій точного землеробства є досить актуальним і сприятиме переходу сільськогосподарського виробництва України на якісно новий рівень.

Мета статті полягає у дослідженні переваг застосування систем точного землеробства та визначенні їх ефективності порівняно з традиційними методами в рослинництві шляхом моделювання низки виробничих процесів на прикладі усереднених даних реальних господарств.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Проведене в даній роботі дослідження показує, що більшої ефективності аграрного виробництва можна досягти завдяки використанню якісно нових технологій рільництва, що входять до систем точного землеробства. Точне землеробство (у зарубіжних публікаціях аналогічними є терміни precision farming, precision agriculture, smart farming) визначається як концепція впровадження технологій у рільництво на основі ґрунтових картографічних одиниць, використання точних дистанційних даних – знімків супутника чи дрона, а також використання технологій для обробки цих даних [10]. На основі аналізу даних із багатьох інформаційних джерел можна виділити найпоширеніші засоби точного землеробства.

По-перше, GPS-обладнання (навігатор, приймач, модуль) – пристрої, що взаємодіють із космічним супутником, визначаючи точне розташування на Землі будь-якого предмета: трактора, сівалки, окремої рослини.

По-друге, RTK-станція, яка приймає сигнал із космічного супутника, уточнює його, посилює і прив'язує до конкретної місцевості з високим ступенем точності: ± 2 см. Така станція є особливо необхідною під час роботи за технологіями no-till та strip-till. Радіус дії сигналу RTK-станції – до 50 км, в якому одночасно можуть працювати до 300 транспортних засобів.

По-третє, системи паралельного водіння – курсопоказчики, автопілоти, що допомагають досягти точності пересування техніки полями: рухатися з мінімальними перекриттями або без них, чітко об'їжджати перешкоди, сіяти й збирати по технічних коліях.

По-четверте, N-Sensor – датчик, що визначає потребу рослин в азоті під час руху трактора полем, дає змогу змінювати дозу внесення добрива, взаємодіючи з розкидачем або оприскувачем.

По-п'яте, квадрокоптер (дрон) – керований із землі літальний апарат, який може вести аерофотозйомку, стежити за тваринами, локально вносити добрива та ЗЗР.

По-шосте, портативна мобільна метеостанція, яка дає змогу отримувати точні показники температури й вологості, вимірювати атмосферний тиск, на підставі даних роботи прогноз погоди на найближчі шість годин.

На завершення переліку – комп'ютерна програма для менеджера (аграрний офіс), яка дає змогу аналізувати управлінський і бухгалтерський облік, вести планування, контроль та аналіз поля, історію сівозмін, вегетації рослин, фінансові розрахунки й облік кадрів.

В Україні вже є достатньо прикладів поетапної реалізації впровадження всіх названих складників системи точного землеробства [11]. Однак, зважаючи на великі розбіжності розмірів аграрних підприємств (від сотень гектарів земельного банку до десятків тисяч), відмінні природні та інші умови, можна почати впровадження в практику сільськогосподарського виробництва сучасних наукових розробок у

галузі інформаційних технологій та мікропроцесорної техніки з окремих складників. Найпростішим і цілком доступним елементом точного землеробства, який можна використовувати в будь-якому господарстві, є навігаційні прилади паралельного водіння агрегатів. Усе більше господарств України мають можливість оцінити переваги такої техніки під час виконання польових робіт.

Для визначення показників ефективності впровадження системи паралельного водіння було проведено розрахунки на прикладі моделювання низки технологічних операцій із підготовчих робіт для посіву соняшника на насіння з використанням усереднених експериментальних даних, отриманих із декількох підприємств Полтавської області (найпоширеніші марки енергомашин та навісного обладнання, витрати пального, добрив, гербіцидів на 1 га і т. ін.). Розрахунки проведено для площі 1 000 га. Для зручності моделювання вважатимемо, що поле має форму прямокутника зі сторонами 1 тис. м та 10 тис. м. У процесі модельного експерименту розглянуто результати роботи енергомашини МТЗ-1025 із різним набором агрегатів, але у першому випадку без системи паралельного водіння, а в другому – використовуючи дану систему. Під час модельного експерименту за порівняння площі перекриття та кількості гонів не враховувалася довжина розвороту агрегату поза межами поля. Для виконання різних технологічних операцій розглядаються технічні характеристики відповідного навісного та причіпного обладнання. Визначення ефективності застосування систем паралельного водіння проводилося для таких технологічних операцій, як:

- передпосівна культивування (енергомашина – МТЗ-1025; культиватор – КПС-4,2);
- дискування (енергомашина – МТЗ-1025; дискова борона – АГД-2,4);

– розкидання мінеральних добрив (нітроамофоска 100 кг/га, енергомашина – МТЗ-1025; розкидач мінеральних добрив – МВД-900).

– внесення ґрунтового гербіциду двох видів: Альфа Гетьман 2 л/га, Альфа Прометрин 2 л/га (енергомашина – МТЗ-1025; причіпний обприскувач Hardi Commander (24 м).

Ціни на пальне, добрива, гербіциди, пестициди (табл. 1) та обладнання для паралельного водіння взято станом на кінець 2018 р.

Для розрахунку ефективності застосування паралельного водіння як приклад розглянуто систему, яка комплектується таким основним устаткуванням: монітор – Trimble Ez-guide 250; комплектуюча антена – AD15, яка забезпечує точність позиціонування з похибкою 15–20 см на безкоштовній основі. Вартість обладнання, яке встановлюється на одну одиницю техніки, становить близько 45 тис. грн. Для забезпечення більшої точності позиціонування є можливість застосовувати власну RTK-станцію або оформити підписку компанії AgroRTK на один рік з абонентською платою 18 тис. грн. із ПДВ. Ця підписка дає можливість користуватися антеною, на яку відсилається сигнал із базової антени AG15 та зменшує похибку позиціонування до 2 см.

Розглянемо зазначені технологічні операції у різних варіантах застосування паралельного водіння та без нього.

1. Дискування (МТЗ-1025+ АГД-2,4).

Агрегат АГД-2,4 має робочу ширину 2,4 м, але з урахуванням ширини перекриття 20 см без паралельного водіння захват буде сягати 2,2 м. На полі площею 1 000 га, до якого прив'язується модельний експеримент, потрібно пройти 4 546 гонів (рис. 1а). Витрати пального при цьому на 1 гін становлять 1,74 л (із розрахунку 8 л/га). З урахуванням меншої фактичної площі і конфігурації пере-

Таблиця 1

Вихідні дані про ціни на витратні матеріали, кінець 2018 р.

Найменування витратних матеріалів та одиниць виміру	Вартість витратних матеріалів, грн.
Паливо. Дизель/за 1 літр	28
Мінеральне добриво. Нітроамофоска/за 1 т	13000
Ґрунтовий гербіцид. Альфа Гетьман/за 1 л	330
Ґрунтовий гербіцид Альфа Прометрин/за 1 л	250

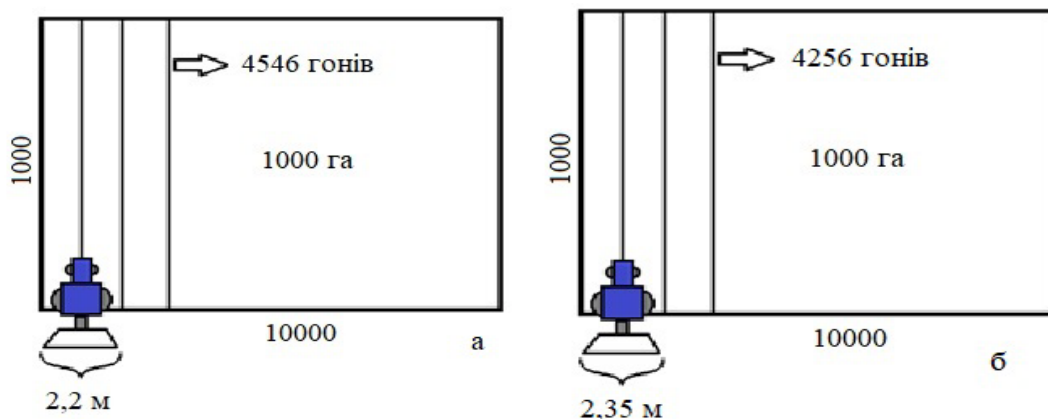

Рис. 1. Схематичне зображення різної кількості гонів та різних захватів під час здійснення дискування (МТЗ-1025+ АГД-2,4) традиційним способом (а) та із застосуванням паралельного водіння (б)

Джерело: розроблено авторами

січного поля кількість проходів може бути значно більшою.

Для порівняння розглянемо використання цієї ж техніки, але із системою паралельного водіння. Беручи до уваги те, що до комплексу не входить система автопілоту, перекриття становитиме 5 см як вплив людського чинника, тому захват агрегату сягатиме 2,35 м. Для обробки поля, описуваного у цій роботі, площею 1 000 га потрібно пройти 4 256 гонів (рис. 16). Витрати пального розраховані за попередньо описаним алгоритмом. Порівняльні результати витрати пального під час здійснення дискування поля 1 000 га за застосування та відсутності систем паралельного водіння наведено в табл. 2.

2. Розкидання мінеральних добрив (МТЗ-1025+МВД-900).

Агрегат МВД-900 має робочу ширину 18 м, але, зважаючи на те, що за традиційного застосування перекриття становить 20 см, захват становитиме 17,8 м. На полі площею 1 000 га потрібно пройти 562 гони довжиною 1 000 м (рис. 2а).

За умови використання цієї ж техніки із системою паралельного водіння захват агрегату сягатиме 17,95 м. Для обробки того ж поля площею 1 000 га потрібно пройти 558 гонів довжиною 1 000 м (тобто довжина гону залишається сталою) (рис. 2б). При цьому витрати палива становитимуть 1 489,86 л.

Наступним кроком моделювання цієї операції є розрахунок кількості витрачених добрив. Витрати добрива обчислювалися з розрахунку 100 кг/га.

Швидкість руху енергомашини під час обробки поля становить 8 км/год., захват агрегату – 17,8 м. За традиційної технології перекриття становить 20 см і буде виконано 562 гони. Площа перекриття одного гону становить 200 м² (0,02 га), сумарна площа перекриттів на всіх гонах становить, відповідно, 11,24 га. Саме на цій площі відбувається подвійне внесення добрив для розглядуваної моделі поля. Із використан-

ням системи паралельного водіння захват агрегату становить 17,95 м, тобто площа перекриття значно зменшується і становить 50 м² (0,005 га). Сумарна площа перекриттів за паралельного водіння становитиме 2,79 га. Різниця загальної площі перекриття на даному полі становить 8,45 га за рахунок застосування паралельного водіння. Це дає можливість заощадити 845 кг добрив на даному полі. Порівняльні результати моделювання витрат мінеральних добрив та пального під час внесення мінеральних добрив за застосування/відсутності паралельного водіння наведено в табл. 3.

3. Передпосівна культивация (МТЗ-1025+КПС-4,2).

Агрегат КПС-4,2 має робочу ширину 4,2 м, але за традиційної технології з урахуванням перекриття 20 см захват буде сягати 4 м. Витрата пального на 1 гін довжиною 1 000 м становить 3,2 л (із розрахунку 8 л/га). Для обробки земельної ділянки потрібно виконати 2 500 гонів (рис. 3а).

Для порівняння розглянемо використання цієї ж техніки, але із системою паралельного водіння. Захват агрегату сягатиме 4,15 м. На 1 000 га потрібно пройти 2 410 гонів (рис. 3б). Результати розрахунку витрат пального під час передпосівної культиваци наведено в табл. 4.

4. Внесення ґрунтового гербіциду (МТЗ-1025 + Hardi Commander (24 м)).

Швидкість руху енергомашини по полю становить 6 км/год. Агрегат має можливість вимикати секції, які становлять 4 шт., окремо форсунки не вимикаються. У кожній секції по 12 форсунок, розмах однієї секції – 6 м. Витрата робочого розчину становить 1,23 л/хв. із кожної форсунки. Кожну хвилину всі секції разом випускають 59,04 л розчину. Енергомашини проходить 1 гін за 10 хвилин, витрачаючи при цьому 590,4 л робочого розчину.

Для проведення розрахунків моделі даної операції середня кількість розчину гербіциду на 1 га при-

Таблиця 2

Результати розрахунку витрат пального на полі 1 000 га під час дискування з використанням МТЗ-1025+ АГД-2,4

Параметри	Кількісні параметри без застосування паралельного водіння	Кількісні параметри із застосуванням паралельного водіння	Різниця параметрів (+/-)
Гони, к-ть	4546	4256	-290
Пальне, л	8000	7500л	-500

Джерело: розраховано авторами

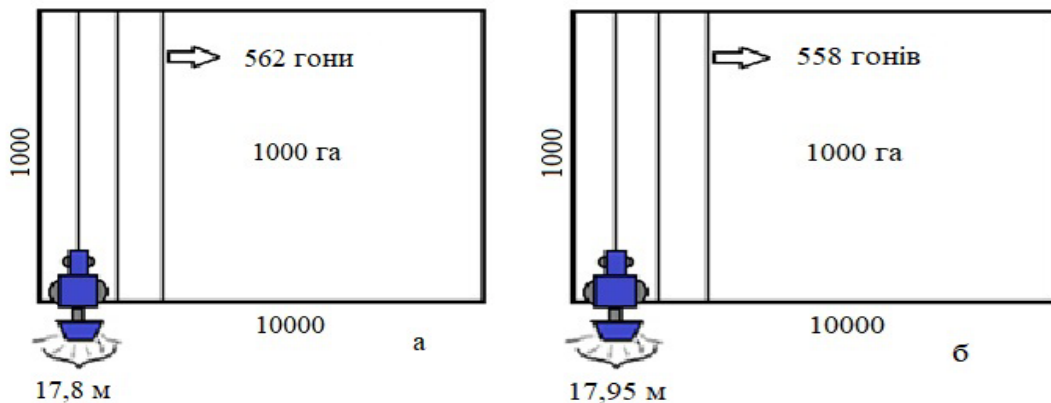

Рис. 2. Схематичне зображення різної кількості гонів та різних захватів під час внесення мінеральних добрив (МТЗ-1025+МВД-900) традиційним способом (а) та з використанням паралельного водіння (б)

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 3

Результати розрахунку витрат пального на площі 1 000 га під час внесення мінеральних добрив із використанням МТЗ-1025+ МВД-900

Показники	Кількісні параметри без застосування паралельного водіння	Кількісні параметри із застосуванням паралельного водіння	Абсолютне відхилення параметрів (+/-)
Гони, к-ть	562	558	-4
Пальне, л	1500,54	1489,86	-10,68
Добриво на перекриття, кг	1124	279	-845

Джерело: розраховано авторами

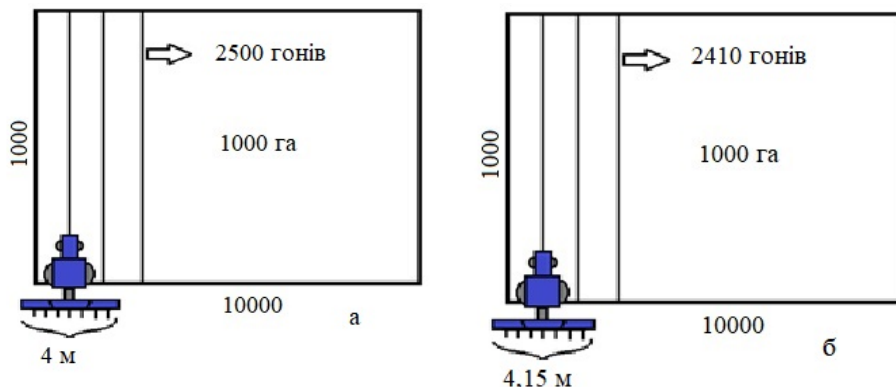

Рис. 3. Схематичне зображення різної кількості гонів та захватів під час здійснення передпосівної культивування (МТЗ-1025+ КПС-4,2)

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 4

Результати розрахунку витрат пального на полі 1 000 га під час передпосівної культивування із використанням МТЗ-1025+ КПС-4,2

Параметри	Кількісні параметри без застосування паралельного водіння	Кількісні параметри із застосуванням паралельного водіння	Різниця параметрів (+/-)
Гони, к-ть	2500	2410	-90
Пальне, л	8000	7712	-288

Джерело: розраховано авторами

йнято 250 л, причому на кожен літр води припадає по 8 г кожного з двох видів гербіциду.

За традиційної методики проведення операцій загальна кількість гонів становитиме 421 (рис. 4а), враховуючи ширину перекриття 20 см. Із цієї причини, як було вже визначено для нашої моделі, на полі за кожного проходу техніки формується площа перекриття 0,02 га, на яких відбувається подвійне внесення розчину гербіциду. За проходження 421 гону сумарна площа перекриття становитиме 8,42 га.

Отже, надлишок гербіциду на поле становитиме 2 105 л розчину. Під час застосування системи паралельного водіння з перекриттям 5 см робоча ширина агрегату становитиме 23,95 м. Загальна кількість гонів при цьому становить 418 (рис. 4б).

За кожного гону формується смуга перекриття по внесенню розчину гербіцидів площею 0,005 га. Загальна площа перекриття по всьому полю становитиме 2,09 га. Кількість надлишкового розчину в такому разі зменшиться до 522,5 л. Різниця надлишкового внесення розчину гербіцидів на досліджуваному полі становить 1 582,5 л. Це дає економію діючої речовини гербіцидів приблизно 12,66 кг кожного виду.

Витрати пального під час моделювання технологічної операції внесення розчину гербіциду на експериментальне поле можна провести за алгоритмом, описаним для подібної операції розкидання добрив.

Розрахунок урахує витрати пального 1,5 л/га або 2,67 л на 1 гін довжиною 1 000 м. За рахунок більшої ширини навісного обладнання кількість гонів у разі традиційного обробітку, як уже було прораховано, становитиме 421, а в разі застосування паралельного водіння цей показник зменшиться до 418 гонів. Отже, за рахунок трьох гонів економія пального становитиме близько 8 л.

Порівняння витрат на проведення операції внесення ґрунтового гербіциду наведено в табл. 5.

Отже, порівняльний аналіз проведення передпосівних технологічних операцій за традиційною методикою та в разі застосування такого елемента точного землеробства, як паралельне водіння, показав такі результати.

У всіх операціях під час застосування паралельного водіння спостерігається заощадження основних видів ресурсів (пального, гербіцидів, мінеральних добрив) та досягається помітний економічний ефект за рахунок зменшення площі перекриття. До оціночних параметрів не увійшли розрахунки робочого часу працівників, які також помітно зменшуються за зменшення кількості гонів на кожному конкретному полі.

Підсумкові розрахунки зміни витрат у кількісному та грошовому вимірах для вибраних видів матеріальних ресурсів за двох підходів до технологічних операцій наведено в табл. 6.

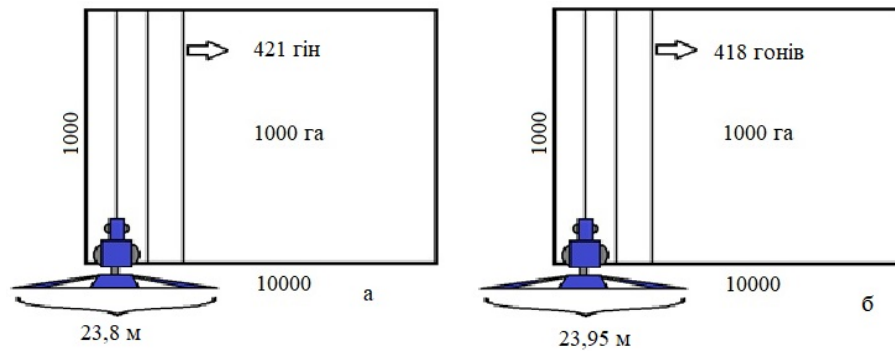

Рис. 4. Схематичне зображення різної кількості гонів та різних захватів під час внесення ґрунтового гербіциду (МТЗ-1025+ Hardi Commander (24 м))

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 5

Результати розрахунку витрат пального на полі 1 000 га під час внесення ґрунтового гербіциду з використанням МТЗ-1025+ Hardi Commander (24 м)

Параметри	Кількісні параметри без застосування паралельного водіння	Кількісні параметри із застосуванням паралельного водіння	Різниця параметрів (+/-)
Гони, к-ть	421	418	-3
Пальне, л	1500,54	1492	-8,01
Робочий розчин на перекритті, л	2105	522,5	-1582,5
У т. ч. кожного виду гербіциду, кг	16,84	4,18	-12,66

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 6

Економічний ефект від упровадження систем паралельного водіння на площі 1 000 га під час виконання передпосівної підготовки ґрунту

Найменування матеріальних ресурсів	Вартість витратних матеріалів грн/одиницю	Показники за традиційних методів		Показники під час використання систем паралельного водіння		Ефект від використання систем паралельного водіння	
		Кількість, одиниць	Вартість, грн	Кількість, одиниць	Вартість, грн	Кількість, одиниць	Вартість, грн
Пальне, л	28	19001,08	532030,24	18193,9	509428,08	-807,22	-22602,16
Мінеральне добриво на перекриття, Нітроамофоска, кг	13	1124	14612	279	3627	-845	-10985
Ґрунтовий гербіцид на перекриття, Альфа Гетьман, л	330	16,84	5557,2	4,18	1379,4	-12,66	-4177,8
Ґрунтовий гербіцид Альфа Прометрин, л	250	16,84	4210	4,18	1045	-12,66	-3165
Всього, грн	-	-	556409,44	-	515479,48	-	-40929,96

Джерело: розраховано авторами

Як показують розрахунки, проведені на основі моделювання технологічних операцій для умовного поля площею 1 000 га, під час упровадження паралельного водіння можна отримати значний економічний ефект (близько 41 тис. грн.) за рахунок зменшення витрат завдяки зменшенню площі перекриття на кожному гоні техніки. Лише оцінки передпосівних операцій дають підстави очікувати окупність загальних витрат на технічне обладнання для систем паралельного водіння за один рік.

Варто зауважити, що системи автопілотування у поєднанні з іншими інформаційними технологіями здатні забезпечити зменшення смуг перекриття до 2–3 см, що дає змогу досягти максимальної економії ресурсів та збільшувати рентабельність виробництва.

Висновки. Системи паралельного водіння мають низку беззаперечних переваг, основними

серед яких є: збільшення продуктивності праці й використання техніки; більш екологічний обробіток ріллі; можливість працювати як у світлу, так і темну пору доби завдяки використанню GPS-моніторингу. Застосування систем паралельного водіння у складі технологій точного землеробства дає змогу оптимізувати технології вирощування в межах поля і культури з максимально ефективним використанням доступних вхідних матеріальних і природних ресурсів для збільшення виробництва якісної продукції з низькою собівартістю за рахунок значного зменшення зон перекриття у процесі проведення всіх технологічних операцій під час вирощування сільськогосподарських культур. Точність, продуктивність, якість – невідворотне майбутнє сільськогосподарського виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Robert P.C. Site-specific Management for the Twenty-first Century. *Hort Technology*. 2000. № 10 (3). P. 444–447. DOI : <https://doi.org/10.21273/HORTTECH.10.3.444> (дата звернення: 12.01.2019).
2. Plant R.E. Site-specific management: the application of information technology to crop production. *Computers and Electronics in Agriculture*. 2001. № 30 (1–3). P. 9–29.
3. McBratney A.B., Whelan B., Ancev T., Bouma J. Future Directions of Precision Agriculture. *Precision Agriculture*. 2005. № 6 (1). P. 7–23.
4. Precision Agriculture: an Opportunity for EU Farmers – Potential Support with the cap 2014–2020: study. European Union, 2014. URL : <http://www.europarl.europa.eu/studies> (дата звернення: 12.01.2019).
5. International Society of Precision Agriculture. URL: <https://www.ispag.org> (дата звернення: 15.01.2019).
6. Петренко І. Розумне землеробство. Як українські аграрії використовують високі технології. *ТЕКСТИ.org.ua: електрон. версія газ.* 30.08.2017. URL : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79146/Цykl_zbagachenna_Zemelna_reforma_mozhe_zarochatkuvaty_bum (дата звернення: 25.01.2019).
7. Циганенко М., Макаренко М. Система точного землеробства економить ваші гроші. *Пропозиція*. 2017. № 2. С. 56–60.
8. Петренко І. Точне землеробство – мода чи культ?. *Агробізнес сьогодні*. 28.07.2017. URL : <http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/2556-tochne-zemlerobstvo-moda-chy-kult.html> (дата звернення: 25.01.2019).
9. John Deere. Системи точного землеробства (AMS). URL: <https://www.deere.ua/uk/magazines/publication.html?id=0650c1a8#8> (дата звернення: 25.01.2019).
10. McBratney A., Whelan B., Ancev T. Future Directions of Precision Agriculture. *Precision Agriculture*. 2005. № 6. P. 7–23.
11. Никончук Е. Точное земледелие – козырь в рукаве агрария. *Latifundist.com*. 12.12.2017. URL: <https://latifundist.com/reportazhy/44-tochnoe-zemledelie-kozyr-v-rukave-agrariya> (дата звернення: 23.01.2019).

REFERENCES:

1. Robert P.C. (2000). Site-specific Management for the Twenty-first Century. *Hort Technology*, 10(3), 444–447. doi: <https://doi.org/10.21273/HORTTECH.10.3.444> (accessed 12 January 2019).
2. Plant R.E. (2001). Site-specific management: the application of information technology to crop production. *Computers and Electronics in Agriculture*, 30(1–3), 9–29.
3. McBratney A.B., Whelan B., Ancev T., Bouma J. (2005). Future Directions of Precision Agriculture. *Precision Agriculture*, 6(1), 7–23.
4. Precision Agriculture: an Opportunity for EU Farmers – Potential Support with the cap 2014–2020: study. European Union, 2014. Retrieved from: <http://www.europarl.europa.eu/studies> (accessed 12 January 2019).
5. International Society of Precision Agriculture. Retrieved from: <https://www.ispag.org/> (accessed 12 January 2019).
6. Petrenko I. Rozumne zemlerobstvo. Yak ukrainiski ahrarii vykorystovuiut vysoki tekhnolohii [Intelligent agriculture. How Ukrainian farmers use high technologies]. Retrieved from: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/79146/Цykl_zbagachenna_Zemelna_reforma_mozhe_zapochatkuvaty_bum (accessed 25 January 2019).
7. Tsyhanenko M., Makarenko M. (2017). Systema tochnoho zemlerobstva ekonomyt vashi hroshi [The system of precise agriculture saves your money]. *Propozytsiia*, 2, 56–60. [in Ukrainian]
8. Petrenko I. Tochne zemlerobstvo – moda chy kult? [Precision farming - a mod or a cult]. *Ahrobiznes sohodni*. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/2556-tochne-zemlerobstvo-moda-chy-kult.html> (accessed 25 January 2019).
9. John Deere. Системи точного землеробства (AMS). Retrieved from: <https://www.deere.ua/uk/magazines/publication.html?id=0650c1a8#8> (accessed 25 January 2019).
10. McBratney A., Whelan B., Ancev T. (2005). Future Directions of Precision Agriculture. *Precision Agriculture*, 6, 7–23.
11. Nikonchuk E. Tochnoe zemledelie – kozyr v rukave agrariya [Precise farming – a trump in the sleeve farmers]. *Latifundist.com*. Retrieved from: <https://latifundist.com/reportazhy/44-tochnoe-zemledelie-kozyr-v-rukave-agrariya> (accessed 23 January 2019).

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»**

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF KHERSON STATE UNIVERSITY.
SERIES «ECONOMIC SCIENCES»**

Збірник наукових праць

Випуск 34

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *М.А. Єфимова*

Формат 60x84/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,07.
Підписано до друку 25.06.2019.
Замов. № 0619/135. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.